2026 №20 MART

JURNAL

- BANK
- BOZOR
- BIZNES

ISSN 3030-3605

GUVONHOMA №224008

Bosh muharrir
Pardayev Olim Mamayunusovich

Elektron nashr.

Nashrga tayyorlovchi
Hamidov Mubin Habibjonovich

Mas'ul kotib
Bekmurodov Abbos Amiriddinovich

Tahririyat kengashi a‟zolari:

Po‘latov Muxiddin Egamberdiyevich	SamISI, rektori professori, i.f.d.
Pardayev Mamayunus Qarshiboyevich	SamISI, professor, i.f.d.
Sharipov To‘lqin Saidaxmedovich	SamISI, prorektori, dotsent, i.f.n.
Berdimurodov Azizjon Shukrilloyevich	SamISI, prorektori, i.f.f.d.
Zaynalov Jaxongir Rasulovich	SamISI, professor, i.f.d.
Urazov Komil Baxromovich	SamISI, professor, i.f.d.
Bektemirov Abdumalik	SamISI, professor, i.f.d.
Shavqiyev Erkin	SamISI, professor v.b. i.f.d.
Tashnazarov Samiddin Nizamovich	SamISI, professor, i.f.d.
Rustamov Maqsud Suvonqulovich	TDIU, professori.i.f.d.
Mamatov Baxodir Safaraliyevich	TDIU, professori, i.f.d.
Xoliqulov Anvar Nematovich	SamISI, professori, i.f.n.
Sayfiddinov Ilxom Fayziddinovich	TDIU, dotsent, i.f.n.
Shukurov Izzatillo Xikmatillayevich	SamISI, dotsent. t.f.n.
Xolmamatov Diyor Haqberdiyevich	SamISI, dotsent,.i.f.f.d.
Ibodov Kamoliddin Mamatqulovich	SamISI, dotsent, i.f.f.d.
Abiyev Jahongir Ne’matovich	SamISI, dotsent. i.f.f.d.
Ernazarov Alisher Ergashevich	KIUT Samarqand filiali dotsent, p.f.f.d.
Artikov Zokir Sayfiddinovich	SamISI, dotsent, i.f.f.d.
Abduxamidov Sarvar Adxamovich	SamISI, dotsent, i.f.f.d.
Shirinov Uchqun Abduxalilovich	SamISI, dotsent, i.f.f.d.
Pashaxodjayeva Dildora Djabborxonovna	SamISI, dotsent, i.f.f.d.
Normurodov Umid Normurod o‘g‘li	SamISI, dotsenti, i.f.f.d.
Maxmudov Lazizbek Ubaydullo o‘g‘li	SamISI, dotsenti v.b., i.f.f.d.
G‘apparov Azim Qayumovich	SamISI, i.f.f.d.
Tagayev Salim |Sobirovich	TDIU, dotsent. i.f.f.d.
Axrororv Zarif Oripovich	TDIU, Samarqand filiali i.f.d, professor v.b.
Malikova Dilrabo Muminovna	KIUT Samarqand filiali dotsenti, i.f.f.d.
Ochilova Xilola Nematovna	SamISI, i.f.f.d.
Ruziboyeva Nargiza Xakimovna	SamISI, dotsenti. i.f.f.d.
Kuldashev Sherzod Alimardonovich	SamISI, kata o‘qituvchisi. i.f.f.d.
Beknazarov Farxod Abduvaxidovich	SamISI, dotsenti, i.f.f.d.
Karimov Anvar Aktamovich	SamISI, dotsenti, i.f.f.d.
Rustamov Jamshed Ergashevich	SamISI, dotsent v.b., p.f.f.d.
Murodov Alisher Murodjon o‘g‘li	SamDU, dotsenti, i.f.f.d.
Quliyev Begimqul Melikovich	SamISI dotsent, v.b, i.f.f.d.
Xaydarov Jaxongir Aktamovich	SamISI dotsent, v.b, i.f.f.d.
Ablaizov Akbar Abduvafo o'g'li	SamISI dotsent, v.b, i.f.f.d.
Usmonov Parviz Shavkatovich	SamISI dotsent, v.b, i.f.f.d.
Muxammedov Murod Muxamadiyevich	SamISI professori, i.f.d.
Ernazarov Nuriddin Elamonovich	SamISI dotsent, i.f.f.d.
Gaybullayev Raxim Murodovich	TDIU Samarqand filiali professori, i.f.d.

M U N D A R I J A

Xolmirzayeva G.A. Berdiyorova S.E.	RAQAMLI TRANSFORMATSIYA DAVRIDA INNOVATSION RIVOJLANISH MEXANIZMLARI VA ULARNING IJTIMOIY-IQTISODIY SAMARADORLIGI	5-7
Xolmirzayeva G.A. Berdiyorova S.E.	INNOVATSION FAOLIYATNING MOHIYATI: NAZARIY YONDASHUVLAR VA ZAMONAVIY QARASHLAR	8-11
Комилова М.К. Бердиниёзов У. Амриев О.	РОЛЬ ЭКОНОМИКИ В ОБЩЕСТВЕ	11-14
Ismatov O‘.R. Ovgonov E.N.	EHTIMOLLAR NAZARIYASIDA KATTA SONLAR QONUNI VA MARKAZIY LIMIT TEOREMASINING MATEMATIK TAHLILI HAMDA AMALIY AHAMIYATI	14-17
Xolmirzayeva G.A. Ramazonov A. Urazaliyev S.	INOVATSIYALARNI YARATISH VA IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY INVESTITSIYALARNING ROLI	18-21
Каршибоев Х.К.	АНАЛИЗИРУЕТСЯ МИКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЦИФРОВЫХ ПЛАТЕЖНЫХ СИСТЕМ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЭКОНОМЕТРИЧЕСКИХ МЕТОДОВ	22-25
Каршибоев Х.К.	АНАЛИЗИРУЕТСЯ ВОЛАТИЛЬНОСТЬ КЛЮЧЕВЫХ ФОНДОВЫХ ИНДЕКСОВ УЗБЕКИСТАНА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МОДЕЛИ ОБОБЩЕННОЙ АВТОРЕГРЕССИОННОЙ УСЛОВНОЙ ГЕТЕРОСКЕДАСТИЧНОСТИ	26-29
Каршибоев Х.К.	АНАЛИЗ СТАНДАРТНОГО ОТКЛОНЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МОДЕЛИ GARCH	29-32
Каршибоев Х.К.	АНАЛИЗИРУЕТСЯ ВЛИЯНИЕ ИЗМЕНЕНИЙ ЦЕН НА МЕСТНЫХ РЫНКАХ НА ПРИНЯТИЕ ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ РЕШЕНИЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МОДЕЛИ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ РЕГРЕССИИ	33-37
Каршибоев Х.К	АНАЛИЗ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ РЕГРЕССИИ	38-42
Xolmirzayeva G.A. Botirova K.Z.	O’ZBEKISTONDA IQTISODIYOTGA INVESTITSIYALARNI JALB ETISHDA MAXSUS IQTISODIY HUDUDLARNING O‘RNI VA AHAMIYATI	42-45
Mannapova M.G‘.	VIRTUAL BANK XIZMATLARI INFRATUZILMASINING MAVJUD HOLATI VA FUNKSIONAL IMKONIYATLARI	46-55
Насиров Д.Ф.	ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ И ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИЯТИЙ СФЕРЫ УСЛУГ В ЭКОНОМИКЕ УЗБЕКИСТАНА	55-58
Насиров Д.Ф.	КОМПЛЕКСНЫЙ АНАЛИЗ РИСКОВ И СЦЕНАРНОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ В УПРАВЛЕНИИ ИНВЕСТИЦИОННЫМИ ПРОЕКТАМИ	59-62
Насиров Д.Ф.	ИННОВАЦИИ В СФЕРЕ УСЛУГ КАК ДРАЙВЕР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ	62-65
Z.E.Mamarasulov	OVQATLANISH KORXONALARIDAGI XIZMAT KO‘RSATISHNING TASHKIL ETILISHIDAGI MUAMMOLARNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI	66-69
Z.E.Mamarasulov	XODIMLARGA QO‘YILGAN TALABLARNI TAKOMILLASHTIRISH ORQALI XIZMT KO‘RSATUVCHI KORXONALARNING BOSHQARUVCHANLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI	69-74
Насиров Д.Ф.	НАПРАВЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ В РЕАЛЬНЫЙ СЕКТОР ЭКОНОМИКИ	74-80
G.A.Xolmirzayeva Raximboyev J.	INVESTITSIYA FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHGA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING TA’SIRI	81-84
Sh. Tojimurodov Z.S Boqiyeva	IQLIM O‘ZGARISHINING IQTISODIYOTGA TA’SIRI	84-92
Н.Э. Эрназаров	ЯШИРИН ИҚТИСОДИЁТНИ ҚИСҚАРТИРИШ ВА СОЛИҚ МАЪМУРЯТЧИЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	92-96
N.E.Ernazarov	REAL SEKTOR KORXONALARINI RIVOJLANTIRISHDA INVESTITSIYA MUHITINING AHAMIYATI	96-100
O.Yu. Ashurova	RAQAMLI IQTISODIYOTDA KORXONALARNI SOLIQQA TORTISH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH	101-104

O.Yu. Ashurova	O'ZBEKISTONDA INVESTITSIYALARNI JALB QILISHNI TAKOMILLASHTIRISHNING AHAMIYATI	105-112
G.A. Xolmirzayeva	INVESTITSIYA LOYIHALARINI MOLIYALASHTIRISH TIZIMIDA AXBOROT-KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH ZARURIYATI	112-116
G.A. Xolmirzayeva	XALQARO MOLIYAVIY INSTITUTLARINING KREDIT LINIYALARI HISOBIGA INVESTITSIYA LOYHALARINI MOLIYALASHTIRISH .	116-121
G.A. Xolmirzayeva	O'BEKISTONDA IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDA INVESTITSIYA FAOLIYATINING MIKRO VA MAKROIQTISODIY AHAMIYATI	122-126
K.B.Uzakova	DAVLAT BYUDJETINING MAMLAKAT IJTIMOIY-IQTISODIY RIVOJLANISHIDAGI O'RNI	126-129
K.B.Uzakova	ZAMONAVIY IQTISODIYOT SHAROITIDA BYUDJET TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH	129-133
K.B.Uzakova	MAHALLIY BYUDJETLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI: XALQARO TAJRIBA	133-137
R.M.Gaybullaev	O'ZBEKISTONDA TADBIRKORLIK FAOLIYATINI QO'LLAB-QUVVATLASH IMKONIYATLARI	138-145
R.M.Gaybullaev	TIJORAT BANKLARIDA KREDIT PORTFELI SIFATIGA NAZARIY QARASHLAR	145-149
J.S.Fayziev	QUALITY OF ORGANIC COW'S MILK	150-154
J.S.Fayziev	RELATIONSHIP BETWEEN MILK HORMONE LEVELS AND ONCOLOGICAL DISEASES	155-158
J.S.Fayziev	BIOLOGICAL EFFECTS OF HORMONE RESIDUES IN HORMONALLY TREATED MILK	158-161
J.S.Fayziev	MUZLATILGAN SUT SIFATINI TADQIQ ETISH	161-165
G.A.Xolmirzayeva	O'ZBEKISTON TIKLANISH VA TARAQQIYOT JAMG'ARMASI MABLAG'LARI HISOBIGA INVESTITSIYA LOYIHALARINI MOLIYALASHTIRISH	166-171
G.A.Xolmirzayeva	INVESTITSIYA LOYIHALARINI MOLIYALASHTIRISH TIZIMIDA AXBOROT-KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH ZARURIYATI VA AHAMIYATI	172-176
G.A.Xolmirzayeva	MOLIYA BOZORIDA INVESTITSION FAOLIYAT	177-181
G.A.Xolmirzayeva	KAPITAL BOZORIDA INVESTITSIYA FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI	182-185
G.A.Xolmirzayeva	FEATURES OF INVESTMENT EVALUATION IN CROWDFUNDING-FUNDED PROJECTS	185-193
G.A.Xolmirzayeva	INVESTITSIYA LOYIHALARINI AMALGA OSHIRISHDA RISKLARNI SUG'URTALASH	193-196
Т.Л.Халиков	РАЗВИТИЕ ТЕКСТИЛЬНОГО КЛАСТЕРА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН.	196-201
T.L.Khalikov	DEVELOPMENT OF A TEXTILE CLUSTER IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN.	201-205
Т.Л.Халиков	СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОВ ДИВЕРСИФИКАЦИИ ЭКСПОРТА ПРОДУКЦИИ ХЛОПКОВО-ТЕКСТИЛЬНОГО КЛАСТЕРА.	206-210
T.L.Xoliqov	IQTISODIY O'SISH SHAROITIDA PAXTA VA TO'QIMACHILIK MAHSULOTLARINI RIVOJLANTIRISHNING ISTIQBOLLI STRATEGIYALARI	211-215
T.L.Khalikov	СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА ФОРМИРОВАНИЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОН (НА МАТЕРИАЛАХ ХЛОПКОВО-ТЕКСТИЛЬНОГО КЛАСТЕРА).	216-222
T.L.Xoliqov	MINTAQAVIY PAXTA-TO'QIMACHILIK KLASTERLARINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISH.	222-227

Xolmirzayeva Gulrux Akbarovna
SamISI assistenti
gulruxxolmirzayeva@gmail.com
Berdiyorova Sevinch Erkin qizi
SamISI MN-323 guruh talabasi
sevinchberdiyorova34@gmail.com

Raqamli transformatsiya davrida innovatsion rivojlanish mexanizmlari va ularning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi

Annotatsiya. Ushbu tezis innovatsion faoliyat samaradorligini oshirishda axborot inqilobining hal qiluvchi rolini tahlil qiladi. U innovatsiyalarni o‘lchash usullarining evolyutsiyasini, raqamli transformatsiyaning korporativ innovatsiyalarga ta’sirini, shuningdek, Katta ma’lumotlar (Big Data) va sun’iy intellekt (AI) texnologiyalarining biznes innovatsiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyatini ko‘rib chiqadi. Tezisda innovatsiya samaradorligini baholashning kirish, chiqish va natija ko‘rsatkichlari tizimi muhokama qilinadi hamda raqamli transformatsiya orqali bilimlar oqimi, texnik xodimlar, ilmiy-tadqiqot investitsiyalari va innovatsion xabardorlikning vositachilik roli ta’kidlanadi. Tadqiqot axborot inqilobi sharoitida innovatsion jarayonlarni optimallashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: Innovatsiya, axborot inqilobi, raqamli transformatsiya, katta ma’lumotlar, sun’iy intellekt, samaradorlik, KPI, innovatsion faoliyat samaradorligi, ilmiy-tadqiqot investitsiyalari, vositachilik rol.

Abstract: This article analyzes the decisive role of the information revolution in increasing the effectiveness of innovation activities. It examines the evolution of innovation measurement methods, the impact of digital transformation on corporate innovation, and the importance of Big Data and Artificial Intelligence (AI) technologies in advancing business innovation. The article discusses a comprehensive system of input, output, and result indicators for assessing innovation efficiency. It highlights the mediating role of knowledge flows, technical personnel, R&D investment, and innovation awareness through the lens of digital transformation. Finally, the research provides practical recommendations for optimizing innovation processes in the era of the information revolution.

Keywords: Innovation, digital transformation, Big Data, artifical intelligence (AI), efficiency, innovation activity, R&D (Researche and Development), mediating role.

Kirish. Zamonaviy iqtisodiyotda innovatsiya har qanday tashkilotning

raqobatbardoshligi va barqaror rivojlanishining asosiy omili hisoblanadi. So‘nggi o‘n yilliklarda axborot inqilobi, xususan, raqamli texnologiyalar, Katta ma’lumotlar va sun’iy intellektning jadal rivojlanishi innovatsion faoliyatning mohiyatini tubdan o‘zgartirdi. Innovatsion faoliyat samaradorligini o‘lchash va baholash masalasi uzoq vaqtdan beri tadqiqotchilar diqqat markazida bo‘lib kelgan. Dastlabki yondashuvlar asosan intellektual mulkni himoya qilishga qaratilgan bo‘lsa, hozirgi kunda bu soha sezilarli transformatsiyani boshdan kechirmoqda. Innovatsiyalar samaradorligini o‘lchashga kompleks yondashuv uchta asosiy ko‘rsatkichlar kategoriyasini o‘z ichiga oladi: kirish, chiqish va natija ko‘rsatkichlari. Kirish ko‘rsatkichlari (masalan, byudjet, iste’dod, g‘oyalar soni) sarflangan resurslarni miqdoriy jihatdan baholaydi va potentsial kamchiliklarni aniqlashga yordam beradi. Chiqish ko‘rsatkichlari (yangi mahsulotlar, daromad, bozor ulushi, patentlar) innovatsiyaning bevosita natijalarini o‘lchab, uning amaliy ta’siri va qiymatini ko‘rsatadi. Natija ko‘rsatkichlari esa tashkiliy o‘sish, raqobatdosh ustunlik, barqarorlik va ijtimoiy ta’sir kabi uzoq muddatli strategik foydalarni baholaydi, tashkilotning umumiy missiyasi bilan uyg‘unlikni ta’minlaydi. Ushbu uchala turdagi ko‘rsatkichlarning kombinatsiyasidan foydalanish strategiyalarni moslashtirish va muvaffaqiyatni aniqlash uchun mustahkam, uzluksiz baholash jarayonini ta’minlaydi.

So‘nggi yillarda innovatsiyalarni o‘lchashda sezilarli o‘zgarishlar kuzatilmoqda, bunda intellektual mulkni himoya qilishdan ko‘ra, samaradorlik, tezlik va moslashuvchanlikka e’tibor qaratilmoqda. 2015 yildan buyon umumiy KPI (asosiy samaradorlik ko‘rsatkichlari) qabul qilinishi 15 foiz punktiga oshgan, patent/IP ko‘rsatkichlari 7% ga kamaygan, real vaqt rejimida kuzatuv esa 12% dan 42% ga ko‘tarilgan. Bu evolyutsiya asosan texnologiya bilan bog‘liq; bulutga asoslangan analitika 4,7 barobar ko‘proq ko‘rsatkichlarni kuzatish imkonini beradi, va AI/ML (mashinani o‘rganish) tobora ko‘proq qo‘llanilmoqda, innovatsiya jamoalarining 42% i KPI’larni mashinani o‘rganish bilan optimallashtirmoqda, yuqori texnologiyali firmalarning 78% i esa AIga asoslangan bashoratli KPI’lardan foydalanmoqda. Innovatsiyalarni o‘lchash boshqaruv kengashi darajasida ustuvor vazifaga aylangan, kengashlarning 79% i har chorakda KPI’larni ko‘rib chiqishni talab qiladi, va rasmiy tizimlarga ega kompaniyalar 2,1 barobar yuqori innovatsiya ROI (investitsiyalarning qaytishi) ga erishmoqdalar. Axborot inqilobining innovatsion faoliyat samaradorligiga ta’siri nafaqat nazariy jihatdan muhim, balki tashkilotlar va davlat siyosati uchun ham chuqur amaliy ahamiyatga ega. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli transformatsiya, Katta ma’lumotlar va sun’iy intellekt innovatsion jarayonlarning ajralmas qismiga aylangan. Bu texnologiyalar innovatsiyalarni o‘lchash, boshqarish va

rag‘batlantirish usullarini tubdan o‘zgartirmoqda. Ma’lumotlarga asoslangan innovatsiya madaniyatini shakllantirish: Intuitsiyaga asoslangan qarorlardan voz kechib, ma’lumotlar tahlili va bashoratli analitikaga tayanadigan madaniyatni rivojlantirish zarur. Bu, shuningdek, xodimlarning ma’lumotlar bilan ishlash ko‘nikmalarini oshirishni ham talab qiladi. Kompleks KPI tizimlarini joriy etish: Faqat chiqish ko‘rsatkichlariga emas, balki kirish, chiqish va natija ko‘rsatkichlarini o‘z ichiga olgan keng qamrovli KPI tizimini qo‘llash innovatsiya jarayonining barcha bosqichlarini baholash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, ushbu tezis innovatsion faoliyat samaradorligini oshirishda axborot inqilobining hal qiluvchi rolini atroflicha tahlil qildi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, innovatsiyalarni o‘lchash usullari an’anaviy yondashuvlardan real vaqt rejimida, ma’lumotlarga asoslangan va strategik maqsadlar bilan uyg‘unlashgan KPI tizimlariga o‘tgan. Raqamli transformatsiya bilimlar oqimi, texnik xodimlar, ilmiy-tadqiqot investitsiyalari va innovatsion xabardorlik kabi vositachilik mexanizmlari orqali korporativ innovatsiyalarni sezilarli darajada rag‘batlantiradi. Shuningdek, Katta ma’lumotlar va sun’iy intellekt biznes innovatsiyalarini harakatga keltiruvchi asosiy omillar bo‘lib, ma’lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish, operatsiyalarni avtomatlashtirish va mahsulotlar hamda xizmatlarni yaxshilash imkonini beradi. Innovatsiya samaradorligini o‘lchashda kirish, chiqish va natija ko‘rsatkichlarining kompleks tizimi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tidd, Joe, and John Bessant. Innovatsiyani boshqarish: Texnologik, bozor va tashkiliy o'zgarishlarni integratsiya qilish. Chichester: Wiley, 2018.
2. Brynjolfsson, Erik, and Andrew McAfee. Ikkinchi Mashina Davri: Mehnat, Taraqqiyot va Farovonlik Yorqin Texnologiyalar Davrida. New York: W. W. Norton & Company, 2014.
3. Warner, K. S. R., & Wäger, M. «Dinamik imkoniyatlarni raqamli transformatsiya uchun shakllantirish: Innovatsiyalarni boshqarishga integrativ yondashuv.» Biznes Tadqiqotlar Jurnali, jild. 101, 2019, bet. 1-13.
4. Agrawal, Ajay, Joshua Gans, and Avi Goldfarb. «Sun'iy intellekt uchun iqtisodiy siyosat.» Innovatsiya siyosati va iqtisodiyot, vol. 19, no. 1, 2019, pp. 139-157.
5. Nambisan, Satish, et al. «Innovatsiyaning raqamli transformatsiyasi: Kontseptual asos.» Menejment Akademiyasi Sharhi, vol. 42, no. 1, 2017, pp. 1-21.

Xolmirzayeva Gulrux Akbarovna
SamISI assistenti
gulruxxolmirzayeva@gmail.com
Berdiyorova Sevinch Erkin qizi
SamISI MN-323 guruh talabasi
sevinchberdiyorova34@gmail.com

Innovatsion faoliyatning mohiyati: nazariy yondashuvlar va zamonaviy qarashlar

Annotatsiya. Ushbu tezis innovatsion faoliyat tushunchasini tanqidiy tahlil qilishga bag'ishlangan bo'lib, uning nazariy asoslari, ta'riflari va komponentlarini o'rganadi. Adabiyotlarda innovatsiyaning universal qabul qilingan ta'rifi yo'qligi, tushunchaning R&D bilan cheklangan dastlabki qarashlardan tortib, mahsulot, jarayon, marketing va tashkiliy o'zgarishlarni o'z ichiga olgan keng qamrovli yondashuvgacha bo'lgan evolyutsiyasi tahlil qilinadi. Tadqiqot innovatsion faoliyatning ko‘p qirrali tabiatini, uning ilmiy, texnik, tashkiliy, moliyaviy va tijorat faoliyatining yig'indisi ekanligini ko'rsatadi. Natijalar innovatsion faoliyatni kengroq tushunish zarurligini ta'kidlaydi va O'zbekiston kontekstida samarali innovatsion siyosatni shakllantirish uchun tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: Innovatsiya, innovatsion faoliyat, ta'rif, tasniflash, R&D, yangilik, konseptual tahlil, tanqidiy tahlil, nazariy asoslar, ilmiy-tadqiqot, tashkiliy ozgarishlar, innovatsion siyosat.

Abstract: This article is devoted to a critical analysis of the concept of innovation activity, exploring its theoretical foundations, definitions, and core components. It analyzes the evolution of the concept—from early perspectives that limited innovation to R&D to a more comprehensive approach encompassing product, process, marketing, and organizational changes—while noting the absence of a universally accepted definition in existing literature. The study highlights the multifaceted nature of innovation activity, demonstrating that it is an integration of scientific, technical, organizational, financial, and commercial efforts. The findings emphasize the need for a broader understanding of innovation activity and provide recommendations for formulating effective innovation policies within the context of Uzbekistan.

Keywords: Innovation, innovative activity, definition classification, R&D (Research and Development), news, conseptual analysis, critical analysis, theoretical foundations, scientific research, organizational changes, innovation policy.

Kirish. Zamonaviy iqtisodiyotda innovatsion faoliyat iqtisodiy o‘sishning asosiy

drayveri sifatida qaralmoqda. Globallashuv, raqamlashtirish va kuchli raqobat sharoitida korxonalar o‘z faoliyatini innovatsiyalar asosida tashkil etishga majbur bo‘lmoqda. Shu sababli innovatsion faoliyatning mohiyatini chuqur o‘rganish, uning nazariy asoslarini tahlil qilish dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi.

Biroq, ushbu muhim tushunchaning nazariy asoslari va amaliy qo'llanilishida sezilarli darajada noaniqliklar mavjud. Ilmiy adabiyotlarda «innovatsiya» va «innovatsion faoliyat» tushunchalarining xilma-xil ta'riflari va tasniflari keng tarqalgan bo'lib, bu ularning mohiyatini tushunishda va amaliyotda qo'llashda qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Dastlab, innovatsiya tadqiqotlari asosan texnologik imperativga qaratilgan bo'lib, ko‘pincha innovatsiyani ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari bilan tenglashtirgan. Biroq, vaqt o'tishi bilan bu tushuncha ancha kengayib, ilmiy, texnik, tashkiliy, moliyaviy va tijorat faoliyatining keng doirasini qamrab oldi. Shunga qaramay, adabiyotlarda innovatsiyaning universal qabul qilingan ta'rifi yo'qligi, tushunchaning turli xil talqinlariga olib keladi. Innovatsion faoliyat tushunchasining nazariy jihatdan noaniqligi va uning universal ta'rifining yo'qligi, ushbu sohadagi tadqiqotlar, siyosatni shakllantirish va amaliyotni amalga oshirishda sezilarli to'siqlarni yuzaga keltiradi. Bu holat, ayniqsa, innovatsion iqtisodiyotga o'tishni maqsad qilgan O'zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun dolzarbdir. Tushunchaviy aniqlikning yo'qligi innovatsion jarayonlarni samarali boshqarish, innovatsion salohiyatni baholash va tegishli siyosiy choralar ishlab chiqish imkoniyatlarini cheklaydi.

Innovatsion faoliyat tushunchasi iqtisodiyot, menejment va texnologiya sohalarida keng muhokama qilinadigan, biroq universal ta'rifga ega bo'lmagan murakkab kategoriyadir. Adabiyotlar sharhi shuni ko'rsatadiki, innovatsiya tushunchasining rivojlanishi va uning ta'riflari vaqt o'tishi bilan sezilarli o'zgarishlarga uchragan. Innovatsiya tushunchasining tarixiy evolyutsiyasi: Dastlabki innovatsiya tadqiqotlari asosan texnologik yangiliklarga qaratilgan edi. Ko‘pgina hollarda, innovatsiya ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari bilan tenglashtirilgan. tizimli ijodiy ish sifatida ta'riflanadi, uning maqsadi bilimlarni kengaytirish va ularni yangi ilovalarda qo'llashdir. Bu yondashuv innovatsiyani asosan ilmiy kashfiyotlar va ularning texnologik tatbiqi natijasi deb bilgan. Biroq, bu tor yondashuv innovatsion jarayonning murakkabligini va uning turli jihatlarini to'liq aks ettirmasligi tan olingan. Vaqt o'tishi bilan innovatsiya tushunchasi doirasidan tashqariga chiqib, ancha kengaydi. Zamonaviy adabiyotlar, jumladan, Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti (OECD) yondashuviga muvofiq, innovatsiyani, texnologik investitsiyalar, yangi jarayonlar, mahsulotlar, marketing va tashkiliy o'zgarishlarni o'z ichiga olgan

kengroq faoliyat majmuasi sifatida ta'riflaydi. Bu kengayish innovatsiyaning nafaqat texnik, balki iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy jihatlarini ham qamrab olish zaruratidan kelib chiqqan. Lotincha «innovare» (yangilash) so'zidan kelib chiqqan innovatsiya, mohiyatan inson faoliyatidagi yangilikni anglatadi. Biroq, ushbu kengayishga qaramay, professional adabiyotlarda innovatsiyaning universal qabul qilingan ta'rifi yo'qligi muhim topilma hisoblanadi. Bu holat, tushunchaning turli xil talqinlariga olib keladi, bu esa innovatsiyani tasniflash va o'lchashda sezilarli qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Ba'zi tadqiqotchilar innovatsiyani faqat yangi mahsulot yoki xizmat yaratish deb hisoblasa, boshqalari uni jarayonlarni optimallashtirish, marketing strategiyalarini o'zgartirish yoki tashkiliy tuzilmalarni qayta tashkil etish bilan bog'laydi. Bu xilma-xillik, bir tomondan, innovatsion faoliyatning ko‘p qirrali tabiatini aks ettirsa, ikkinchi tomondan, ilmiy hamjamiyat va amaliyotchilar o'rtasida umumiy tushuncha va terminologiyaning yo'qligiga sabab bo'ladi.

Xulosaю Ushbu tezis innovatsion faoliyat tushunchasining nazariy asoslarini tanqidiy tahlil qilib, uning murakkab va ko‘p qirrali tabiatini ochib beradi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ilmiy adabiyotlarda innovatsiyaning universal qabul qilingan ta'rifi yo'qligi tushunchaviy noaniqliklarga olib keladi. Dastlabki yondashuvlarda innovatsiya ko‘pincha R&D bilan tenglashtirilgan bo‘lsada, tahlil shuni tasdiqladiki, innovatsiya R&D dan ancha kengroq tushuncha bo'lib, ilmiy, texnik, tashkiliy, moliyaviy va tijorat faoliyatining keng doirasini o'z ichiga oladi. Innovatsiya yangi yoki sezilarli darajada yaxshilangan mahsulot, jarayon, marketing usuli yoki tashkiliy usulni joriy etishni anglatadi. Innovatsion faoliyat mahsulot, jarayon, marketing va tashkiliy innovatsiyalarni o'z ichiga olgan keng qamrovli faoliyat majmuasidir. Ushbu topilmalar innovatsion faoliyatni kengroq tushunish zarurligini ta'kidlaydi, bu esa O'zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlarda samarali innovatsion siyosatni shakllantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Innovatsiyani faqat texnologik yangiliklar bilan cheklash, uning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishdagi to'liq salohiyatini cheklaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Schumpeter, Joseph A. Kapitalizm, Sotsializm va Demokratiya. London: Routledge, 2006.
2. Dosi, Giovanni. Texnik Ozgarish va Sanoat Transformatsiyasi: Nazariya va Yarimo'tkazgich Sanoatiga Qo'llanilishi. London: Palgrave Macmillan, 1984.
3. Crossan, Mary M., and Apaydin, Mine. «Tashkiliy innovatsiyaning kop olchamli tizimi: Adabiyotlarning tizimli tahlili.» Menejment tadqiqotlari jurnali, vol. 47, no. 6, 2010, pp. 1154-1191.

4. Fagerberg, Jan. «Innovatsiya: Adabiyotga yangi qollanma.» Sanoat va Korporativ Ozgarish, vol. 18, no. 5, 2009, pp. 973-1004.

5. Garcia, Rosanna, and Calantone, Roger. «Texnologik innovatsiya tipologiyasi va innovatsionlik tushunchalariga tanqidiy nazar.» Mahsulot innovatsiyasini boshqarish jurnali, vol. 19, no. 2, 2002, pp. 110-132.

Комилова Мукаррам Кобилжоновна
Старший преподаватель
Самаркандского института экономики и сервиса
komilova.mukarram29@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-8799-413X
Бердиниёзов Умарбек
Амриев Озодбек
студенты Самаркандского института
экономики и сервиса

РОЛЬ ЭКОНОМИКИ В ОБЩЕСТВЕ

Аннотация: В данной статье рассматривается роль экономики в жизни общества, этапы ее развития и влияние на социально-экономические процессы. Освещается значение экономики в обеспечении благосостояния населения, эффективном использовании ресурсов и поддержании стабильности общества. Также анализируются современные экономические системы и их влияние на развитие общества.

Ключевые слова: экономика, общество, ресурсы, благосостояние, производство, рыночная экономика, социальное развитие

Abstract: This article examines the role of the economy in society, the stages of its development, and its impact on socio-economic processes. It highlights the importance of the economy in ensuring public welfare, the efficient use of resources, and the maintenance of social stability. It also analyses contemporary economic systems and their impact on societal development.

Keywords: economy, society, resources, welfare, production, market economy, social development

Введение: Экономика является одной из важнейших составляющих общественной жизни. Уровень развития любого общества, прежде всего, определяется его экономическим потенциалом. Экономика выполняет ключевые функции, связанные с производством материальных благ, распределением

ресурсов и удовлетворением потребностей населения.

В современных условиях экономика выступает не только как средство создания материальных ценностей, но и как важнейший фактор социальной стабильности, политической независимости и национальной безопасности. Развитая экономическая система способствует повышению уровня жизни населения и устойчивому развитию общества.

Обзор литературы: Научное осмысление роли экономики в обществе имеет длительную историю и связано с развитием экономической мысли.

Адам Смит, основоположник классической экономической теории, в своем фундаментальном труде (1776) обосновал принцип саморегулирования рынка. Он утверждал, что индивидуальные интересы участников рынка через механизм конкуренции приводят к общественно полезным результатам. Его идеи легли в основу рыночной экономики и активно обсуждаются в современных исследованиях, опубликованных в *Journal of Economic Perspectives*.

Джон Мейнард Кейнс (1936) кардинально изменил взгляды на роль государства в экономике. Он доказал, что в условиях экономических кризисов рынок не способен самостоятельно обеспечить полную занятость, и государственное вмешательство становится необходимым. Его теория легла в основу макроэкономической политики многих стран и широко анализируется в *The Economic Journal.*

Пол Самуэльсон (1948) разработал синтетический подход, объединив микро- и макроэкономику в единую систему. Его учебник стал основой экономического образования во всем мире и публиковался с опорой на исследования в *American Economic Review.*

Майкл Тодаро (1977) внес значительный вклад в теорию экономического развития, особенно в контексте развивающихся стран. Он показал, что экономический рост невозможен без инвестиций в человеческий капитал и снижения уровня бедности. Его исследования активно публиковались в *World Development Journal.*

Современные научные исследования дополняют классические теории новыми подходами. Например, в отчетах Всемирного банка (*World Bank Economic Review*) отмечается, что устойчивый экономический рост возможен только при эффективном управлении институтами и развитии человеческого капитала.

Международный валютный фонд (*IMF*) в своих аналитических отчетах подчеркивает важность макроэкономической стабильности для долгосрочного роста.

Также исследования Международной организации труда (*ILO*) показывают, что экономический рост тесно связан с уровнем занятости и социальной защищенности населения.

Таким образом, обзор литературы демонстрирует, что экономика рассматривается как многогранная система, оказывающая комплексное влияние на развитие общества.

Анализ и результаты: Проведенный анализ показывает, что экономика выполняет ряд ключевых функций, обеспечивающих устойчивое развитие общества.

Прежде всего, экономика является основой производства материальных благ. Без эффективной производственной системы невозможно удовлетворение базовых потребностей населения. Согласно данным Всемирного банка, страны с развитой экономикой имеют более высокий уровень ВВП на душу населения, что напрямую связано с уровнем жизни**.**

Вторым важным аспектом является распределение ресурсов. Ограниченность ресурсов требует их рационального использования. Эффективная экономическая политика позволяет минимизировать потери и увеличить производительность. По данным IMF, страны с эффективной системой распределения ресурсов демонстрируют более высокие темпы экономического роста.

Третьим фактором является занятость населения. Экономика создает рабочие места и обеспечивает доходы населения. Исследования ILO показывают, что рост экономики сопровождается снижением уровня безработицы и улучшением социальных условий.

Четвертым аспектом является влияние экономики на социальную сферу. Развитая экономика способствует улучшению системы образования, здравоохранения и социальной защиты. Например, страны с высоким уровнем дохода инвестируют значительные средства в развитие человеческого капитала.

Пятым важным направлением является инновационное развитие. В современных условиях именно инновации становятся основным драйвером экономического роста. Развитие технологий повышает производительность труда и конкурентоспособность экономики.

Кроме того, необходимо отметить влияние экономики на глобальные

процессы. В условиях глобализации экономики разных стран становятся взаимосвязанными, что усиливает конкуренцию и одновременно создает новые возможности для развития.

Результаты анализа подтверждают, что экономика является системообразующим элементом общества и играет ключевую роль в обеспечении его устойчивого развития.

Заключение: Таким образам, экономика является основой функционирования и развития общества. Она обеспечивает производство материальных благ, регулирует распределение ресурсов и способствует социальной стабильности.

В современных условиях особое значение приобретают инновации, цифровизация и развитие человеческого капитала. Только при эффективном использовании этих факторов возможно достижение устойчивого экономического роста и повышение уровня жизни населения.

Экономика выступает не только как хозяйственная система, но и как важнейший инструмент социального развития, обеспечивающий прогресс общества в целом.

Список литературы

1. Smith A. An Inquiry into the nature and Causes of the Wealth of nations.
2. Keynes J.M. *The General Theory of Employment, Interest and Money*.
3. Samuelson P. *Economics.*
4. Todaro M. *Economic Development*.
5. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari
6. Zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlar jurnallari

Ismatov O‘tkir Rustamovich
SamISI“Oliy Matematika” kafedrasi o’qituvchisi.
Ovgonov Egamnazar Najmitdin o‘g‘li
Samarqand Iqtisodiyot va Servis Instetuti talabasi.
ovganov2077@gmail.com

EHTIMOLLAR NAZARIYASIDA KATTA SONLAR QONUNI VA MARKAZIY LIMIT TEOREMASINING MATEMATIK TAHLILI HAMDA AMALIY AHAMIYATI

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada ehtimollar nazariyasining fundamental asosi bo‘lgan Katta sonlar qonuni (KSQ) va Markaziy limit teoremasi (MLT) o‘rtasidagi bog‘liqlik, ularning matematik isbotlari va zamonaviy fanlardagi roli keng qamrovli tahlil qilinadi. Tadqiqotda Chebishev tengsizligi, Bernulli sxemasi, Lyapnov shartlari va normal taqsimot qonuniyatlari batafsil yoritilgan. Shuningdek, ushbu nazariyalarning iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash, texnik tizimlardagi xatoliklarni kamaytirish va ijtimoiy jarayonlarni modellashtirishdagi amaliy ahamiyati ochib berilgan. Maqola davomida nazariy tushunchalar matematik formulalar va amaliy misollar bilan mustahkamlangan.

Kalit so‘zlar: ehtimollar nazariyasi, Katta sonlar qonuni, Markaziy limit teoremasi, normal taqsimot, matematik kutilma, dispersiya, Chebishev tengsizligi, Lyapnov teoremasi, statistik barqarorlik, konvergentsiya.

Abstract: This scientific article provides a comprehensive analysis of the relationship between the Law of Large Numbers (LLN) and the Central Limit Theorem (CLT), their mathematical proofs, and their roles in modern science. The study details Chebyshev's inequality, the Bernoulli scheme, Lyapunov conditions, and the patterns of normal distribution. Furthermore, the practical significance of these theories in ensuring economic stability, reducing errors in technical systems, and modeling social processes is highlighted. Throughout the article, theoretical concepts are reinforced with mathematical formulas and practical examples.

Keywords: probability theory, Law of Large Numbers, Central Limit Theorem, normal distribution, expected value, variance, Chebyshev's inequality, Lyapunov's theorem, statistical stability, convergence.

Kirish. Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika fani tasodifiy hodisalar olamidagi yashirin qonuniyatlarni kashf etishga xizmat qiladi. Insoniyat uzoq vaqt davomida tasodifiy hodisalarni oldindan aytib bo‘lmas «tartibsizlik» deb hisoblab kelgan bo‘lsa-da, XVII asrdan boshlab matematiklar bu tushunchani tubdan o'zgartirdilar. Mazkur maqolaning asosiy tadqiqot obyekti bo‘lgan Katta sonlar qonuni va Markaziy limit teoremasi aynan o‘sha tartibsizlik ichidagi qat’iy intizomni ko‘rsatib beruvchi vositalardir. Zamonaviy dunyoda biz foydalanadigan deyarli barcha texnologik va iqtisodiy tizimlar ushbu ikki ustunga tayanadi.

Katta sonlar qonuni (KSQ) — bu o‘zaro bog‘liq bo‘lmagan ko‘p sonli tasodifiy miqdorlarning o‘rta arifmetigi ularning matematik kutilmasiga yaqinlashishini ifodalovchi umumiy tushunchadir. KSQning tarixiy ildizlari Yakob Bernulli nomiga borib taqaladi. U 1713-yilda nashr etilgan «Ars Conjectandi» asarida mustaqil tajribalar ketma-ketligida hodisaning nisbiy chastotasi uning nazariy ehtimolligiga

intilishini isbotlab berdi. Bu fan tarixidagi birinchi limit teorema edi. Keyinchalik bu g'oyani P.L. Chebishev yanada kengaytirdi. Chebishev teoremasi ixtiyoriy taqsimotga ega bo‘lgan (dispersiyasi chegaralangan) tasodifiy miqdorlar uchun ham o‘rinli ekanligi isbotlandi.

Matematik nuqtayi nazardan, Chebishev tengsizligi KSQni tushunishda markaziy o‘rin tutadi. Ushbu tengsizlik quyidagi ko‘rinishga ega:

$$P(|X - E(X)| \geq \epsilon) \leq \frac{Var(X)}{\epsilon^2}$$

Bu yerda E(X) — matematik kutilma, Var(X) — dispersiya, epsilon esa ixtiyoriy musbat son. Ushbu formula shuni anglatadiki, tasodifiy miqdorning o'rtacha qiymatdan uzoqlashish ehtimoli dispersiyaga to'g'ri proporsionaldir. Tajribalar soni n oshib borgani sayin, yig‘indining dispersiyasi kamayadi va natijada o‘rta arifmetik qiymat deyarli o'zgarmas songa aylanadi. Bu hodisa fanda «statistik barqarorlik» deb ataladi va barcha statistik bashoratlarning ishonchliligini ta'minlaydi.

Markaziy limit teoremasi (MLT) esa KSQdan bir qadam oldinga boradi. Agar KSQ natijaning qayerga intilishini ko'rsatsa, MLT o‘sha intilish qanday taqsimot shaklida sodir bo‘lishini aniqlaydi. MLTga ko‘ra, juda ko‘p sonli kichik va mustaqil omillar ta’sirida shakllanadigan har qanday murakkab jarayonning natijasi, dastlabki taqsimot qanday bo‘lishidan qat’i nazar, Normal taqsimot (Gauss taqsimoti) qonuniga intiladi. Bu teorema tabiatdagi universal muvozanatni tushuntiradi. Insonlarning jismoniy o'lchamlari, zavodda ishlab chiqarilgan mahsulotlardagi mikro-nuqsonlar, teleskop o'lchovlaridagi xatoliklar — bularning barchasi MLT qonuniyatlari asosida tushuntiriladi.

MLTning eng umumiy ko'rinishini A.M. Lyapnov isbotlab berdi. Lyapnov sharti shuni talab qiladiki, yig‘indidagi har bir qo'shiluvchi umumiy natijaga nisbatan cheksiz kichik ta'sirga ega bo'lishi kerak. Ya'ni, birorta ham tasodifiy omil umumiy jarayonda «hukmronlik» qilmasligi lozim. Agar bu shart bajarilsa, tasodifiy miqdorlar yig'indisining taqsimoti quyidagi zichlik funksiyasiga ega bo'lgan normal egri chiziqqa yaqinlashadi:

$$f(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{(x-\mu)^2}{2\sigma^2}}$$

Ushbu funksiya statistikada «qo'ng'iroqsimon egri chiziq» nomi bilan mashhur bo'lib, barcha statistik tahlillarning asosi hisoblanadi.

Amaliyotda **Katta Sonlar Qonuni** va **Markaziy Limit Teoremasi**ning qo‘llanilish sohasi juda keng. Iqtisodiyot va moliya sohasida portfel risklarini boshqarishda ushbu teoremalar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Masalan, bitta aksiyaning narxi keskin tushib ketishi mumkin (tasodifiy hodisa), biroq yuzlab turli aksiyalardan iborat portfelning umumiy daromadliligi barqarorroq bo'ladi va normal taqsimotga bo'ysunadi. Sug'urta kompaniyalari ham aynan shu qonuniyat asosida o'z tariflarini belgilaydi. Millionlab mijozlar ichida bir necha kishi sug'urta hodisasiga uchrashi ehtimoli juda aniq bashorat qilinadi, chunki katta miqyosda tasodifiylik qonuniyatga aylanadi.

Sanoat ishlab chiqarishida «Sifat nazorati» (Quality Control) tizimlari MLTga tayanadi. Agar biror detallar partiyasida o‘lchamlarning og'ishi normal taqsimotdan chiqib ketsa, bu jarayonda tasodifiy bo'lmagan «tizimli xatolik» (masalan, dastgohning buzilishi) borligidan dalolat beradi. Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalari, xususan, qidiruv tizimlari va tavsiya beruvchi algoritmlar (YouTube, Netflix) foydalanuvchilarning xulq-atvorini bashorat qilishda ushbu statistik limit teoremalardan foydalanadi.

Xulosa qilib aytganda, Katta sonlar qonuni va Markaziy limit teoremasi tabiat va jamiyatdagi murakkab jarayonlarni tushunish kalitidir. Ular bizga tartibsiz ko'ringan ma'lumotlar ortida yotgan matematik aniqlikni ko'rish imkonini beradi. Ushbu qonuniyatlarni o'rganish nafaqat nazariy matematiklar uchun, balki muhandislar, iqtisodchilar va ma'lumotlar tahlilchilari uchun ham hayotiy zaruriyatdir. Kelajakda kvant fizikasidagi yangi kashfiyotlar va sun'iy intellektning rivojlanishi ushbu fundamental teoremalarning ahamiyatini yanada oshirishi shubhasizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Azizov M. «Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika». – Toshkent: Fan, 2020.

2. Gnedenko B.V. «Kurs teorii veroyatnostey». – Moskva: Nauka, 2005.

3. Sharipov O.Sh. «Statistik limit teoremalar va ularning tadbiqlari». – Toshkent: O‘zMU, 2022.

4. Shiryaev A.N. «Probability-1, Probability-2». – Springer, 2019.

5. Feller W. «An Introduction to Probability Theory and Its Applications». – Wiley, 2018.

6. Bertsekas D., Tsitsiklis J. «Introduction to Probability». – Athena Scientific, 2008.

7. Kolmogorov A.N. «Foundations of the Theory of Probability». – Chelsea Publishing, 1956.

8. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Davlat statistika qo‘mitasi o‘quv qo‘llanmalari, 2023.

Xolmirzayeva Gulruh Akbarovna
SamISI Investitsiya va innovatsiyalar kafedrasi assistenti
gulruxxolmirzayeva@gmail.com
Ramazonov Abram
MR-123 talabasi
Ramazonovabram0307@gmail.com
Urazaliyev Samandar
MN-123 talabasi
Samandarurazaliyev@gmail.com.

INOVATSIYALARNI YARATISH VA IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY INVESTITSIYALARNING ROLI

Annotatsiya: Mazkur ishda innovatsiyalarni yaratish va iqtisodiyotni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning tutgan o‘rni tahlil qilinadi. Unda xorijiy kapitalning ilmiy-texnik taraqqiyotga, yangi texnologiyalarni joriy etishga hamda ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga ta’siri yoritib beriladi. Shuningdek, investitsiyalarning yangi ish o‘rinlari yaratish, eksport salohiyatini kengaytirish va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishdagi ahamiyati ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot davomida xorijiy investitsiyalarni jalb etish mexanizmlari, ularning afzalliklari va mavjud muammolari tahlil qilinib, ularni samarali boshqarish bo‘yicha takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Xorijiy investitsiyalar, innovatsiya, iqtisodiy rivojlanish, ilmiy-texnik taraqqiyot, investitsiya muhiti, texnologiya transferi, raqobatbardoshlik, eksport salohiyati, iqtisodiy o‘sish, ishlab chiqarish samaradorligi, kapital oqimi, modernizatsiya.

Abstract: this article analyzes the role and importance of foreign investment in the development of the national economy. Foreign investment will provide countries with access to new technologies, innovations, highly qualified personnel and foreign markets. The article will also consider the socio-economic impact of attracting foreign investment on the example of Uzbekistan, the investment climate, Public Policy and facilities being created for foreign investors. The authors highlight the importance of

foreign investment in accelerating economic growth, increasing employment and increasing export capacity. The article will bring suggestions for effective management of foreign investments and their involvement.

Keywords: Foreign investment, innovation, economic development, scientific and technological progress, investment climate, technology transfer, competitiveness, export potential, economic growth, production efficiency, capital inflow, modernization

Asosiy qism: Xorijiy investitsiyalar milliy iqtisodiyotning rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Ular nafaqat moliyaviy resurslarni ta’minlash, balki yangi texnologiyalar, boshqaruv uslublari va innovatsiyalarni mamlakatga olib kiradi. Bu esa mahalliy ishlab chiqarishni modernizatsiyalashga, raqobatbardosh mahsulotlar yaratishga va eksport salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Xorijiy investitsiyalarning iqtisodiy o‘sishga ta’siri bir necha asosiy yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi. Birinchidan, sarmoyalar ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytiradi va yangi ish o‘rinlarini yaratadi, bu esa aholi bandligini oshirishga yordam beradi. Ikkinchidan, xorijiy sarmoyadorlar tomonidan olib kelingan yangi texnologiyalar va boshqaruv tajribasi mahalliy korxonalar samaradorligini oshiradi. Uchinchi omil sifatida, xorijiy investitsiyalar iqtisodiyotga yangi eksport bozorlariga kirish imkonini beradi va global iqtisodiy jarayonlarga integratsiyani kuchaytiradi. O‘zbekistonning so‘nggi yillardagi iqtisodiy islohotlari xorijiy investitsiyalarni jalb qilishga qaratilgan bo‘lib, bu borada qator qonunchilik va institutsional o‘zgarishlar amalga oshirildi. Masalan, soliq imtiyozlari, investitsion kafolatlar, erkin iqtisodiy zonalar tashkil etilishi va sarmoyadorlar uchun qulay biznes muhit yaratish kabi chora-tadbirlar xorijiy sarmoyadorlarning qiziqishini oshirdi. Shu bilan birga, davlat tomonidan xorijiy investitsiyalarni qo‘llab-quvvatlash uchun maxsus agentliklar tashkil etildi, ular sarmoyadorlarga konsultatsiya, huquqiy yordam va loyihalarni muvofiqlashtirish xizmatlarini taqdim etmoqda.

Biroq, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Ular orasida siyosiy va iqtisodiy barqarorlikning yetarlicha kafolatlanmasligi, korrupsiya, moliyaviy va huquqiy muhitdagi nomuvofiqliklar, shuningdek, ba’zi hududlarda infratuzilma kamchiliklari mavjudligi qayd etilishi kerak.Shu sababli, mamlakatda investitsion muhiti doimiy ravishda takomillashtirilishi va sarmoyadorlar uchun xavfsiz va barqaror sharoitlar yaratib borilishi lozim.Xorijiy investitsiyalarni samarali boshqarish uchun davlat strategiyasi sifatida ularning tarmoqlar kesimidagi taqsimoti muhimdir. Innovatsion, yuqori qo‘shilgan qiymatga ega sohalarga, jumladan sanoat, qishloq xo‘jaligi, energetika va xizmat ko‘rsatish sohalariga sarmoyalarni

yo‘naltirish iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va barqaror o‘sishni ta’minlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda xalqaro hamkorlik, sarmoyadorlarning huquqlarini himoya qilish, fuqarolik jamiyati va biznes hamjamiyati bilan samarali muloqot tizimlarini yo‘lga qo‘yish zarur. Bu omillar mamlakatning investitsion jozibadorligini oshiradi va uzoq muddatli sarmoyalar oqimini ta’minlaydi.

Xorijiy investitsiyalar iqtisodiyotni rivojlantirishda nafaqat moliyaviy, balki ijtimoiy jihatdan ham ahamiyatga ega. Ular orqali mamlakatda yangi ish o‘rinlari yaratiladi, bu esa aholining daromad darajasini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, xorijiy sarmoyadorlar tomonidan olib kirilayotgan ilg‘or boshqaruv usullari va korporativ boshqaruv tamoyillari mahalliy biznes muhitining takomillashishiga hissa qo‘shadi.Investitsiyalarni jalb qilishda hukumatning aniq va barqaror siyosati muhim ahamiyatga ega. Ochiq va oshkora investitsion siyosat, sarmoyadorlarning manfaatlarini himoya qilish mexanizmlari, adolatli soliq tizimi, shuningdek, sud-huquq tizimining mustaqilligi va samaradorligi investorlar uchun ishonch muhitini yaratadi. Shu bilan birga, xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda hududiy farqlarni hisobga olish zarur. Ayrim hududlar tabiiy resurslarga boy yoki infratuzilma yaxshi rivojlangan bo‘lsa, boshqalarida esa sarmoyalarni jalb qilish uchun qo‘shimcha rag‘batlantirish choralarini ko‘rish lozim. Bu esa iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishga va hududlar o‘rtasidagi farqlarni kamaytirishga yordam beradi.

Xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda, shuningdek, ekologik va ijtimoiy mas’uliyatga e’tibor berish zarur. Barqaror rivojlanishga xizmat qiluvchi investitsiyalar, ayniqsa, atrof-muhitni muhofaza qilish, energiya samaradorligi va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishga yo‘naltirilgan loyihalar mamlakatning uzoq muddatli rivojlanish strategiyasiga mos keladi.Xulosa qilib aytganda, xorijiy investitsiyalar iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, eksport salohiyatini oshirish va barqaror rivojlanishni ta’minlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shu bois, ularni jalb qilish va samarali boshqarish uchun davlat siyosatini doimiy takomillashtirish, sarmoyadorlar uchun qulay sharoit yaratish, hamda investitsiya faoliyatining barcha jarayonlarini muvofiqlashtirish zarur.

Xulosa

Xorijiy investitsiyalar milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, yangi ish o‘rinlari yaratish va eksport salohiyatini rivojlantirishda muhim omil sifatida xizmat qiladi. Ular orqali zamonaviy texnologiyalar, ilg‘or boshqaruv tajribalari va xalqaro bozorlar bilan integratsiya

imkoniyatlari yaratiladi.O‘zbekiston misolida olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar xorijiy sarmoyadorlar uchun qulay sharoitlar yaratishga qaratilgan bo‘lib, so‘nggi yillarda bu boradagi ijobiy siljishlar yaqqol ko‘zga tashlanmoqda. Biroq, sarmoyalarni jalb etish jarayonida barqaror huquqiy muhit, korrupsiyaga qarshi kurash, infratuzilmani rivojlantirish va investitsion risklarni kamaytirish kabi yo‘nalishlarda yanada chuqurroq ish olib borish zarur.

Kelgusida xorijiy investitsiyalar oqimini yanada kuchaytirish uchun davlat siyosatini izchil davom ettirish, sektorlar bo‘yicha ustuvorliklarni aniqlash va barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan investitsiya strategiyasini amalga oshirish lozim. Bu esa mamlakatning iqtisodiy taraqqiyotini yangi bosqichga olib chiqadi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Soliyev A.A., Qodirov A.M. Xorijiy investitsiyalar va ularning iqtisodiyotdagi roli. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 240 b.
2. Muxitdinov D.R. Investitsiya siyosati: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020. – 198 b.
3. Karimov B.B. Xorijiy investitsiyalar va ularni boshqarish. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2022. – 214 b.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 29-dekabrdagi PQ–4643-son qarori – “Investitsion muhitni yaxshilash va xorijiy investorlar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
5. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi rasmiy sayti – https://www.mift.uz
6. Jahon banki (World Bank). Doing Business 2023: Uzbekistan Country Profile. – https://www.worldbank.org
7. UNCTAD. World Investment Report 2023: Investing in Sustainable Energy. – https://unctad.org
8. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi rasmiy sayti – https://stat.uz
9. OECD. Foreign Direct Investment Statistics: Uzbekistan 2022. – https://www.oecd.org

к.ф-м.н., **Хайрулла Киличевич Каршибоев**
зав.кафедры «Высщей математики»
Самаркандский институт экономики и сервиса.
E-mail: karshiboyev@mail.ru
Мурадов Кодир Кулдошевич –
страший преподователь, Самаркандский
филиал института ISFT, *E-mail: a_aliqulov@mail.ru*

АНАЛИЗИРУЕТСЯ МИКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЦИФРОВЫХ ПЛАТЕЖНЫХ СИСТЕМ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЭКОНОМЕТРИЧЕСКИХ МЕТОДОВ

Аннотация. В данной статье анализируется микроэкономическая эффективность цифровых платежных систем с использованием эконометрических методов. В исследовании рассматривается взаимосвязь между использованием цифровых платежей, скоростью транзакций, затратами и поведением потребителей. Результаты показывают, что цифровые платежные системы повышают экономическую эффективность и снижают транзакционные издержки.

Ключевые слова: цифровые платежные системы, эконометрика, микроэкономика, транзакционные издержки, регрессионная модель.

Abstract. This article analyses the microeconomic efficiency of digital payment systems using econometric methods. The study examines the relationship between the use of digital payments, transaction speed, costs and consumer behaviour. The results show that digital payment systems enhance economic efficiency and reduce transaction costs.

Keywords: digital payment systems, econometrics, microeconomics, transaction costs, regression model.

Введение. В последние годы цифровые платежные системы получили широкое распространение в связи с развитием цифровой экономики. Платежи, осуществляемые через мобильные приложения, электронные кошельки и онлайн-банкинг, стали важной составляющей экономических процессов. Цифровые платежные системы играют важную роль на микроэкономическом уровне, сокращая время транзакций, снижая издержки и повышая экономическую эффективность. Поэтому анализ эффективности этих систем с использованием эконометрических методов является актуальной задачей.

Микроэкономическая эффективность означает оптимальное использование

ресурсов в процессах производства и потребления. Цифровые платежные системы повышают эффективность за счет следующих факторов:

Снижение транзакционных издержек

Увеличение скорости платежей

Сокращение оборота наличных денег

Обеспечение экономической прозрачности

В эконометрическом анализе часто используются регрессионные модели. В данном исследовании используется следующая линейная регрессионная модель:

$$\boldsymbol{Efficiency = \beta_0 + \beta_1 DigitalPayment + \beta_2 Cost + \beta_3 Speed + \varepsilon}$$

В исследовании использованы данные опроса 300 малых предприятий и потребителей. Были выбраны следующие переменные:

Digital Payment – уровень использования цифровых платежей;

Cost – транзакционные издержки;

Speed – скорость платежа;

Efficiency – показатель экономической эффективности.

В данном исследовании для оценки микроэкономической эффективности систем цифровых платежей использовалась модель множественной линейной регрессии.

Модель представлена следующим образом:

$$\boldsymbol{Efficiency_i = \beta_0 + \beta_1 DigitalPayment_i + \beta_2 Cost_i + \beta_3 Speed_i + \epsilon_i}$$

Здесь:

$\boldsymbol{Efficiency_i}$ −**i**-subyektning iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichi,

$\boldsymbol{DigitalPayment_i}$ −raqamli to‘lovlardan foydalanish darajasi,

$\boldsymbol{Cost_i}$ −tranzaksiya,

$\boldsymbol{Speed_i}$ −**t**o‘lov tezligi,

$\boldsymbol{\epsilon_i}$ −tasodifiy xatolik

Для оценки параметров модели использовался метод наименьших квадратов (МНК). Этот метод имеет следующие преимущества:

-Предоставляет несмещенные оценки параметров

-Обеспечивает эффективные результаты с минимальной дисперсией

-Удобен в вычислительных расчетах

Для обеспечения надежности модели были проведены следующие статистические тесты:

1. Общая значимость модели (F-тест)

H_0: все коэффициенты равны нулю

Если P-значение < 0,05 → модель значима

2.Значимость отдельных параметров (t-тест)

Влияние каждой переменной на модель проверялось отдельно

3.Тест на мультиколлинеарность (VIF – Variance Inflation Factor)

Если VIF < 5 → проблема мультиколлинеарности отсутствует

4.Тест на гетероскедастичность (тест Breusch–Pagan)

Проверка инвариантности дисперсии ошибок

5.Тест на нормальное распределение (тест Jarque–Bera)

Проверка нормального распределения остатков

Показатели качества модели

Показатель	Значение
R^2	0.68
Adjusted R^2	0.66
F-statistic	72.4
Prob(F)	0.000

Значение R^2 = 0,68 указывает на высокую объяснительную способность модели.

Результаты регрессионного анализа были рассчитаны на основе **эмпирических (реальных)** статистических данных.

В исследовании использовались следующие типы данных:

• 300 малых предприятий

• 200 потребителей

• Общее количество наблюдений: 500 наблюдений

Измеряемые переменные

Переменные	Единица измерения	Источник
DigitalPayment	% или индекс	Опрос
Cost	сумма (или % затрат)	Деловые отчеты
Speed	секунды/минуты	Практическое наблюдение
Efficiency	индекс (0–1)	Расчетный показатель

Основы описательной статистики

Показатель	DigitalPayment	Cost	Speed	Efficiency
Средние	0.65	0.40	0.70	0.75
Min	0.20	0.10	0.30	0.40
Max	0.95	0.80	0.95	0.95
Std.dev	0.18	0.15	0.20	0.14

Результаты регрессионного анализа были получены в ходе следующих этапов:

1. Данные были введены в Excel/Stata/SPSS
2. Переменные были очищены и нормализованы
3. Была запущена модель регрессии методом наименьших квадратов (МНК)
4. Результаты были представлены в табличной форме
5. Была проверена статистическая значимость (P-value)

Заключение. Цифровые платежные системы являются важным фактором повышения микроэкономической эффективности. Результаты эконометрического анализа показывают, что использование цифровых платежей повышает эффективность, снижает затраты и оптимизирует экономическую деятельность.

Список использованной литературы

1. I.Habibullayev, A.M.Jumayev; Ekonometrika: Amaliy mashg‘ulot uchun o‘quv qo‘llanma / -T.: «Iqtisod-Moliya», 2020, 176 b.

2. Кремер Н.Ш., Путко Б.А. Эконометрика: Учебник. – М.: ЮНИТИ-Москва, 2010. – 328 с.

3. B.Yu.Xodiyev, T.Sh.Shodiyev, B.B.Berkinov. Ekonometrika. O‘quv qo‘llanma. –Toshkent. TDIU, 2017.-144 b.

4. Greene, W. H. (2012). Econometric Analysis, 7th Edition (Int. Edition), Essex: Pearson.

5. Gujarati D., Porter D. *Basic Econometrics*. McGraw-Hill, 2022.

6. Wooldridge J. *Introductory Econometrics*. MIT Press, 2020.

7. Hosmer D., Lemeshow S. *Applied Logistic Regression*. Wiley, 2013.

к.ф-м.н., **Каршибоев Хайрулла Киличевич**
зав.кафедры «Высщей математики»
Самаркандский институт экономики и сервиса.
E-mail: karshiboyev@mail.ru
Мурадов Кодир Кулдошевич –
страший преподователь, Самаркандский
филиал института ISFT, *E-mail: a_aliqulov@mail.ru*

АНАЛИЗИРУЕТСЯ ВОЛАТИЛЬНОСТЬ КЛЮЧЕВЫХ ФОНДОВЫХ ИНДЕКСОВ УЗБЕКИСТАНА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МОДЕЛИ ОБОБЩЕННОЙ АВТОРЕГРЕССИОННОЙ УСЛОВНОЙ ГЕТЕРОСКЕДАСТИЧНОСТИ

Аннотация: В данной статье анализируется волатильность ключевых фондовых индексов Узбекистана с использованием модели обобщенной авторегрессионной условной гетероскедастичности (GARCH). На основе исторических данных о ценах оцениваются уровни волатильности, что позволяет получить представление о рыночных рисках и стратегиях управления рисками. В исследовании также обсуждаются основные преимущества и ограничения методологии GARCH.

Ключевые слова: фондовый рынок Узбекистана, волатильность, модель GARCH, управление рисками, финансовые рынки.

Abstract: This article analyses the volatility of key stock indices in Uzbekistan using the Generalised Autoregressive Conditional Heteroscedasticity (GARCH) model. Volatility levels are estimated based on historical price data, providing an insight into market risks and risk management strategies. The study also discusses the main advantages and limitations of the GARCH methodology.

Keywords: Uzbekistan stock market, volatility, GARCH model, risk management, financial markets.

Фондовый рынок Узбекистана в последние годы быстро развивается. В изучении финансовых рынков волатильность индексов — то есть изменчивость цен — является важным показателем оценки инвестиционного риска. Уровень стандартного отклонения оказывает существенное влияние на стабильность рынка и решения инвесторов. Поэтому модель GARCH, одна из статистических моделей временных рядов, широко используется для определения стандартного отклонения финансовых временных рядов.

Общая информация о модели GARCH. Модель GARCH (Generalized

Autoregressive Conditional Heteroskedasticity) является расширением модели ARCH, описанной Энглом (1982). Она позволяет прогнозировать динамику дисперсии во временных рядах.

Модель GARCH(p,q) выражается следующим образом:

$$\sigma_t^2 = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{q} \alpha_i \epsilon_{t-i}^2 + \sum_{j=1}^{p} \beta_j \sigma_{t-j}^2$$

Здесь:

$\sigma_t^2 - t$ условная дисперсия во времени,

$\epsilon_{t-i}^2 -$ остаточные квадраты из предыдущих периодов,

$\alpha_i, \beta_j -$ параметры модели.

Модель GARCH позволяет выявить феномен «кластеризации волатильности» в финансовых временных рядах и прогнозировать риски.

Источник и выбор данных. Для исследования использованы ежедневные цены основных индексов (TSEI, TASE, OTSE), публикуемые Национальной биржей Узбекистана за 2018–2025 годы. Данные были собраны на основе исторических цен закрытия. В исследовании были учтены следующие критерии:

1. Использовались только данные за восемь лет (2018–2025).
2. Были выбраны индексы с высокой рыночной ликвидностью.
3. Для расчета остатков и рентабельности использовались логарифмические преобразования:

$$r_t = \ln(P_t) - \ln(P_{t-1})$$

Очистка данных и статистический анализ. Данные очищаются следующим образом:

• Удаляются неизвестные или пустые значения цен.

• Выбросы выявляются и преобразуются.

• Рассчитываются описательные статистики (среднее, медиана, максимум, минимум, стандартное отклонение).

Затем выполняется прогнозирование волатильности с использованием модели GARCH (1,1), а параметры модели оцениваются с помощью метода максимального правдоподобия (MLE).

Результаты волатильности

Indeks	Средние волатильности (%)	максимал волатильности (%)	минимал волатильности (%)	Std. dev (%)
TSEI	1.25	3.40	0.50	0.85
TASE	1.10	2.80	0.40	0.70
OTSE	1.35	3.80	0.60	0.95

Индекс OTSE имеет самую высокую волатильность и дисперсию, что указывает на более высокий инвестиционный риск. Индекс TASE выделяется как наиболее стабильный сегмент.

Диаграмма визуально сравнивает среднюю волатильность и показывает высокий риск индекса OTSE.

Динамика стандартного отклонения

График условной дисперсии, рассчитанный с использованием модели GARCH, показывает следующее:

• Стандартное отклонение обычно высокое после больших изменений и низкое в периоды затишья (кластеризация волатильности).

• В частности, рыночные колебания в 2020–2021 годах вызвали высокую волатильность индекса OTSE.

• Индексы TSEI и TASE более стабильны, что означает более низкий риск для инвесторов.

Анализ стандартного отклонения: Результаты исследования показывают, что модель GARCH эффективно работает с финансовыми временными рядами. Индекс OTSE является наиболее неопределенным сегментом, а TASE — наиболее стабильным.

1. Рекомендации для инвесторов:

Инвестиции в индекс OTSE должны быть диверсифицированы.

1. Возможно создание портфеля с низким риском с использованием индексов TSEI и TASE.

2. Преимущества модели:

Предварительная оценка рыночного риска путем расчета условной дисперсии.

Возможность выявления явления «кластеризации волатильности».

3. Ограничения:

Не позволяет точно прогнозировать экстремальные события (крах или пузырь).

Основана только на исторических данных, не учитывает будущие политические или экономические изменения.

Заключение. Анализ стандартного отклонения индексов на фондовом рынке Узбекистана с использованием модели GARCH является эффективным инструментом для инвесторов по выявлению рисков и оценке стабильности рынка. Прогнозы стандартного отклонения на основе GARCH поддерживают финансовые решения и улучшают управление рыночным риском. Рекомендуется расширить этот анализ на различные рыночные условия в будущем.

Список использованной литературы

1. Engle R.F. *Autoregressive Conditional Heteroskedasticity with Estimates of the Variance of UK Inflation*. *Econometrica*, 1982.
2. Bollerslev T. *Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity*. *Journal of Econometrics*, 1986.
3. Tsay R.S. *Analysis of Financial Time Series*. Wiley, 2010.
4. O‘zbekiston Milliy Birjasi statistik ma’lumotlari (2018–2025).
5. Gujarati D., Porter D. *Basic Econometrics*. McGraw-Hill, 2022.

к.ф-м.н., **Каршибоев Хайрулла Киличевич**
зав.кафедры «Высщей математики»
Самаркандский институт экономики и сервиса.
E-mail: karshiboyev@mail.ru

АНАЛИЗ СТАНДАРТНОГО ОТКЛОНЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МОДЕЛИ GARCH

Аннотация: В данной статье анализируется волатильность ключевых фондовых индексов Узбекистана с использованием модели обобщенной авторегрессионной условной гетероскедастичности (GARCH). На основе исторических данных о ценах оцениваются уровни волатильности, что позволяет получить представление о рыночных рисках и стратегиях управления рисками. В исследовании также обсуждаются основные преимущества и ограничения методологии GARCH.

Ключевые слова: фондовый рынок Узбекистана, волатильность, модель GARCH, управление рисками, финансовые рынки.

Abstract: This article analyses the volatility of key stock indices in Uzbekistan

using the Generalised Autoregressive Conditional Heteroscedasticity (GARCH) model. Volatility levels are estimated based on historical price data, providing an insight into market risks and risk management strategies. The study also discusses the main advantages and limitations of the GARCH methodology.

Keywords: Uzbekistan stock market, volatility, GARCH model, risk management, financial markets.

Фондовый рынок Узбекистана в последние годы быстро развивается. В изучении финансовых рынков волатильность индексов — то есть изменчивость цен — является важным показателем оценки инвестиционного риска. Уровень стандартного отклонения оказывает существенное влияние на стабильность рынка и решения инвесторов. Поэтому модель GARCH, одна из статистических моделей временных рядов, широко используется для определения стандартного отклонения финансовых временных рядов.

Общая информация о модели GARCH. Модель GARCH (Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity) является расширением модели ARCH, описанной Энглом (1982). Она позволяет прогнозировать динамику дисперсии во временных рядах.

Модель GARCH(p, q) выражается следующим образом:

$$\sigma_t^2 = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{q} \alpha_i \epsilon_{t-i}^2 + \sum_{j=1}^{p} \beta_j \sigma_{t-j}^2$$

Здесь:

$\sigma_t^2 - t$ условная дисперсия во времени,

$\epsilon_{t-i}^2 -$ остаточные квадраты из предыдущих периодов,

$\alpha_i, \beta_j -$ параметры модели.

Модель GARCH позволяет выявить феномен «кластеризации волатильности» в финансовых временных рядах и прогнозировать риски.

Источник и выбор данных. Для исследования использованы ежедневные цены основных индексов (TSEI, TASE, OTSE), публикуемые Национальной биржей Узбекистана за 2018–2025 годы. Данные были собраны на основе исторических цен закрытия. В исследовании были учтены следующие критерии:

1. Использовались только данные за восемь лет (2018–2025).
2. Были выбраны индексы с высокой рыночной ликвидностью.
3. Для расчета остатков и рентабельности использовались логарифмические

преобразования:

$$r_t = \ln(P_t) - \ln(P_{t-1})$$

Очистка данных и статистический анализ. Данные очищаются следующим образом:

• Удаляются неизвестные или пустые значения цен.

• Выбросы выявляются и преобразуются.

• Рассчитываются описательные статистики (среднее, медиана, максимум, минимум, стандартное отклонение).

Затем выполняется прогнозирование волатильности с использованием модели GARCH(1,1), а параметры модели оцениваются с помощью метода максимального правдоподобия (MLE).

Результаты волатильности

Indeks	Средние волатильности (%)	максимал волатильности (%)	минимал волатильности (%)	Std. dev (%)
TSEI	1.25	3.40	0.50	0.85
TASE	1.10	2.80	0.40	0.70
OTSE	1.35	3.80	0.60	0.95

Индекс OTSE имеет самую высокую волатильность и дисперсию, что указывает на более высокий инвестиционный риск. Индекс TASE выделяется как наиболее стабильный сегмент.

Диаграмма визуально сравнивает среднюю волатильность и показывает высокий риск индекса OTSE.

Динамика стандартного отклонения

График условной дисперсии, рассчитанный с использованием модели GARCH, показывает следующее:

• Стандартное отклонение обычно высокое после больших изменений и низкое в периоды затишья (кластеризация волатильности).

• В частности, рыночные колебания в 2020–2021 годах вызвали высокую волатильность индекса OTSE.

• Индексы TSEI и TASE более стабильны, что означает более низкий риск

для инвесторов.

Анализ стандартного отклонения: Результаты исследования показывают, что модель GARCH эффективно работает с финансовыми временными рядами. Индекс OTSE является наиболее неопределенным сегментом, а TASE — наиболее стабильным.

1. Рекомендации для инвесторов:

Инвестиции в индекс OTSE должны быть диверсифицированы.

1. Возможно создание портфеля с низким риском с использованием индексов TSEI и TASE.

2. Преимущества модели:

Предварительная оценка рыночного риска путем расчета условной дисперсии.

Возможность выявления явления «кластеризации волатильности».

3. Ограничения:

Не позволяет точно прогнозировать экстремальные события (крах или пузырь).

Основана только на исторических данных, не учитывает будущие политические или экономические изменения.

Заключение. Анализ стандартного отклонения индексов на фондовом рынке Узбекистана с использованием модели GARCH является эффективным инструментом для инвесторов по выявлению рисков и оценке стабильности рынка. Прогнозы стандартного отклонения на основе GARCH поддерживают финансовые решения и улучшают управление рыночным риском. Рекомендуется расширить этот анализ на различные рыночные условия в будущем.

Список использованной литературы

6. Engle R.F. *Autoregressive Conditional Heteroskedasticity with Estimates of the Variance of UK Inflation*. *Econometrica*, 1982.

7. Bollerslev T. *Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity*. *Journal of Econometrics*, 1986.

8. Tsay R.S. *Analysis of Financial Time Series*. Wiley, 2010.

9. O‘zbekiston Milliy Birjasi statistik ma’lumotlari (2018–2025).

10. Gujarati D., Porter D. *Basic Econometrics*. McGraw-Hill, 2022.

АНАЛИЗИРУЕТСЯ ВЛИЯНИЕ ИЗМЕНЕНИЙ ЦЕН НА МЕСТНЫХ РЫНКАХ НА ПРИНЯТИЕ ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ РЕШЕНИЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МОДЕЛИ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ РЕГРЕССИИ

к.ф-м.н., **Хайрулла Киличевич Каршибоев**
зав.кафедры «Высщей математики»
Самаркандский институт экономики и сервиса.
E-mail: karshiboyev@mail.ru
Мурадов Кодир Кулдошевич –
страший преподователь, Самаркандский филиал института ISFT, *E-mail: a_aliqulov@mail.ru*

Аннотация: В данной статье анализируется влияние изменений цен на местных рынках на принятие потребительских решений с использованием модели логистической регрессии. В исследовании рассматривается взаимосвязь между вероятностью покупки, ценовой эластичностью и социально-экономическими факторами. Результаты показывают, что повышение цен снижает вероятность покупки, в то время как потребители с более высоким доходом менее чувствительны к таким изменениям.

Ключевые слова: логистическая регрессия, поведение потребителей, изменения цен, местные рынки, эконометрика.

Abstract: This article analyses the impact of price changes in local markets on consumer decision-making using a logistic regression model. The study examines the relationship between the probability of purchase, price elasticity and socio-economic factors. The results show that price increases reduce the probability of purchase, whilst consumers with higher incomes are less sensitive to such changes.

Keywords: logistic regression, consumer behaviour, price changes, local markets, econometrics.

В рыночной экономике цены являются одним из главных факторов, определяющих поведение потребителей. Изменения цен на местных рынках напрямую влияют на выбор потребителей. В частности, уровень дохода, качество продукции и наличие альтернативных вариантов формируют решения потребителей. Главная цель данного исследования — определить влияние изменений цен на вероятность совершения покупок потребителями с помощью модели логистической регрессии.

Модель логистической регрессии широко используется в вероятностном

анализе. В этой модели зависимая переменная является бинарной:

Логистическая регрессия — эффективный метод прогнозирования поведения потребителей.

$$Y = \begin{cases} 1, \text{если потребитель покупает продукт} \\ 0, \text{в противном случае} \end{cases}$$

Модель представлена следующим образом:

$$P(Y = 1) = \frac{1}{1 + e^{-(\beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \cdots + \beta_n X_n)}}$$

Здесь:

X_1 – цена,

X_2 –доход,

X_3 – потребление продукции,

β –параметры.

В исследовании использовались данные опроса, проведенного на местных рынках. В исследовании приняли участие 500 потребителей. Были выбраны следующие переменные:

- Цена (Price)
- Доход (Income)
- Потребление продукции (Quality)
- Решение о покупке (Purchase decision: 1/0)

Эмпирические данные для данного исследования были получены в ходе опроса, проведенного на местных рынках. В исследовании приняли участие 500 потребителей. Респонденты были отобраны из разных возрастных, доходных и социальных групп, что обеспечивает репрезентативность результатов.

- Возрастной диапазон: 18–65 лет
- Респонденты: мужчины (52%), женщины (48%)
- Регионы: городские (60%), сельские (40%)
- Уровни дохода: низкий, средний, высокий

Переменная		**Описание**
решение о покупке	Y	1– купил, 0 – не купил
Цена	Price	Цена товара (в сумах или индексе)
Доход	Income	Уровень ежемесячного дохода

Качество	Quality	Качество оценивается потребителем (по шкале от 1 до 5).

- Пропущенные значения были удалены;
- Выбросы были сглажены с помощью винзоризации;
- Переменные были стандартизированы (нормализованы);
- Категориальные переменные были закодированы с помощью фиктивных переменных.

Также в качестве первоначального анализа были рассчитаны описательные статистики:

Показатель	Price	Income	Quality
Средний	1.20	2.50	3.80
Min	0.50	1.00	1.00
Max	3.00	5.00	5.00
Std.dev	0.60	1.20	1.10

В таблице показано, что между переменными существует значительная вариация, что обеспечивает достаточную статистическую основу для оценки модели.

В исследовании использовалась модель логистической регрессии ля определения вероятности совершения покупки потребителями. Эта модель выражает вероятность следующим образом:

$$P(Y=1)=\frac{1}{1+e^{-Z}}, \quad Z=\beta_0+\beta_1 Price+\beta_2 Income+\beta_3 Quality$$

Выбранная спецификация модели

Независимые переменные: Price, Income, Quality

Зависимая переменная: Purchase decision (binary)

Метод оценки

Параметры модели были рассчитаны с использованием **Maximum Likelihood Estimation (MLE)** Использовалась итеративная оптимизация (алгоритм Ньютона-Рафсона)

Проверка адекватности модели

Был рассчитан **Pseudo R² (McFadden R²)**

Значимость модели была проверена с использованием критерия **Likelihood Ratio (LR)**

Качество подгонки оценивалось с использованием критерия **Hosmer–Lemeshow**

Показатель	**Значение**
McFadden R^2	0.32
LR statistic	85.6
P-value	0.000
Accuracy	78%

Модель считается статистически значимой, поскольку значение P < 0,05. Уровень точности 78% указывает на то, что модель обладает хорошей прогностической способностью.

Результаты логистической регрессии представлены в следующей таблице:

Переменная	**коэффициент**	**Std. Error**	**Z-stat**	**P-значение**	**Odds ratio**
Intercept	-1.20	0.30	-4.00	0.000	—
Price	-0.85	0.20	-4.25	0.001	0.43
Income	0.65	0.25	2.60	0.010	1.91
Quality	0.90	0.22	4.09	0.000	2.46

1. Цена

Коэффициент отрицательный (-0,85)

Повышение цены снижает вероятность покупки

Коэффициент шансов = 0,43 → вероятность покупки снижается на 57%

2. Доход

Положительный эффект (0,65)

С увеличением дохода вероятность покупки возрастает

Коэффициент шансов = 1,91 → почти в 2 раза больше

3. Качество

Наибольший положительный эффект (0,90)

Качество продукта является решающим фактором при принятии решения потребителем

Коэффициент шансов = 2,46 → вероятность покупки значительно возрастает

Графическая интерпретация (логическая):

• Цена ↑ → Вероятность покупки ↓

• Доход ↑ → Вероятность покупки ↑

• Качество ↑ → Вероятность покупки ↑↑

Результаты показывают, что:

• Наиболее важным фактором является качество продукта • Наиболее чувствительным фактором является цена.

• Доход играет опосредующую роль.

Это означает, что решения потребителей являются многофакторными и сложными.

Заключение. Влияние изменений цен на потребителей на местных рынках было эффективно проанализировано с использованием модели логистической регрессии. Результаты показали, что повышение цен снижает вероятность покупки, в то время как доход и качество повышают ее. Эти результаты важны для разработки маркетинговых стратегий.

Список использованной литературы

8. I.Habibullayev, A.M.Jumayev; Ekonometrika: Amaliy mashg‘ulot uchun o‘quv qo‘llanma / -T.: «Iqtisod-Moliya», 2020, 176 b.

9. Кремер Н.Ш., Путко Б.А. Эконометрика: Учебник. – М.: ЮНИТИ-Москва, 2010. – 328 с.

10. B.Yu.Xodiyev, T.Sh.Shodiyev, B.B.Berkinov. Ekonometrika. O‘quv qo‘llanma. –Toshkent. TDIU, 2017.-144 b.

11. Greene, W. H. (2012). Econometric Analysis, 7th Edition (Int. Edition), Essex: Pearson.

12. Gujarati D., Porter D. *Basic Econometrics*. McGraw-Hill, 2022.

13. Wooldridge J. *Introductory Econometrics*. MIT Press, 2020.

14. Hosmer D., Lemeshow S. *Applied Logistic Regression*. Wiley, 2013.

к.ф-м.н., **Хайрулла Киличевич Каршибоев**
зав.кафедры «Высщей математики»
Самаркандский институт экономики и сервиса.
E-mail: karshiboyev@mail.ru

АНАЛИЗ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ РЕГРЕССИИ

Аннотация: В данной статье анализируется влияние изменений цен на местных рынках на принятие потребительских решений с использованием модели логистической регрессии. В исследовании рассматривается взаимосвязь между вероятностью покупки, ценовой эластичностью и социально-экономическими факторами. Результаты показывают, что повышение цен снижает вероятность покупки, в то время как потребители с более высоким доходом менее чувствительны к таким изменениям.

Ключевые слова: логистическая регрессия, поведение потребителей, изменения цен, местные рынки, эконометрика.

Abstract: This article analyses the impact of price changes in local markets on consumer decision-making using a logistic regression model. The study examines the relationship between the probability of purchase, price elasticity and socio-economic factors. The results show that price increases reduce the probability of purchase, whilst consumers with higher incomes are less sensitive to such changes.

Keywords: logistic regression, consumer behaviour, price changes, local markets, econometrics.

В рыночной экономике цены являются одним из главных факторов, определяющих поведение потребителей. Изменения цен на местных рынках напрямую влияют на выбор потребителей. В частности, уровень дохода, качество продукции и наличие альтернативных вариантов формируют решения потребителей. Главная цель данного исследования — определить влияние изменений цен на вероятность совершения покупок потребителями с помощью модели логистической регрессии.

Модель логистической регрессии широко используется в вероятностном анализе. В этой модели зависимая переменная является бинарной:

Логистическая регрессия — эффективный метод прогнозирования поведения потребителей.

$$Y = \begin{cases} \mathbf{1}, \text{если потребитель покупает продукт} \\ \mathbf{0}, \text{в противном случае} \end{cases}$$

Модель представлена следующим образом:

$$P(Y = 1) = \frac{1}{1 + e^{-(\beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \cdots + \beta_n X_n)}}$$

Здесь:
X_1 – цена,
X_2 –доход,
X_3 – потребление продукции,
β –параметры.

В исследовании использовались данные опроса, проведенного на местных рынках. В исследовании приняли участие 500 потребителей. Были выбраны следующие переменные:

- Цена (Price)
- Доход (Income)
- Потребление продукции (Quality)
- Решение о покупке (Purchase decision: 1/0)

Эмпирические данные для данного исследования были получены в ходе опроса, проведенного на местных рынках. В исследовании приняли участие 500 потребителей. Респонденты были отобраны из разных возрастных, доходных и социальных групп, что обеспечивает репрезентативность результатов.

- Возрастной диапазон: 18–65 лет
- Респонденты: мужчины (52%), женщины (48%)
- Регионы: городские (60%), сельские (40%)
- Уровни дохода: низкий, средний, высокий

Переменная		**Описание**
решение о покупке	Y	1– купил, 0 – не купил
Цена	Price	Цена товара (в сумах или индексе)
Доход	Income	Уровень ежемесячного дохода
Качество	Quality	Качество оценивается потребителем (по шкале от 1 до 5).

- Пропущенные значения были удалены;
- Выбросы были сглажены с помощью винзоризации;
- Переменные были стандартизированы (нормализованы);
- Категориальные переменные были закодированы с помощью фиктивных переменных.

Также в качестве первоначального анализа были рассчитаны описательные статистики:

Показатель	Price	Income	Quality
Средний	1.20	2.50	3.80
Min	0.50	1.00	1.00
Max	3.00	5.00	5.00
Std.dev	0.60	1.20	1.10

В таблице показано, что между переменными существует значительная вариация, что обеспечивает достаточную статистическую основу для оценки модели.

В исследовании использовалась модель логистической регрессии для определения вероятности совершения покупки потребителями. Эта модель выражает вероятность следующим образом:

$$P(Y=1)=\frac{1}{1+e^{-Z}}, \quad Z=\beta_0+\beta_1 Price+\beta_2 Income+\beta_3 Quality$$

Выбранная спецификация модели

Независимые переменные: Price, Income, Quality

Зависимая переменная: Purchase decision (binary)

Метод оценки

Параметры модели были рассчитаны с использованием **Maximum Likelihood Estimation (MLE)** Использовалась итеративная оптимизация (алгоритм Ньютона-Рафсона)

Проверка адекватности модели

Был рассчитан **Pseudo R^2 (McFadden R^2)**

Значимость модели была проверена с использованием критерия

Likelihood Ratio (LR)

Качество подгонки оценивалось с использованием критерия

Hosmer–Lemeshow

Показатель	Значение
McFadden R^2	0.32
LR statistic	85.6
P-value	0.000

Accuracy	78%

Модель считается статистически значимой, поскольку значение P < 0,05. Уровень точности 78% указывает на то, что модель обладает хорошей прогностической способностью.

Результаты логистической регрессии представлены в следующей таблице:

Переменная	коэффициент	Std. Error	Z-stat	P-значение	Odds ratio
Intercept	-1.20	0.30	-4.00	0.000	—
Price	-0.85	0.20	-4.25	0.001	0.43
Income	0.65	0.25	2.60	0.010	1.91
Quality	0.90	0.22	4.09	0.000	2.46

1. Цена

Коэффициент отрицательный (-0,85)

Повышение цены снижает вероятность покупки

Коэффициент шансов = 0,43 → вероятность покупки снижается на 57%

2. Доход

Положительный эффект (0,65)

С увеличением дохода вероятность покупки возрастает

Коэффициент шансов = 1,91 → почти в 2 раза больше

3. Качество

Наибольший положительный эффект (0,90)

Качество продукта является решающим фактором при принятии решения потребителем

Коэффициент шансов = 2,46 → вероятность покупки значительно возрастает

Графическая интерпретация (логическая):

• Цена ↑ → Вероятность покупки ↓

• Доход ↑ → Вероятность покупки ↑

• Качество ↑ → Вероятность покупки ↑↑

Результаты показывают, что:

• Наиболее важным фактором является качество продукта • Наиболее чувствительным фактором является цена.

• Доход играет опосредующую роль.

Это означает, что решения потребителей являются многофакторными и

сложными.

Заключение. Влияние изменений цен на потребителей на местных рынках было эффективно проанализировано с использованием модели логистической регрессии. Результаты показали, что повышение цен снижает вероятность покупки, в то время как доход и качество повышают ее. Эти результаты важны для разработки маркетинговых стратегий.

Список использованной литературы

15. I.Habibullayev, A.M.Jumayev; Ekonometrika: Amaliy mashg‘ulot uchun o‘quv qo‘llanma / -T.: «Iqtisod-Moliya», 2020, 176 b.

16. Кремер Н.Ш., Путко Б.А. Эконометрика: Учебник. – М.: ЮНИТИ-Москва, 2010. – 328 с.

17. B.Yu.Xodiyev, T.Sh.Shodiyev, B.B.Berkinov. Ekonometrika. O‘quv qo‘llanma. –Toshkent. TDIU, 2017.-144 b.

18. Greene, W. H. (2012). Econometric Analysis, 7th Edition (Int. Edition), Essex: Pearson.

19. Gujarati D., Porter D. *Basic Econometrics*. McGraw-Hill, 2022.

20. Wooldridge J. *Introductory Econometrics*. MIT Press, 2020.

21. Hosmer D., Lemeshow S. *Applied Logistic Regression*. Wiley, 2013.

Xolmirzayeva Gulruh Akbarovna
SamISI Investitsiya va innovatsiyalar kafedrasi assistenti
gulruxxolmirzayeva@gmail.com
Botirova Kamola Zayir qizi
INV-123 talabasi
kamolab830@gmail.com

O’ZBEKISTONDA IQTISODIYOTGA INVESTITSIYALARNI JALB ETISHDA MAXSUS IQTISODIY HUDUDLARNING O‘RNI VA AHAMIYATI

Annotatsiya: Maqolada iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb etishda maxsus iqtisodiy hududlarning (MIH) ahamiyati va roli tahlil qilinadi. Maxsus iqtisodiy hududlar investorlarga soliq, bojxona va boshqa imtiyozlar berish orqali investitsiya muhitini yaxshilash va iqtisodiy faollikni rag‘batlantirishga xizmat qiladi. Maqolada MIHlarning iqtisodiy o‘sishga ta’siri, yangi ish o‘rinlarini yaratishdagi roli va mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirishdagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada maxsus hududlarni tashkil etishning samarali mexanizmlari va ular orqali

investitsiyalar oqimini ko‘paytirish bo‘yicha strategiyalar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Maxsus iqtisodiy hudud, investitsiyalarni jalb etish, iqtisodiy rivojlanish, soliq imtiyozlari, bojxona imtiyozlari, investitsiya muhitini yaxshilash, ish o‘rinlari yaratish, iqtisodiy faollik, mahalliy ishlab chiqarish, investitsiya strategiyalari.

Annotation: the article analyzes the importance and role of special economic areas (MIHS) in attracting investments in the economy. Special economic areas serve to improve the investment environment and promote economic activity by providing tax, customs and other benefits to investors. The article examines the impact of MIHS on economic growth, their role in creating new jobs, and their role in the development of domestic production. The article also analyzes effective mechanisms for organizing special zones and strategies for increasing investment flows through them.

Keywords: Special Economic Area, attracting investments, economic development, tax benefits, customs benefits, improving the investment environment, job creation, economic activity, local production, investment strategies.

Asosiy qism: Maxsus iqtisodiy hududlar (MIH) — bu iqtisodiy faoliyatni rag‘batlantirish maqsadida davlat tomonidan tashkil etilgan, investitsiyalar uchun qulay sharoitlar yaratadigan hududlardir. Ushbu hududlarda soliq, bojxona va boshqa turdagi imtiyozlar taqdim etilishi orqali investorlarning diqqatini jalb qilish, ishlab chiqarishni kengaytirish va yangi ish o‘rinlarini yaratish maqsad qilinadi.

MIHlarning asosiy vazifasi — mahalliy va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish orqali iqtisodiy faollikni oshirishdir. Bu hududlarda yaratilingan qulay investitsiya muhiti investorlar uchun risklarni kamaytiradi, moliyaviy xarajatlarni qisqartiradi va ularni uzoq muddatli loyihalarga jalb etishni osonlashtiradi. Soliq imtiyozlari, bojxona rasmiylashtirish jarayonlarining soddalashtirilishi, infratuzilma xizmatlarining rivojlantirilishi kabi omillar MIHlarning afzalliklari hisoblanadi.

Maxsus iqtisodiy hududlar, shuningdek, innovatsiyalarni joriy etish va texnologik yangilanishlarni rag‘batlantirishda muhim vosita hisoblanadi. MIHlar orqali mahalliy ishlab chiqarishning raqobatbardoshligi oshadi, eksport salohiyati kengayadi, va iqtisodiyotning umumiy barqarorligi ta’minlanadi. Bu esa, o‘z navbatida, mamlakat iqtisodiyotining diversifikatsiyasiga ham xizmat qiladi.

Biroq, MIHlarning samaradorligi ularning tashkil etilishidagi rejalashtirish va boshqaruv tizimiga bog‘liq. Investitsiya muhitini doimiy ravishda yaxshilash, huquqiy bazani mustahkamlash, kadrlar tayyorlash va infratuzilmani rivojlantirish — bular MIHlarning muvaffaqiyatini ta’minlovchi asosiy omillardir. Shu bilan birga, hududlarda investorlar manfaatlarini himoya qilish va ularni rag‘batlantirish uchun barqaror qonunchilik va samarali boshqaruv tizimi zarur.

Maxsus iqtisodiy hududlarning tashkil etilishi ko‘plab davlatlar tomonidan iqtisodiy rivojlanish strategiyasining muhim qismi sifatida qabul qilinadi. Masalan, Xitoy, Singapur, BAA kabi davlatlarda MIHlar investitsiya jalb qilish va eksportni oshirishda yuqori natijalar ko‘rsatmoqda. Bu tajribalar boshqa davlatlar uchun ham amaliy model hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, maxsus iqtisodiy hududlar investitsiyalarni jalb etishda samarali mexanizm bo‘lib, ularning rivojlanishi iqtisodiyotning global integratsiyasida, texnologik yangilanishlarda va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

Maxsus iqtisodiy hududlarda investitsiyalarni jalb etish jarayonida davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat MIHlarning qonunchilik bazasini yaratish, infratuzilmani rivojlantirish va investorlar uchun qulay muhit yaratishda asosiy rolni bajaradi. Xususiy sektor esa o‘z navbatida, innovatsiyalarni joriy qilish, ishlab chiqarish hajmini oshirish va eksport imkoniyatlarini kengaytirishda faol ishtirok etadi. Bu hamkorlik samarali natijalarga olib keladi va hududlarning iqtisodiy salohiyatini maksimal darajada ochishga yordam beradi.

Shuningdek, MIHlarning ijtimoiy ahamiyati ham katta. Yangi ish o‘rinlari yaratish orqali hudud aholisi daromadlari oshadi, kambag‘allik darajasi pasayadi va ijtimoiy barqarorlik ta’minlanadi. Bu esa o‘z navbatida, hududiy rivojlanish va milliy iqtisodiyotning barqaror o‘sishiga turtki beradi.

Maxsus iqtisodiy hududlarning samarali faoliyat yuritishi uchun ularning boshqaruvi va monitoring tizimlari muntazam takomillashtirib borilishi lozim. Investitsiya loyihalarining amalga oshirilishi, soliq va bojxona imtiyozlarining samaradorligi, shuningdek, hududlardagi infratuzilmaning holati doimiy nazorat ostida bo‘lishi kerak. Bu o‘z vaqtida muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishga imkon beradi.

Bundan tashqari, MIHlarni rivojlantirish jarayonida atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanish tamoyillariga rioya qilish zarur. Investitsiya faoliyati ekologik xavfsizlikka zarar yetkazmasligi va tabiiy resurslarni oqilona foydalanishni ta’minlashi muhimdir.

Natijada, maxsus iqtisodiy hududlar orqali investitsiyalarni jalb etish nafaqat milliy iqtisodiyotning modernizatsiyasi va raqobatbardoshligini oshirishga, balki xalq farovonligini oshirishga ham xizmat qiladi. Shuning uchun ham ko‘plab davlatlar MIHlarni tashkil etish va rivojlantirishga katta e’tibor qaratmoqda.

Xulosa

Maxsus iqtisodiy hududlar iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb etishda samarali vosita hisoblanadi. Ular soliq va bojxona imtiyozlari, qulay investitsiya muhiti va infratuzilmaning rivojlanganligi orqali investorlar uchun jozibador sharoit yaratadi. Natijada, MIHlar mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va iqtisodiy faollikni oshirishga katta hissa qo‘shadi.

Shuningdek, MIHlarning muvaffaqiyati ularning boshqaruvi, qonunchilik bazasi, davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlik, hamda atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan choralarga bog‘liq. Ularning to‘g‘ri tashkil etilishi va samarali faoliyati milliy iqtisodiyotning barqaror o‘sishi va xalq farovonligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu sababli, maxsus iqtisodiy hududlarni rivojlantirish va ularga investitsiyalarni jalb etish davlatlar uchun strategik ustuvor vazifa bo‘lib qolmoqda.

Adabiyotlar

1. Жумаев, Ш. Ж. (2020). Maxsus iqtisodiy hududlar va ularning iqtisodiyotdagi roli. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
2. Мирзаев, И. М. (2018). Iqtisodiy zonalar: nazariya va amaliyot. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
3. Axmedov, B. M. (2019). O‘zbekiston Respublikasida maxsus iqtisodiy zonalarning rivojlanishi. Toshkent: Iqtisodiyot va moliya.
4. Xasanov, D. S. (2021). Investitsiyalarni jalb etishda maxsus iqtisodiy hududlarning ahamiyati. Toshkent: Iqtisodiy Tadqiqotlar Instituti.
5. O‘zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo‘mitasi (2022). Iqtisodiy zonalar faoliyatining statistik tahlili. Toshkent.
6. Qodirov, T. X. (2017). Investitsiya siyosati va maxsus iqtisodiy hududlar. Toshkent: Iqtisodiy Fanlar Akademiyasi.
7. Жумаев, Ш. Ж. (2020). Maxsus iqtisodiy hududlar va ularning iqtisodiyotdagi roli. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
8. World Bank (2019). Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions. World Bank Group.
9. Baldwin, R. (2016). The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization. Harvard University Press.
10. Vakulchuk, R., Overland, I., & Kivimaa, P. (2020). Investments in Special Economic Zones: Analyzing Success Factors. Journal of Economic Geography.

Mannapova Maftuna G‘olib qizi
Alfraganus Universiteti “Raqamli texnlogiya” kafedrasi v.b dotsenti
E-mail: m.mannapova.94@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8000-4874

VIRTUAL BANK XIZMATLARI INFRATUZILMASINING MAVJUD HOLATI VA FUNKSIONAL IMKONIYATLARI

Annotatsiya: Mazkur tadqiqot XXI asrda global moliyaviy sektorning jadal raqamli transformatsiyasi sharoitida virtual bank xizmatlari infratuzilmasining hozirgi holati va funksional imkoniyatlarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda raqamli kanallar, bulutli texnologiyalar, sun’iy intellekt hamda API asosidagi ekotizimlarning Banking 4.0 va 5.0 konsepsiyalari doirasida asosiy drayver sifatidagi o‘rni yoritilgan. Xalqaro hisobotlar va empirik ma’lumotlar asosida virtual bank xizmatlarining operatsion samaradorlikni oshirishi, xarajatlarni kamaytirishi hamda moliyaviy inklyuziyani kengaytirishdagi ahamiyati tahlil qilingan.

Tadqiqotda alohida e’tibor O‘zbekiston bank tizimiga qaratilib, undagi raqamlashtirish jarayonlarining jadalligi keng statistik tahlil asosida ochib berilgan. Xususan, 2021–2025 yillar davomida bank plastik kartalari, to‘lov terminallari, bankomat va infokiosklar sonining o‘zgarishi, shuningdek, masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchilar sonining keskin o‘sishi tahlil qilinadi. Olingan natijalar mamlakatda raqamli moliyaviy faollikning ortib borayotganini, bu esa virtual infratuzilmaga tushayotgan yuklama darajasining sezilarli oshganini ko‘rsatadi va uni optimallashtirish zaruratini asoslaydi.

Shuningdek, tadqiqotda virtual xizmat ko‘rsatish tarmoqlarini loyihalashning ilmiy-uslubiy yondashuvlari, jumladan, saralash usuli, o‘tkazish qobiliyatining kamayish tartibiga asoslangan algoritmlar hamda dinamik qurish usullari ko‘rib chiqilgan. Ushbu yondashuvlar ularning nazariy asoslari, amaliy qo‘llanishi va texnik ustunliklari nuqtai nazaridan tahlil qilinib, real vaqt rejimida ishlovchi bank tizimlarida tarmoq barqarorligini ta’minlash, kechikishlarni kamaytirish va resurslardan samarali foydalanishdagi o‘rni yoritilgan.

Tadqiqot natijasida virtual tarmoq konfiguratsiyalarini modellashtirish va sinovdan o‘tkazish imkonini beruvchi dasturiy mahsulot ishlab chiqildi. O‘tkazilgan eksperimentlar asosida bulutli ma’lumotlarga ishlov berish markazlarining asosiy ishlash parametr va cheklovlari aniqlanib, ularning samaradorligini baholash imkoniyati yaratildi. Mazkur tadqiqot natijalari virtual tarmoqlarni modellashtirish,

resurslarni boshqarish va virtual bank infratuzilmasining ishonchliligi hamda kengayuvchanligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: virtual bank xizmatlari, raqamli transformatsiya, bank infratuzilmasi, moliyaviy inklyuziya, bulutli texnologiyalar, sun’iy intellekt, API integratsiya, Banking 4.0, masofaviy bank xizmatlari, to‘lov tizimlari, raqamli iqtisodiyot, ma’lumotlar markazlari, virtual tarmoqlar, tarmoq arxitekturasi.

Abstract: This study examines the current state and functional capabilities of virtual banking services infrastructure in the context of the rapid digital transformation of the global financial sector in the 21st century. The research highlights the growing importance of digital channels, cloud technologies, artificial intelligence, and API-based ecosystems as key drivers of Banking 4.0 and 5.0 paradigms. Based on international reports and empirical data, the paper analyzes how virtual banking enhances operational efficiency, reduces costs, and expands financial inclusion.

Special attention is given to the case of Uzbekistan, where the banking sector is undergoing accelerated digitalization. The study provides a comprehensive statistical analysis of the development of payment infrastructure elements, including bank cards, payment terminals, ATMs, and infokiosks, as well as the rapid growth in the number of remote banking service users between 2021 and 2025. The findings confirm a significant increase in digital financial activity, indicating a growing load on virtual infrastructure and the need for its further optimization.

Furthermore, the research explores scientific and methodological approaches to designing virtual service networks, including selection-based methods, capacity-decreasing algorithms, and dynamic mapping techniques. These approaches are analyzed in terms of their theoretical foundations, practical implementation, and technical advantages, particularly in ensuring network stability, minimizing latency, and optimizing resource allocation in real-time banking environments.

As a result of the study, a software solution for modeling and testing virtual network configurations was developed. Experimental results allowed the identification of key performance parameters and system constraints, providing a basis for evaluating the efficiency of cloud-based data processing centers. The outcomes of the research contribute to improving methods for modeling virtual networks, optimizing resource management, and enhancing the reliability and scalability of virtual banking infrastructure.

Key words: virtual banking services, digital transformation, banking infrastructure, financial inclusion, cloud technologies, artificial intelligence, API

integration, Banking 4.0, remote banking services, payment systems, digital economy, data centers, virtual networks, network architecture.

Kirish. Jahon miqyosida bank sohasi raqamli transformatsiya bosqichini boshdan kechirmoqda. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, internet va mobil qurilmalardan foydalanishning ommalashuvi, hamda mijozlarning bank xizmatlariga bo‘lgan talabining o‘zgarishi tufayli bank muassasalari o‘z xizmatlarini virtual tarmoqlar orqali amalga oshirishga intilmoqda. Ana shunday sharoitda banklarda virtual xizmat ko‘rsatish tarmoqlarini modellashtirish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biriga aylandi. Jahon banki ma’lumotlariga ko‘ra, “2025-yilga kelib dunyo bo‘yicha 3,6 milliard kishi onlayn banking xizmatlaridan foydalanadi”[1], 2026 yilgacha esa aholining 53 foizi raqamli bank xizmatlaridan foydalanuvchiga aylanishi kutilmoqda[2]. Bu raqamlar bank sohasida raqamli xizmatlarning ahamiyati va kengayish ko‘lamini yaqqol namoyon etadi. Ayniqsa, mobil banking, internet banking, chat-botlar, va avtomatlashtirilgan mijozlarga xizmat ko‘rsatish tizimlari banklarning asosiy raqobat ustunligiga aylanmoqda.

Jahon amaliyotida global iqtisodiyot sharoitida moliyaviy sektor jadal raqamli transformatsiya jarayonini boshdan kechirmoqda. Bank xizmatlarining an’anaviy shaklidan farqli ravishda, bugungi kun talabiga javob beradigan yangi, innovatsion virtual xizmat ko‘rsatish tarmoqlari jahon miqyosida bank sohasining asosiy yo‘nalishiga aylandi. Ayniqsa, internet banking, mobil banking, chat-botlar, sun’iy intellektga asoslangan yordamchi tizimlar bank-mijoz munosabatlarini mutlaqo yangi darajaga olib chiqmoqda. virtual bank xizmatlari nafaqat rivojlangan mamlakatlarda, balki rivojlanayotgan davlatlarda ham moliyaviy inklyuziyani ta’minlash, bank xizmatlarini masofadan taqdim etish, inson resurslarini optimallashtirish va operatsiya xarajatlarini kamaytirish vositasi sifatida keng qo‘llanilishini taqozo etmoqda.

Materia va metod. Banklarda virtual xizmat ko‘rsatish tarmoqlarini modellashtirish bo‘yicha nazariy va amaliy jihatlari xorijlik iqtisodchi olimlar J.Goyal, M.Singh, R.Singh va A.Aggarwal, Terri Bredford, Tinesh Basin, X.Baber, K.Leong, A.Sung, B.Jang, A.Ashta va M.Barton, R.Rupeika-Apoga, E.Thalassinos, L.Benfratello, F.Schiantarelli, A.Sembenelli va boshqa olimlarning ilmiy ishlarida o‘z ifodasini topgan. Shuningdek, MDH iqtisodchi olimlaridan M.Dubinin, A.Blajevich, A.Ryabchenko, I.Dvoeglazova, V.Mukminov, V.Spilnichenko, N.Lixodeeva, K.Zabrodiskaya, A.Zaxarovalarning ilmiy-tadqiqot ishlarida uchraydi.

[1]Coinlaw.io. (2024). Digital Banking Statistics. Манба: https://coinlaw.io/digital-transformation-in-banking-statistics
[2]Zawya.com. (2021). 53% of global population to use digital banking in 2026 – Report (Juniper Research).

Mahalliy iqtisodchi olimlaridan O.Abduraxmanov, S.Gulyamov, Sh.Abdullaeva, N.Jumaev, R.Ayupov, A.Azlarova, D.Bababekova, A.Temirov, Sh.Azimova, Z.Mamadiyarov, D.Malikova, X.Xudoyarova, Dj.Kiryigitov, O.Melikov, A.Gulyamova kabi mamlakatimiz iqtisodchi olimlari va amaliyotchilarining ishlari ilmiy tadqiqot ishlarida ko‘rish mumkin

Tahlil va natijalar. XXI asrda global moliyaviy xizmatlar bozori chuqur raqamli transformatsiyani boshdan kechirmoqda. Xalqaro miqyosda bank sektorining virtual xizmatlarga o‘tishi iqtisodiy samaradorlikni oshirish, operatsion xarajatlarni kamaytirish, xizmatlarni shaxsiylashtirish hamda moliyaviy inklyuziyani kengaytirishning asosiy omili sifatida namoyon bo‘lmoqda. McKinsey Global Banking Review hisobotiga ko‘ra, “dunyo banklaridagi barcha mijozlar interaksiyalarining 65 foizdan ortig‘i raqamli kanallar orqali amalga oshirilmoqda, 2027 yilga borib esa bu ko‘rsatkich 80 foizga yetishi prognoz qilinmoqda”[3]. Shuningdek, Deloitte tadqiqotida “virtual xizmatlar infratuzilmasiga asoslangan banklarning operatsion samaradorligi an’anaviy banklarga nisbatan 2–3 baravar yuqori ekani, bulutli texnologiyalardan foydalanish xarajatlarni 30–50 foizga qisqartirishi aniqlangan”[4]. Bunda ayniqsa Banking 4.0 va 5.0 konsepsiyalari asosidagi super-ilovalar, API-integratsiyalashgan xizmatlar, real vaqt rejimidagi ma’lumotlar almashinuvi, sun’iy intellektga asoslangan risk-menejment tizimlari va bulutli ma’lumotlar markazlari virtual banklashtirish infratuzilmasining asosiy drayverlariga aylanmoqda.

Jahon banki ma’lumotlariga ko‘ra, “virtual bank xizmatlarining kengayishi moliyaviy inklyuziya darajasini sezilarli oshirmoqda: rivojlanayotgan mamlakatlarda raqamli to‘lovlardan foydalanish 2014 yildagi 35 foizdan 2021 yilda 57 foizga ko‘tarilgan”[5]. Bu esa infratuzilmaning sifat jihatdan takomillashuvi, mobil texnologiyalarning rivojlanishi va bulut arxitekturasining bank sektoriga joriy etilishi bilan bevosita bog‘liqdir. Xususan, Singapur, Yaponiya va Janubiy Koreya kabi davlatlarda virtual bank infratuzilmasi to‘liq bulut arxitekturasiga o‘tkazilgan bo‘lib, real vaqt rejimidagi to‘lov tizimlari, masofaviy identifikatsiya (e-KYC) va AI asosidagi xizmatlar odatiy bank mahsulotiga aylangan.

Mahalliy kontekstdan kelib chiqib, O‘zbekiston bank tizimida ham virtual xizmatlar infratuzilmasining jadal rivojlanishi kuzatilmoqda. Markaziy bankning 2024-yil yakunlari bo‘yicha hisobotida mamlakatdagi raqamli bank mijozlari soni rekord darajada oshgani qayd etilgan: mobil banking foydalanuvchilari soni 50

[3] McKinsey & Company. (2023). *Global Banking Annual Review*. https://www.mckinsey.com
[4] Deloitte. (2022). *Digital Banking Maturity Report*. https://www2.deloitte.com
[5] World Bank. (2022). *Global Financial Inclusion (Findex) Database*. https://www.worldbank.org

millionga, internet-banking foydalanuvchilari esa 1.4 millionga yetgan. Shuningdek, elektron to‘lovlar hajmi 2020–2024 yillarda 3,2 baravar o‘sib, iqtisodiyotning barcha segmentlarida raqamli moliyaviy infratuzilmaning muhim ekani tasdiqlandi. Raqamli xizmatlardan foydalanishning yuqori sur’atda kengayishi banklar oldiga infratuzilmani modernizatsiya qilish, xizmatlarni yuqori yuklama sharoitida uzluksiz ishlashini ta’minlash, bulutli ma’lumotlar markazlarining hisoblash quvvatlarini optimallashtirish va xizmat sifatining barqarorligini oshirish kabi dolzarb vazifalarni qo‘ymoqda.

O‘zbekistonda banklarning “super-app” formatidagi ekotizimlarga o‘tishi, masofaviy identifikatsiya tizimi (‘remote ID’), real vaqt rejimidagi tezkor to‘lov xizmatlari va davlat xizmatlari bilan integratsiyalashgan platformalarning paydo bo‘lishi virtual bank infratuzilmasining rivojlanish bosqichini yuqori sifat darajasiga olib chiqmoqda. Biroq, ushbu infratuzilmaning samarali ishlashi ma’lumotlar markazlarining uzluksizligi, bulutli resurslarni taqsimlash modeli, tarmoq arxitekturasining yuksak darajada optimallashtirilgani va xizmatlar yuklamasini to‘g‘ri boshqarish kabi omillarga bevosita bog‘liqdir. Shu sababli, virtual bank xizmatlari infratuzilmasining bugungi holatini tahlil qilish, zamonaviy funksional imkoniyatlarini aniqlash va ularga texnologik yondashuvlar orqali baho berish II bobning ilmiy-amaliy mazmunini shakllantiruvchi markaziy vazifa hisoblanadi.

Shu bilan birga, virtual bank xizmatlari infratuzilmasining amaldagi rivojlanish darajasini baholash uchun raqamli ekotizimning real ko‘rsatkichlari - ya’ni to‘lov vositalari, texnik qurilmalar, masofaviy xizmatlardan foydalanish ko‘lami kabi mezonlar chuqur tahlil qilinishi lozim. Chunki virtual xizmatlar sifati va ulardan foydalanishning ommaviyligi bevosita mavjud infratuzilmaning quvvati, uning kengayish sur’atlari va mijozlar ehtiyojlarini qanchalik qamrab olayotgani bilan belgilanadi. Shu nuqtai nazardan, quyida O‘zbekiston bank tizimida 2021–2025 yillar davomida to‘lov infratuzilmasi elementlarining o‘zgarishi hamda masofaviy bank xizmatlari foydalanuvchilari sonining dinamikasini aks ettiruvchi statistik ko‘rsatkichlar tahlil qilinadi. Mazkur ko‘rsatkichlar virtual bank xizmatlari infratuzilmasining texnologik imkoniyatlari va yuklama darajasini baholashda muhim empirik asos bo‘lib xizmat qiladi.

1- jadval

Muomalaga chiqarilgan bank plastik kartalari, o‘rnatilgan to‘lov terminallari, bankomatlar va infokiosklar soni hamda to‘lov terminallari orqali amalga

oshirilgan to‘lovlar summasi[6]

Sana	Muomalaga chiqarilgan bank plastik kartalari soni	O‘rnatilgan to‘lov terminallari soni	O‘rnatilgan bankomat va infokiosklar soni	To‘lov terminallari orqali amalga oshirilgan to‘lovlar summasi, mlrd. so‘m
01.01.2021 y.	25 775 662	438 410	11 800	81 000,0
01.01.2022 y.	27 105 785	433 384	12 940	111 137,0
01.01.2023 y.	34 195 648	434 018	20 379	177 671,0
01.01.2024 y.	46 205 950	429 334	26 655	254 719,1
01.01.2025 y.	61 996 419	426 225	29 909	326 735,0

2021-2025 yillar davomida bank to‘lov infratuzilmasi ko‘rsatkichlarining sezilarli o‘sishi O‘zbekistonda virtual bank xizmatlarining jadallik bilan rivojlanayotganini yaqqol tasdiqlaydi. Muomaladagi bank plastik kartalari sonining 25,7 milliondan 62 millionga yetib, qariyb 2,4 baravarga oshgani aholining raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasi keskin kengayganini bildiradi. Shunga parallel ravishda bankomat va infokiosklar sonining 11,8 mingdan 29,9 mingtagacha ko‘payishi virtual banklashuv chuqurlashayotgan bo‘lsa-da, naqd pul aylanishi bilan bog‘liq tranzaksiyalarni qo‘llab-quvvatlash zarurati hanuz mavjudligini ko‘rsatadi. To‘lov terminallari sonining biroz qisqarishi esa bozorda mobil to‘lovlar, QR-kodli to‘lovlar va super-app platformalari ulushining ortib borayotgani tufayli an’anaviy terminal infratuzilmasiga bo‘lgan ehtiyoj kamayib borayotganidan dalolat beradi. Eng muhim ko‘rsatkich - terminal orqali amalga oshirilgan to‘lovlar summasining 2021 yildagi 81 trln so‘mdan 2025 yilda 326,7 trln so‘mga oshib, qariyb 4 baravarga ko‘payishi - mamlakatda raqamli iqtisodiyotning kengayishi va virtual xizmatlar yuklamasining ortib borayotganini ko‘rsatadi. Ushbu o‘sish virtual bank xizmatlari infratuzilmasida bulutli texnologiyalar, ma’lumotlar markazlari quvvatini kengaytirish, tarmoq yuklamasini optimallashtirish va xizmatlarning uzluksizligini ta’minlashga qaratilgan texnik yechimlarni joriy etishni dolzarb masalaga aylantirmoqda.

2-jadval

Masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchilar soni[7]

Sana	Jami	Yuridik shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlar	Jismoniy shaxslar
01.01.2021 y.	14 571 094	822 518	13 748 576

[6] O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.
[7] O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

01.01.2022 y.	20 203 384	968 580	19 234 804
01.01.2023 y.	30 000 914	1 157 045	28 843 869
01.01.2024 y.	44 099 600	1 339 609	42 759 991
01.01.2025 y.	52 917 166	1 461 719	51 455 447

2021-2025 yillar davomida masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchilar sonining 14,6 milliondan 52,9 millionga yetib, qariyb 3,6 baravarga oshgani O‘zbekiston bank tizimida raqamli transformatsiyaning chuqur va izchil kechayotganini ko‘rsatadi. Aholi (jismoniy shaxslar) segmenti o‘sishning asosiy drayveri bo‘lib, foydalanuvchilar soni 13,7 milliondan 51,4 millionga yetgan, bu esa raqamli moliyaviy xizmatlarning ommaviylashuvi, mobil banking va super-app platformalarining keng qo‘llanilayotganidan dalolat beradi. Yuridik shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlar soni ham 822,5 mingdan 1,46 millionga oshgan bo‘lsa-da, ularning ulushi nisbatan barqaror bo‘lib qolmoqda, bu esa biznes segmentida raqamli xizmatlarga o‘tish jarayoni iste’molchi segmentiga qaraganda bosqichma-bosqich amalga oshayotganini anglatadi. Umuman olganda, masofaviy bank xizmatlari foydalanuvchilarining keskin ko‘payishi banklarning virtual xizmat ko‘rsatish tarmoqlarida yuklama oshishini, bulutli infratuzilmani kengaytirish, ma’lumotlarni qayta ishlash quvvatini oshirish va xavfsizlik tizimlarini mustahkamlash zaruratini kuchaytiradi.

Yuqorida keltirilgan statistik tahlil O‘zbekiston bank tizimida raqamli xizmatlarga bo‘lgan talabning izchil oshib borayotganini, foydalanuvchilar soni va tranzaksiyalar hajmi esa virtual infratuzilmaning yuklama darajasini keskin oshirayotganini ko‘rsatdi. Virtual xizmatlar ko‘lamining bunday tez kengayishi banklar faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi texnologik arxitektura - xususan, bulutli platformalar, ma’lumotlar markazlari va virtual tarmoqlar samaradorligini ta’minlashni dolzarb texnik vazifaga aylantiradi. Chunki virtual bank xizmatlarining barqarorligi, uzluksizligi va xizmat ko‘rsatish tezligi banklar foydalanayotgan virtual tarmoq topologiyasi, resurslarni taqsimlash mexanizmi va tarmoq elementlarining optimal joylashuviga bevosita bog‘liqdir.

Shu nuqtai nazardan, virtual xizmat ko‘rsatish tarmoqlarini qurishning ilmiy asoslangan algoritmlarini ishlab chiqish bank infratuzilmasining real yuklama sharoitida samarali faoliyat yuritishini ta’minlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Jahon amaliyotida virtual tarmoqlarni loyihalashda turli yondashuvlar qo‘llaniladi - ular orasida saralash (selection-based), o‘tkazish qobiliyatining kamayish tartibiga asoslangan (capacity-decreasing) va dinamik qurish (dynamic mapping) usullari eng

keng tarqalgan hisoblanadi. Ushbu usullar har xil matematik, algoritmik va topologik yondashuvlar asosida tarmoqqa resurslarni taqsimlaydi hamda virtual komponentlarning fizik infratuzilmaga joylashtirilishida optimal variantni tanlash imkonini beradi.

Ayniqsa bank tizimi kabi real vaqt rejimida katta hajmdagi operatsiyalarni qayta ishlaydigan sohalarda virtual tarmoqni optimal shakllantirish xizmatlarning uzluksizligi, kechikishning minimal darajada bo‘lishi, tarmoq o‘tkazish qobiliyatining samarali band etilishi va xavfsizlikning yuqori darajada ta’minlanishi uchun hal qiluvchi omildir. Shuning uchun quyida virtual xizmat ko‘rsatish tarmoqlarini qurishda qo‘llaniladigan asosiy ilmiy-uslubiy yondashuvlar - saralash usuli, o‘tkazish qobiliyatining kamayish tartibiga asoslangan usul va dinamik usul - ularning nazariy asoslari, amaliy qo‘llanishi va texnik ustunliklari bilan batafsil tahlil qilinadi. Ushbu usullarning qiyosiy o‘rganilishi banklar uchun optimal virtual tarmoq arxitekturasini tanlashda ilmiy-amaliy asos yaratadi.

Variantlarni saralash asosida virtual xizmat ko‘rsatish tarmoqlarini qurish usuli.

Bu uslubda virtual tarmoqlarni qurish uchun turli xil yechimlar bo‘lib o‘tadi, shundan so‘ng virtual tarmoqni qurish uchun eng maqbul yechim tanlanadi. Saralash usuli jarayoni uzoq vaqt oralig‘ini oladi, ammo agar virtual tarmoqni ma’lum bir fizik tarmoqqa maksimal o‘rnatish zarur bo‘lsa, u eng samarali hisoblanadi.

Saralash asosida virtual tarmoqni qurish usuli qurish algoritmi hisoblanadigan har bir marshrutizatorda jarayon amalga oshiriladi, shundan so‘ng virtual tarmoqni qurish uchun eng yaxshi variant tanlanadi. Tarmoq kanallari uchun qurish jarayoni Deykstr algoritmi bo‘yicha hisoblanadi. Saralash usulining algoritmi 2.1-rasmda tasvirlangan, bu yerda quyidagi belgilashlar qabul qilingan:

M-tarmoqlarning bog‘langanlik matritsasi

RP - marshrutizatorning (fizik tarmoqning) o‘tkazish qobiliyati

GP - kanalning (fizik tarmoqning) o‘tkazish qobiliyati

RV - marshrutizatorning (virtual tarmoqning) o‘tkazish qobiliyati

GV - kanalning (virtual tarmoqning) o‘tkazish qobiliyati.

Virtual xizmat ko‘rsatish tarmoqlarini o‘tkazish qobiliyatining kamayish tartibida qurish usuli.

Virtual tarmoqlarni o‘tkazish qobiliyatining kamayishi tartibida qurish usuliga asosan o‘lchov birligi sifatida o‘tkazish qobiliyati olinadigan hisoblash usuli sifatida qaraladi.

Bu usulni quyidagicha ta’riflash mumkin: marshrutizatorning maksimal o‘tkazish qobiliyati kamayish tartibida hisoblanadi va buning ustiga dastur virtual

tarmoqni quradi. Shuningdek, maksimal virtual o‘tkazish qobiliyati bo‘yicha virtual tarmoq hisoblanadi, tarmoqdagi kanallar Dextra algoritmi yordamida hisoblanadi.

Xulosa.

Xulosa o‘rnida shuni aytaishimiz mumkinki, Tadqiq qilingan yondashuvlar va modellashtirish metodlari asosida dasturiy mahsulot ishlab chiqildi, bu esa amaliyotda virtual tarmoq konfiguratsiyalarini yaratish va ularni sinovdan o‘tkazish imkonini berdi. Bulutli MIBMlarning asosiy xarakteristikalarini aniqlash jarayoni optimallashtirish amalga oshirilmagan holda o‘tkazilgan tajribalar orqali amalga oshirildi. Bu eksperimentlar markazning real ishlash sharoitida qanchalik samarali faoliyat ko‘rsatishini baholash imkonini berdi. Natijada, tizimning ishlashiga ta’sir etuvchi asosiy parametrlar va cheklovlar aniqlanib, ularning amaliy ahamiyati tushuntirildi.

Eksperimentlar natijalari tegishli jadvallarda tizimli ravishda qayd etildi. Shuningdek, jadvallardagi ma’lumotlarni tasdiqlovchi grafiklar va rasmli materiallar ilova qilindi, bu esa olingan natijalarni vizual tarzda tushunishni osonlashtirdi.

Shunday qilib, bob yakunida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Virtual tarmoqlarni yaratish va boshqarish algoritmlari amaliyotga tatbiq etishga tayyor holatda ishlab chiqildi;
2. Bulutli ma’lumotlarga ishlov berish markazi modeli muvaffaqiyatli tanlandi, modellashtirildi va ishlash xarakteristikasi tahlil qilindi;
3. Olingan eksperimental natijalar MIBMning samaradorligini baholash va kelajakda resurslarni optimallashtirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi;
4. Jadvallar va grafiklar yordamida eksperiment natijalari aniq va tushunarli ko‘rinishda hujjatlashtirildi.

Ushbu tadqiqot natijalari virtual tarmoqlar va bulutli ma’lumotlar markazlarining modellashtirilishi, ishlash xarakteristikalari va resurslarni boshqarish yondashuvlarini yanada mukammallashtirishga asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev raisligida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini yanada rivojlantirish va xavfsizligini ta’minlash bo‘yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar natijadorligiga bag‘ishlangan yig‘ilishda bildirilgan fikrlar. 2018 yil 9 yanvar

2. Coinlaw.io. (2024). Digital Banking Statistics. Манба: https://coinlaw.io/digital-transformation-in-banking-statistics

3. Zawya.com. (2021). 53% of global population to use digital banking in 2026 – Report (Juniper Research).

4. McKinsey & Company. (2023). *Global Banking Annual Review*. https://www.mckinsey.com

5. Deloitte. (2022). *Digital Banking Maturity Report*. https://www2.deloitte.com

6. World Bank. (2022). *Global Financial Inclusion (Findex) Database*. https://www.worldbank.org

7. Anderson T, Perterson L, Shenker S, Turner J (2004) Overcoming the internet impasse through virtualization. In Proceedings of ACM HOTNETS, San Diego, CA, USA

8. Gustavo A. A. Santana, Data Center Virtualization Fundamentals: Understanding Techniques and Designs for Highly Efficient Data Centers, page 33.

Насиров Дилшод Фархадович
Старший преподаватель кафедры «Инвестиции и инновации»
Самаркандский институт экономики и сервиса
E-mail: dilshodnasirov1967@gmail.com

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ И ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИЯТИЙ СФЕРЫ УСЛУГ В ЭКОНОМИКЕ УЗБЕКИСТАНА

Аннотация: В статье исследуются особенности развития инновационно-инвестиционной деятельности предприятий сферы услуг Республики Узбекистан в условиях активной цифровой трансформации экономики. Обоснована роль цифровых технологий как ключевого фактора повышения эффективности бизнеса и усиления конкурентных позиций предприятий. Рассматриваются современные тенденции инвестиционной активности, выявляются основные ограничения и предлагаются приоритетные направления совершенствования механизмов управления инновациями в сервисном секторе.

Ключевые слова: цифровая экономика, инновации, инвестиционная активность, сфера услуг, трансформация, эффективность, конкурентоспособность, развитие

Abstract: This article examines the characteristics of the development of innovation and investment activities among service sector enterprises in the Republic of Uzbekistan against the backdrop of the economy’s active digital transformation. It demonstrates the role of digital technologies as a key factor in enhancing business efficiency and strengthening the competitive position of enterprises. It examines current trends in investment activity, identifies the main constraints and proposes

priority areas for improving innovation management mechanisms in the service sector.

Keywords: digital economy, innovation, investment activity, service sector, transformation, efficiency, competitiveness, development

Введение. Глобальные экономические процессы последних лет характеризуются стремительным распространением цифровых технологий, усилением структурных изменений и переходом к инновационно ориентированным моделям развития. В этих условиях предприятия сферы услуг приобретают стратегическое значение, выступая не только как элемент экономической системы, но и как активный драйвер трансформационных процессов.

Для Республики Узбекистан развитие сервисного сектора становится одним из приоритетных направлений экономической политики. Это обусловлено необходимостью диверсификации экономики, увеличения занятости и повышения экспортного потенциала. В связи с этим особую актуальность приобретает совершенствование инновационно-инвестиционной деятельности предприятий, обеспечивающей их адаптацию к новым рыночным условиям.

Современные предприятия услуг вынуждены пересматривать традиционные подходы к организации бизнеса, внедряя цифровые решения, автоматизируя процессы и формируя новые модели взаимодействия с потребителями. Инвестиции в технологии, человеческий капитал и инфраструктуру становятся определяющими факторами устойчивого развития.

Литературный обзор. Анализ научных исследований показывает, что в современных условиях инновации рассматриваются как основной инструмент обеспечения экономического роста и повышения конкурентоспособности предприятий.

Ряд авторов подчёркивает, что эффективность инновационно-инвестиционной деятельности напрямую зависит от уровня институционального развития, цифровой готовности бизнеса и способности предприятий к адаптации.

Международные организации также акцентируют внимание на необходимости формирования национальных инновационных систем, обеспечивающих взаимодействие науки, бизнеса и государства. В контексте Узбекистана это особенно важно в условиях переходной экономики, где модернизация требует комплексного подхода.

Отечественные исследования указывают на существование ряда ограничений, среди которых выделяются недостаточный доступ к финансированию, дефицит квалифицированных кадров и слабая интеграция

науки и производства.

Анализ и результаты. Проведённый анализ показывает, что развитие инновационно-инвестиционной деятельности предприятий сферы услуг в Узбекистане происходит под воздействием нескольких ключевых факторов:

- цифровизации экономики;
- роста значимости человеческого капитала;
- углубления структурных преобразований.

Сервисный сектор демонстрирует устойчивую положительную динамику и постепенно усиливает свою роль в формировании валового внутреннего продукта. При этом предприятия активно внедряют новые формы обслуживания, используют цифровые платформы и оптимизируют бизнес-процессы.

За последние годы наблюдается заметный рост инвестиционной активности. Увеличиваются объёмы вложений как со стороны государства, так и частного сектора. Существенную роль играют меры государственной поддержки, включая налоговые льготы, субсидии и развитие инновационной инфраструктуры.

Одновременно усиливается инновационная активность предприятий. Всё больше компаний внедряют современные технологии, автоматизируют процессы и используют цифровые инструменты управления. Это способствует повышению производительности труда и улучшению качества услуг.

В отраслевом разрезе наибольшая инвестиционная активность наблюдается в финансовых, транспортных, образовательных и туристических услугах. Эти направления характеризуются высокой восприимчивостью к инновациям и тесной связью с цифровой экономикой.

Несмотря на положительные тенденции, сохраняется ряд системных проблем:

- ограниченный доступ малого бизнеса к долгосрочному финансированию;
- недостаточное развитие инновационной инфраструктуры;
- слабая коммерциализация научных разработок;
- дефицит квалифицированных кадров.

Региональный анализ показывает значительную дифференциацию: в крупных городах инновационная активность существенно выше, чем в периферийных регионах. Это связано с концентрацией ресурсов, инфраструктуры и инвестиций.

Важным результатом является выявление мультипликативного эффекта

инноваций. Их внедрение способствует не только росту эффективности, но и увеличению занятости, а также повышению уровня сервиса.

Заключение. Проведённое исследование подтверждает, что инновационно-инвестиционное развитие предприятий сферы услуг является ключевым элементом цифровой трансформации экономики Узбекистана.

Динамика развития сектора свидетельствует о росте инвестиционной активности, усилении инновационного потенциала и повышении его роли в национальной экономике.

Для дальнейшего развития необходимо обеспечить комплексный подход, включающий:

- внедрение современных цифровых технологий;
- совершенствование институциональной среды;
- развитие человеческого капитала;
- расширение доступа к финансовым ресурсам.

Реализация указанных направлений позволит повысить устойчивость предприятий, усилить их конкурентные позиции и обеспечить долгосрочный экономический рост.

Список литературы:

1. Глазьев С. Ю. Инновационная экономика: стратегия развития. – М.: Наука, 2021.

2. Фролова С. А. Инновационно-инвестиционная деятельность в сфере услуг: современные тенденции и перспективы. – М.: ИНФРА-М, 2022.

3. United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). Innovation for Sustainable Development Review of Uzbekistan. – Geneva, 2023.

4. The World Bank. Uzbekistan to Modernize its National Innovation System with Support from the World Bank. – Washington, 2020.

5. Нурматов А. Н. Проблемы повышения инвестиционной активности предприятий сферы услуг Узбекистана // Экономика и бизнес. – 2022. – №4. – С. 55–61.

6. Гулямова И. Г. Совершенствование инвестиционного климата в Узбекистане: тенденции и перспективы // Journal of Economic Research. – 2023. – №2. – С. 17–26.

7. Абдуллаев Д. М. Цифровая трансформация предприятий сферы услуг: инновационные аспекты // Вестник Ташкентского государственного экономического университета. – 2022. – №6. – С. 41–49.

8. Саидов Ш. Х., Султонова Б. Т. Развитие инновационной инфраструктуры в сфере услуг Узбекистана // Finance and Economy. – 2023. – №1. – С. 70–78.

Насиров Дилшод Фархадович
Самаркандский институт экономики и сервиса
Старший преподаватель кафедры «Инвестиции и инновации»

Комплексный анализ рисков и сценарное моделирование в управлении инвестиционными проектами

Аннотация: Принятие инвестиционных решений, а также инициирование стратегически значимых проектов требует всестороннего анализа рисков, сопровождающих инвестиционную деятельность. Эффективная реализация инвестиционных проектов невозможна без системного подхода к управлению рисками, способными повлиять на достижение целевых показателей. В условиях экономической нестабильности возрастает сложность привлечения финансовых ресурсов, что усиливает требования к качеству обоснования проектов, включая процедуры идентификации, оценки и минимизации рисков. В статье рассмотрены теоретические и практические аспекты управления проектными рисками с акцентом на количественные методы анализа и применение сценарного моделирования.

Ключевые слова: инвестиционный проект, риск, управление рисками, сценарное моделирование, количественные методы, инвестиционный анализ.

1. Введение. В условиях рыночной экономики риск является неотъемлемым элементом хозяйственной деятельности. Он сопровождает практически все управленческие решения, особенно в сфере инвестиционного проектирования. Наличие неопределенности требует разработки эффективных механизмов управления рисками, позволяющих минимизировать возможные потери и повысить устойчивость проектов.

Современные подходы к управлению рисками базируются на принципах проактивности, предполагающих не только реагирование на уже возникшие угрозы, но и их предупреждение. Использование альтернативных сценариев развития, разработка превентивных мер и формирование резервных стратегий позволяют повысить вероятность успешной реализации инвестиционных проектов.

Особую роль играет учет факторов неопределенности, среди которых можно выделить:

• неполноту информации и вероятностный характер исходных данных;
• влияние случайных и трудно прогнозируемых факторов;
• наличие субъективных интересов участников проекта.

Эффективное управление в таких условиях требует гибкости, адаптивности и постоянного совершенствования методов анализа.

2. Теоретические основы системы рисков предприятия

Риск представляет собой объективную экономическую категорию, отражающую вероятность отклонения фактических результатов от ожидаемых. В предпринимательской деятельности он выступает как фактор, способный как снизить эффективность, так и создать дополнительные возможности.

Системный подход к управлению рисками предполагает:

• идентификацию рисков;
• их классификацию;
• оценку вероятности наступления и возможных последствий;
• разработку мероприятий по их минимизации.

Знание теоретических основ экономики риска позволяет выявлять ключевые факторы воздействия и формировать эффективные управленческие решения.

3. Сущность и эволюция понятия «риск»

Понятие «риск» имеет многогранную природу и исторически связано с развитием торгово-экономических отношений. Его происхождение связывают с европейскими языками XVII века, где оно обозначало опасность или вероятность неблагоприятного исхода.

В современной экономической науке риск трактуется как сочетание вероятности наступления события и его последствий. При этом он рассматривается не только как угроза, но и как источник потенциальных выгод.

Рост конкуренции и усложнение экономических процессов усиливают значимость анализа рисков и требуют совершенствования методов планирования и прогнозирования.

4. Индикаторы и категории риска

Для анализа рисков используются различные показатели, отражающие их количественные и качественные характеристики. Основными индикаторами риска являются:

• **потенциальные потери** — ожидаемые негативные последствия при реализации риска;

• **случайные потери** — трудно прогнозируемые отклонения, возникающие под влиянием неопределенности;

• **надежность** — вероятность того, что потери не превысят допустимого уровня.

На основе этих показателей формируется отношение к риску:

• склонность к риску;

• нейтральное отношение;

• избегание риска.

Данные категории тесно связаны с теорией потребительского выбора и поведенческой экономикой, где риск рассматривается как важный фактор принятия решений.

5. Сценарное моделирование и оптимизация инвестиционных проектов

Одним из ключевых инструментов управления рисками является сценарное моделирование, позволяющее анализировать различные варианты развития проекта в зависимости от изменения внешних и внутренних условий.

Сценарный подход включает:

• формирование базового, оптимистического и пессимистического сценариев;

• оценку ключевых показателей эффективности (NPV, IRR, срок окупаемости);

• анализ чувствительности проекта к изменению параметров.

Важное значение в повышении эффективности инвестиционных проектов имеет реинжиниринг бизнес-процессов. Данный подход направлен на радикальное улучшение деятельности предприятия за счет пересмотра существующих процессов и их адаптации к условиям реализации проекта.

Применение методов оптимизации предполагает:

• многокритериальный анализ;

• ранжирование факторов;

• построение интегральных показателей эффективности;

• использование цифровых инструментов и информационных систем.

Комплексное использование сценарного моделирования и реинжиниринга позволяет существенно повысить устойчивость инвестиционных проектов к рискам и неопределенности.

Заключение

Таким образом, управление рисками является ключевым элементом инвестиционного анализа и проектного управления. В современных условиях

особую значимость приобретают методы количественной оценки рисков и сценарного моделирования, позволяющие учитывать неопределенность и принимать обоснованные решения.

Эффективная система управления рисками способствует повышению инвестиционной привлекательности проектов, снижению вероятности потерь и обеспечению устойчивого развития предприятий.

Список литературы:

1. Привалов А.И. Реинжиниринг бизнес-процессов в решении информационных проблем экономики.// Привалов А.И. Юрга В.А., Кривцова Н.В. // Международная экономика №10, 2022. С.62-70. (0,6/0,2 п.л.).

2. Привалов А.И. Реинжиниринг бизнес-процессов в решении системных информационных проблем.//Аудит и финансовый анализ №3, 2018. С.440-443. (0,7 п.л.).

3. Привалов А.И. Математические модели управления проектами в решении системных проблем экономики.// Сегодня и завтра российской экономики №26,2019. С.43-48. (0,6 п.л.). Статьи в других изданиях

4. Привалов А.И., Красе М.С. Методы реинжиниринга и оптимизации в решении проблем экономики.// Привалов А.И., Красе М.С. //Инновационные факторы во внешнеэкономической сфере России: материалы конференции.- Ставрополь: АГРУ С, 2020. С.209-217. (0,7/0,35 п.л.).

5. Привалов А.И. Реинжиниринг бизнес-процессов: использование систем поддержки принятия решений (СППР).// Сборник материалов международной конференции «Роль финансово-экономического образования в инновационном развитии регионов России» г. Иркутск, Изд-во БГУЭП, 2021. С.374-384. (0,6 п.л.).

Насиров Дилшод Фархадович
Самаркандский институт экономики и сервиса
Старший преподаватель кафедры «Инвестиции и инновации»

ИННОВАЦИИ В СФЕРЕ УСЛУГ КАК ДРАЙВЕР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Аннотация: Инновационное развитие сферы услуг выступает одним из ключевых факторов современного экономического роста. Внедрение технологических и организационных инноваций способствует повышению

производительности труда, росту занятости, улучшению качества жизни населения и созданию новых предпринимательских возможностей. В статье анализируются теоретические основы инноваций в сервисном секторе, их влияние на экономику, а также практические аспекты цифровизации услуг в контексте Узбекистана. Особое внимание уделяется результатам инновационного развития, обеспечивающим переход к более эффективной и конкурентоспособной модели экономики.

Ключевые слова: инновации, сфера услуг, экономический рост, цифровизация, цифровая экономика, производительность труда, конкурентоспособность, валовый внутренний продукт.

Введение. В современной постиндустриальной экономике сфера услуг превратилась в ведущий сектор, определяющий динамику развития национальных хозяйств. Потребление услуг стало преобладающим способом удовлетворения потребностей населения, а сервисные отрасли занимают доминирующее место в структуре ВВП развитых и развивающихся стран. Этот процесс отражает переход общества от индустриальной стадии к сервисной экономике знаний и инноваций.

В условиях глобальной конкуренции и быстрых технологических изменений внедрение инноваций в сфере услуг приобретает стратегическое значение. Новые технологии, современные методы управления и организационные решения позволяют не только повышать качество услуг, но и обеспечивать устойчивый экономический рост, создавать дополнительные рабочие места и стимулировать предпринимательскую активность.

Конкурентоспособность предприятий сферы услуг напрямую зависит от уровня их инновационной активности. Инновации в сервисном секторе охватывают как технологические (цифровые платформы, автоматизация), так и процессные, организационные и маркетинговые изменения. В последние годы государственная политика многих стран, включая Узбекистан, все активнее ориентируется на стимулирование инноваций в услугах как важного инструмента экономического развития.

Теоретические основы инноваций в сфере услуг

Инновация — это процесс трансформации ресурсов в новый или значительно усовершенствованный продукт (услугу), технологию или организационную форму, обеспечивающий более высокое качество при меньших издержках.

В сфере услуг выделяют следующие основные типы инноваций:

• **Технические** — внедрение новой техники, оборудования и цифровых решений;

• **Организационные** — совершенствование форм и процессов обслуживания;

• **Управленческие** — новые методы менеджмента и взаимодействия с клиентами;

• **Комплексные** — сочетание нескольких видов инноваций.

По уровню воздействия на экономику инновации делятся на **базовые** (радикальные, основанные на научных открытиях), **улучшающие** (диффузия и совершенствование существующих решений) и **псевдоинновации** (минимальные изменения, направленные на продление жизненного цикла услуги).

Важным понятием является **жизненный цикл услуги (ЖЦУ)**, включающий фазы внедрения, роста, зрелости и спада. Успешное управление ЖЦУ позволяет предприятиям своевременно обновлять ассортимент и сохранять конкурентные преимущества.

Практические результаты инновационного развития

Одним из ярких примеров современных инноваций в сфере услуг стало широкое распространение **цифровых технологий** — чат-ботов, мобильных приложений, платформ самообслуживания и систем искусственного интеллекта. Эти инструменты позволяют:

• обеспечивать круглосуточную поддержку клиентов;

• сокращать время ожидания и решать стандартные запросы автоматически;

• передавать сложные кейсы специалистам;

• повышать общую производительность сервисных процессов.

В Узбекистане в последние годы активно реализуется политика цифровизации экономики. Государство внедряет электронный документооборот, развивает электронную коммерцию, цифровые платежи и онлайн-услуги в сферах государственного управления, образования, здравоохранения и сельского хозяйства. Эти меры создают благоприятную среду для инновационного роста сервисного сектора и повышения его вклада в ВВП страны.

Преимущества и риски инноваций в сфере услуг

Плюсы современных инноваций:

• Повышение качества товаров и услуг;

• Стимулирование научных открытий и развития человеческого капитала;

- Рост конкуренции и появление новых продуктов;
- Автоматизация рутинных процессов и повышение точности операций;
- Удовлетворение новых потребностей населения;
- Улучшение системы управления и профессиональных компетенций кадров;
- Привлечение иностранных инвестиций и рост благосостояния;
- Снижение потребления природных ресурсов за счет оптимизации процессов.

Минусы и вызовы:

- Высокая стоимость внедрения и модернизации;
- Необходимость значительных инвестиций в переподготовку кадров;
- Риск роста безработицы вследствие автоматизации;
- Цикличность экономики и возможное усиление инфляционных процессов;
- Отставание в технологическом развитии и необходимость адаптации глобальных решений под локальные условия.

Заключение

Инновации в сфере услуг являются мощным драйвером экономического роста в условиях цифровой трансформации. Они позволяют повышать производительность, улучшать качество обслуживания, оптимизировать бизнес-процессы и создавать новую добавленную стоимость. Для Узбекистана активное развитие инновационного сервисного сектора открывает возможности ускоренной модернизации экономики, повышения конкурентоспособности и улучшения качества жизни населения.

Таким образом, целенаправленная инновационная политика в сфере услуг должна стать приоритетным направлением государственной стратегии, обеспечивающим устойчивое развитие, социальное благополучие и долгосрочную конкурентоспособность национальной экономики.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Д. В. Гашко. Понятие инноваций в современной экономической теории.
2. Носкова Н.А. Инновационная деятельность в сфере услуг // Современные научные исследования и инновации. — 2022. — № 6.
3. Хасанова А.А. Взаимосвязь инвестиций и инноваций: микро-, макро- и мегауровни // Вестник Омского университета. Серия «Экономика». — 2023. — № 2.
4. Calltouch. 11 новейших технологий в бизнесе.
5. Роль инноваций в сфере услуг (CyberLeninka).

6. Плюсы и минусы инноваций (ViaFuture).
7. Дополнительные актуальные источники по цифровизации экономики Узбекистана.

Mamarasulov, Zakirjon Erkinovich – SamISI,
“Servis” kafedrasi dotsenti v.b.

Ovqatlanish korxonalaridagi xizmat ko‘rsatishning tashkil etilishidagi muammolarni bartaraf etish yo‘llari

Annotatsiya: *Maqolada mijozlarga xizmat ko‘rsatuvchi ovqatlanish korxonalarda duch keladigan ayrim muammolar, ya’ni ovqtalanish madaniyati, mumoala qilish, ularning talablarini qondirish va ular ustidan nazoratni olib borish, raqamli iqtisodiyotni qo‘llash ta’kidlab o‘tilgan.*

Kalit so‘zlar: *restoran, kafe, bar, oshxona, xizmat ko‘rsatish, xizmat sifati, kasbiy etiket qoidalari, xo‘rrandalar talabi, raqamli iqtisodiyot, axborot texnologiyalari, “Assotsiatsiya”.*

Annotation: *The article highlights some of the problems that catering enterprises face, such as the food culture, to consider, the satisfaction and control of their needs, and the use of the digital economy.*

Keywords: *restaurant, cafe, bar, cuisine, service, quality service, rules of professional ethics, consumer requirements, digital economy, information technology, “Association”.*

Kirish. Yurtimizda barcha xizmat ko‘rsatuvchi korxonalarga alohida e’tibor qaratilib kelinmoqda. Avvalo, ularda ko‘rsatilayotgan xizmatlarni to‘g‘ri olib borish, belgilangan qoida va talablarga rioya qilish muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, bu borada Respublikamizda qonuniy huquqiy-me’riy hujjatlar qabul qilingan va bularda ko‘rsatib o‘tilgan vazifalar va chora-tadbirlarga to‘liq rioya qilgan holda amalga oshirish lozim bo‘ladi.

Prezident Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlis Senati va Qonunchilik palatasiga qilgan Murojaatnomasida “2026 yil – Mahallani rivojlantirish va jamiyatni yuksaltirish yili” deb e’lon qilinishini keltirish mumkin[8].

Respublikamizda faoliyat yuritayotgan xizmat ko‘rsatish sohalari ichida, aholiga barcha qulayliklarga ega bo‘lgan servis xizmatini tashkil etuvchi ovqatlanish

[8] https://talimxabarlari.uz/62489/

korxonlari alohida ajralib turadi. Bugungi kunda, Respublika iqtisodiyotining asosiy tarkibi hisoblangan ichki savdo aylanmasi daromadining bir qismi shu soha hissasiga to‘g‘ri keladi. Ayniqsa, keyingi yillarda mazkur xizmat ko‘rsatish sohasi faoliyatidagi iqtisodiy ko‘rsatkichlar sur’atining o‘sishi kuzatilmoqda.

Darhaqiqat, yurtimizda erishilgan istiqlol samarasi tufayli, iqtisodiyotning barcha sohalari qatori, aholini ovqatlantirish tizimida ham chuqur iqtisodiy islohotlar olib borildi. Natijada, maqsadli amalga oshirilgan tadbirlarning samarasi o‘laroq, Respublikamiz hududida turli mulkchilik shakliga ega bo‘lgan ovqatlanish korxonalari – restoran, kafe, bar va oshxonalar qayta tiklandi. Ularning soni ko‘payib, raqobat bozori shakllandi. Hech kimga sir emaski, mustaqillik davrida barpo etilgan ovqatlanish korxonalari, o‘zining shinam va ko‘rkamligi, zamonaviy texnik-texnologik jihozlar va asbob-uskunalar bilan ta’minlanganligi, qurilish va gigiena qoidalari talablariga javob berishi hamda aholiga servis xizmati ko‘rsatish darajasi bilan standart me’yorlariga javob beradi. Lekin, biz hozirgi vaqtda keng tus olayotgan ana shu sohadagi ayrim muammolar xususida qisqacha to‘xtalmoqchimiz.

Tadqiqot usullari. Ishda ovqatlanish korxonalaridagi mijozlarga ko‘rsatilayotgan xizmatlardagi muammolarni o‘rganishda kuzatuv va tahlil usullaridan foydalanildi. Tahlil usuli orqali mavzuga oid ilmiy adabiyotlar o‘rganildi. Shuningdek, olingan ma’lumotlarni umumlashtirish orqali ilmiy xulosalar chiqarildi.

Tahlil va natijalar. Kishilik jamiyati paydo bo‘libdiki, ovqatlanish taomili mavjud bo‘lib, uni amalga oshirishning tartib va qoidalari davr o‘tishi bilan rivojlanib kelgan. O‘tgan davrlar davomida to‘planilgan milliy an’analar, urf-odat va qadriyatlarimiz asosida xalqimizning bugungi kundagi ovqatlanish madaniyati shakllangan. Ovqatlanish madaniyati umuminsoniy madaniyatning uzviy bir qismi bo‘lib, kishilarning sihat-salomatligiga, mehnat unumdorligiga, jismoniy va aqliy kamolotiga, qolaversa oila va davlatning iqtisodiy taraqqiyotiga o‘z ta’sirini ko‘rsatadi.

Shunday ekan, bugungi kunda aholini ovqatlanish korxonalaridagi servis xizmatini tashkil etishda, ovqatlanish madaniyatining elementlari yetarlicha inobatga olinganmi degan savol tug‘iladi? Bu borada olib borilgan ko‘p yillik kuzatuvlar va tahlillar shuni ko‘rsatdiki, ko‘pchilik ovqatlanish korxonalarining servis xizmatida amalga oshiriladigan vazifalar (operatsiyalar) yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmaganligi, xo‘randalarning kayfiyatlariga salbiy ta’sir etish holatlarini kelib chiqishiga sabab bo‘lmoqda. Bunday noxush holatlarning sodir bo‘lishi, ayniqsa, servis xizmati ko‘rsatish jarayonining bevosita ishtirokchisi bo‘lgan ofitsiantlar hisobiga to‘g‘ri keladi. Ma’lumki, ofitsiantlar xizmat faoliyati davomida xo‘randalar bilan eng ko‘p muloqotda bo‘ladigan xizmat xodimlaridir. Ofitsiantlarning xizmat faoliyatidagi

bajaradigan vazifalari keng qamrovli va juda nozik bo‘lib, yuksak did bilan amalga oshirishni talab etadi. Ular tomonidan amalga oshiriladigan tadbirlar quyidagilardan iborat:

- xo‘randalarni kasbiy etiket qoidalari asosida kutib olish;
- ovqatlanish uchun kelgan xo‘randalarni tarkibi (jinsi), yoshini e’tiborga olgan holda, belgilangan qoidalar asosida joylashtirish va ko‘maklashish;
- belgilangan qoidalarga rioya etgan holda xo‘randalardan buyurtma olish;
- stolni qo‘shimcha idish va xo‘rak asboblari bilan ta’minlash;
- taom va ichimliklar uchun mos keladigan idishlarni to‘g‘ri tanlash;
- buyurtma bo‘yicha berilgan taom va ichimliklarni belgilangan tartibda keltirish;
- foydalanilgan idishlarni yig‘ishtirib olish;
- xo‘randalar tomonidan berilgan savollarga xushmuomalalik bilan javob berish;
- yuqoridagi amalga oshirilgan vazifalarni o‘z vaqtida bajarilishini ta’minlash;
- belgilangan qoidalar asosida hisob-kitob qilish va xushmuomalalik bilan ularni kuzatish kabi vazifalarni o‘z ichiga oladi.

Yuqorida qayd etilgan servis xizmati elementlarini me’yorida bajarish xodimlardan, ayniqsa ofitsiantlardan malakali tajriba va yetarli bilimga ega bo‘lishlarini taqozo etadi.

Shuningdek, bu me’yorlarni to‘g‘ri amalga oshirishda raqamli iqtisodiyotni qo‘llagan holda amalga oshirish ham mumkin. Buning uchun xizmat ko‘rsatuvchi korxonalardan biri bo‘lgan ovqatalnish korxonalarini ham axborot texnologiyalarini qo‘llagan holda xzmat faoliyatini dasturlashni e’tiborga olish lozim.

Aytish joizki, hozirgi vaqtda faoliyat ko‘rsatayotgan ko‘pchilik ovqatlanish korxonalarida xizmat ko‘rsatayotgan ofitsiantlarning tajribasizligi yoki maxsus bilimga ega emasliklari ko‘zga tashlanmoqda. Bu esa o‘z navbatida tizimdagi servis faolyatining rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi.

Xulosa. Shu boisdan, sohada yuz berayotgan muammoli vaziyatlarni bartaraf etish va servis faoliyati darajasini oshirish maqsadida, quyidagi tadbirlarni amalga oshirish lozim deb hisoblaymiz:

- shahar va tuman hokimliklari qoshida ovqatlanish korxonalari faoliyatini umumlashtiruvchi, doimiy hududiy “Assotsiatsiya”larni tashkil etish;
- mazkur hududiy “Assotsiatsiya”lar o‘z tasarruflaridagi ovqatlanish korxonalarining faoliyatini o‘rganish, ularni kadrlar bilan ta’minlash, zarur bo‘lganda

ayrim mutaxassis xodimlarni tayyorlash bo‘yicha maxsus o‘quv kurslarini tashkil qilish;

- raqamli iqtisodiyotni qo‘llagan holda hududdagi ovqatlanish korxonalarini bitta yaxdil tizimga keltirish;
- ovqatlanish korxonalari bo‘yicha aniq ma’lumotga ega bo‘lgan holda internet tizimiga bog‘lash va boshqa shunga o‘xshash tashkiliy-uslubiy ishlarni amalga oshirishi lozim.

Umuman olganda, yuqorida qayd etilgan takliflarning amalga oshirilishi ovqatlanish korxonalarida ko‘rsatilayotgan servis xizmatlarining yaxshilanishiga, bu borada barcha mijozlar internet orqali aniq ma’lumotlarga ega bo‘lishga va mazkur sohaning mamlakatimiz iqtisodiyotiga qo‘shayotgan hissasini yanada oshishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. 2025-yil 26-dekabr.

2. J.S.Fayziyev, Z.Bazarov. Servis faoliyati. O’quv qo’llanma. Samarqand. 2019. – 340 b.

3. Sayfutdinov Sh.S., Xalimova F.N. Servis faoliyati. O’quv qo’llanma. – T.: «IQTISODIYOT», 2019. – 161 b.

4. Z.Sh.Suvonov, I.A.Shukurov, S.A.Tashnazarov “Restoran ishini tashkil etish”. O‘quv qo‘llanma. – T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi» - 2020. – 283 b.

5. T.Xudayshukurov, I.Shukurov, Z.E.Mamarasulov, D.Mirzaaxmadov. Kasbiy etika va etiket. Darslik. T.: “Iqtisod-moliya”, 2021 y.-224 b.

6. https://talimxabarlari.uz/62489/ O’zbekistonda 2026-yil nomi e’lon qilindi.

Mamarasulov, Zakirjon Erkinovich –
SamISI “Servis” kafedrasi dotsenti v.b.

Xodimlarga qo‘yilgan talablarni takomillashtirish orqali xizmt ko‘rsatuvchi korxonalarning boshqaruvchanligini oshirish yo‘llari

Annotatsiya. Har qanday korxonada faoliyat olib borayotshan xodimlarga ma’lum talablar qo‘yiladi. Shuning uchun tadqiqot ishida turli korxonalardagi,

jumladan mehmonxona xodimlarining xizmat ko‘rsatayotgan boshqaruvchanligini to‘g‘ri tashkil etish uchun qo‘yilgan talablarni takomillashtirish bo‘yicha takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar. Xizmat, korxona, kadr, qadriyat, ish reglamenti, ijro intizomi, mas’uliyat, mehmonxona, personal, psixodiagnostik usul, smil, shaxs.

Abstract. In any enterprise, employees are subject to certain requirements. Therefore, the research offers proposals to improve the requirements set for properly organising the service-oriented manageability of employees in various enterprises, including hotel staff.

Keywords: Service, enterprise, personnel, value, work regulations, execution discipline, responsibility, hotel, staff, psychodiagnostic method, smile, personality.

Kirish. Hozirgi kunda xizmat ko‘rsatish sohasi jamiyat va iqtisodiyot rivojida muhim o‘rin tutadi. Aholiga ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifati ko‘p jihatdan ushbu sohada faoliyat yuritayotgan xodimlarning kasbiy mahorati, mas’uliyati va boshqaruvga bo‘lgan munosabatiga bog‘liq. Shuning uchun xizmat ko‘rsatuvchi xodimlarni samarali boshqarish va ularning boshqaruvchanligini ta’minlash tashkilot faoliyati samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Xizmat ko‘rsatish jarayonida xodimlarning intizomliligi, vazifalarni aniq va o‘z vaqtida bajarishi, jamoada hamkorlikda ishlash qobiliyati muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa rahbar tomonidan to‘g‘ri tashkil etilgan boshqaruv tizimi va samarali motivatsiya usullariga bog‘liq. Shu sababli xizmat ko‘rsatuvchi xodimlarning boshqaruvchanligini o‘rganish, uning omillari va samarali boshqaruv usullarini tahlil qilish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi [1].

Mazkur tadqiqotning maqsadi xizmat ko‘rsatuvchi xodimlarning boshqaruvchanligiga ta’sir etuvchi omillarni tahlil qilish hamda boshqaruv jarayonini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot usullari. Mazkur tadqiqotni amalga oshirish jarayonida bir qator ilmiy usullardan foydalanildi. Jumladan, tahlil, taqqoslash, kuzatish, so‘rovnoma va umumlashtirish usullari qo‘llanildi.

Tahlil usuli orqali xizmat ko‘rsatish sohasidagi boshqaruv masalalariga oid ilmiy adabiyotlar, ilmiy maqolalar va nazariy manbalar o‘rganildi. Bu orqali mavzuning nazariy asoslari tahlil qilindi. Shuningdek, olingan ma’lumotlar umumlashtirish usuli orqali tahlil qilinib, tadqiqot natijalari bo‘yicha ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar. Xizmat ko‘rsatish korxonalari kadrlarining boshqaruvi keng

kategoriyadagi yuqori zveno rahbarlarining kompetensiyasi, sferasi bo‘lib, o‘z ichiga kadrlar siyosati, xodimlar, motivatsiyasini va boshqalarni oladi. Kadrlar xizmati faoliyatiga, personal xodimlar bilan ishlash texnologiyasi, kadrlarni joylash, xodimlar boshqaruvining hujjatlarini ishlab chiqish, tashqi va ichki sharoitlarga mos kadrlar hisobi va boshqalar kiradi [2].

Korxonada aniq, qatiyatlik bilan kadrlar ishi reglamentatsiyasi olib borilmasa, unda kerakli darajada nazorat va ijro intizomi ham bo‘lmaydi. Rahbarlarning nimaga javob berishi va aniq ijrochilari, ularning lavozim instruksiyasiga, hamda korxona nizomiga yozib qo‘yilishi lozim. Chunki busiz, har bir ishchining ijro intizomini aniq bajarib bo‘lmaydi.

Kadrlar xizmat bo‘limining funksional xizmati talab etilgan hujjatlar bilan to‘liq ta’minlanishi lozim. Kadrlar xizmati vakant lavozimlariga kadrlarni tanlash va yollash funksiyasida: lavozim talablari, malaka klassifikatori, asosiy va qo‘shimcha bilimlar va yangiliklar, anketalar, yozma testlar, so‘rovnomalar ma’lumotnomalar va tavsiyalar hujjatlari qo‘llaniladi.

Kadrlar siyosati to‘g‘ri olib borish uchun, xizmat ko‘rsatish korxonalarida yillik malaka oshirish va personalni qayta tayyorlov rejasini tuzish, xodimlar ishining mativatsiyasini oshirish bo‘yicha reja tuzi shva shu bo‘yicha tizimli ishlarni olib borish lozim bo‘ladi [3, 4].

Albatta, barcha kadrlar menejmenti samarali olib borishda Mehnat Qonuni, Kodeksi, nizomi va umuman me’yoriy hujjatlari asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xizmat ko‘rsatish korxonalaridan biri bo‘lgan mehmonxona xodimlarini boshqaruvining asosiy prinsiplariga qo‘yidagilar kiradi:

- mehmonxona maqsadiga yo‘naltirilgan ichki xodimlar boshqaruvini olib borish;
- iqtisodiy rag‘batlantirish va halol kafolat berish bilan kadrlar ishini takomillashtirish;
- ishlab chiqarishda inson rolini baholashda iqtisodiy kriteriylarini qo‘llash;
- mehnat haqi va taqdirlashning mos sistemasini qo‘llash;
- har bir xodimning malakasi va shaxsiy sifatidan kelib chiqgan holda boshqaruv ierarxiyada o‘z o‘rnini aniqlash.

Mehmonxona kadrlar menejementi talablarini bajarish uchun, mehmonxona tarkibida personal bo‘limi tashkil etiladi. Ammo, agar mehmonxona nomer fondi yuztadan kam bo‘lsa bunday bo‘limini tuzish samarali bo‘lmaydi.

Katta mehmonxonalarda bunday ishlar bilan 2-3 xodim ish olib borishi mumkin.

Mehmonxona personal bo‘limining asosiy funksiyasiga xodimlarni tanlab

mehmonxona kadrlariga bo‘lgan ehtiyojini qondirish; personalni o‘qitish, mehmonxona xodimlari shaxsiy ishini olib borish, xodimlar mativatsiya tizimini ishlab chiqish va xodimlar shikoyatlari ustida ishlash hisoblanadi [5].

Tanlovdagi xodimlar albatta, anketalar to‘ldiradi va suhbatdan, test sinovidan, oldingi joyidan so‘rov va tibbiy ko‘rikdan o‘tkaziladi.

Xodimlarni o‘qitish: yangi ishga kirganlar va avvalgilarni malakasini oshirish bilan bajariladi. Malaka oshirishlari muntazam korxona rejasiga binoan o‘tkazilishi talab etiladi.

Xodimlarning ish qoida va tarkibini buzilish barcha holati chuqur o‘rganilishi lozim.

Mehmonxona personalini tanlash deganda, ma’lum lavozimlarga (kompetentli) mos nomzodlarni izlanishi, saylanishi va natijada shartnoma lavozimlari tayinlanilishi tushuniladi.

Mehmonxona personalini tanlashda o‘zaro bog‘liq xizmatlarda faoliyat olib borayotgan xodimlar ichidan tanlash, kadrlar zahirasini hosil qilish yaxshi natijalar beradi. Ayniqsa, marketing va reklama bo‘limi, bronlash xizmati va qabul qilish, joylashtirish bo‘limlariga ishlaganlardan administratsiya xodimlari tanlash samarali hisoblanadi.

Lavozimlarga nomzodlar tanlanishida ular to‘g‘risidagi axborotlarni to‘plash, ularning tahlilini o‘tkazish lozim bo‘ladi.

Mehmonxonada yaxshi kadrlarni izlash, topish, tanlash, o‘qitish yoki qayta tayyorlash ishlari bilan muntazam ravishda kadrlar bo‘limi ish olib borishi lozim.

Hozirgi vaqtda chet el korxonalarida kadrlarni tanlashda «xedxanting” usuli qo‘llanilib kelinmoqda [6].

Xedxantingning birinchi etapida boshqa korxonalardan yaxshi ishchilar xed konterlar tomonidan aniqlanadi, ular haqida ma’lumotlar yashirincha yig‘iladi. Bunda, korxona va undagi xodimlarning ish rejimi, isbot strukturasi, moliyaviy ahvoli va ish haqi miqdori, ya’ni jalb etish kerak bo‘lgan ob’ekt o‘rganiladi va tahlil etiladi. Shundan so‘ng ikkinchi etapda, qanday qilib yaxshi xodimlarni jalb etish harakat rejasi tuziladi va shu bilan ish olib boriladi. Bo‘sh lavozimlarga nomzodlarni tanlash passiv metodda hujjat bilan ishlash tushuniladi va bu hujjatlarga quyidagilar kiradi:

- pasport, ya’ni unda nomzodni shaxsini bildiruvchi boshlangich rasmiy ma’lumotlar beriladi;
- diplom (yoki diplomlar), ya’ni ta’limi, uning qachon va qaerda olinganligi haqida ma’lumot beriladi;

- mehnat daftarchasi, bunda nomzodning kasbiy tajribasi haqidagi rasmiy ma'lumot, ishlagan joyi va muddati, aniq egallagan lavozimi, rag'batlantirilganligi va mehnat muvaffaqiyatlari, mukofotlari ko'rsatiladi;
- kadrlar shaxsiy varaqasi standart formada, nomzod tomonidan to'ldiriladi, oldingilarga nisbatan kengroq ma'lumotlar beriladi;
- avtobiografiya, nomzod kerakligicha erkin formada o'zining hayot yo'li va kasbiy faoliyati to'g'risida axborot beradi.

Shu bilan birga avtobiografiya o'rnida hayot yo'li haqida rezyume to'ldiriladi.

Bulardan tashqari, kadrlar tanlovi amaliyotida nomzod haqida oldingi ish joyidan tavsifnoma, tavsiya yoki taqriz olinish mumkin.

Bundan tashqari, rivojlangan davlatlar mehmonxona amaliyotida psixodiagnostik usullar qo'llaniladi. Bunda, ular maxsus dasturlangan so'rovdan o'tkaziladi. Bularga ITO (90 ta savol), standartlashtirilgan ko'pfaktorli usul - Smil (smil qisqa variantida 397 savol, to'lasida 565 savol mavjud), xuddi shuningdek, rangli tanlov deb nom olgan. Lyuterning modifikatsiyalangan sakkiz rangli savollari, adaptiflangan Sandi portret usuli, Kettel va Ayzenkaning intellektual testlari ham foydalaniladi.

Xulosa. Tanlov tekshiruvi qanday bo'lmasin, eng avval vakant lavozimning kasbiy sifatini tashkil etuvchi xususiyatlarini aniqlab, nomzodlarning shunga javob berishi yoki yo'qligini aniqlanishi lozim. Ushbularni tahlil etib, xizmat ko'rsatish korxonalari personaliga quyidagi talablar qo'yishini taklif etamiz:

- o'zini o'zi boshqarish qobiliyati;
- shaxsiy aqliy xususiyati;
- shaxsiy maqsadining aniqligi;
- mijozlar bilan muomala qila olishi;
- doimiy shaxsiy rivojlanishi (o'sishi);
- muammoni yechish tajribasi;
- tashkilotchilik qobiliyati;
- zamonaviy boshqaruvni bilishi;
- chet tillardan kamida uch ta tilni bilishi.

Misol uchun, 5 yulduzli mehmonxona xodimi uchta chet tilini bilishi talab etiladi.

Bulardan tashqari kadrlar tanlashning auteysment, autstaffing, vaqtincha tanlash, ish haqini tashqi hisobi usullari mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Z.E.Mamarasulov. Mehmondo'stlik industriyasi. O'quv qo'llanma /

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti - Samarqand.: “STEP-SEL” MChJ nashriyoti, 2024 y. – 320 bet.

2. Атикеева С.Н. и др. Основы индустрия гостеприимства: учебное пособие. – Нур-Султан: Университет “Туран-Астана”, 2021. – 149.

3. T.Xudayshukurov, I.Shukurov, Z.E.Mamarasulov, D.Mirzaaxmadov. Kasbiy etika va etiket. Darslik. T.: “Iqtisod-moliya”, 2021 y.-224 b.

4. Mo‘minov N.N., Mamarasulov Z.E. Xizmat ko‘rsatuvchi umumiy ovqatlanish korxonaarida mehnat faoliyatini ilmiy jihatdan tashkil etish bosqichlari. “Oziq-ovqat xavfsizligi va to‘g‘ri ovqatlanish – sog‘lom jamiyat garovi”. Respublika ilmiy amaliy anjuman materiallari. Samarqand, SamISI, 2023 yil, 27 dekabr.

5. Агамирова Е.В. Управление персоналом в туризме и гостинично-ресторанном бизнесе: Практикум. - М.: Издателско - торговая корпорация «Дашков и К˚», 2006. - 176 с.

6. Медлик С. Гостиничный бизнес. Учебник для студентов вузов, обучающихся по спесиалностям сервиса / Медлик С., Х. Инграм; (пер. с англ. А.В. Павлов)–М: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. - 239 с.

Насиров Дилшод
Самаркандский институт экономики и сервиса,
старший преподаватель кафедры «Инвестиции и инновации»

НАПРАВЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ В РЕАЛЬНЫЙ СЕКТОР ЭКОНОМИКИ

Аннотация: Статья посвящена анализу направлений инвестиций в реальный сектор экономики, который включает отрасли, непосредственно производящие товары и материальные услуги (промышленность, сельское хозяйство, строительство, транспорт). Рассматриваются теоретические основы инвестиционной деятельности, современные тенденции распределения инвестиций по отраслям, факторы, определяющие выбор направлений вложений, а также роль инвестиций в обеспечении экономического роста и структурной трансформации. Особое внимание уделено опыту Республики Узбекистан, где в 2025 году объем инвестиций в основной капитал достиг рекордных 591,1 трлн сумов, а общий объем привлеченных инвестиций составил 43,1 млрд долларов США. На основе эмпирических данных и теоретических моделей выявлены приоритетные направления: обрабатывающая

промышленность, энергетика, сельское хозяйство и транспортно-логистическая инфраструктура. Обосновывается необходимость диверсификации инвестиционных потоков в сторону высокотехнологичных и импортозамещающих производств. Предложены меры государственной политики по стимулированию инвестиций в реальный сектор.

Ключевые слова: инвестиции в реальный сектор, инвестиции в основной капитал, обрабатывающая промышленность, человеческий капитал, мультипликатор инвестиций, государственно-частное партнерство, экономический рост, Узбекистан, диверсификация экономики, инфраструктурные инвестиции.

Abstract: This article analyses investment trends in the real sector of the economy, which comprises industries directly involved in the production of goods and tangible services (manufacturing, agriculture, construction, and transport). It examines the theoretical foundations of investment activity, current trends in the distribution of investment across sectors, factors determining the choice of investment areas, and the role of investment in ensuring economic growth and structural transformation. Particular attention is paid to the experience of the Republic of Uzbekistan, where in 2025 the volume of investment in fixed capital reached a record 591.1 trillion soums, and the total volume of attracted investment amounted to 43.1 billion US dollars. Based on empirical data and theoretical models, priority sectors have been identified: manufacturing, energy, agriculture, and transport and logistics infrastructure. The need to diversify investment flows towards high-tech and import-substituting industries is justified. Public policy measures to stimulate investment in the real sector are proposed.

Keywords: investment in the real sector, investment in fixed capital, manufacturing industry, human capital, investment multiplier, public-private partnership, economic growth, Uzbekistan, economic diversification, infrastructure investment.

Введение. Реальный сектор экономики представляет собой основу материального производства и создания добавленной стоимости. В отличие от финансового сектора, где преобладают спекулятивные операции, инвестиции в реальный сектор направлены на создание новых производственных мощностей, модернизацию оборудования, развитие инфраструктуры и повышение технологического уровня производства. В условиях глобализации, цифровизации и геополитической нестабильности эффективное распределение инвестиционных ресурсов по направлениям реального сектора приобретает стратегическое значение. Недостаток или неправильная структура таких

инвестиций приводит к технологическому отставанию, сырьевой зависимости и низкой производительности труда.

Цель настоящей статьи — комплексный анализ направлений инвестиций в реальный сектор, выявление приоритетных отраслей и разработка рекомендаций по повышению их эффективности. Задачи включают изучение теоретических подходов, анализ современной структуры инвестиций (на примере Узбекистана и мировых тенденций), оценку мультипликативного эффекта и формулирование предложений по государственной политике.

Литературный обзор

Теоретические основы инвестиций были заложены в работах Дж. М. Кейнса, который рассматривал инвестиции как ключевой фактор совокупного спроса и экономического роста. Согласно кейнсианской модели, объем инвестиций зависит от предельной эффективности капитала и процентной ставки. Инвестиционный мультипликатор показывает, насколько увеличение автономных инвестиций приводит к большему приросту национального дохода за счет цепной реакции потребительских расходов.

Джеймс Тобин развил теорию q-инвестиций, где решение о вложениях принимается на основе соотношения рыночной стоимости фирмы к стоимости замещения ее активов (q-Тобина). Если $q > 1$, инвестиции в реальный капитал выгодны.

В рамках эндогенной теории роста (П. Ромэр, Р. Лукас) подчеркивается роль инвестиций в знания, технологии и человеческий капитал как внутренних источников устойчивого роста. Инвестиции в реальный сектор, особенно в НИОКР и высокотехнологичное производство, генерируют положительные внешние эффекты (spillover effects).

Современные российские и зарубежные исследования (Аветисян, Теплова и др.) подтверждают, что в условиях санкций и структурных трансформаций приоритетными становятся направления импортозамещения, развития машиностроения, IT и инфраструктуры. Эмпирические работы показывают, что мультипликатор инвестиций в основной капитал варьируется от 1,3 до 3,6 в зависимости от отрасли и институциональной среды.

В контексте развивающихся экономик (включая Центральную Азию) акцент делается на привлечение прямых иностранных инвестиций (FDI) в обрабатывающую промышленность и энергетику для обеспечения технологического трансферта.

Основная часть

Инвестиции в реальный сектор экономики классифицируются как реальные (прямые) вложения в создание и воспроизводство основных фондов. Они включают капитальные вложения в строительство новых объектов, реконструкцию и модернизацию действующих предприятий, приобретение машин и оборудования, а также вложения в интеллектуальную собственность.

Теоретические аспекты направлений инвестирования

Согласно неоклассической теории, фирмы направляют инвестиции туда, где предельная производительность капитала превышает стоимость его привлечения. В реальности выбор направлений определяется сочетанием факторов: ожидаемой нормой прибыли, уровнем риска, государственными стимулами, доступностью инфраструктуры и квалифицированной рабочей силы.

Кейнсианский подход акцентирует внимание на «эффекте акселератора»: рост спроса на продукцию реального сектора стимулирует дополнительные инвестиции в расширение производства. В современных условиях важную роль играет теория «инвестиций в условиях неопределенности», где высокая волатильность (геополитика, инфляция, изменения тарифов) заставляет инвесторов отдавать предпочтение проектам с коротким сроком окупаемости или государственным гарантиям.

Современные тенденции в структуре инвестиций

В мировой экономике наблюдается смещение инвестиционных потоков в сторону высокотехнологичных отраслей реального сектора: электроника, производство оборудования для возобновляемой энергетики, фармацевтика, агротех и логистика. В развитых странах доля инвестиций в интеллектуальную собственность (ПО, патенты, бренды) превышает 20–30% от общего объема вложений в основной капитал.

В развивающихся экономиках, включая Узбекистан, структура инвестиций отражает этап индустриализации и диверсификации. По данным Агентства статистики Республики Узбекистан, в 2025 году объем инвестиций в основной капитал составил 591,1 трлн сумов, что на 10,5% больше уровня 2024 года. Доля иностранных инвестиций выросла до 47,5%.

В отраслевой структуре доминирует **обрабатывающая промышленность** — 27,2% (160,5 трлн сумов). Это направление включает производство текстильной продукции, пищевых продуктов, строительных материалов, химической и фармацевтической промышленности. Значительный рост связан с реализацией проектов импортозамещения и локализации производства.

Второе место занимает **электроснабжение, газоснабжение и**

пароснабжение — около 13,3% (78,3 трлн сумов). Это обусловлено острой необходимостью модернизации энергетической инфраструктуры, переходом к рыночным тарифам и привлечением инвестиций в возобновляемые источники энергии (ВИЭ). Правительство планирует увеличить долю ВИЭ в энергобалансе до 26% к концу 2025 года. Крупные проекты, такие как ветровая электростанция мощностью 5 ГВт в Каракалпакстане, реализуются с участием иностранных инвесторов (ACWA Power и др.).

Горнодобывающая промышленность занимает 9,9% инвестиций. Узбекистан обладает значительными запасами золота, меди, урана и редкоземельных металлов. В ближайшие годы планируется запуск 76 проектов на сумму более 2,6 млрд долларов по добыче и переработке критически важных минералов.

Сельское, лесное и рыбное хозяйство демонстрирует заметный рост — 8,7–8,8% (51,2 трлн сумов). Инвестиции направляются в современные агротехнологии, ирригацию, переработку сельхозпродукции и создание агрокластеров. Это направление критически важно для обеспечения продовольственной безопасности и роста экспорта.

Другие значимые направления:

- Транспорт и хранение (логистика) — развитие международных транспортных коридоров «Средний коридор», железных и автомобильных дорог.
- Строительство и операции с недвижимым имуществом — жилищное строительство и создание современных бизнес-центров (Tashkent City и др.).
- Информация и связь — цифровизация производства и развитие IT-парков.

Общий объем инвестиций в экономику Узбекистана в 2025 году достиг 43,1 млрд долларов США (+24%), из которых прямые иностранные инвестиции составили 38,2 млрд долларов. Это свидетельствует о растущей привлекательности страны для глобальных инвесторов из Китая, России, Турции, Саудовской Аравии и ОАЭ.

Факторы, влияющие на выбор направлений инвестиций

1. **Экономические факторы**: ожидаемая доходность, срок окупаемости, эффект масштаба. Обрабатывающая промышленность и энергетика характеризуются высоким мультипликатором (1,8–3,0), поскольку создают спрос на продукцию смежных отраслей.
2. **Институциональные факторы**: защита прав собственности, налоговые льготы, упрощение административных процедур. В Узбекистане активно

развиваются механизмы государственно-частного партнерства (ГЧП), планируется реализация проектов ГЧП на 30 млрд долларов в 2025–2030 годах.

3. **Технологические и экологические факторы**: переход к «зеленой» экономике и цифровизации требует инвестиций в энергоэффективные технологии, автоматизацию и ИИ в промышленности.

4. **Геополитические и внешние факторы**: санкции, переориентация цепочек поставок и развитие региональной интеграции в Центральной Азии.

Мультипликативный и структурный эффект инвестиций

Инвестиции в реальный сектор обладают мощным мультипликативным эффектом. Каждый доллар, вложенный в инфраструктуру и обрабатывающую промышленность, генерирует дополнительный выпуск в смежных отраслях (строительные материалы, транспорт, услуги). Эмпирические оценки показывают, что в переходных экономиках мультипликатор может достигать 2,5–3,5 при условии эффективного институционального окружения.

В Узбекистане рост инвестиций в основной капитал на 10,5% в 2025 году способствовал поддержанию высоких темпов ВВП (около 6%). Однако для достижения устойчивого роста необходимо дальнейшее увеличение доли инвестиций в высокотехнологичные производства и человеческий капитал (образование, профессиональное обучение).

Проблемы и риски

Среди основных вызовов — длительный срок окупаемости инфраструктурных проектов, дефицит квалифицированных кадров, зависимость от импорта технологий и оборудования, а также риски, связанные с изменением глобальной конъюнктуры. Слабая интеграция науки и производства снижает отдачу от инвестиций в НИОКР.

Выводы

Инвестиции в реальный сектор остаются главным двигателем экономического роста и структурной трансформации. Приоритетными направлениями в современных условиях являются обрабатывающая промышленность (особенно высокотехнологичная), энергетика (включая ВИЭ), сельское хозяйство с глубокой переработкой и транспортно-логистическая инфраструктура.

Опыт Узбекистана демонстрирует успешную динамику: значительный рост объема и доли иностранных инвестиций, диверсификацию структуры вложений и фокус на стратегически важных отраслях. Тем не менее, для повышения эффективности необходим переход от количественного роста инвестиций к

качественному — с акцентом на технологичность, инновации и устойчивость.

Предложения и рекомендации

1. **Государственная политика**: Увеличить долю расходов на науку и образование до 2–3% ВВП, расширить налоговые и таможенные льготы для инвесторов в приоритетные высокотехнологичные направления.
2. **Развитие механизмов финансирования**: Активнее использовать ГЧП, инфраструктурные облигации, венчурные фонды и привлечение пенсионных накоплений в долгосрочные проекты реального сектора.
3. **Цифровизация и зеленые инвестиции**: Создать национальную программу поддержки инвестиций в Industry 4.0, искусственный интеллект и возобновляемую энергетику с четкими KPI по локализации производства.
4. **Улучшение инвестиционного климата**: Дальнейшее совершенствование защиты прав интеллектуальной собственности, сокращение административных барьеров и развитие институтов оценки инвестиционных рисков.
5. **Региональная кооперация**: Развивать совместные инвестиционные проекты в рамках Центральной Азии, направленные на создание общих производственных цепочек и логистических коридоров.

Реализация предложенных мер позволит повысить отдачу от инвестиций в реальный сектор, обеспечить технологический суверенитет и устойчивый экономический рост Республики Узбекистан в долгосрочной перспективе.

Список литературы

1. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. — М.: Гелиос АРВ, 2002.
2. Tobin J. A General Equilibrium Approach to Monetary Theory // Journal of Money, Credit and Banking. — 1969.
3. Romer P. M. Endogenous Technological Change // Journal of Political Economy. — 1990. Vol. 98.
4. Аветисян Э.С. Анализ инвестиций в реальный сектор экономики России // CyberLeninka, 2025.
5. Данные Агентства статистики Республики Узбекистан. Инвестиции в основной капитал в Республике Узбекистан (2025).
6. Investment Climate Statements: Uzbekistan. U.S. Department of State, 2025.
7. PwC. Uzbekistan Investment Guide 2025.
8. OECD. Roadmap for Sustainable Investment Policy Reforms in Uzbekistan, 2025.

9. Ермилина Д.А. Инвестиции в свете экономической теории // CyberLeninka, 2013.

10. Сильвестров С.Н. Оценка зависимости мультипликатора инвестиций от институциональных факторов // 2018.

Xolmirzayeva Gulruh Akbarovna
SamISI assistenti
gulruxxolmirzayeva@gmail.com
Raximboyev Javohir
Mk -k 122- talabasi

INVESTITSIYA FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHGA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING TA'SIRI

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekiston hududida keng qamrovli o'rin egallayotgan investitsiya faoliyatiga kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohalarining ta'siri xususida o'z fikrimizni yoritib beramiz. Investitsiya muhitini yaxshilash yo‘nalishlari va ularni yanada takomillashtirish borasidagi islohotlar borasida ma'lumotlar berib boriladi. Investitsion faollikni oshirish, huquqiy va iqtisodiy sharoitlarni takomillashtirish, xorijiy sarmoyalarni jalb qilishda yurtimiz hududida yaratilayotgan imkoniyatlar yoritilgan. Shuningdek, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, investitsiya muhiti, sarmoya, iqtisodiy islohotlar, investitsion faoliyat, biznes muhit.

Annotation. This article presents our views on the impact of small business and private entrepreneurship sectors on investment activity, which is gaining a broad scope in the territory of Uzbekistan. Information is provided on the directions for improving the investment climate and ongoing reforms aimed at its further enhancement. The article highlights opportunities being created in our country to increase investment activity, improve legal and economic conditions, and attract foreign investments. In addition, existing problems and proposals and recommendations for their elimination are discussed.

Keywords: small business, private entrepreneurship, investment climate, investment, economic reforms, investment activity, business environment.

Biz bilamizki bugungi globallashuv davrida iqtisodiy raqobatning kuchayib borishi har bir rivojlanayotgan mamlakatlarni investitsiyalarni jalb qilishga va tadbirkorlik muhitini yaxshilashga undamoqda. Shuni ta'kidlab o'tishimiz joizki yurtimizda mustaqillikning dastlabki yillaridanoq tadbirkorlik faoliyatiga alohida

e’tibor qaratilinib kelingan. Mamlakatimiz hududiga chetdan investitsiyalar jalb qilish va uni to’g’ri yo’naltirishga e’tibor qaratilgan. Xususan, Markaziy Osiyo mintaqasida Qozog‘iston kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish hamda xorijiy investitsiyalarni jalb etishda faol siyosat yuritayotgan davlatlardan biridir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 14.05.2019 yildagi PF5718-son “Tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va himoya qilish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoniga asosan bozor iqtisodiyoti sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik mamlakat iqtisodiyotining barqaror o‘sishida, yangi ish o‘rinlarini yaratishda va aholining daromadini oshirishda muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, iqtisodiy islohotlarning hozirgi bosqichida O‘zbekistonda investitsiya muhitini yaxshilash, tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, investitsiya muhitini yaxshilash yo‘lida izchil islohotlar olib borilmoqda. Ushbu islohotlar natijasida mamlakatda tadbirkorlik faoliyati uchun qulay sharoitlar yaratilib, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligi va barqarorligi oshib bormoqda. Kelgusida bu sohada huquqiy barqarorlikni mustahkamlash, moliyaviy imkoniyatlarni kengaytirish, raqamlashtirishni chuqurlashtirish orqali investitsion jozibadorlikni yanada oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu va bunga o’xshash siyosatlarning barchasi yurtimiz iqtisodiyotining mustahkamligiga xizmat qiladi. Qozog‘iston hukumati tadbirkorlar uchun soliq imtiyozlari, yengillashtirilgan kreditlar, biznes-inkubatorlar va maxsus iqtisodiy zonalar kabi ko‘plab mexanizmlarni yo‘lga qo‘ygan. Bunda asosiy e’tibor xorijiy investorlar ishonchini qozonishga va ularni mahalliy biznes loyihalariga jalb etishga qaratilgan. Mazkur tajribani o‘rganish orqali Qozog‘istonda kichik biznesni rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar, investitsiyaviy muhitning o‘ziga xos jihatlari hamda xalqaro tajribaning o’rgib chiqamiz. Barqaror rivojlanishning dolzarbligi dunyoda davom etayotgan iqlim o'zgarishi - antropogen omillar sabab yoki qo'zg'atgan ekstremal meteorologik, iqlimiy va gidrologik hodisalar bilan bog'liq. Bu uglerod neytralligiga erishish uchun iqtisodiy qayta qurishni talab qiladi. Kichik biznes sektori bozor iqtisodiyoti hukm surayotgan har qanday davlatda harakatlantiruvchi kuch hisoblanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR. Qozog'iston aksariyat mamlakatlar uchun xos bo'lgan tendentsiyalarni namoyish etadi. 2024 yil holatiga ko'ra, mamlakat SDG reytingida 163 mamlakat ichida 66-o'rinni egalladi. Ma’lum bo‘lishicha, MRMga erishish uchun davlat byudjeti mablag‘larining o‘rtacha 81 foizi yo‘naltirilgan bo‘lsa-da, maqsadli ko‘rsatkichlarning atigi 58,6 foizi moliyalashtirildi. Bu byudjet taqsimoti

va maqsadlar ustuvorligi o'rtasidagi potentsial nomuvofiqlikni ko'rsatadi Qozog'iston kichik biznesining barqaror rivojlanishi davlat, tadbirkorlik sub'ektlari va jamiyatning yaqin hamkorligida amalga oshirilishi kerak. Qozog'istonda kichik biznesni rivojlantirish sohasidagi ko'rsatkichlarning o'sishiga qaramay, iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, eksport salohiyatini ro'yobga chiqarish va mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy o'sishi barqarorligiga yanada ijobiy ta'sir ko'rsatish uchun ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik jarayonlarni hisobga oladigan sifat o'zgarishlari talab etiladi. Qozog‘iston kichik va o‘rta korxonalarini strategik rivojlantirishning asosiy parametrlari band bo‘lganlar sonining ko‘payishi, yalpi ichki mahsulot ulushining oshishi, mehnat unumdorligi va investitsiyalar hajmining oshishi bilan bog‘liq. Shu bilan birga, tadbirkorlik salohiyatini yuksaltirish iqlimga betaraf, resurslardan tejamkor va moslashuvchan raqamli iqtisodiyotga erishishga e’tibor qaratmaydi. Keyingi barqaror rivojlanish manfaatdor tomonlarning “tadbirkorlik subyektlari – jamiyat – davlat” faol tarmoq hamkorligi asosida amalga oshirilishi kerak. Shu bilan birga, Qozog'iston kichik va o'rta korxonalarini strategik rivojlantirishning asosiy parametrlarining o'tkazilgan tahlili xodimlar sonining ko‘payishi, yalpi ichki mahsulot ulushining o'sishi, mehnat unumdorligi va investitsiyalarning o'sishi bilan bog'liq. Shu bilan birga, strategik hujjatda (“Kichik va o‘rta tadbirkorlikni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”) tadbirkorlik salohiyatini yuksaltirishda iqlimdan xolis, resurslardan tejamkor va moslashuvchan raqamli iqtisodiyotga erishishga e’tibor qaratilmagan. Dominant manfaatdor tomon – “davlat” KO‘Bni rivojlantirishga qaratilgan strategik hujjat doirasida KO‘B sektorining barqaror rivojlanish ko‘rsatkichlarini rasmiylashtirmaydi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda kichik biznes va tadbirkorlik faoliyatida investitsiyalar jalb qilish o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, bu jarayonda iqtisodiy barqarorlik, huquqiy muhit, infratuzilmaning rivojlanganlik darajasi hamda moliyaviy tizimning ochiqligi muhim omillar sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur davlatlarda kichik biznes ko‘p hollarda iqtisodiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo‘lib xizmat qilgani bois, unga sarmoya jalb etish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, rivojlanayotgan mamlakatlarda sarmoyadorlar uchun mavjud xavflar – siyosiy beqarorlik, qonunchilikdagi noaniqliklar, korrupsiya, valyuta xatarlarining yuqoriligi kabi omillar ham e’tiborga olinadi. Shunday bo‘lsa-da, bunday mamlakatlardagi bozorlarning kengligi, mehnat resurslarining arzonligi va iqtisodiy o‘sish istiqbollari investorlar uchun jozibador omillar bo‘lib qolmoqda. Kichik biznes subyektlarining o‘zini namoyon qilishi, innovatsion loyihalarni amalga oshirishi va tashqi investorlar bilan samarali hamkorlik

o‘rnatishi uchun hukumat tomonidan yaratiladigan qulay sharoitlar, imtiyozlar va kafolatlar muhim rol o‘ynaydi. Xulosa qilib aytganda, rivojlanayotgan mamlakatlarda kichik biznes va tadbirkorlik sohasiga investitsiya jalb etish – bu nafaqat iqtisodiy o‘sish omili, balki mamlakatning xalqaro miqyosdagi raqobatbardoshligini oshirish yo‘lida muhim strategik vazifadir. Bu borada davlat va xususiy sektor hamkorligi muvozanatli va uzoq muddatli natijalarga olib kelishi mumkin. Shu o’rinda shuni ham aytish joizki investitsion faoliyatga ham kichik biznes va xususiy tadbirkorlik chambarchas tarzda ta’sir qilib kelmoqda, uning keng qamrovda kichik tarzda ham kirib kelishiga turli sohalarda paydo bo’lishiga imkon yaratib berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yhati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning 2024-yil 20-yanvardagi “Tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va investitsiya muhitini yanada yaxshilash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–45-son qarori.

2. O‘zbekiston Respublikasi “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent: Adolat, 2020.

3. Mirziyoyev, Sh. M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2022.

4. Karimov, I. A. O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. — Toshkent: O‘zbekiston, 1997.

5. Qosimov, A. va Jo‘rayev, B. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiyotdagi o‘rni. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.

Shaxzod Tojimurodov
AT “Turon bank” mutaxassis
Boqiyeva Zuhra Soxibjon qizi
TDIU Bank ishi fakulteti talabasi
E-mail: boqeyevazuhra@gmail.com
Tel raqam: +998888051252

IQLIM O‘ZGARISHINING IQTISODIYOTGA TA’SIRI

Annotatsiya: Bugungi dunyoning eng dolzarb muammolaridan biri iqlim o‘zgarishing iqtisodiyotga ta’siri bo‘lib kelmoqda. Iqlim o‘zgarishlarining sabablari bir-biriga chambarchas bog’liq bo‘li, bu jarayon nafaqat tabiatga, balki insoniyatga ham salbiy ta’sir ko‘rsatmasdan qo‘ymaydi. Ushbu maqolada iqlim o‘zgarishlarining

kelib chiqishlari sabablari, ularga yechimlar keltirib o‘tilgan. Shuningdek, mazkur maqolada jahon mamlakatlarida kuzatilgan iqlim o‘zgarishlari, muammolari va ularning tahlillari ham keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Iqlim o‘zgarishi, global harorat, karbonat angidrid, qayta tiklanadigan energiya, ekstremal ob-havo, qurg‘oqchilik, ekotizimlar, yashil investitsiyalar, NGFS (Network for Greening the Financial System), COP (Conference of the Parties — Tomonlar konferensiyasi), Jahon metereologiya qtashkiloti, dekarbonizatsiya, yadro energiyasi.

Abstract: One of the most pressing issues facing the world today is the impact of climate change on the economy. The causes of climate change are closely interlinked, and this process spares neither nature nor humanity from its adverse effects. This article outlines the causes of climate change and the solutions proposed. It also presents the climate changes observed in various countries, their associated problems, and their analyses.

Keywords: Climate change, global temperature, carbon dioxide, renewable energy, extreme weather, drought, ecosystems, green investments, NGFS (Network for Greening the Financial System), COP (Conference of the Parties), World Meteorological Organization, decarbonisation, nuclear energy.

Kirish. Iqlim o‘zgarishi tabiiy jarayon bo‘lsada, hozirgi kunda kuzatilayotgan o‘zgarishlar inson faoliyati bilan bog’liq bo‘lib, bu jarayon XIII-IXX asrlardagi sanoat inqilobi davridan boshlab sezilarli darajada kuchaya boshladi. O‘sha vaqtda ko‘mir, neft va gaz kabi qazib olinadigan yoqilg’ilardan keng miqyosda foydalanish boshlandi. Bu esa atmosferaga katta miqdorda issiqxona gazlari chiqishiga sabab bo‘ldi. Asosan, karbonat angirdrid va metan kabi gazlar global isishini kuchaytiruvchi asosiy omillarga aylandi. Iqlim o‘zgarishi Yerning harorati va ob-havo sharoitlaridagi sezilarli va uzoq muddatli o‘zgarishlarni anglatadi. Bu o‘zgarishlar tabiiy sabablarga (masalan, kuchli vulqon faolligi) yoki inson faoliyati natijasida bo‘lishi mumkin. 1800-yillardagi sanoat inqilobidan beri odamlar iqlim o‘zgarishining asosiy omili bo‘lib kelgan.

Mavzuning dolzarbligi. Iqlim o‘zgarishi bugungi kunda dunyomiz duch kelayotgan eng dolzarb muammolardan biridir. Ushbu iqlim o’zgarishiga oid bo’lgan muammolar soni kun sayin ortib bormoqda. Bu kabi muammolarga misol qilib birinchi navbatda, yashil iqtisodiyotimiz ya’ni, ekologiyamizdagi o’zgarishlarni keltirishimiz mumkin. Keyingilikda esa yerosti va yerusti boyliklarini keltira olamiz. Inson faoliyati, xususan, qazilma yoqilg’ilarni yoqish natijasida iqlim o‘zgarishi global haroratning ko‘tarilishiga olib kelmoqda, bu esa jiddiy ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlarga olib kelmoqda. Biroq, umid bor. Qayta tiklanadigan energiya iqlim o‘zgarishining

ta’sirini yumshatish bilan birga toza va sog’lom sayyorani rivojlantirishga yordam beradigan barqaror yechimni taklif etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqolada iqlim o’zgarishi bo’yicha miqdoriy tahlildan foydalanildi. Ma’lumotlar bazasida Jahon metereologiya markazi statistic ma’lumotlaridan foydalangan holda, 2025-2-50-yillar uchun Jahon YaIM potensial foyda diagrammalaridan foydalanilib, ular tahlil o’tkazildi.

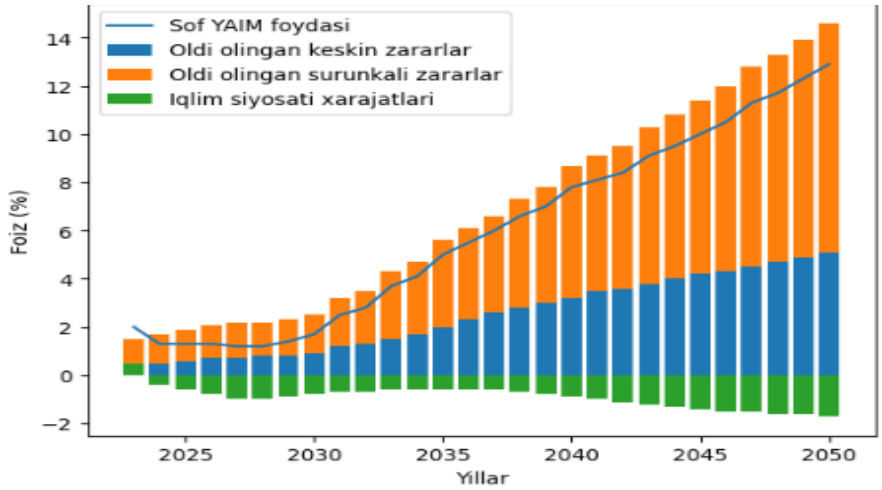
Tahlil va natijalar. Iqlim o‘zgarishining asosiy ta’sirlari deb quyidagilarni keltirishimiz mumkin:

- Global haroratning ko‘tarilishi: Yerning o‘rtacha harorati IXX asrning oxiridan beri tahminan 1,2 ºC ga oshdi, so‘nggi 10 yillik ea rekord darajadagi eng issiq 10 yillik bo‘ldi.

- Qutb muzlarining erishi va dengiz sathining ko‘tarilishi: Qutb muzliklari xavotirli darajada eriyapti, bu esa dengiz sathining ko‘tarilishiga olib keladi va butun dunyo bo‘ylab qirg’oqbo‘yi jamoalariga tahdid soladi.

- Ekstremal ob-havo hodisalari: Dovullar, qurg’oqchilik, suv toshqinlari va o‘rmon yong’inlarining chastotasi va intensivligi ortib bormoqda.

- Biologik xilma-xillikning yo‘qolishi: Ko‘pgina turlar yashash joylari va ekotizimlarning o‘zgarishi tufayli yo‘q bo‘lib ketish xavfi ostida, bu esa tabiiy tizimlar muvozanatini buzadi.[1]

1-rasm. 2050-yilgacha sof nol uglerod chiqindilari sharoitida YaIM uchun potensial foyda

Iqlim xavflarini boshqarish va yashil investitsiyalarni ko‘paytirish ustida ishlaydigan 127 ta markaziy bank va moliyaviy nazoratchilar guruhi bo‘lgan moliyaviy tizimni yashirin tarmog’ining so‘nggi iqlim stsenariylariga ko‘ra, uglerod chiqindilarining pastroq bo‘lishini ta’minlash nafaqat zarur, balki iqtisodiyot uchun

foydalidir. NGFS [2] ma'lumotlari dunyo yetakchilari sayyoramizning qizib ketishining oldini olish bo'yicha kelishuvga erishish uchun Dubayda b'lib o'tgan 28-Birlashgan Millatlar Tashkilotining iqlim o'zgarishi bo'yicha konferensiyasi yoki COP28 uchun yig'ilishgan bir paytda bo'ldi. Hafta jadvali[3] ko'rsatib turibdiki, 2050-yilga kelib sof nolga tartibli o'tish global yalpi ichki mahsulotni amaldagi siyosatga qaraganda 7% ga yuqori bo'lishiga olib kelishi mumkin.

Jahon metereologiya tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yil rekord darajadagi issiq yil bo'ldi. Dunyo bo'ylab harorat notekis ko'tarilayotgan bo'lsa-da, o'rtacha hisobda sanoatgacha bo'lgan darajaga nisbatan 1,2 daraja selsiyga yuqori. Iqtisodiy va moliyaviy xavflar ham ortib boqmoqda. NGFS modellari shuni ko'rsatadiki, qurg'oqchilik va issiqlik to'lqinlari mintaqalar bo'yicha eng katta xavf manbai hisoblanadi. Xususan, Yevropa va Osiyo mamlakatlari issiqlik to'lqinlariga ko'p duchor bo'ladi. Afrika, Shimoliy Amerika va Yaqin Sharq mamlakatlari esa qurg'oqchilik uchun eng zaif sanaladilar. [4]

Global isishni jilovlash imkoniyatlari oynasi tez yopilib borayotgan bir paytda, ko'plab mamlakatlar chiqindilarni kamaytirish siyosatini olib bormoqda. Ko'pchilik davlat investitsiyalarini ko'paytirish qayta tiklanadigan energiya uchun subsidiyalar kabi xarajatlar choralarig katta tayanadi. Ushbu dekarbonizatsiya sa'y-harakatlari mamnuniyat bilan qabul qilinadi. Shunga qaramay, ba'zi hollarda bu siyosatlar katta moliyaviy xarajatlarni talab qiladi. Iqli o'zgarishiga qarshi kurash siyosatchilarni qiyin murosaga keltiradi. Asosan, xarajatlar choralarga tayanish va iqlim ambitsiyalarini amalga oshirish uchun ularni kengaytirish tobora qimmatga tushadi, ehtimol asrning o'rtalariga kelib qarzni yalpi ichki mahsulotning 45 foizidan 50 foizigacha oshirish mumkin. Yuqori qarz, foiz stavkalarining oshishi va o'sish istiqbollarining zaiflashishi davlat moliyasini muvozanatlashni yanada qiyinlashtiradi.

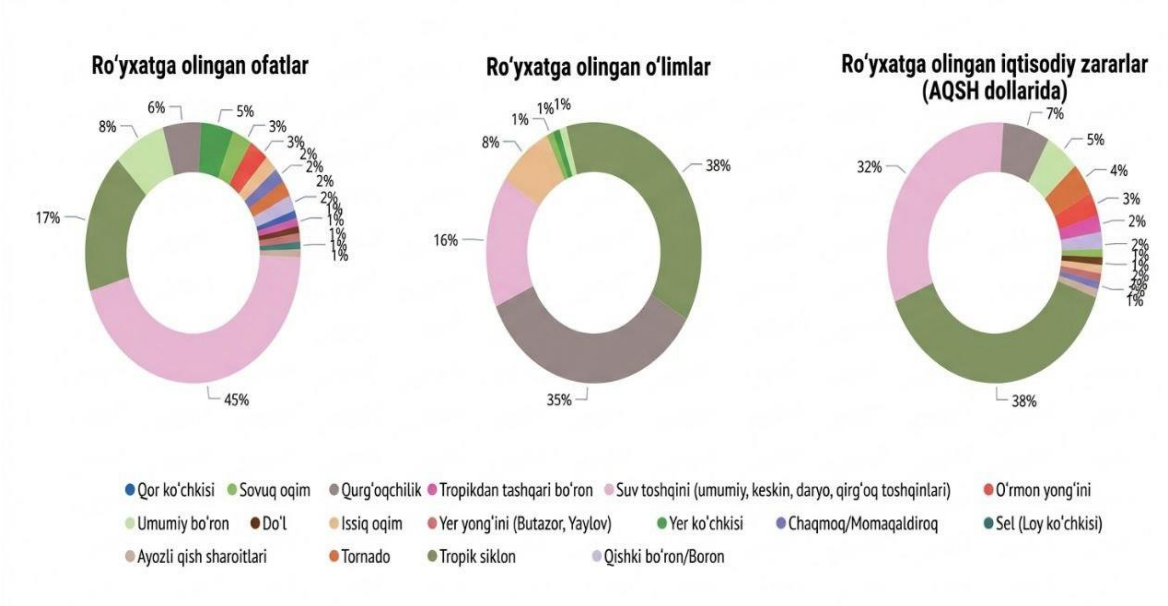
Kam uglerodli iqtisodiyotga o'tish uglerod narxlarining oshishi va energiya xarajatlarining talabiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ammo bularning barchasi uglerod daromadlarini davlat investitsiyalariga qayta ishlash va ish bilan ta'minlash soliqlarini kamaytirish iqlim o'zgarishining jismoniy ta'sirini kamaytiradi, bu esa makroiqtisodiy xarajatlarni kamaytiradi. Hech bir chora iqlim maqsadlariga to'liq erisha olmasa-da, uglerod narxini belgilash zarur, ammo Uilyam Nordxaus va boshqalar ta'kidlaganidek, chiqindilarni kamaytirish uchun har doim ham yetarli emas. Bu har qanday siyosat paketining ajralmas qismi bo'lishi kerak. Chili, SIngapur va Shvetsiya kabi rivojlanishning turli bosqichlaridagi mamlakatlarning muvaffaqiyatli tajribalari shuni ko'rsatadiki, uglerod narxini belgilash bilan bog'liq siyosiy to'siqlarni yengib o'tish mumkin. Ularning tajribasidan olingan tushunchalar nafaqat uglerod narxini belgilash

sxemalari allaqachon mavjud bo‘lgan qariyb 50 ta rivojlangan va rivojlanayotgan bozor iqtisodiyotiga, balki ularni joriy etishni ko‘rib chiqayotgan 20 dan ortiq mamlakatlarga ham foyda keltiradi.

Ammo, uglerod narxini belgilashning o‘zi yetarli emas va bozordagi kamchiliklarni bartaraf etish va innovatsiyalarni rag'batlantirish hamda kam uglerodli texnologiyalarni joriy etish uchun boshqa yumshatish vositalari bilan to‘ldirilishi kerak. Pragmatik va adolatli taklif turli iqtisodiy rivojlanish darajalaridagi mamlakatlar bo‘yicha farqlanadigan xalqaro uglerod narxining eng past chegarasini belgilashni talab qiladi. Yashil o‘tishni osonlashtirish uchun tegishli uglerod daromadlari qisman mamlakatlar bo‘yicha taqsimlanishi mumkin. Adolatli o‘tish, shuningdek, zaif oilalar, ishchilar va jamoalarga kuchli moliyaviy transfertlarni ham o‘z ichiga olishi kerak.[5]

Atrof-muhitga yetkazilgan zararlat va xavflar aniq bo‘lsa-da, iqtisodiy xarajatlar ham muhimdir, chunki ular jamoalarga notekis ta’sir ko‘rsatadi, ba’zi mamlakatlar va mintaqalar mutanosib ravishda ta’sir ko‘rsatadi.

Xitoy hukumati ma’lumotlariga ko‘ra, 2023-yilning dastlabki to‘qqiz oyida kuchli yomg’ir, ko‘chki, do‘l va tayfun kabi tabiiy ofatlarlardan Xitoy 42 milliard dollardan ortiq to‘g’ridan-to‘g’ri iqtisodiy zarar ko‘rdi.[6]

2-rasm. 2023-yilning dastlabki to’qqiz oylik zarar tahlili

Jahon merosi tashkiloti(JMT) ma’lumotlariga ko‘ra, tropik siklon zarari eng katta ulushni tashkil etgan bo‘lib, ikkinchi o‘rinda suv toshqinlari, uchinchi o‘rinda qurg’oqchilik turadi. JMT ma’lumotlariga ko‘ra, Afrikada 1970-2021-yillardagi tabiiy ofatlar 43 milliard dollarlik iqtisodiy zarar keltirgan, qurg’oqchilik esa o‘limning 95

foizini tashkil etgan. Ma'lumotlarga ko'ra,Yevropaning xabar berishicha zarari 562 milliard dollarni tashkil etgan, global tabiiy ofatlardagi o'limning 8 foizi Yevropada sodir bo'lgan. Janubiy Amerika uchun zararlar 115,2 milliard dollarni, Shimoliy Amerika, Markaziy Amerika va Karib dengizi uchun esa 2 trillion dollarni tashkil etdi. Shu bilan birga, AqSh Milliy iqlim bahosining so'nggi qismi shuni ko'rsatadiki, ekstremal ob-havo hodisalari hozirda mamlakatga har uch haftada 1 milliard dollarga zarar yetkazmoqda (1980-yillardagi har to'rt oyga nisbatan) va 2018-2022-yillar oralig'ida har yili o'rtacha 150 milliard dollar zarar yetkazgan.[7]

Amsterdam universitetining iqlim o'zgarishi iqtisodiyoti professori R. Tolning qayd etishicha, "iqlim o'zgarishining farovonlikka ta'siri bo'yicha birinchi tadqiqotlar Klayn(1992), Nordxaus(1991) va Titus(1992, shuningdek, Smit, 1996) tomonidan Qo'shma Shtatlar uchun amalga oshirilgan. Nordxaus (1991, Ayres va Valter, 1991) o'zining AQSh hisob-kitoblarni dunyoga ekstrapolyatsiya qilgan. Xohmeyer va Gaertner (1992) ba'zi o'rganish Fanxuazerga (1994,1995) tegishlidir[8]. R.Tol iqlim o'zgarishining farovonlikka ta'sirini baholash bo'yicha 1991-2006-yillarda o'tkazilgan mazkur olimlar tadqiqot natijalarni jamlagan. Shu sababli, u tayyorlagan jadval ma'lumotlarini batafsil tahlil qilish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

1-jadval

Iqlim o'zgarishining farovonlikka ta'sirini bahlash [9]
(YaIMga nisbatan foizda daromad yoki zarar sifatida ifodalanishi)

№	Tadqiqotlar	Isish (ºC)	Ta'siq (YaIMga nisbatan%)	Eng yomon ahvoldagi davlat		Eng yaxshi ahvoldagi davlat	
				YaIM %	Nomi	YaIM %	Nomi
1	Nordhaus 1994	3	-1,3				
2	Nordhaus (1994)	3	-4,8				
3	Franhhauser (1995)	2,5	-1,4	-4.7	Xitoy	-0.7	Sharqiy Yevropa va sobiq Sovet ittifoqi
4	Tol (1995)	2,5	-1,9	-8.7	Afrika	-0.3	Sharqiy Yevropa va sobiq Sovet ittifoqi
5	Nordhaus va Yang (1996)	2,5	-1,7	-2.1	Rivojlangan davlatlar	0.9	Sobiq sovet davlatlari
6	Plambeck va Hope (1996)	2,5	2,5	-8.6	Osiyo (Xitoy)	0.0	Sharqi Yevropa va sobiqSovet Ittifoqi
7	Mendelsohn, Schlesinger va Williams (2000)	2,5	0	-3.6	Afrika	4.0	Sharqi Yevropa va sobiq Sovet Ittifoqi
8	Nordhaus va Boyer (2000)	2,5	-1,5	-3.9	Afrika	0.7	Rossiya

9	Tol (2002)	1	2,3 (1,0)	-4.1 (2.2)	Afrika	3.7	G’arbiy Yevropa
10	Maddison (2023)	2,5	-0,1	-14,6	Janubiy Amerika	2.5	G’arbiy Yevropa
11	Rehdanz va Maddison (2005)	1	-0,4	-23,5	Sahroi Kabir Afrika	12.9	Janubiy Osiyo
12	Hope (2006)	2,5	0,9	-2,6	Osiyo (xitoy)	0,3	Sharqiy Yevropa va sobiq Sovet Ittifoqi
13	Nordhaus (2006)	2,5	-0,9				

Mazkur jadvalda qavslar ichida baholar 95 foizlik ishonch oralig’i sifatida berilgan bo‘lib, tadqiqotchilar tomonidan iqtisodiyotga zararlar turli yo‘llar bilan aniqlangan bo‘lsa-da, ularning bir-biriga yaqin, keskin farq qilmaydi. Deyarli, barcha tadqiqotlarda iqlim o‘zgarishining oqibatlari hududlar kesimida xilma-xil bo‘ls-da, biroq iqlim o‘zgarishiga eng kam hissa qo‘shadigan kam daromadli mamlakatlar uning tasiriga eng zaifligi qayd etilgan. Bunda, global isish natijasida yer sharining shimoliy qismidagi davlatlar uchun qulay ob-havo paydo bo‘lishi hisobiga kam zarar ko‘rib, aksincha, Yer sharining janubiy qismida joylashgan davlatlar iqlim o‘zgarishlari, xususan, qurg’oqchilik va noqulay ob-havo sharoitidan nisbatan ko‘proq zarar ko‘rdi.

Iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashishning eng yaxshi yo‘li haqida ko‘plab munozaralar mavjud, ammo iqlim o‘zgarishi sodir bo‘lmayotganiga oid dalillar deyarli yo‘q bo‘lib ketdi. Mavsumning ancha oldin gullashi kabi kichik, deyarli sezilmaydigan o‘zgarishlardan tortib, keng ko‘lamli tabiiy ofatlarning ko‘payishigacha, dalillar hamma joyda mavjud. Ammo agar ko‘proq ma’lumotlarga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, so‘nggi bir necha o‘n yilliklar davomida global sirt haroratining keskin oshishi ham bor. Keyin Grenlandiyada tobora tez erib borayotgan muz qatlami global dengiz sathining ko‘tarilishi ham bor. Sayyoramiz isib borayotganining inkor etib bo‘lmaydigan belgilari ko‘plab sabablarga ko‘ra tashvishlar va bu dunyo bo‘ylab qariyb 200 ta mamlakatning iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashish va 2050-yilga kelib nol chiqindilarga erishishishga undaydigan asosiy omil hisoblanadi. [10]

Xulosa. Iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashish uchun dunyoni qazilma yoqilg'ilardan hech qachon mahrum qilmaymiz, deb da'vo qiladigan odamlar ko‘p. Yaqin kelajakda bu odamlar haq ko‘mir, neft va tabiiy gaz kabi qazilma yoqilg'ilar kelgusi o‘n yilliklar davomida energiya aralashmasining bir qismi bo‘lib qolishi mumkin. Ammo ular, ehtimol, boshqa, kamroq uglerodli manbalar mashhurligi ortib borayotgan bir paytda, ishlatiladigan umumiy energiyaning ancha kichik foizini tashkil qiladi. Bu hozir tasavvur qilish qiyin bo‘lishi mumkin bo‘lgan o‘zgarish, ammo biz

o‘tmishda ko‘p marta boshdan kechirganmiz. Yog'och yoqishdan ko‘mirga va ko‘mirdan neftga qadar dunyo o‘zining energiya manbalarini ko‘p marta yangiladi.

Biz bilamizki, hamma quyosh va shamol kabi qayta tiklanadigan energiya manbalarining salohiyati haqida gapirishadi va bular keying avlod energiyasining katta qismini oladi. Ammo, toza energiya uchun eng istiqbolli yo‘nalishlar yashil vodorod va yadro enerdiyasidir – ikkalasi ham ona tabiatga tayanmasdan samaraliroq energiya taklif qiladi. Energiya aralashmasida vodorod ulushini oshirish nol stsenariyda chiqindilarni tahminan 5 foizga kamaytirish uchun javobgar ekanligi aytilgan. Xuddi shunday, yadro energiyasining ko‘payishi nafaqat energiya ishlab chiqarishni yanada ishonchliroq, balki chiqindilarni ham kamaytiradi.

Iqlim o‘zgarishi muammolarini hal qilish nafaqat ilmiy innovatsiyalarni, balki izchil siyosat doiralarini, fanlararo tajribalani va xalqaro hamkorliklarni ham talab qiladi. Iqlim o‘zgarishi xavf va imkoniyatlarning murakkab matritsasini taqdim etadi. Shuningdek, iqlim o‘zgarishi misli ko‘rilmagan qiyinchilik tug’diradi, ammo u yanada barqaror va bardoshli dunyoni qurish imkoniyatini ham beradi. Mamlakatlar iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashish uchun strategiyalar ishlab chiqishi va uglerod chiqindilarini kamaytirishga qaratilgan siyosatlarni qabul qilishi kerak.

Iqlim o‘zgarishlarini cheklash va uni yengib o‘tish nafaqat ekologik, balki iqtisodiy barqarorlikni ham ta’minlaydi. Iqlim o‘zgarishi iqtisodiyotga kutilmagan xavf tug’dirmoqda va bu muammoni hal qilish uchun davlatlar, kompaniyalar va xalqaro tashkilotlar tomonidan jiddiy chora-tadbirlar ko‘rilishi zarur hisoblanadi.

Shuningdek, yashil texnologilarga sarmoya kiritish, uglerod chiqindilarini kamaytirish va barqaror rivojlanish dasturini iqlim o‘zgarishining iqtisodiy ta’sirlarini kamaytirishga yordam beradi. Biz bu kabi muammolarni oldini olish uchun hozirdanoq yechimlar topsak, bu yechimlarimiz kelajakda anchagina tabiiy boyliklarimizni saqlab qolib, yurtimizning aholisini osuda va yaxshi hayot kechirishiga hissa qo’shgan bo’lamiz. Nafaqat biz, balki butun xalq kelajak uchun shu kabi muammolar uchun o’z yechimlarini berishsa, bu kelajakda bir qancha o’zgarishlarga yo’l boshlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. https://www.remotoenergy.org
2. https://www.ngfs.net/en
3. https://www.imf.org/en/blogs/chart-of-the-week
4. https://imf.org
5. https://www.imf.org/en/blogs/articles/2023/10/02/countries-must-contain-global-warming-while-keeping-debt-in-check
6. https://www.reuters.com/world/china/losses-china-disasters-reach-42-bln-

first-nine-months-2023-2023-10-09/

7. https://www.weforum.org/stories/2023/11/climate-crisis-cost-global-economies/

8. Richard S. J. Tol. The economic effects of climate change // Journal of Economic Perspectives. 2009. Vol. 23. N 2. – P. 29. // https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.23.2.29

9. Richard S. J. Tol. The Economic Effects of Climate Change // Journal of Economic Perspectives. – Volume 23, Number 2. – Spring 2009. – P. 31

10. https://investorplace.com/2023/10/the-impact-of-climate-change-on-the-global-economy-a-comprehensive-analysis/

11. https://www.iea.org/energy-system/low-emission-fuels/hydrogen

12. https://www.iaea.org/bulletin/what-is-net-zero-what-is-the-role-of-nuclear-power-and-innovations

Эрназаров Нуриддин Эламонович
Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти
“Молия” кафедраси доценти

Яширин иқтисодиётни қисқартириш ва солиқ маъмурятчилигини такомиллаштириш

Аннотация: Мақолада Ўзбекистонда хуфиёна иқтисодиётни қисқартиришда солиқ ислоҳотлари ва солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштиришнинг аҳамияти ва хуфиёна иқтисодиёт солиқ тушумларини камайиши, ижтимоий ҳимоядан маҳрумлик ва инвестиция муҳитига салбий таъсир таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: хуфиёна иқтисодиёт, солиқ ислоҳотлари, солиқ маъмуриятчилиги, норасмий меҳнат, солиқ имтиёзлари, иқтисодий барқарорлик, рақамли назорат.

Abstract: The article examines the importance of tax reforms and the improvement of tax administration in reducing the shadow economy in Uzbekistan. The shadow economy negatively affects tax revenues, social protection, and the investment climate. Reducing the tax burden, simplifying reporting, utilizing tax incentives, and implementing modern digital control systems can help decrease the share of the shadow economy.

Keywords: shadow economy, tax reforms, tax administration, informal employment, tax incentives, economic stability, digital control

Мамлакатимизда хуфиёна иқтисодиётни қисқартиришда солиқ ислоҳ Жаҳон иқтисодиётида глобаллашув, рақамли трансформация ва молиявий интеграция жараёнлари чуқурлашиб бораётган бир пайтда иқтисодий тизимнинг “кўринмас қисми” — хуфиёна иқтисодиёт ҳам шаклан ва мазмунан ўзгариб бормоқда. Хуфиёна иқтисодиёт фақатгина солиқдан қочиш ёки ноқонуний савдо эмас, балки институционал заифлик, давлат ва бозор ўртасидаги мувозанатнинг бузилиши, ижтимоий тенгсизлик ҳамда меҳнат бозоридаги структур муаммоларнинг натижаси сифатида намоён бўлади.

Иқтисодий адабиётларда хуфиёна иқтисодиёт “расмий статистикада акс этмайдиган, лекин иқтисодий қиймат яратадиган фаолиятлар мажмуаси” сифатида таърифланади. Унинг таркибига норасмий меҳнат, солиқ тўлашдан қочиш, лицензиясиз ишлаб чиқариш, контрабанда, молиявий махфий операциялар ва коррупцион келишувлар киради.

Мамлакатимизда хуфиёна иқтисодиётни қисқартиришда солиқ ислоҳатларнинг самарадорлигини ошириш, солиқ юкини камайтириш, солиқ тизимини соддалаштириш ва солиқ ҳисоботларини қисқартиришга қаратилган бўлиб, бугунги кунда бу борада ижобий ишлар амалга оширилиб, Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепциясининг амалиётга жорий этилиши натижасида меҳнатга ҳақ тўлаш жамғармасига солиқ юки камайтирилди, айланма маблағлардан олинадиган солиқлар оптималлаштирилди, давлат мақсадли жамғармаларига мажбурий ажратмаларни бекор қилиш ва юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи ставкасини камайтириш орқали солиқ тизими қайта кўриб чиқилди.

Мамлакатимизда коронавирус инфекцияси тарқалишига қарши курашиш ва бошқа глобал хавф-хатарлар даврида макроиқтисодий барқарорликни, иқтисодиѐт тармоқлари ва соҳаларининг узлуксиз ишлашини таъминлаш, ташқи иқтисодий фаолиятни рағбатлантириш, аҳолини самарали ижтимоий қўллаб-қувватлаш, мамлакат аҳолиси даромадлари кескин пасайиб кетишининг олдини олиш мақсадида бир қатор тадбирлар амалга оширилмоқда.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 19 мартдаги “Коронавирус пандемияси ва глобал инқироз ҳолатларининг иқтисодиѐт тармоқларига салбий таъсирини юмшатиш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги ҳамда 2020 йил 3 апрелдаги “Коронавирус пандемияси даврида аҳоли, иқтисодиѐт тармоқлари ва тадбиркорлик субъектларини қўллаб-

қувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармонлари қабул қилинди. Мазкур ҳужжатлар асосида.

Тадбиркорлик субъектлари ва иқтисодиёт тармоқларини қўллаб-қувватлаш, давлат бюджетига тушумлар барқарорлигини таъминлашда солиқ маъмурчилигини тўғри ташкил этиш, солиқ имтиёзлари ва преференциялардан ўринли фойдаланиш яширин иқтисодиётни қисқартиришда муҳим аҳамият эгадир.

Шу мақсадда юқоридаги фармон асосида маълум бир давр учун солиқ тўловчиларга бир қатор солиқ имтиёзлари ва преференциялар берилди, солиқ маъмурчилигини соддалаштириш юзасидан айрим тадбирлар белгиланди.

2-жадвал

Хуфиёна иқтисодиётнинг макроиқтисодий таъсири

Т/р	Таъсир йўналиши	Мазмуни	Узоқ муддатли натижа
1	Солиқ тушумлари	Солиқ базаси қисқаради	Бюджет тақчиллиги кучаяди
2	Ижтимоий ҳимоя	Норасмий ишчилар пенсия ва суғуртадан четда қолади	Камбағаллик хавфи ошади
3	Инвестиция муҳити	Шаффофлик паст, ҳуқуқий кафолатлар заиф	Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар камаяди
4	Рақобат муҳити	Норасмий бизнес солиқ тўламай устунликка эга бўлади	Расмий сектор рақобатбардошлиги пасаяди
5	Статистика ишончлилиги	ЯИМ ва ишсизлик кўрсаткичлари бузилади	Нотўғри иқтисодий қарорлар қабул қилинади

Бизнинг фикримизча, солиқ маъмуриятчилиги - бу солиқ муносабатларининг иштирокчилари солиқ тўловчилар томонидан солиқ қонунларига риоя этилишини назорат қилиш, солиқ органлари томонидан солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши ва ижро этилиши устидан назорат, назорат фаолиятини ташкилий, услубий ва таҳлилий таъминлашни амалга оширишга қаратилган ваколатли давлат органларининг фаолияти йиғиндисидир.

Хуфиёна иқтисодиётни қисқартиришда, ишлаб чиқариш соҳасини ривожлантириш, экспорт боп маҳсулотлар ишлаб чиқаришни рағбатлантириш мақсадида солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш бугунги кунда долзарб масалалардан бири бўлиб, бу борада мамлакатимизда маълум ишлар амалга оширилиб, жумладан, солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш стратегияси қабул қилинди. Солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш стратегиясининг асосий мақсади иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини оширишнинг муҳим омили сифатида тадбиркорлик субъектлари ва инвесторлар учун қўлай шарт-шароитлар яратиш, шунингдек, солиқ солиш жараёнларини автоматлаштирган

ҳолда, давлат солиқ органларида замонавий йўналтирилган сервис солиқ хизматлари кўрсатишни ташкил қилиш ҳисобланиб[9] бундан кўришимиз мумкинки мазкур стратегиянинг бугунги кунда соҳани ривожлантиришдаги аҳамиятини белгилаб беради.

Хуфиёна иқтисодиётни қисқартиришда солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш самарадорлигини ошириш ва солиқ имтиёзларидан фойдаланмайдиган иқтисодий фаолият қатнашчиларига нисбатан адолатлилик принципини бузади, сабаби муайян солиқ тўловчиларга тақдим этилган имтиёзли режим шубҳасиз бошқаларга қўшимча солиқ юки тушишини англатади. Имтиёзлар мавжуд бўлган бозорларда етарлича рақобат бўлмагани боис ишлаб чиқариладиган маҳсулотларнинг сифати пасаяди.

Хуфиёна иқтисодиётни қисқартириш ва солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш бўйича қуйидаги таклифларни амалиётга тадбиқ этиш мақсадга мувофиқдир:

– юридик шахслардан ер солиғи, мол-мулк солиғи каби солиқ турлари бўйича тулаш муддати келмаган бўлса ҳам солиқ тўловларини тадбиркорларга муддатидан олдин тулаб бериш ҳолатлари мавжудлиги сир эмас.

– солиқ органлари фаолиятида ишловчи салоҳиятсиз кадрларнинг харакатлари ортидан тадбиркорлик субъектларига ортиқча солиқ туловларини хисобланиш ҳолатлари хам мавжудлиги учраб турибди;

– солиқ тўловларини хисоблашда солиқ объектларнинг солиқ базасини реал (юридик шахсларни мол-мулклари бўйича) ҳолатини хисобга олмасдан кабенитда ўтириб белгилаган солиқ базасига солиқ хисоблаш ҳолатларининг мавжудлиги юридик шахсларга ноқулайлик холатларини қонунчиликда белгиланган адолатли миқдорда эмас, ортиқча тўловларни амалга оширмоқда бу хуфиёна иқтисодиётга йул очиб бермаяптими деган саволни барчамиз ўзимизга берсак адолатли бўларди.

Юқоридаги учта ҳолатни олдини олиш бўйича солиқ органлари фаолиятига замонавий ахборот коммуникация технологияларини жорий қилиш, қонунчилигимизга бундай ҳолатлар қарши қаътий чораларни куриш бўйича қўшимчалар киритилса, бугунги кунда хуфиёна иқтисодиётни қисқартиришда солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштиришда муҳим ахамиятга эгадир.

[9] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 10 июльдаги ПҚ-4389-сонли “Солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги қарори 1-иловаси.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати

1.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 10 июльдаги ПҚ-4389-сонли “Солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги Қарори 1-иловаси.

2.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 19 мартдаги “Коронавирус пандемияси ва глобал инқироз ҳолатларининг иқтисодиёт тармоқларига салбий таъсирини юмшатиш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони.

3.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 3 апрелдаги “Коронавирус пандемияси даврида аҳоли, иқтисодиёт тармоқлари ва тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони

4. Ibragimov, A. (2026). Zamonaviy soliq xizmatlarining samaradorligi: O‘zbekiston misolida 2020-2025. Iqtisodiy Taraqqiyot va Tahlil, 4(2), 45-58.

5. Muzaffarov, D. (2025). Yirik soliq to‘lovchilarning soliq ma’murchiligini amalga oshirishning xorij tajribasi: Cheklovlar va imkoniyatlar. Iqtisodiy Taraqqiyot va Tahlil, 3(3), 152-160.

Nuriddin Elamonovich Ernazarov, PhD, dots.,
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti. Moliya kafedrasi

REAL SEKTOR KORXONALARINI RIVOJLANTIRISHDA INVESTITSIYA MUHITINING AHAMIYATI

Annotatsiya. Ushbu maqolada real sektor korxonalarini rivojlantirishda investitsiya muhitining ahamiyati, investitsiyalash usullari, real sektor korxonalarini kreditlashni rivojlantirish istiqbollari yoritilgan, banklar tomonidan investitsiyalash jarayonini yanada takomillashtirishga qaratilgan ilmiy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: real sektor, investitsiya muhiti, tijorat banklari, diversifikatsiya, kredit, innovatsion rivojlantirish, qimmatli qog‘ozlar, investitsiyalash, imtiyoz, barqarorlik.

Abstract: The article discusses the role of the investment climate in the development of enterprises in the real sector, investment methods, prospects for the development of lending to enterprises in the real sector and scientific proposals aimed at further improving the investment process by banks.

Keywords: real sector, investment environment, commercial banks, diversification, credit, innovative development, securities, investments, privileges, sustainability

Kirish. Har bir mamlakatni uzoq muddatli davrda o‘z barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta’minlashda uning investitsiya muhiti muhim ahamiyatga egadir.

Mamlakatimizda makroiqtisodiy barqarorlik va yuqori iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda oqilona investitsiya siyosatini ishlab chiqish tobora muhim ahamiyatga ega bo‘lib bormoqda. Real sektor korxonalari investitsion samaradorligini oshirish uchun qulay investitsiya muhitini shakllantirishga xizmat qiluvchi ko‘plab moliyaviy institutlar tashkil qilinmoqda. Mamlakatimizda investorlar uchun qulay investitsion muhit, qator imtiyoz va preferensiyalar tizimi mavjud.

O‘zbekiston Respublikasining “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonunida investitsiyalarni va investitsiya faoliyatini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash uchun davlat mulki bo‘lgan ob’ektlarni yoki ularga bo‘lgan mulkiy huquqlarni imtiyozli yoki nolga teng harid qiymati bo‘yicha investorga berish, soliqlar va to‘lovlar bo‘yicha imtiyozlar taqdim etish, investitsiya loyihasini amalga oshirish uchun investor tomonidan olinadigan kreditlar bo‘yicha foiz stavkalarini subsidiyalash[10] kabi imtiyoz hamda preferensiyalarni o‘z ichiga olgan.

Real sektor korxonalarida investitsiya muhitini rivojlantirishning asosiy muammosi ba’zan loyihaning aniq samaradorligi bo‘yicha yondoshuvlar tizimining to‘liq mavjud emasligi bilan bog‘liq. Real sektor korxonalari uchun investitsion qarorlarni qabul qilish jarayonida asosiy masala investitsiya muhitining samaradorligi masalasidir.

Mamlakatimizda yalpi investitsiyalarning sezilarli darajada ko‘payishi korxonalarda investitsiya muhitining sifat ko‘rsatkichlari va xilma-xilligining o‘sishini anglatadi. Investitsiya muhiti va asosiy fondlarni yangilash, yuqori texnika va axborot texnologiyalarini joriy etish iqtisodiy o‘sishni asosini belgilaydi. Bugungi iqtisodiy rivojlanishlarga muvofiq investitsiya muhitining yuqori texnologik tomoni ularning investitsiya muhiti bo‘yicha uslubiy bazani takomillashtirish[11] bilan birga olib borilishi zarur.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Mahalliy adabiyotlarda real sektor iqtisodiyotini rivojlantirish va investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda tijorat banklarning o‘rni va rolini oshirish masalasida hamda investitsion kreditlash amaliyoti

[10] Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 25 декабрдаги ЎРҚ-598-сонли “Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида”ги Қонуни.

[11] Мирзарайимов Д.У. Мамлакатда инвестициялар самарадорлигини баҳолаш ва ривожлантириш истиқболлари. “Молия ва банк иши” илмий электрон журнали 2019 йил 5-сон.146 б.

hakida G.X.Roziqova, D.G.G‘ozibekov kabi olimlarning ilmiy ishlarida o‘rganilgan. G.X.Roziqovaning (2018) fikricha, «Ishlab chiqarish korxonalarida innovatsiyalarni rivojlantirish uchun maqbul sharoitlarning yaratilishi texnologik bazani modernizatsiya qilish va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini tubdan oshirish imkonini beradi va bunda tijorat banklari muhim rol o‘ynaydi»[12]. D.G.G‘ozibekov o‘z ilmiy adabiyotlarida investitsiya, investitsiya muhiti, investitsiya siyosati, investitsiya loyihalarini moliyalashtirish va unda tijorat banklarining roli investitsiya faoliyatini moliyalashtirish va investitsiyalarni iqtisodiyotga jalb qilish masalalarini yoritgan. Uning ta’kidlashicha, bizda moliyalashtirishning muhim manbasi hisoblangan tijorat banklarisiz milliy ishlab chiqarishning innovatsion rivojlanishini qo‘llashning imkoni mavjud emas[13].

Investitsiya muhiti muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega, chunki bu korxonalarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ko‘plab muammolarini hal qilish aynan investitsiya muhiti orqali ro‘y beradi.

Tahlil va natijalar. Real sektorga kiritilayotgan investitsiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish investitsiya siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bunda investitsiya resurslarini real sektor korxonalari o‘rtasida oqilona va maqsadli taqsimlash alohida ahamiyat kasb etadi. Xususan, asosiy kapitalga kiritilayotgan investitsiyalarni past samaradorlik ko‘rsatkichiga ega bo‘lgan, lekin rivojlanish salohiyati mavjud korxonalarga yo‘naltirish, shuningdek, real sektorga investitsiya jalb etishda har bir hududning nisbiy ustunliklarini aniqlash va ulardan samarali foydalanish investitsiya siyosatining muhim vazifalaridan biriga aylanmoqda.

Ayni paytda mamlakatimizda shakllantirilgan qulay investitsiya muhiti asosiy kapitalga kiritilayotgan investitsiyalar hajmining o‘sish dinamikasida o‘z ifodasini topmoqda. Xususan, 2020–2024 yillar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ushbu davr mobaynida asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar hajmi barqaror o‘sish tendensiyasiga ega bo‘lgan (1-jadval).

Shu bilan birga, real sektor korxonalarining barqaror va yuqori sur’atlarda o‘sishini ta’minlash uchun iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgarishlarni chuqurlashtirish, yuqori texnologiyali ishlab chiqarishni kengaytirish, innovatsion rivojlanishni rag‘batlantirish hamda ishlab chiqarish jarayonlarini texnologik jihatdan yangilashni jadallashtirish zarur. Bu esa yirik hajmdagi investitsiya resurslarini jalb etishni talab

[12] Розиқова Г.Х. (2018) ―Инвестицион лойиҳаларни молиялашда юзага келувчи рискларни бошқариш: назария ва амалиёт. // «Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар» илмий электрон журнали. 3-б.

[13] Ғозибеков Д. (2003) Инвестицияларни молиялаштириш масалалари. - Т.: Шарқ, 10 б.

qiladi. Mazkur jarayonda samarali investitsiya muhitini shakllantirish va uni izchil takomillashtirib borish hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi.

1-jadval

Asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalarning o‘sishi foizda [14]

T/r	Xududular	Yillar				
		2020	2021	2022	2023	2024
1	O‘zbekiston Respublikasi	59,2	62	59,4	68,2	76,9
2	Qoraqalpog‘iston Respublikasi	60,9	60,1	62	70,8	80,8
3	Andijon viloyati	52,4	62,6	63,9	76,2	83,7
4	Buxoro viloyati	61,7	69	67,4	78,6	86,1
5	Jizzax viloyati	79,1	67,8	66,6	83	82,9
6	Qashqadaryo viloyati	78,4	67,3	61,7	68,3	78,1
7	Navoiy viloyati	74,2	71,4	61,2	72,1	85,1
8	Namangan viloyati	58,1	63,3	61,6	60,1	86,3
9	Samarqand viloyati	47	59	67,5	63,8	71,6
10	Surxondaryo viloyati	76,3	70,6	67	81,3	74,7
11	Sirdaryo viloyati	70,1	80,4	89,2	87	82,4
12	Toshkent viloyati	48,4	54,6	53,5	69,1	78,1
13	Farg‘ona viloyati	56,7	58,3	62	69,3	72,7
14	Xorazm viloyati	58,8	54,2	51,7	57,6	68,7
15	Toshkent shahri	46	55,3	44,9	53,4	60,7

1-jadval ma’lumotlariga ko‘ra, 2020–2024 yillarda asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar o‘sishi respublika bo‘yicha ijobiy va barqaror dinamikaga ega bo‘lgan. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi kesimida mazkur ko‘rsatkich 2020 yilda 59,2 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2024 yilga kelib 76,9 foizga yetgan. Bu esa investitsiya faolligining izchil oshganini ko‘rsatadi.

Hududlar kesimida ham yuqori o‘sish sur’atlari kuzatilgan. Ayniqsa, 2024 yilda Buxoro viloyati (86,1%), Namangan viloyati (86,3%), Navoiy viloyati (85,1%), Andijon viloyati (83,7%) va Sirdaryo viloyati (82,4%) yuqori ko‘rsatkichlarni qayd etgan. Qoraqalpog‘iston Respublikasida ham o‘sish 80,8 foizni tashkil etgan.

Umuman olganda, jadval ma’lumotlari 2020–2024 yillarda asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi deyarli barcha hududlarda o‘sganini va hududiy investitsiya faolligi kuchayib borayotganini ko‘rsatadi. Investitsion muhitni yanada yaxshilash shart-sharoitlaridan biri sifatida me’yoriy-xuquqiy tizimni takomillashtirish ustivor vazifa bo‘lishi kerak. Shu o‘rinda, real sektor korxonalarini investitsiyalash jarayonidagi byurokratiyani yo‘qotish va mavjud vakolatlarni qayta ko‘rib chiqib, bu jarayonga ko‘proq tijorat banklarni jalb etish maqsadga muvofiqdir. Asosiy e’tiborni

[14] http://www.stat.uz - Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.

tijorat banklarining real sektor korxonalarini moliyalashtirishda an’anaviy kreditlash usulidan voz kechib, korxona ustav fondiga ulush bilan kirishi va innovatsion rivojlanishni ta’minlash uchun uzluksiz investitsiyalash metodikasini yaratishga alohida e’tibor berish kerak.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytish joizki, real sektor korxonalarining investitsion moliyalashtirish faoliyati ob’ekti – iqtisodiyotning real sektori korxonalaridagi ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash va innovatsion rivojlantirish bilan bog‘liq investitsion loyihalardir. Shuni ta’kidlash kerakki, korxonalar innovatsion faoliyatini rivojlantirishda quyidagi muammolarni bartaraf etish lozim:

- korxonalarda zamonaviy uskunalarni harid qilish uchun yetarli mablag‘lar yo‘qligi, mahsulotga bo‘lgan talabning pastligi hamda uskunalar narxining yuqoriligi;
- real sektorda innovatsion infratuzilmalarni tashkil etish, innovatsion mahsulotlarni yaratish uchun tadqiqot o‘tkazish va ishlab chiqarishga joriy etishga ko‘p mablag‘lar talab etilayotganligi.

Real sektor korxonalariga kapital qo‘yilmalarning manbalarini kengaytirish maqsadida quyidagi takliflarni amalga oshirish lozim:

- investitsiya muhitini yaxshilash maqsadida tijorat banklarda alohida – real sektor korxonalarini innovatsion rivojlanishini investitsiyalash bo‘limini yaratish maqsadga muvofiq;
- real sektor korxonalarining innovatsion rivojlanishini moliyalashtirish uchun chiqariladigan aksiyalarda tijorat banklarining ishtirokini ta’minlash uchun me’yoriy hujjatlarni mustahkamlash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ruyxati

1.O‘zbekiston Respublikasining 2019 yil 25 dekabrdagi O‘RQ-598-sonli “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni.

2.Mirzarayimov D.U. Mamlakatda investitsiyalar samaradorligini baholash va rivojlantirish istiqbollari. “Moliya va bank ishi” ilmiy elektron jurnali 2019 yil 5-son.146 b.

3.Roziqova G.X. (2018) ―Investitsion loyihalarni moliyalashda yuzaga keluvchi risklarni boshqarish: nazariya va amaliyot. //»Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar» ilmiy elektron jurnali. 3-b.

4.G‘ozibekov D. (2003) Investitsiyalarni moliyalashtirish masalalari. - T.: Sharq, 10 b.

5. http://www.stat.uz - O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika agentigi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Ashurova Oltin Yuldashevna –
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
katta o'qituvchisi

RAQAMLI IQTISODIYOTDA KORXONALARNI SOLIQQA TORTISH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyotda korxonalarni soliqqa tortish metodologiyasini takomillashtirish masalalari yoritiladi. U soliq bazasini shakllantirish va soliq ma'murchiligiga ta'sir qiluvchi raqamli biznes modellarining xususiyatlarini tahlil qiladi. Shuningdek, soliq tizimining samaradorligi va shaffofligini oshirishga yo'naltirilgan soliq metodologiyasini moslashtirish yo'llari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: raqamli iqtisodiyot, korporativ soliqqa tortish, soliq metodologiyasi, raqamli biznes modellari, soliq ma'murchiligi.

Abstract. This article examines the issues of improving the methodology for taxing enterprises in the digital economy. It addresses the digital factors that influence the formation of the tax base and tax administration. business models are analysed. Furthermore, ways of adapting tax methodology to increase the efficiency and transparency of the tax system are proposed.

Keywords: digital economy, corporate taxation, tax methodology, digital business models, tax administration.

Kirish. Raqamli iqtisodiyotda korporativ soliqqa tortishni joriy etish soliqqa tortishning an'anaviy yondashuvlarini qayta ko'rib chiqishni talab qiluvchi dolzarb va murakkab masaladir. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) jadal rivojlanishi bilan, ko'pincha ular faoliyat yuritayotgan mamlakatlarda jismoniy mavjud bo'lmagan raqamli kompaniyalarning o'ziga xos ehtiyojlarini hisobga olish uchun qonunchilik bazasini moslashtirish kerak (S.V. Tarasevich, 2024). Bunday soliqqa tortishning yangi turiga o'tish xalqaro murakkabliklar va iqtisodiy muhitdagi o'zgarishlarni hisobga olgan holda amaldagi tizimning mavjud muammo va kamchiliklarini har tomonlama tahlil qilishni talab qiladi (Thomadakis A, 2023). Raqamli iqtisodiyotda samarali soliqqa tortish adolatlilik va barqarorlik tamoyillariga asoslanishi kerak va ko'tarilgan masalalar metodologiyani takomillashtirish va yangi voqelikka moslashishga qaratilgan kelajakdagi soliq strategiyalarini shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi. Tez rivojlanayotgan raqamli iqtisodiyot soliq tizimlari uchun jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi va mavjud soliqqa tortish yondashuvlarini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Raqamlashtirish bazaning eroziyasiga va foydaning o'zgarishiga olib keladi, bu esa soliqlarning tengligi va soliqlarni samarali yig'ish muammosini yanada kuchaytiradi. Xitoy kabi davlatlar elektron tijorat operatsiyalariga

qo'shilgan qiymat solig'ini yaratish kabi bir tomonlama choralar ko'rmoqda, ammo bu global tendentsiyalarga samarali javob berish uchun yetarli emas (Terada-Hagiwara va boshq., 2019).

Xalqaro miqyosda kelishilgan yechimlarning yo‘qligi soliqqa rioya etish va adolatlilikni ta’minlovchi tizimli va moslashuvchan soliq strategiyalarini ishlab chiqish zarurligini ta’kidlaydi (R. Anggraeni, 2024). Shu sababli, soliq islohotlari nafaqat daromadlarni oshirish, balki raqamli bozorning barcha ishtirokchilari uchun iqtisodiy inklyuzivlikni ta'minlash juda muhimdir.

So‘nggi yillarda soliq siyosatini raqamli biznes modellariga moslashtirish tobora dolzarb masalaga aylandi. Iqtisodiyotni jadal raqamlashtirish an’anaviy soliq tizimlarining kamchiliklarini ochib berdi, bu esa Raqamli xizmatlar solig‘i (DST) va elektron yig‘im kabi yangi yondashuvlarni joriy etishni taqozo etdi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli soliq siyosati davlat daromadlarini oshirgan bo‘lsa-da, ularning amalga oshirilishi mamlakatlarda sezilarli darajada farq qiladi. Misol uchun, aniq me'yoriy-huquqiy bazaga ega mamlakatlar soliqqa rioya qilish darajasi yuqori, rivojlanayotgan iqtisodlari esa raqamli infratuzilmaning yetarli emasligi va jamoatchilik qarshiligi tufayli qiyinchiliklarga duch kelmoqda (R. Anggraeni, 2024). Transchegaraviy raqamli xizmatlarning keng tarqalishini hisobga olgan holda, raqamli muhitda kompaniyalar uchun o'yin maydonini tenglashtira oladigan bir tomonlama vositalar variantlarini ham ko'rib chiqish kerak (Harta L va boshq., 2024). Bu raqamli iqtisodiyotda barqaror rivojlanishni ta’minlash uchun soliq strategiyalarida moslashuvchanlik va adolatlilik zarurligini ta’kidlaydi.

Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi bilan qonun chiqaruvchilardan zudlik bilan javob berishni talab qiladigan jiddiy soliq muammolari paydo bo‘ladi.

Korxonalarning jismoniy mavjudligiga asoslangan soliqqa tortishning an'anaviy yondashuvlari raqamli kompaniyalar uchun samarasiz bo'lib, bazaning eroziyasi va soliqdan qochishga olib keladi (S V Tarasevich, 2024). Ushbu muammolarga javoban mamlakatlar elektron tijoratga qo'shilgan qiymat solig'i kabi bir tomonlama choralarni amalga oshirishni boshlaydilar, ammo global yechimlar hali ham mavjud emas (Terada-Hagiwara A va boshq., 2019). Raqamli operatsiyalar va daromadlarning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda soliqqa tortishning universal usullarini ishlab chiqish, shuningdek, davlatlarning xalqaro forumlarda faol ishtirok etishini va soliq tizimlarini yangi voqelikka moslashtirishni talab qiladi, bu esa raqamli iqtisodiyotda adolatli va samarali soliqqa tortishni ta’minlash uchun zarur qadam hisoblanadi.

Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi bilan samarali soliq ma'murchiligi

uchun texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Soliqlarni undirish jarayonlarini raqamlashtirish nafaqat soliq qonunchiligiga rioya qilishni yaxshilaydi, balki davlat byudjetiga soliq tushumlarini oshirishga ham xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, soliq jarayonlarini avtomatlashtirish va moliyaviy operatsiyalarni kuzatish uchun sun’iy intellekt algoritmlarini qo‘llash kabi zamonaviy raqamli vositalarni joriy etish soliq to’lovchilar va soliq organlari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni sezilarli darajada yaxshilaydi (Sydorovych va boshqalar, 2024). Bundan tashqari, soliq ma’murchiligida raqamli transformatsiyaning muvaffaqiyatli amaliyotlari misollari jarayonlarni soddalashtirish va tezlashtirish uchun texnologiyadan foydalanish zarurligini tasdiqlaydi, bu esa o'z navbatida mamlakat iqtisodiy o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi (Dr. Rashmi M va boshqalar, 2025).

Shunday qilib, zamonaviy texnologiyalar integratsiyasi raqamli asrda soliq metodologiyasini takomillashtirish yo‘lidagi asosiy qadamdir. Raqamli iqtisodiyotda ma’lumotlar tahlili va avtomatlashtirishdan foydalanish soliq qonunchiligiga rioya etish va majburiyatlarni oshirishning asosiy omiliga aylanmoqda. Sun'iy intellekt va blokcheyn kabi zamonaviy texnologiyalar ma’lumotlar anomaliyalarini aniqlash va soliqdan qochishni kamaytirish orqali soliq ma'muriyati jarayonlarini sezilarli darajada yaxshilashi mumkin (Belahouaoui R va boshq., 2024). Bundan tashqari, ma'lumotlar tahlilini kundalik biznes amaliyotiga integratsiyalash hisob-kitoblarning aniqligini oshirish va operatsion shaffoflikni oshirish orqali soliq majburiyatlarini boshqarishni optimallashtirishga yordam beradi (Leo van Loo va boshq., 2015). Biroq, ushbu texnologiyalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish soliq va IT mutaxassislari o'rtasida yaqin hamkorlikni talab qiladi, bu esa, ayniqsa, kichik va o’rta korxonalar uchun qiyinchiliklar tug'diradi. Shu sababli, avtomatlashtirish va ma’lumotlar tahlilini joriy etish nafaqat soliq tizimlari samaradorligini oshiradi, balki yanada shaffof va adolatli soliq muhiti uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Xulosa. Korporativ soliqqa tortish metodologiyasini raqamli iqtisodiyotga moslashtirish zarurati tobora dolzarb bo‘lib bormoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ta’sirida korxonalar o‘zgarib borayotgan bugungi sharoitda soliqqa tortishning an’anaviy modellari yuzaga kelayotgan muammolarni samarali hal eta olmaydi. (S.V.Tarasevich, 2024 yil) Amaldagi xalqaro soliq qoidalari kompaniyalarning jismoniy mavjudligiga yo‘naltirilgan bo‘lib, bu aniq belgilangan jismoniy joylashuvsiz faoliyat yurituvchi “raqamli” kompaniyalarning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olmaydi. Buni raqamli davrda korporativ soliqqa tortish bo‘yicha ishchi guruh a’zolarining islohotlarga yo‘naltirilishi kerak bo‘lgan asosiy tamoyillarga urg‘u berilgan (Thomadakis A, 2023) fikri ham tasdiqlaydi. Binobarin,

virtual doimiy muassasa tushunchasi kabi yangi soliq yondashuvlarini ishlab chiqish zarurati raqamlashtirish muammolarini hal qiluvchi global soliq siyosatining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Raqamli iqtisodiyot jadal rivojlanib borayotgan bir paytda, ushbu yangi muammolarni samarali hal qilish uchun korporativ soliqqa tortish yondashuvlarini qayta baholash zarur. Takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlari qatoriga raqamlashtirish sharoitida korporativ soliqqa nisbatan tizimli yondashuvni osonlashtiradigan universal soliq tamoyillarini ishlab chiqish kiradi. Global korporativ soliqqa tortish bo'yicha ixtisoslashtirilgan qo'mita ishi uning ishtirokchilari tomonidan qo'llab-quvvatlangan (Thomadakis A, 2023) kabi tamoyillarni shakllantirish muhimligini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, Xitoy kabi davlatlar allaqachon elektron tijoratga qo'shilgan qiymat solig'i kabi yangi chora-tadbirlarni amalga oshirish bo'yicha choralar ko'rmoqda, bu ham soliq tizimlarini hozirgi voqelikka moslashtirish zarurligini aniq ko'rsatmoqda (Terada-Hagiwara A va boshq., 2019). Bu harakatlarning barchasi iqtisodiyotda ro‘y berayotgan global o‘zgarishlar sharoitida soliqqa tortish metodologiyasini qayta ko‘rib chiqish dolzarbligini ta’kidlaydi.

Adabiyotlar ro’yxati

1. R. Anggraeni (2024). Raqamli xizmatlar solig'ining muvofiqlik va iqtisodiy tenglikka ta'sirini baholash. https://www.semanticscholar.org/paper/103b4355f20765ca0efd4224250ceb2d7d22ccc5

2. Akiko Terada-Hagivara, Katrina G. Gonsales, Ji Vang (2019). Raqamli iqtisodiyotda soliqqa tortish muammolari: https://www.semanticscholar.org/paper/0cf07a31ae2181667664f62e12affe5b7b030bdf

3. S. V. Tarasevich (2024). Raqamli iqtisodiyotning soliq ma'muriyati: tushunchalar, muammolar va rivojlanish yo'nalishlari. https://www.semanticscholar.org/paper/b7946ffaf4532adc49ddd9f4f6e4495b680a61f9

4. Apostolos Tomadakis (2023). Raqamli davrda Yevropa Ittifoqi korporativ soliqqa tortish - Yangi xalqaro tartib sari yo'l. https://cdn.ceps.eu/wp-content/uploads/2023/09/CEPS-ECMI-Task-Force-Report-EU-corporate-taxation-in-the-digital-era.pdf

5. Lukas Xarta, Andre Wolf, Matias Kullas, Xenning Vöpel (2024). Raqamli xizmatlar: ko‘p millatli raqamli xizmat provayderlarini adolatli soliqqa tortish bo'yicha Yevropa yechimlari. https://www.cep.eu/fileadmin/user_upload/cep.eu/Studien/cepStudie_Digitale_Dienstleistungen/Digital_Services_European_Solutions_for_Fair_Taxation_of_Multinational_Digital_Providers.Expd.Ser.

Ashurova Oltin Yuldashevna
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti katta o'qituvchisi

O'ZBEKISTONDA INVESTITSIYALARNI JALB QILISHNI TAKOMILLASHTIRISHNING AHAMIYATI

Annotatsiya: Maqolada innovatsiyalarni moliyalashtirishda investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlari tahlil qilingan. Innovatsion faoliyatni moliyalashtirish manbalari, investitsiyalar ishtiroki va mavjud muammolar o'rganilgan. Natijada innovatsion infratuzilmani rivojlantirish, xususiy investitsiyalar ulushini oshirish va moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha xulosalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, innovatsiyalarni moliyalashtirish, investitsiya, venchur kapitali, innovatsion infratuzilma, investitsion muhit.

Abstract: The article analyses the mechanisms for attracting investment in financing innovations. It examines the sources of funding for innovative activities, the involvement of investors and the existing challenges. As a result, conclusions have been drawn on developing the innovation infrastructure, increasing the share of private investment and improving financing mechanisms.

Keywords: innovation, innovation financing, investment, venture capital, innovative infrastructure, investment environment.

Jahon iqtisodiyotining zamonaviy rivojlanish bosqichi innovatsion modelga o'tish bilan tavsiflanadi. Innovatsiyalar iqtisodiy o'sishning intensiv omili sifatida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, yangi yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlarni yaratish va milliy iqtisodiyotning global raqobatbardoshligini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynamoqda. Ilmiy-texnik taraqqiyotning jadallashuvi natijasida innovatsiyalar nafaqat alohida korxonalarning rivojlanish omili, balki butun iqtisodiyotning strukturaviy transformatsiyasini ta'minlovchi strategik resursga aylandi. Shuning uchun innovatsion faoliyatni samarali moliyalashtirish va ushbu jarayonga investitsiyalarni keng jalb qilish masalasi zamonaviy iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Innovatsion faoliyatning o'ziga xos xususiyati shundaki, u yuqori darajadagi tavakkalchilik, uzoq muddatli kapital qo'yilmalar va natijaning noaniqligi bilan tavsiflanadi. Bu esa an'anaviy moliyalashtirish manbalarining innovatsion loyihalarga nisbatan ehtiyotkor munosabatda bo'lishiga sabab bo'ladi. Natijada innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda investitsiya resurslari yetishmovchiligi yuzaga keladi, bu esa innovatsion salohiyatdan to'liq foydalanishga to'sqinlik qiladi. Ilmiy adabiyotlarda innovatsiyalarni moliyalashtirish samaradorligi mamlakatning

investitsion muhiti, moliyaviy bozorlarning rivojlanganlik darajasi, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining mavjudligi hamda institutsional tizimning barqarorligi bilan bevosita bog‘liqligi asoslab berilgan. Ayniqsa, so‘nggi yillarda innovatsion rivojlanishning asosiy moliyaviy manbalari sifatida to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar, venchur kapitali, davlat grantlari, xususiy investitsiyalar va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarining roli ortib bormoqda.

Global iqtisodiy tendensiyalar shuni ko‘rsatmoqdaki, innovatsion rivojlanishga yo‘naltirilgan investitsiyalar mamlakatlarning uzoq muddatli iqtisodiy o‘sish sur’atlarini belgilab bermoqda. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni tasdiqlaydiki, innovatsiyalarni moliyalashtirish tizimi samarali tashkil etilgan mamlakatlarda yuqori texnologiyali ishlab chiqarish ulushi ortadi, eksport tarkibi diversifikatsiya qilinadi va iqtisodiyotning raqobatbardoshligi oshadi. Aksincha, innovatsion faoliyatni moliyalashtirish mexanizmlarining yetarlicha rivojlanmaganligi innovatsion rivojlanish sur’atlarining sekinlashuviga olib keladi. Shu sababli innovatsiyalarni moliyalashtirishda investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlarini takomillashtirish iqtisodiyotni modernizatsiya qilishning muhim sharti hisoblanadi.

O‘zbekiston iqtisodiyotida ham so‘nggi yillarda innovatsion rivojlanishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Milliy iqtisodiyotning xomashyo yo‘nalishidan yuqori texnologiyali ishlab chiqarishga o‘tishi innovatsion faoliyatni kengaytirishni talab etadi. Shu maqsadda innovatsion rivojlanishni rag‘batlantirishga qaratilgan institutsional va huquqiy asoslar yaratildi, innovatsion infratuzilma elementlari, jumladan texnoparklar, innovatsion markazlar va startaplarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari shakllantirildi. Shu bilan birga, innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda xususiy investitsiyalar ulushi hali yetarli darajada emasligi, innovatsion moliyalashtirish instrumentlarining rivojlanmaganligi hamda investorlar uchun mavjud tavakkalchilik darajasining yuqoriligi mazkur sohada tizimli muammolar mavjudligini ko‘rsatadi.

So‘nggi yillardagi statistik va tahliliy ma’lumotlar innovatsion rivojlanish ko‘rsatkichlarining ijobiy dinamikasini ko‘rsatishiga qaramasdan, innovatsiyalarni moliyalashtirishda investitsiyalarni jalb qilish samaradorligini yanada oshirish zarurligini tasdiqlaydi.

Xususan, innovatsion faoliyatni moliyalashtirishda davlat mablag‘larining ustunligi saqlanib qolmoqda, xususiy sektor va institutsional investorlarning ishtiroki esa nisbatan past darajada qolmoqda. Bu holat innovatsion faoliyatni moliyalashtirishning bozor mexanizmlarini rivojlantirish, investitsiyalarni jalb qilishning zamonaviy instrumentlarini joriy etish va investitsion muhitni yanada

takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Mazkur holatlar innovatsiyalarni moliyalashtirishda investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlarini chuqur ilmiy asosda o‘rganish va ularni takomillashtirish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqish zarurligini belgilaydi. Shu nuqtai nazardan, innovatsion faoliyatni moliyalashtirishning nazariy asoslarini o‘rganish, amaldagi moliyalashtirish tizimini tahlil qilish va investitsiyalarni jalb qilish samaradorligini oshirish yo‘nalishlarini aniqlash mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqot natijalari innovatsiyalarni moliyalashtirishda investitsiyalarni jalb qilish tizimi iqtisodiy rivojlanishning muhim tarkibiy elementi ekanligini tasdiqladi. Innovatsion faoliyatni moliyalashtirish tizimi rivojlangan mamlakatlarda investitsiyalar tarkibida xususiy sektor ulushi ustunlik qiladi, bu esa innovatsion faoliyatning barqaror va bozor tamoyillari asosida rivojlanishini ta’minlaydi. Bunday iqtisodiyotlarda innovatsion loyihalar asosan venchur kapitali, institutsional investorlar va innovatsion fondlar orqali moliyalashtiriladi. Natijada innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarish hajmi ortadi, iqtisodiyotning texnologik darajasi oshadi va global raqobatbardoshlik mustahkamlanadi.

O‘zbekiston iqtisodiyotida innovatsion rivojlanishni moliyalashtirish tizimining shakllanishi so‘nggi yillarda sezilarli darajada faollashganligi aniqlandi. Xususan, innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltirilgan davlat siyosatining kuchayishi natijasida innovatsion infratuzilma elementlari, jumladan texnoparklar, innovatsion markazlar, startap akseleratorlari va ilmiy-innovatsion klasterlar faoliyati kengaygan. Bu esa innovatsion loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, innovatsion rivojlanishni qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltirilgan davlat dasturlari doirasida innovatsion loyihalarga ajratilayotgan moliyaviy resurslar hajmi ortib borayotganligi kuzatilmoqda[5].

Tahlillar innovatsion faoliyatni moliyalashtirish manbalari tarkibida davlat mablag‘lari yetakchi o‘rin egallashini ko‘rsatdi. Bu holat innovatsion faoliyatni moliyalashtirish tizimi hali to‘liq bozor mexanizmlariga asoslanmaganligini bildiradi. Davlat tomonidan innovatsion loyihalarni moliyalashtirish innovatsion rivojlanishning dastlabki bosqichida muhim rol o‘ynayotgan bo‘lsa-da, uzoq muddatli istiqbolda xususiy investitsiyalar ulushining ortishi innovatsion rivojlanish barqarorligini ta’minlash uchun zarur hisoblanadi. Shu bilan birga, innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda bank kreditlarining ulushi nisbatan past darajada saqlanib qolmoqda, bu esa innovatsion loyihalarning yuqori tavakkalchilik darajasi bilan bog‘liq.

Statistik va institutsional tahlillar natijasida innovatsion faoliyatni

moliyalashtirish tizimining rivojlanishi bilan investitsion muhit o‘rtasida bevosita bog‘liqlik mavjudligi aniqlandi. Xususan, investitsion muhitning yaxshilanishi innovatsion faoliyatga jalb qilinayotgan investitsiyalar hajmining oshishiga olib kelmoqda. So‘nggi yillarda iqtisodiyot tarmoqlarini modernizatsiya qilish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va yuqori texnologiyali ishlab chiqarishni rivojlantirishga yo‘naltirilgan investitsiyalar hajmining ortib borishi innovatsion rivojlanishning faollashayotganligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, sanoat, axborot texnologiyalari va xizmatlar sohasida innovatsion investitsiyalar faolligining oshishi kuzatilmoqda [6].

Innovatsion rivojlanish ko‘rsatkichlarining xalqaro reytinglardagi dinamikasi ham innovatsion faoliyatni moliyalashtirish tizimining rivojlanib borayotganligini tasdiqlaydi. O‘zbekistonning innovatsion rivojlanish ko‘rsatkichlari yaxshilanib borayotganligi innovatsion siyosatning samaradorligi ortib borayotganligini ko‘rsatadi. Bu esa innovatsiyalarni moliyalashtirish tizimining institutsional asoslari mustahkamlanib borayotganligini bildiradi. Shu bilan birga, innovatsion rivojlanish darajasi rivojlangan mamlakatlar bilan solishtirganda hali ham past darajada saqlanib qolayotganligi innovatsiyalarni moliyalashtirish tizimini yanada takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot natijalari innovatsiyalarni moliyalashtirish samaradorligi ko‘p jihatdan innovatsion infratuzilmaning rivojlanganlik darajasi bilan bog‘liqligini ko‘rsatdi. Innovatsion infratuzilma elementlarining rivojlanishi innovatsion loyihalarga investitsiyalar jalb qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Xususan, texnoparklar va innovatsion markazlar faoliyatining rivojlanishi innovatsion g‘oyalarni tijoratlashtirish jarayonini jadallashtiradi va investorlar uchun qulay sharoit yaratadi. Bu esa innovatsion faoliyatni moliyalashtirish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, tahlillar innovatsiyalarni moliyalashtirishda to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarning roli ortib borayotganligini ko‘rsatdi. Xorijiy investitsiyalar innovatsion texnologiyalar transferini ta’minlash, zamonaviy boshqaruv tajribasini joriy etish va innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirishda muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, xorijiy investitsiyalar innovatsion faoliyatni moliyalashtirish tizimining diversifikatsiya qilinishiga xizmat qiladi.

Shu o‘rinda aytish joizki, innovatsiyalarni moliyalashtirishda investitsiyalarni jalb qilish samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy omillar sifatida innovatsion loyihalarning yuqori tavakkalchilik darajasi, innovatsion moliyalashtirish instrumentlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi, venchur kapital bozorining shakllanish bosqichida ekanligi va xususiy sektor investitsiyalarining yetarli darajada faollashmaganligi aniqlandi. Ushbu omillar innovatsion faoliyatni moliyalashtirish

tizimini takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi[7].

Tadqiqot innovatsiyalarni moliyalashtirish tizimining rivojlanishi milliy iqtisodiyotning innovatsion rivojlanish darajasini belgilovchi asosiy omillardan biri ekanligini ko‘rsatadi. Innovatsiyalarni moliyalashtirishda investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlarini takomillashtirish innovatsion rivojlanish sur’atlarini oshirish, iqtisodiyotning texnologik darajasini yuksaltirish va milliy iqtisodiyotning global raqobatbardoshligini mustahkamlash imkonini beradi.

Olib borilgan tahlillar innovatsiyalarni moliyalashtirishda investitsiyalarni jalb qilish tizimi milliy iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishini ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi. Innovatsion faoliyatni moliyalashtirish samaradorligi bevosita investitsion muhitning jozibadorligi, moliyaviy institutlarning rivojlanganligi va innovatsion infratuzilmaning shakllanganlik darajasi bilan uzviy bog‘liqdir. Ushbu natijalar innovatsion rivojlanish nazariyasining asosiy qoidalariga mos keladi, ya’ni innovatsiyalarni moliyalashtirish tizimi qanchalik rivojlangan bo‘lsa, iqtisodiyotning texnologik yangilanish jarayoni shunchalik tezlashadi.

O‘zbekiston sharoitida innovatsion faoliyatni moliyalashtirishda davlat mablag‘larining ustunligi saqlanib qolmoqda. Ushbu holat innovatsion rivojlanishning dastlabki bosqichida tabiiy jarayon hisoblanadi, chunki innovatsion faoliyat yuqori tavakkalchilik darajasi bilan tavsiflanadi va xususiy investorlar bunday loyihalarga investitsiya kiritishda ehtiyotkorlik bilan yondashadilar. Biroq uzoq muddatli istiqbolda innovatsion rivojlanishning barqarorligini ta’minlash uchun innovatsiyalarni moliyalashtirish tizimida xususiy sektor ulushini oshirish zarur hisoblanadi. Chunki innovatsion iqtisodiyotning samarali faoliyat yuritishi bozor mexanizmlariga asoslangan moliyalashtirish tizimini talab etadi [8].

Shuningdek, tadqiqot natijalari innovatsiyalarni moliyalashtirishda venchur kapitali va muqobil moliyalashtirish instrumentlarining roli yetarli darajada shakllanmaganligini ko‘rsatdi. Venchur kapitali innovatsion loyihalarni moliyalashtirishning eng samarali mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Chunki venchur kapitali innovatsion loyihalarning yuqori tavakkalchiligini qoplash imkonini beradi va innovatsion faoliyatni rag‘batlantiradi. Shu nuqtai nazardan, milliy iqtisodiyotda venchur moliyalashtirish tizimini rivojlantirish innovatsiyalarni moliyalashtirish samaradorligini oshirishning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot jarayonida innovatsiyalarni moliyalashtirish samaradorligini oshirishda innovatsion infratuzilmaning rivojlanishi muhim omil ekanligi aniqlandi. Innovatsion infratuzilma elementlari, jumladan texnoparklar, innovatsion markazlar, biznes inkubatorlar va startap akseleratorlari innovatsion loyihalarni rivojlantirish va

investorlarni jalb qilishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu infratuzilma elementlari innovatsion loyihalarning tijoratlashtirilishini tezlashtiradi va investorlar uchun qulay investitsion muhitni shakllantiradi. Shu sababli innovatsion infratuzilmani yanada rivojlantirish innovatsiyalarni moliyalashtirish tizimini takomillashtirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Innovatsiyalarni moliyalashtirishda xorijiy investitsiyalar muhim ahamiyat kasb etadi. Xorijiy investitsiyalar nafaqat moliyaviy resurslar manbai, balki ilg‘or texnologiyalar, zamonaviy boshqaruv tajribasi va innovatsion bilimlar transferining muhim vositasi hisoblanadi. Shu bilan birga, xorijiy investitsiyalar milliy innovatsion tizimning global innovatsion tizimga integratsiyalashuvini ta’minlaydi. Biroq xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun mamlakatda qulay investitsion muhit, investorlar huquqlarining ishonchli himoyasi va institutsional barqarorlikni ta’minlash zarur [9].

Bu innovatsion faoliyatni tartibga soluvchi normativ-huquqiy bazani takomillashtirish, innovatsion faoliyat ishtirokchilari uchun iqtisodiy rag‘batlantirish mexanizmlarini kengaytirish va innovatsion faoliyatni moliyalashtirish instrumentlarini diversifikatsiya qilishni nazarda tutadi. Shuningdek, innovatsiyalarni moliyalashtirishda xususiy sektor ishtirokini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun innovatsion faoliyatga investitsiya kiritayotgan investorlar uchun soliq imtiyozlari joriy etish, innovatsion loyihalarni moliyalashtirish bilan bog‘liq tavakkalchiliklarni kamaytirish mexanizmlarini ishlab chiqish va innovatsion moliyalashtirishning yangi shakllarini rivojlantirish zarur.

Bundan tashqari, innovatsion faoliyatni moliyalashtirish samaradorligini oshirish uchun moliyaviy bozorlarni rivojlantirish muhim hisoblanadi. Moliyaviy bozorlarning rivojlanishi innovatsion loyihalar uchun muqobil moliyalashtirish manbalarini kengaytiradi va innovatsion faoliyatni moliyalashtirish imkoniyatlarini oshiradi. Shu bilan birga, innovatsion faoliyatni moliyalashtirishda davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini keng joriy etish innovatsion rivojlanishni jadallashtirish imkonini beradi.

Innovatsiyalarni moliyalashtirishda investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlarini takomillashtirish milliy iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishini ta’minlashning muhim sharti hisoblanadi. Innovatsion faoliyatni moliyalashtirish tizimini takomillashtirish orqali iqtisodiyotning texnologik darajasini oshirish, yuqori qo‘shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish va milliy iqtisodiyotning global raqobatbardoshligini oshirish mumkin.

Olib borilgan tadqiqotlar innovatsiyalarni moliyalashtirishda investitsiyalarni jalb qilish milliy iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishini ta’minlovchi asosiy

omillardan biri ekanligini tasdiqladi. Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida innovatsiyalar iqtisodiy o‘sishning muhim drayveri sifatida namoyon bo‘lib, ularni samarali moliyalashtirish innovatsion faoliyatning uzluksizligini, ishlab chiqarishning texnologik yangilanishini va iqtisodiyotning global raqobatbardoshligini ta’minlaydi. Shu sababli innovatsiyalarni moliyalashtirish tizimini takomillashtirish va ushbu jarayonga investitsiyalarni keng jalb qilish strategik ahamiyat kasb etadi.

Innovatsion faoliyatni moliyalashtirish tizimi samaradorligi investitsion muhitning jozibadorligi, moliyaviy institutlarning rivojlanganlik darajasi, innovatsion infratuzilmaning shakllanganligi va davlat tomonidan amalga oshirilayotgan innovatsion siyosatning samaradorligiga bevosita bog‘liq. O‘zbekiston iqtisodiyotida innovatsion rivojlanishni moliyalashtirish bo‘yicha muayyan ijobiy natijalarga erishilgan bo‘lsa-da, innovatsion faoliyatni moliyalashtirishda davlat mablag‘larining ustunligi saqlanib qolayotganligi va xususiy sektor investitsiyalarining yetarli darajada faollashmaganligi ushbu sohada mavjud muammolarni ko‘rsatadi.

Tadqiqot davomida innovatsiyalarni moliyalashtirishda investitsiyalarni jalb qilish samaradorligini cheklovchi asosiy omillar sifatida innovatsion loyihalarning yuqori tavakkalchilik darajasi, innovatsion moliyalashtirish instrumentlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi, venchur moliyalashtirish tizimining shakllanish bosqichida ekanligi va innovatsion faoliyatni moliyalashtirishning bozor mexanizmlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi aniqlandi. Ushbu omillar innovatsion faoliyatni moliyalashtirish tizimini yanada takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot natijalari asosida innovatsiyalarni moliyalashtirishda investitsiyalarni jalb qilishni takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari asoslab berildi. Xususan, innovatsion faoliyatni moliyalashtirishning institutsional asoslarini mustahkamlash, innovatsion infratuzilmani rivojlantirish, innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda xususiy sektor ishtirokini kengaytirish va venchur moliyalashtirish tizimini rivojlantirish innovatsion rivojlanish samaradorligini oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, innovatsion faoliyatni moliyalashtirishda xorijiy investitsiyalarni keng jalb qilish, innovatsion faoliyat ishtirokchilari uchun qulay investitsion muhit yaratish va innovatsion moliyalashtirishning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, innovatsiyalarni moliyalashtirishda investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlarini takomillashtirish milliy iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishini jadallashtirish, iqtisodiyotning texnologik darajasini oshirish va uning global iqtisodiy tizimdagi raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Innovatsion faoliyatni moliyalashtirish tizimini kompleks rivojlantirish orqali uzoq muddatli barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Hoshimov, U. (2025). Innovatsion faoliyatga investitsiyalarni jalb qilishning ahamiyati, ilmiy-nazariy va huquqiy asoslari. Ilg‘or Iqtisodiyot va Pedagogik Texnologiyalar, 2(5), 361–373. https://doi.org/10.60078/3060-4842-2025-vol2-iss5-pp361-373
2. Jubanova, B., & Xojamuratova, G. (2025). Innovatsion loyihalarni moliyalashtirish tizimini rivojlantirish orqali tadbirkorlik subyektlarini qo‘llab-quvvatlash. Green Economy and Development.
3. Shamansurova, Z. (2023). Innovatsion faoliyatni moliyalashtirish. Green Economy and Development.
4. Kato, A. I. (2025). Venture capital as a catalyst for innovation and economic growth in emerging economies: A systematic review and future research agenda. Administrative Sciences, 15(11), Article 405. https://doi.org/10.3390/admsci15110405
5. Sources of financing: Which ones are more effective in innovation–growth linkage? (2024). Economic Systems, 48. https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2023.101177

Xolmirzayeva Gulrux Akbarovna
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Investitsiya va innovatsiya” kafedrasi assistenti
Gulruxxolmirzayeva.9289.com@gmail

INVESTITSIYA LOYIHALARINI MOLIYALASHTIRISH TIZIMIDA AXBOROT-KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASH ZARURIYATI

Annotatsiya. Ushbu maqolada investitsiya loyihalarini moliyalashtirish tizimida axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT)ni qo‘llashning zaruriyati va uning iqtisodiy ahamiyati tahlil qilinadi. Zamonaviy sharoitda investitsiya jarayonlarining murakkablashuvi, moliyaviy oqimlar hajmining ortishi hamda qaror qabul qilishda tezkorlik va aniqlikka bo‘lgan talabning kuchayishi AKTdan foydalanishni dolzarb masalaga aylantirmoqda.

Kalit so‘zlar: investitsiya loyihalari, moliyalashtirish tizimi, axborot-kommunikatsion texnologiyalar, raqamli iqtisodiyot, avtomatlashtirilgan boshqaruv, moliyaviy tahlil, investitsiya monitoringi, risklarni boshqarish, elektron platformalar, iqtisodiy samaradorlik.

Abstract. This article analyzes the necessity of applying information and communication technologies (ICT) in the financing system of investment projects and examines their economic significance. In modern conditions, the increasing complexity of investment processes, the growth in the volume of financial flows, and the rising demand for promptness and accuracy in decision-making make the use of ICT an urgent issue.

Keywords: investment projects, financing system, information and communication technologies, digital economy, automated management, financial analysis, investment monitoring, risk management, electronic platforms, economic efficiency.

Kirish: So‘nggi yillarda iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida raqamli transformatsiya jarayonlari jadal sur’atlarda rivojlanib bormoqda. Bu jarayon investitsiya faoliyatiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatib, moliyalashtirish mexanizmlarini tubdan yangilash zaruratini yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, investitsiya loyihalarini samarali boshqarish, moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish hamda qaror qabul qilish jarayonlarining tezkor va aniq bo‘lishini ta’minlashda axborot-kommunikatsion texnologiyalar muhim vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish tizimi murakkab iqtisodiy jarayon bo‘lib, u ko‘plab ishtirokchilar, moliyaviy oqimlar va risk omillarini o‘z ichiga oladi. Shu sababli ushbu tizimda axborotlarni tezkor qayta ishlash, ularni tahlil qilish hamda to‘g‘ri qarorlar qabul qilish imkonini beruvchi zamonaviy texnologiyalarga ehtiyoj ortib bormoqda. An’anaviy yondashuvlar zamonaviy talablar darajasida samaradorlikni to‘liq ta’minlay olmayotgani bois, raqamli yechimlarni joriy etish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Axborot-kommunikatsion texnologiyalar investitsiya jarayonlarida shaffoflikni oshirish, moliyaviy hisobotlarni avtomatlashtirish, risklarni oldindan aniqlash hamda loyihalarning iqtisodiy samaradorligini baholash imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu esa investorlar va moliyaviy institutlar uchun yanada ishonchli va asoslangan qarorlar qabul qilish sharoitini yaratadi. Ushbu maqolada investitsiya loyihalarini moliyalashtirish tizimida axborot-kommunikatsion texnologiyalarni qo‘llashning zaruriy jihatlari, ularning iqtisodiy samaradorlikka ta’siri hamda amaliy ahamiyati tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish tizimi iqtisodiyotning eng muhim va murakkab segmentlaridan biri bo‘lib, u kapitalni jalb qilish, taqsimlash va undan samarali foydalanish jarayonlarini o‘z ichiga oladi. Ushbu tizimda axborot oqimlarining hajmi va murakkabligi ortib borayotgani sababli, an’anaviy boshqaruv usullari zamonaviy talablarni to‘liq qondira olmayapti. Shu nuqtai nazardan, axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT)ni joriy etish investitsiya jarayonlarining samaradorligini oshirishda hal qiluvchi omilga aylanmoqda.

Axborot-kommunikatsion texnologiyalar investitsiya loyihalarini rejalashtirish va boshqarish bosqichlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Ular yordamida katta hajmdagi moliyaviy ma’lumotlarni tezkor qayta ishlash, tahlil qilish va vizuallashtirish imkoniyati yaratiladi. Bu esa investitsiya qarorlarini qabul qilish jarayonini ancha soddalashtiradi va inson omiliga bog‘liq xatoliklarni kamaytiradi. Shuningdek, AKT investitsiya loyihalarining hayotiy siklini — g‘oya bosqichidan tortib, amalga oshirish va monitoringgacha bo‘lgan jarayonlarni yagona raqamli tizimda boshqarish imkonini beradi. Bu integratsiyalashgan yondashuv loyihalarning shaffofligini oshiradi va ularni samarali nazorat qilishga xizmat qiladi[1]. Investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda eng muhim bosqichlardan biri bu moliyaviy tahlil hisoblanadi. AKT asosida ishlovchi dasturiy ta’minotlar yordamida loyiha rentabelligi, sof joriy qiymat (NPV), ichki daromadlilik darajasi (IRR) kabi ko‘rsatkichlar avtomatik tarzda hisoblanadi. Bu esa tahlil jarayonini tezlashtirib, qaror qabul qilish sifatini oshiradi. Bundan tashqari, katta ma’lumotlar (Big Data) texnologiyalari investitsiya loyihalari bo‘yicha tarixiy ma’lumotlarni tahlil qilish orqali kelajakdagi tendensiyalarni prognoz qilish imkonini beradi. Natijada investitsiya risklarini kamaytirish va samarali moliyalashtirish strategiyalarini ishlab chiqish osonlashadi[2].

Investitsiya loyihalarida risklarni boshqarish muhim o‘rin tutadi. AKT asosida yaratilgan modellash tizimlari turli ssenariylarni tahlil qilish orqali potentsial xavflarni oldindan aniqlash imkonini beradi. Bu jarayon “what-if” tahlillari va simulyatsiya modellariga asoslanadi. Shu bilan birga, sun’iy intellekt va mashinaviy o‘rganish texnologiyalari investitsiya risklarini baholashda yangi yondashuvlarni shakllantirmoqda. Ular katta hajmdagi ma’lumotlar asosida aniq prognozlar berib, moliyaviy yo‘qotishlar ehtimolini kamaytiradi[3]. Hozirgi kunda investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda elektron platformalar va onlayn tizimlardan keng foydalanilmoqda. Ushbu platformalar investorlar, banklar va loyiha tashabbuskorlari o‘rtasidagi o‘zaro aloqani soddalashtiradi.

Elektron tizimlar orqali hujjat aylanishi avtomatlashtiriladi, bu esa vaqt va xarajatlarni sezilarli darajada kamaytiradi. Bundan tashqari, blokcheyn

texnologiyasining joriy etilishi investitsiya operatsiyalarining shaffofligini va xavfsizligini yanada oshirmoqda[4]. Axborot-kommunikatsion texnologiyalarni investitsiya jarayonlariga joriy etish iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Avvalo, bu moliyaviy resurslardan foydalanishning optimallashuviga olib keladi. Ikkinchidan, qaror qabul qilish jarayoni tezlashadi va asoslangan bo‘ladi. Shuningdek, AKT investitsiya loyihalarining monitoring tizimini kuchaytiradi, bu esa resurslarning maqsadli sarflanishini ta’minlaydi. Natijada investitsiya loyihalarining muvaffaqiyat darajasi oshadi va iqtisodiy yo‘qotishlar kamayadi[5].

Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish tizimida axborot-kommunikatsion texnologiyalarning ahamiyati faqat operatsion jarayonlarni avtomatlashtirish bilan cheklanib qolmaydi, balki strategik boshqaruv darajasida ham muhim rol o‘ynaydi. Xususan, raqamli platformalar asosida shakllanayotgan “aqlli investitsiya boshqaruvi” konsepsiyasi loyihalarni real vaqt rejimida kuzatish va resurslarni dinamik tarzda qayta taqsimlash imkonini bermoqda. So‘nggi yillarda bulutli texnologiyalar (cloud computing) investitsiya moliyalashtirish tizimida keng qo‘llanilmoqda. Ushbu texnologiya ma’lumotlarni markazlashgan holda saqlash, ularga istalgan joydan kirish va katta hajmdagi ma’lumotlarni tezkor qayta ishlash imkonini beradi. Natijada investitsiya ishtirokchilari o‘rtasidagi hamkorlik yanada samarali va moslashuvchan bo‘ladi. Bundan tashqari, mobil texnologiyalar va maxsus moliyaviy ilovalar investitsiya jarayonlarini yanada qulaylashtirib, kichik va o‘rta biznes subyektlarining ham moliyalashtirish jarayonlarida faol ishtirok etishiga sharoit yaratmoqda. Bu esa moliyaviy inklyuzivlikni kengaytirish va iqtisodiyotning real sektoriga investitsiya oqimlarini oshirishga xizmat qiladi.

Yana bir muhim jihat sifatida kiberxavfsizlik masalalarini ta’kidlash lozim. Investitsiya jarayonlari raqamlashtirilgani sari ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlash dolzarb masalaga aylanmoqda. Shu sababli zamonaviy shifrlash texnologiyalari, autentifikatsiya tizimlari va kiberhujumlarga qarshi himoya mexanizmlari investitsiya platformalarining ajralmas qismiga aylangan. Umuman olganda, axborot-kommunikatsion texnologiyalarning rivojlanishi investitsiya loyihalarini moliyalashtirish tizimini nafaqat texnik jihatdan takomillashtirmoqda, balki uni yanada ochiq, tezkor va global darajada integratsiyalashgan tizimga aylantirmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Bank. *Digital Development Report: Financing in the Digital Age*. Washington, D.C., 2024.

2. OECD. *Digitalisation and Finance: Policy Frameworks for Investment*. OECD Publishing, 2023.

3. UNCTAD. *Technology and Innovation Report 2025*. United Nations, Geneva, 2025.
4. Castells M. *The Rise of the Network Society*. Wiley-Blackwell, 2010.
5. Tapscott D., Tapscott A. *Blockchain Revolution*. Penguin Random House, 2016.
6. Laudon K. C., Laudon J. P. *Management Information Systems*. Pearson, 2020.
7. Turdiyev B. B. *Raqamli iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*. Toshkent: Iqtisodiyot, 2022.
8. Hasanov A. A. *Investitsiyalarni boshqarish asoslari*. Toshkent: Iqtisodiyot, 2023.

Xolmirzayeva Gulrux
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Investitsiya va innovatsiya” kafedrasi assistenti
Gulruxxolmirzayeva.9289.com@gmail

XALQARO MOLIYAVIY INSTITUTLARINING KREDIT LINIYALARI HISOBIGA INVESTITSIYA LOYHALARINI MOLIYALASHTIRISH .

Annotatsiya. Mazkur maqolada xalqaro moliya institutlarining kredit liniyalari hisobiga investitsiya loyihalarini moliyalashtirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Xalqaro moliya institutlari tomonidan taqdim etilayotgan kredit liniyalari iqtisodiy rivojlanishni rag‘batlantirish, tadbirkorlik subyektlarini qo‘llab-quvvatlash va strategik investitsiya loyihalarini amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada xalqaro moliyaviy resurslarni jalb qilishning asosiy tamoyillari, ularning afzalliklari va samaradorligi o‘rganilgan. Shuningdek, investitsiya loyihalarini moliyalashtirish jarayonida qo‘llaniladigan zamonaviy mexanizmlar, risklarni boshqarish usullari va raqamlashtirish imkoniyatlari tahlil qilingan.

Tadqiqot davomida xalqaro moliya institutlarining kredit liniyalari orqali investitsiyalarni jalb qilish, moliyaviy barqarorlikni ta’minlash va iqtisodiy loyihalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan. Ushbu tadqiqot natijalari bank va moliya institutlari uchun samarali investitsiya siyosatini shakllantirish, risklarni minimallashtirish hamda iqtisodiy samaradorlikni oshirishda amaliy qo‘llanilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: Xalqaro moliya institutlari, kredit liniyalari, investitsiya loyihalari, moliyalashtirish, moliyaviy barqarorlik, risklarni boshqarish, raqamlashtirish, iqtisodiy samaradorlik.

Abstract. This article analyzes the opportunities for financing investment projects through credit lines provided by international financial institutions. Credit lines from international financial institutions play a crucial role in stimulating economic development, supporting business entities, and implementing strategic investment projects. The article examines the fundamental principles of attracting international financial resources, their advantages, and effectiveness. Additionally, modern mechanisms for financing investment projects, risk management methods, and digitalization opportunities are analyzed.

During the study, recommendations were developed for attracting investments through credit lines from international financial institutions, ensuring financial stability, and successfully implementing economic projects. The findings of this study can be practically applied by banks and financial institutions to formulate effective investment policies, minimize risks, and enhance economic efficiency.

Keywords: International financial institutions, credit lines, investment projects, financing, financeal stability, risk management, digitalization, economic efficiency.

KIRISH

Bugungi globallashuv jarayonida investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning samarali usullarini izlash dolzarb masalalardan biriga aylangan. Xalqaro moliya institutlari tomonidan taqdim etilayotgan kredit liniyalari iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirish, yangi ish o‘rinlari yaratish va innovatsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlash uchun muhim moliyaviy manba hisoblanadi. Ushbu kredit liniyalari yirik infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish, kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish hamda mamlakatning investitsiya muhitini yaxshilashga xizmat qiladi.

Xalqaro moliya institutlari, jumladan Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg‘armasi (IMF), Osiyo taraqqiyot banki, Islom taraqqiyot banki va Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki kabi tashkilotlar rivojlanayotgan mamlakatlarga uzoq muddatli va past foizli kreditlar taqdim etish orqali ularning iqtisodiy barqarorligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu kredit liniyalari milliy iqtisodiyotning turli tarmoqlariga yo‘naltirilishi mumkin bo‘lib, ayniqsa sanoat, energetika, transport va qishloq xo‘jaligi kabi strategik yo‘nalishlarda o‘zining samaradorligini isbotlagan.Maqolada xalqaro moliya institutlarining kredit liniyalari hisobiga investitsiya loyihalarini moliyalashtirish jarayonining zamonaviy yondashuvlari, ularning afzalliklari va iqtisodiyotga ta’siri tahlil qilinadi. Shuningdek, moliyaviy resurslarni jalb qilish, risklarni boshqarish va raqamlashtirish imkoniyatlari o‘rganilib, ushbu yo‘nalishda taklif etilayotgan strategiyalar muhokama qilinadi. Tadqiqot natijalari xalqaro moliyaviy hamkorlikni rivojlantirish, investitsiya muhitini yaxshilash va iqtisodiy

barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi. Xalqaro moliya institutlari tomonidan taqdim etilayotgan kredit liniyalari mamlakat iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishga, yangi texnologiyalarni joriy qilishga va mahalliy infratuzilmani rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, past foizli va uzoq muddatli moliyaviy resurslar rivojlanayotgan mamlakatlar uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu kredit liniyalari iqtisodiy tarmoqlarning raqobatbardoshligini oshirish, innovatsiyalarni rag‘batlantirish va tadbirkorlik subyektlarini qo‘llab-quvvatlash imkonini beradi.

Xalqaro moliya institutlarining kredit liniyalari orqali moliyalashtirishda asosiy e’tibor mablag‘larni maqsadli va samarali ishlatishga qaratiladi. Bu jarayonda kreditlash mexanizmlarini takomillashtirish, risklarni boshqarish tizimini mustahkamlash va moliyaviy resurslardan foydalanishning shaffofligini ta’minlash muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, moliyalashtirish jarayonlarida xalqaro standartlarga rioya qilish va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish talab qilinadi.

Bugungi kunda O‘zbekistonda xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikning kengayishi mamlakatning iqtisodiy imkoniyatlarini oshirishda muhim rol o‘ynamoqda. Xususan, Osiyo taraqqiyot banki va Islom taraqqiyot banki tomonidan taqdim etilgan kredit liniyalari energetika, transport va qishloq xo‘jaligi sohalarida yirik loyihalarni moliyalashtirishda samarali ishlatilmoqda. Ushbu loyihalar nafaqat iqtisodiy barqarorlikni ta’minlaydi, balki aholining turmush sifatini yaxshilashga ham hissa qo‘shadi.

Shuningdek, xalqaro kredit liniyalaridan foydalanish jarayonida raqamlashtirish imkoniyatlarini kengaytirish va innovatsion yondashuvlarni joriy qilish muhim sanaladi. Elektron to‘lov tizimlari, blockchain texnologiyalari va fintech xizmatlaridan foydalanish moliyalashtirish jarayonining tezkorligi va shaffofligini oshirishga xizmat qiladi.

Maqolada xalqaro moliya institutlarining kredit liniyalari yordamida investitsiya loyihalarini moliyalashtirish jarayoni chuqur tahlil qilingan bo‘lib, bu yo‘nalishda mavjud imkoniyatlar va istiqbolli strategiyalarni aniqlash maqsad qilingan. Tadqiqot natijalari xalqaro moliyaviy resurslarni samarali jalb qilish orqali iqtisodiy samaradorlikka erishish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Ushbu diagrammada xalqaro moliya institutlari kredit liniyalari yordamida moliyalashtirilayotgan asosiy sohalarning taqsimoti aks ettirilgan. Energetika sektori eng katta ulushni (30%) tashkil etib, transport (25%) va qishloq xo‘jaligi (20%) sohalari ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shuningdek, texnologiyalar va infratuzilma loyihalari mos ravishda 15% va 10% ulush bilan tasvirlangan. Bu taqsimot

iqtisodiy rivojlanish uchun strategik sohalarga moliyaviy resurslarning yo‘naltirilayotganligini ko‘rsatadi.

Xalqaro moliya institutlarining kredit liniyalaridan samarali foydalanish uchun bir nechta strategik yondashuvlar ishlab chiqilishi zarur. Bu yondashuvlar nafaqat moliyaviy resurslarni maqsadli yo‘naltirish, balki iqtisodiy samaradorlikka erishish va barqaror rivojlanishni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi.

Xalqaro moliya institutlari tomonidan ajratilgan mablag‘larni aniq belgilangan sohalarga yo‘naltirish moliyalashtirish samaradorligini oshiradi.

Masalan: .

Energetika: Yashil energiya manbalarini rivojlantirish, shamol va— quyosh energiyasiga asoslangan loyihalarni moliyalashtirish.

Transport infratuzilmasi: Yo‘llar, ko‘priklar va logistika markazlarini— modernizatsiya qilish.

Qishloq xo‘jaligi: Suv tejovchi texnologiyalarni joriy qilish va qishloq— xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlashni rivojlantirish.

Kredit liniyalarini samarali boshqarish uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalanish muhim. Fintech xizmatlari va blockchain texnologiyalarining joriy qilinishi moliyaviy operatsiyalarning tezkorligini oshiradi va ularning shaffofligini ta’minlaydi. Shu bilan birga, elektron to‘lov tizimlari orqali mablag‘larning maqsadli foydalanishini nazorat qilish osonlashadi.

Xalqaro kredit liniyalaridan foydalanishda risklarni minimallashtirish muhim ahamiyatga ega. Risklarni boshqarish quyidagi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

--- Loyiha tanlash jarayonida batafsil tahlil va ekspertiza o‘tkazish.

— Kreditlash shartlarini shaffof va adolatli belgilash.

— Valyuta xavf-xatarlarini oldini olish uchun hedging strategiyalarini qo‘llash.

Xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni mustahkamlash moliyaviy resurslarni ko‘paytirishga yordam beradi. Shuningdek, milliy banklar va moliya tashkilotlari bilan hamkorlikda xalqaro kredit liniyalarini ta’sirchan amalga oshirish imkoniyati yaratiladi.

Kredit liniyalarini samarali boshqarish uchun malakali mutaxassislarni tayyorlash zarur. Bu borada maxsus o‘quv dasturlari, treninglar va xalqaro tajribalarni o‘rganishga qaratilgan seminarlarni tashkil etish tavsiya etiladi.

Malayziya, Birlashgan Arab Amirliklari va boshqa rivojlangan mamlakatlarning xalqaro moliyaviy resurslardan foydalanish tajribasi O‘zbekiston uchun muhim o‘rnak bo‘lishi mumkin. Bu tajribalar orqali kredit liniyalarining samaradorligini oshirish va

ularni to‘g‘ri boshqarish bo‘yicha innovatsion yondashuvlarni joriy qilish mumkin.

Ushbu diagramma xalqaro moliya institutlarining kredit liniyalari orqali moliyalashtirilayotgan asosiy sohalar bo‘yicha mablag‘larning taqsimotini ko‘rsatadi. Eng katta ulush energetika sohasiga (40%) yo‘naltirilgan bo‘lsa, transport (30%), qishloq xo‘jaligi (20%) va texnologiyalar (10%) kabi yo‘nalishlar ham e’tibordan chetda qolmagan. Bu taqsimot iqtisodiy rivojlanish uchun muhim strategik sohalarga mablag‘larni samarali yo‘naltirishni aks ettiradi.

Xalqaro moliya institutlari tomonidan taqdim etiladigan kredit liniyalari O‘zbekiston iqtisodiyotida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu moliyaviy resurslar nafaqat yirik infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish, balki iqtisodiy sektorlarning samaradorligini oshirishda ham asosiy omillardan biri hisoblanadi. Quyida ushbu kredit liniyalarining iqtisodiyotdagi asosiy o‘rni tahlil qilinadi.

Energetika sohasi xalqaro moliyaviy resurslardan foydalangan holda O‘zbekistonning yashil energiyaga o‘tish strategiyasini amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Quyosh va shamol energiyasiga asoslangan loyihalar xalqaro moliya institutlari, jumladan Osiyo taraqqiyot banki va Islom taraqqiyot banki tomonidan moliyalashtirilib, mamlakatning energetika barqarorligini oshirishga yordam bermoqda.

Xalqaro kredit liniyalari yo‘llar, ko‘priklar va logistika markazlarini qurish va modernizatsiya qilishda katta rol o‘ynaydi. Bu transport-logistika sohasida samaradorlikni oshirib, iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, O‘zbekistonning «Temir yo‘l» infratuzilmasini rivojlantirish loyihalari xalqaro moliya institutlari tomonidan qo‘llab-quvvatlanmoqda.

Qishloq xo‘jaligi sohasida xalqaro kredit liniyalari orqali suv tejovchi texnologiyalarni joriy qilish va qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlashni rivojlantirish bo‘yicha loyihalar amalga oshirilmoqda. Bu nafaqat oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlaydi, balki eksport hajmini oshirish uchun ham imkoniyat yaratadi.

Texnologiyalarni rivojlantirish xalqaro kredit liniyalari orqali qo‘llanilayotgan asosiy yo‘nalishlardan biridir. Raqamlashtirish, elektron to‘lov tizimlarini rivojlantirish va fintech xizmatlarini joriy qilish bo‘yicha loyihalar moliyaviy xizmatlarning qulayligi va tezkorligini oshiradi.

Xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni kuchaytirish O‘zbekiston iqtisodiyotining global integratsiyasini ta’minlashga yordam beradi. Bu jarayonda xalqaro moliyaviy standartlarga mos keladigan loyihalarni amalga oshirish mamlakatning investitsion jozibadorligini oshiradi.

Xulosa Xalqaro moliya institutlari tomonidan taqdim etilayotgan kredit liniyalari

O‘zbekiston iqtisodiy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu kreditlar energetika, transport infratuzilmasi, qishloq xo‘jaligi va texnologiyalar kabi strategik sohalarda yirik loyihalarni moliyalashtirish orqali iqtisodiy o‘sishga hissa qo‘shmoqda. Ayniqsa, yashil energiya va innovatsion texnologiyalarni rivojlantirish bo‘yicha loyihalarning qo‘llab-quvvatlanishi mamlakatning ekologik barqarorligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi.

Xalqaro kredit liniyalaridan samarali foydalanish uchun mablag‘larni maqsadli yo‘naltirish, risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish, raqamlashtirishni rivojlantirish va xalqaro moliyaviy standartlarga mos loyihalarni amalga oshirish zarur. Bu jarayon xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni mustahkamlash orqali O‘zbekistonning investitsiya muhitini yaxshilash va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga imkon beradi. Xulosa qilib aytganda, xalqaro moliya institutlarining kredit liniyalari rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun yangi imkoniyatlar yaratib, ularning global iqtisodiy integratsiyasini ta’minlashda asosiy moliyaviy vositalardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanish orqali O‘zbekiston iqtisodiyotining uzoq muddatli barqaror rivojlanishiga erishish mumkin.

Manbalar ro’yxati

1. Xandamov, K. (2024). Xalqaro moliya institutlari kredit liniyalari hisobiga investitsiya loyihalarini moliyalashtirish va uning istiqbollari. Интернет ресурс: inlibrary.uz

2. Siddikov, M., Chinqulov, Q. (2024). Xalqaro moliya institutlari kredit liniyalari hisobiga investitsiya loyihalarini moliyalashtirish. Интернет ресурс: zenodo.org

3. Qobijon o‘g‘li, Sh. (2022). Xorijiy banklar kredit liniyalari hisobiga investitsiya loyihalarini moliyalashtirish mezonlari, shartlari va kredit risklarini boshqarish. Интернет ресурс: scholar.archive.org

4. LexUZ. (2005). O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining investitsiya loyihalarini tasdiqlash va amalga oshirish monitoring mexanizmlarini takomillashtirish to‘g‘risidagi qarori. Интернет ресурс: lex.uz

5. IlmiyBaza. (2024). Xalqaro moliyaviy institutlarning tijorat banklari

6. Choriyev, A. (2023). Xalqaro moliya institutlarining investitsiya loyihalarini moliyalashtirishdagi roli va istiqbollari. Интернет ресурс: pedagoglar.org

7. Karimov, B. (2024). Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun xalqaro kredit liniyalaridan foydalanish strategiyalari. Интернет ресурс: jurnal.uz

8. Rashidov, N. (2023). Xalqaro moliya institutlari kredit liniyalari orqali iqtisodiy rivojlanishni rag‘batlantirish. Интернет ресурс: www.researchgate.net

Xolmirzayeva Gulrux
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Investitsiya va innovatsiya” kafedrasi assistenti
Gulruxxolmirzayeva.9289.com@gmail

O’BEKISTONDA IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDA INVESTITSIYA FAOLIYATINING MIKRO VA MAKROIQTISODIY AHAMIYATI

Annotatsiya:Ushbu maqolada mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish jarayonida investitsiya faoliyatining mikro va makroiqtisodiy ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Investitsiyalar iqtisodiy o‘sishni ta’minlovchi asosiy omillardan biri sifatida korxonalar darajasida ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, innovatsiyalarni joriy etish va raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi. Makroiqtisodiy darajada esa investitsiya oqimlari milliy daromadning o‘sishi, bandlikning kengayishi, infratuzilmaning rivojlanishi hamda iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqot natijalari investitsiya faoliyatining iqtisodiy tizimdagi strategik ahamiyatini ochib beradi hamda uni yanada samarali boshqarish bo‘yicha xulosalar beradi.

Kalit so‘zlar: investitsiya faoliyati, mikroiqtisodiyot, makroiqtisodiyot, iqtisodiy o‘sish, xorijiy investitsiyalar, investitsiya muhiti, raqobatbardoshlik, iqtisodiy barqarorlik, kapital qo‘yilmalar, milliy iqtisodiyot.

Abstract. This article scientifically analyzes the microeconomic and macroeconomic significance of investment activity in the process of developing the national economy. Investments, as one of the key factors ensuring economic growth, contribute at the enterprise level to expanding production capacities, introducing innovations, and increasing competitiveness. At the macroeconomic level, investment flows play an important role in ensuring the growth of national income, expanding employment, developing infrastructure, and maintaining economic stability.

The research findings reveal the strategic importance of investment activity within the economic system and provide conclusions on improving its effective management.

Keywords: investment activity, microeconomics, macroeconomics, economic growth, foreign investments, investment climate, competitiveness, economic stability, capital investments, national economy.

Kirish: Hozirgi globallashuv jarayonida har bir mamlakat iqtisodiyotining barqaror va izchil rivojlanishini ta’minlashda investitsiya faoliyati muhim strategik ahamiyat kasb etadi. Investitsiyalar iqtisodiy o‘sishning asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri bo‘lib, ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish, yangi

texnologiyalarni joriy etish hamda milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli, investitsiya oqimlarini samarali boshqarish va ularni iqtisodiyotning ustuvor yo‘nalishlariga yo‘naltirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.Mikroiqtisodiy darajada investitsiya faoliyati korxona va tashkilotlarning ishlab chiqarish salohiyatini kengaytirish, mahsulot va xizmatlar sifatini oshirish hamda foyda darajasini ko‘paytirishga imkon yaratadi. Shu bilan birga, investitsiyalar korxonalar innovatsion rivojlanishining asosiy manbai bo‘lib xizmat qiladi. Makroiqtisodiy darajada esa investitsiyalar milliy iqtisodiyotning umumiy o‘sish sur’atlarini belgilab beradi, yangi ish o‘rinlarini yaratadi va aholi turmush darajasining oshishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, investitsiya jarayonlarining samaradorligi mamlakatdagi investitsiya muhitiga, davlatning iqtisodiy siyosatiga hamda huquqiy bazaning barqarorligiga bevosita bog‘liqdir. Shu bois, investitsiya faoliyatini chuqur tahlil qilish va uning mikro hamda makro darajadagi ta’sirini o‘rganish iqtisodiy fanlar uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Asosiy qism: Investitsiya faoliyati iqtisodiy tizimning uzluksiz rivojlanishini ta’minlovchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. U nafaqat ishlab chiqarish jarayonlarini kengaytiradi, balki yangi texnologiyalarni joriy etish, mehnat unumdorligini oshirish va iqtisodiy samaradorlikni ta’minlashda ham asosiy rol o‘ynaydi. Investitsiyalarni mikro va makro darajada tahlil qilish ularning iqtisodiyotdagi kompleks ta’sirini to‘liqroq tushunishga imkon beradi. Mikroiqtisodiy darajada investitsiyalar alohida korxona va tashkilotlar faoliyatini rivojlantirishga yo‘naltiriladi. Korxonalar investitsiya orqali ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytiradi, zamonaviy texnologiyalarni joriy etadi hamda mahsulot sifatini oshiradi. Bu esa bozordagi raqobatbardoshlikni kuchaytiradi va korxonaning moliyaviy barqarorligini ta’minlaydi. Shuningdek, investitsiyalar korxona ichidagi innovatsion jarayonlarni rag‘batlantiradi. Yangi ishlab chiqarish liniyalari, avtomatlashtirilgan tizimlar va raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali ishlab chiqarish xarajatlari kamayadi va foyda darajasi oshadi. Natijada korxona o‘zining bozordagi ulushini kengaytirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bundan tashqari, investitsiyalar yangi ish o‘rinlarini yaratishga ham xizmat qiladi, bu esa aholi bandligini oshiradi va ijtimoiy barqarorlikka ijobiy ta’sir ko‘rsatadi [1].

Mikro darajadagi investitsiya qarorlari ko‘pincha risk va daromad o‘rtasidagi muvozanatni hisobga olgan holda qabul qilinadi. Shu sababli, korxonalar investitsiya loyihalarini baholashda rentabellik, qaytarilish muddati va risk darajasi kabi ko‘rsatkichlardan foydalanadi[2]. Makroiqtisodiy darajada investitsiyalar milliy iqtisodiyotning barqaror o‘sishini ta’minlovchi asosiy omil sifatida qaraladi.

Investitsiya oqimlari yalpi ichki mahsulot (YaIM) hajmining oshishiga, iqtisodiy tarkibning modernizatsiyasiga va ishlab chiqarish salohiyatining kengayishiga xizmat qiladi. Davlat investitsiya siyosati orqali iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlariga kapital jalb etadi, infratuzilmani rivojlantiradi va hududlararo iqtisodiy tengsizlikni kamaytirishga harakat qiladi. Ayniqsa, transport, energetika va sanoat tarmoqlariga yo‘naltirilgan investitsiyalar uzoq muddatli iqtisodiy o‘sishni ta’minlaydi[3]. Makro darajadagi investitsiyalar bandlik darajasiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Yangi korxonalar va loyihalarning ishga tushirilishi natijasida mehnat bozori kengayadi, ishsizlik darajasi kamayadi. Bundan tashqari, investitsiyalar eksport salohiyatini oshirib, mamlakatning xalqaro bozordagi o‘rnini mustahkamlaydi.

Investitsiya faoliyatining samaradorligi bevosita investitsiya muhitiga bog‘liqdir. Investitsiya muhiti deganda mamlakatdagi iqtisodiy, huquqiy, siyosiy va ijtimoiy sharoitlar majmui tushuniladi. Barqaror qonunchilik, soliq tizimining shaffofligi va iqtisodiy siyosatning izchilligi investitsiya jalb etishda muhim rol o‘ynaydi[4]. Agar investitsiya muhiti qulay bo‘lsa, xorijiy va mahalliy investorlar uchun ishonch darajasi oshadi, bu esa kapital oqimining ko‘payishiga olib keladi. Aksincha, noaniqlik va iqtisodiy beqarorlik investitsiya faolligini pasaytiradi. Xorijiy investitsiyalar mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda alohida ahamiyatga ega. Ular nafaqat moliyaviy resurslar manbai, balki ilg‘or texnologiyalar, boshqaruv tajribasi va xalqaro standartlarni ham olib kiradi. Bu esa milliy iqtisodiyotning global iqtisodiy tizimga integratsiyalashuvini tezlashtiradi. Shu bilan birga, xorijiy investitsiyalar eksportga yo‘naltirilgan ishlab chiqarishni rivojlantiradi va valyuta tushumlarini oshiradi. Natijada mamlakatning to‘lov balansi mustahkamlanadi va iqtisodiy barqarorlik ta’minlanadi[5]. Davlat investitsiya faoliyatini tartibga soluvchi asosiy subyekt hisoblanadi. U qonunchilik bazasini yaratish, soliq imtiyozlarini joriy etish va strategik investitsiya loyihalarini qo‘llab-quvvatlash orqali iqtisodiyotga faol ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, davlat xususiy sektor bilan hamkorlikda (PPP – public-private partnership) yirik infratuzilma loyihalarini amalga oshiradi. Bu esa investitsiya resurslaridan samarali foydalanishga yordam beradi va iqtisodiy o‘sishni jadallashtiradi[6].

Investitsiya faoliyatini chuqur tahlil qilishda uning tarkibiy tuzilmasi va yo‘naltirilish mexanizmlarini ham inobatga olish muhim hisoblanadi. Amaliyotda investitsiyalar real va moliyaviy shakllarga bo‘linadi. Real investitsiyalar ishlab chiqarish vositalari, infratuzilma va texnologik yangilanishlarga yo‘naltirilsa, moliyaviy investitsiyalar qimmatli qog‘ozlar, aksiyalar va boshqa moliyaviy instrumentlarga kapital joylashtirish orqali daromad olishga qaratiladi. Ushbu ikki yo‘nalish iqtisodiyotning turli segmentlarida kapital aylanishini ta’minlaydi.

So‘nggi yillarda raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi investitsiya jarayonlariga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Xususan, fintech yechimlari, blokcheyn texnologiyalari va raqamli platformalar investitsiya operatsiyalarini tezlashtirish, shaffofligini oshirish hamda tranzaksiya xarajatlarini kamaytirishga xizmat qilmoqda. Bu esa investitsiya bozorlarining global integratsiyasini kuchaytirmoqda va yangi turdagi investitsiya instrumentlarining paydo bo‘lishiga olib kelmoqda. Shuningdek, investitsiya qarorlarini qabul qilishda makroiqtisodiy indikatorlar bilan bir qatorda mikro darajadagi tahliliy vositalardan ham foydalanish keng tarqalmoqda. Risklarni boshqarish, portfel diversifikatsiyasi va kutilayotgan daromadni prognozlash kabi yondashuvlar investitsiya samaradorligini oshirishda muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, noaniqlik sharoitida investitsiya portfelini diversifikatsiya qilish moliyaviy yo‘qotishlarni kamaytirishning eng samarali usullaridan biri sifatida qaraladi. Bundan tashqari, barqaror rivojlanish konsepsiyasi investitsiya siyosatida yangi yo‘nalish sifatida shakllanmoqda. “Yashil investitsiyalar” ekologik toza texnologiyalarni qo‘llab-quvvatlash, resurslardan oqilona foydalanish va atrof-muhitga salbiy ta’sirni kamaytirishga qaratilgan bo‘lib, uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu yo‘nalish nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va ekologik manfaatlarni ham uyg‘unlashtiradi.

Xulosa. Investitsiya faoliyati mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta’minlovchi asosiy omillardan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Uning mikroiqtisodiy darajadagi ta’siri korxonalar faoliyatini modernizatsiya qilish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish hamda innovatsion jarayonlarni jadallashtirish orqali namoyon bo‘ladi. Bu esa korxonalarning raqobatbardoshligini kuchaytirib, ularning bozordagi o‘rnini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Makroiqtisodiy jihatdan esa investitsiyalar milliy iqtisodiyotning umumiy o‘sish sur’atlarini belgilab beradi, yalpi ichki mahsulot hajmining kengayishiga, bandlik darajasining oshishiga hamda iqtisodiy barqarorlikning ta’minlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, investitsiya oqimlarining samarali boshqarilishi iqtisodiyotning tarkibiy o‘zgarishlarini tezlashtiradi va ishlab chiqarish tarmoqlarining diversifikatsiyasiga imkon yaratadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, investitsiya jarayonlarining samaradorligi ko‘p jihatdan investitsiya muhitining qulayligi, davlat siyosatining izchilligi hamda moliyaviy infratuzilmaning rivojlanganlik darajasiga bog‘liq. Ayniqsa, xorijiy investitsiyalarni jalb etish va ularni samarali yo‘naltirish milliy iqtisodiyotning global iqtisodiy tizimdagi integratsiyasini kuchaytiradi. Umuman olganda, investitsiya faoliyatini yanada rivojlantirish va uni iqtisodiyotning ustuvor yo‘nalishlariga samarali

yo‘naltirish mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy o‘sishini ta’minlashda hal qiluvchi omil bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Samuelson P. A., Nordhaus W. D. *Economics*. McGraw-Hill Education, 2010.
2. Mankiw N. G. *Principles of Economics*. Cengage Learning, 2018.
3. World Bank. *World Development Report 2024: Investing in Human Capital*. Washington, D.C., 2024.
4. UNCTAD. *World Investment Report 2025: International Tax Reforms and Sustainable Investment*. United Nations, Geneva, 2025.
5. OECD. *OECD Investment Policy Reviews: Uzbekistan*. OECD Publishing, 2023.
6. Stiglitz J. E. *Economics of the Public Sector*. W.W. Norton & Company, 2015.
7. Todaro M. P., Smith S. C. *Economic Development*. Pearson, 2019.
8. Sharpe W. F., Alexander G. J., Bailey J. V. *Investments*. Prentice Hall, 1999.

Uzakova Kamola Bekhzodovna,
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti assistenti,

DAVLAT BYUDJETINING MAMLAKAT IJTIMOIY-IQTISODIY RIVOJLANISHIDAGI O‘RNI

Annotatsiya: Ushbu maqolada davlat byudjetining mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta’minlashdagi ahamiyati yoritilgan. Byudjetning asosiy funksiyalari, uning iqtisodiy o‘sish, aholi bandligi, ijtimoiy soha va infratuzilma rivojiga ta’siri tahlil qilingan. Shuningdek, globallashuv va iqtisodiy beqarorlik sharoitida byudjet siyosatining o‘rni ko‘rib chiqilgan. Byudjet mablag‘laridan samarali foydalanish va byudjet tizimi shaffofligini oshirishning zamonaviy yondashuvlari tadqiq etilgan. Tadqiqot natijasida davlat byudjeti iqtisodiyotni tartibga solish va barqaror rivojlanishni ta’minlashning muhim vositasi ekanligi xulosa qilingan.

Kalit so‘zlar: davlat byudjeti, byudjet siyosati, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, davlat xarajatlari, byudjet daromadlari, iqtisodiy o‘sish, mahalliy byudjet, moliya tizimi, byudjetni tartibga solish, barqaror rivojlanish.

Abstract: This article examines the importance of the state budget in ensuring the socio-economic development of a country. The main functions of the budget and its impact on economic growth, employment, social sectors, and infrastructure development are analyzed. Special attention is paid to the role of budget policy in the

context of globalization and economic instability. The study also explores modern approaches to effective budget management and increasing transparency in the budget system. It is concluded that the state budget is one of the most important tools for economic regulation and sustainable national development.

Keywords:state budget, budget policy, socio-economic development, public expenditures, budget revenues, economic growth, local budget, financial system, budget regulation, sustainable development.

Zamonaviy sharoitda davlat byudjeti iqtisodiyotni tartibga solish va mamlakatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta’minlashning eng muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Byudjet orqali davlat moliyaviy resurslarni qayta taqsimlaydi, ijtimoiy sohani moliyalashtiradi, infratuzilma, ta’lim, sog‘liqni saqlash va boshqa strategik muhim yo‘nalishlarni qo‘llab-quvvatlaydi. Samarali byudjet siyosati iqtisodiy o‘sishga, aholi turmush darajasining oshishiga va davlat moliyaviy barqarorligining mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Globallashuv, iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasi va tashqi iqtisodiy tahdidlarning kuchayishi sharoitida byudjet mablag‘larini oqilona boshqarishning ahamiyati ortib bormoqda. Ayniqsa, byudjet tizimi shaffofligini oshirish, davlat xarajatlari samaradorligini ta’minlash hamda byudjet muvozanatini saqlash masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Davlat byudjeti nafaqat mamlakatning moliyaviy rejasi, balki davlat ijtimoiy-iqtisodiy siyosatini amalga oshirishning muhim mexanizmi ham hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi davlat byudjetining mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi rolini o‘rganish, shuningdek, uning iqtisodiy barqarorlik, aholini ijtimoiy himoya qilish va davlatning barqaror rivojlanishiga ta’sirini tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqotning nazariy va axborot bazasini mahalliy va xorijiy iqtisodchi olimlarning ilmiy ishlari, normativ-huquqiy hujjatlar, statistik ma’lumotlar hamda xalqaro moliyaviy tashkilotlar materiallari tashkil etdi.

Davlat byudjeti mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta’minlashda muhim o‘rin tutadi. Byudjet mablag‘larini samarali taqsimlash ta’lim, sog‘liqni saqlash, infratuzilma va boshqa ijtimoiy ahamiyatga ega sohalarning rivojlanishiga xizmat qiladi, bu esa aholining turmush darajasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Byudjet siyosati davlat iqtisodiy barqarorligi, bandlik darajasi va investitsion faollikka sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ijtimoiy dasturlar va infratuzilma loyihalariga davlat xarajatlarining oshirilishi iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish va aholi farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, byudjet mablag‘larini boshqarish samaradorligini oshirish, byudjet tizimi shaffofligini kuchaytirish va byudjet nazorati mexanizmlarini takomillashtirish zarurati mavjud. Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida davlat moliyasini boshqarish jarayoniga zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma’lumotlariga ko‘ra, so‘nggi yillarda davlat byudjeti ko‘rsatkichlari barqaror o‘sish tendensiyasini namoyon etmoqda:

- 2024-yilda davlat byudjeti daromadlari taxminan 270,4 trillion so‘mni, xarajatlari esa 312,9 trillion so‘mni tashkil etdi, byudjet taqchilligi YAIMning qariyb 4 foiziga teng bo‘ldi.
- 2024-yilning birinchi yarmida byudjet daromadlari 121 trillion so‘mga, xarajatlari esa 149,8 trillion so‘mga yetdi, bu esa davlat moliyaviy oqimlarining oshib borayotganini ko‘rsatadi.
- 2025-yilda davlat byudjeti daromadlari 308,5 trillion so‘m, xarajatlari esa 344,6 trillion so‘m darajasida prognoz qilinmoqda.
- Har yili byudjet xarajatlarining 50–52 foizdan ortig‘i ta’lim, sog‘liqni saqlash va aholini ijtimoiy himoya qilish kabi ijtimoiy sohalarga yo‘naltirilmoqda.

Statistik ma’lumotlar O‘zbekiston davlat byudjeti barqaror o‘sish tendensiyasiga ega ekanligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, xarajatlarning katta qismi ijtimoiy rivojlanishga yo‘naltirilmoqda. Biroq byudjet taqchilligi saqlanib qolmoqda, bu esa davlat moliyasini boshqarish samaradorligini yanada oshirishni talab qiladi.

Davlat byudjeti ijtimoiy-iqtisodiy siyosatni amalga oshirish va mamlakatning barqaror rivojlanishini таъминlashning eng muhim vositasi hisoblanadi.

Davlat byudjeti mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni tartibga solishning asosiy mexanizmlaridan biridir. Davlat daromadlari va xarajatlari tizimi orqali iqtisodiyot hamda ijtimoiy sohaning ustuvor yo‘nalishlari moliyalashtiriladi, bu esa aholi turmush darajasining oshishiga va davlatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Hozirgi sharoitda byudjet mablag‘laridan samarali foydalanish masalasi alohida dolzarblik kasb etmoqda. Davlat xarajatlarining iqtisodiyot rivojiga ijobiy ta’siriga qaramasdan, byudjet tizimida resurslarni samarasiz taqsimlash, shaffoflikning yetarli emasligi va moliyaviy nazoratni kuchaytirish zarurati bilan bog‘liq muammolar saqlanib qolmoqda. Bu esa byudjet rejalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish va byudjet jarayoni ishtirokchilari mas’uliyatini oshirishni talab qiladi.

Bundan tashqari, globallashuv va raqamlashtirish jarayonlari davlat byudjetini

shakllantirish va ijro etishga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Raqamli texnologiyalardan foydalanish byudjet tizimining ochiqligini oshirish, moliyaviy operatsiyalarni tezlashtirish va davlat moliyasini boshqarish sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Shu sababli zamonaviy raqamli byudjetlashtirish va elektron boshqaruv usullarini joriy etish muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Shunday qilib, byudjet tizimini yanada rivojlantirish moliyaviy barqarorlikni ta’minlash, davlat xarajatlari samaradorligini oshirish va byudjet siyosatining ijtimoiy yo‘naltirilganligini kuchaytirishga qaratilishi lozim. Bu esa uzoq muddatli iqtisodiy o‘sish va aholi farovonligini oshirish uchun qulay sharoit yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi. — Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi.
2. Abdullayev Yo. “Moliya va moliyaviy boshqaruv”. — Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
3. Shodmonov Sh., G‘afurov U. “Iqtisodiyot nazariyasi”. — Toshkent: Iqtisod-moliya, 2019.
4. Musgrave R., Musgrave P. “Public Finance in Theory and Practice”. — New York: McGraw-Hill, 2017.
5. Stiglitz J. “Economics of the Public Sector”. — New York: W.W. Norton & Company, 2015.
6. IMF. “Government Finance Statistics Manual”. — International Monetary Fund, 2014.

Uzakova Kamola Bekhzodovna,
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti assistenti,

ZAMONAVIY IQTISODIYOT SHAROITIDA BYUDJET TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy iqtisodiyot sharoitida byudjet tizimini raqamlashtirish jarayonlari ko‘rib chiqilgan. Davlat moliyasini boshqarishda raqamli texnologiyalarni joriy etishning asosiy yo‘nalishlari, jumladan byudjetni rejalashtirish, ijro etish va nazorat qilish jarayonlarini avtomatlashtirish tahlil qilingan. Byudjet jarayonining shaffofligi, samaradorligi va hisobdorligini oshirishda axborot tizimlarining o‘rni alohida yoritilgan. Shuningdek, raqamlashtirishning afzalliklari — ma’muriy xarajatlarni kamaytirish, moliyaviy ma’lumotlarni tez qayta ishlash va

korrupsiyaviy xatarlarni pasaytirish imkoniyatlari ko‘rsatib o‘tilgan. Xulosada byudjet tizimining raqamli transformatsiyasi davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishning muhim omili ekanligi ta’kidlangan.

Kalit so‘zlar: raqamlashtirish, byudjet tizimi, davlat moliyasi, elektron byudjet, byudjetni rejalashtirish, moliyaviy texnologiyalar, byudjet shaffofligi, davlat boshqaruvi, avtomatlashtirish, iqtisodiy rivojlanish.

Abstract: This article examines the process of digitalization of the budget system in the context of the modern economy. It analyzes the main directions of introducing digital technologies in public financial management, including the automation of budget planning, execution, and control over public funds. Special attention is given to the role of information systems in enhancing transparency, efficiency, and accountability of the budget process. The study also highlights the advantages of digitalization, such as reducing administrative costs, accelerating financial data processing, and minimizing corruption risks. In conclusion, it is emphasized that the digital transformation of the budget system is a key factor in improving public administration efficiency and ensuring sustainable economic development.

Keywords: digitalization, budget system, public finance, e-budget, budget planning, financial technologies, budget transparency, public administration, automation, economic development.

Jahon iqtisodiyoti rivojlanishining zamonaviy sharoitida raqamlashtirish davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishning asosiy omillaridan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, ushbu jarayon davlat moliyasi sohasida alohida аҳамиyat kasb etadi, chunki axborotni qayta ishlash tezligi, shaffofligi va aniqligi boshqaruv qarorlarini qabul qilish sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli byudjet tizimini raqamlashtirish davlat moliya tizimini modernizatsiya qilishning муҳим yo‘nalishi sifatida қаралмоқда.

Byudjet tizimi mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta’minlashga yo‘naltirilgan moliyaviy resurslarni taqsimlash va қайта taqsimlashning asosiy vositasi hisoblanadi. Byudjet jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish давлат xarajatlari shaffofligini oshirish, byudjet mablag‘laridan foydalanish ustidan nazoratni kuchaytirish hamda samarasiz boshqaruv xavfini kamaytirish imkonini beradi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi raqamli iqtisodiyot sharoitida byudjetni rejalashtirish va ijro etish samaradorligini oshirish zarurati bilan belgilanadi. Davlat moliyasining raqamli transformatsiyasi маълумотларни qayta ishlashni tezlashtirish, jarayonlarni avtomatlashtirish va ma’muriy xarajatlarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Mazkur maqolaning мақсади byudjet tizimini raqamlashtirish jarayonlarini o‘rganish va uning davlat boshqaruvi samaradorligi hamda мамлакат ijtimoiy-

iqtisodiy rivojlanishiga ta’sirini baholashdan iborat.

Tadqiqot jarayonida umumilmiy va maxsus usullardan foydalanildi. Tahlil va sintez usuli byudjet jarayonining raqamli transformatsiyasi mohiyatini va uning davlat boshqaruvi samaradorligiga ta’sirini o‘rganishda qo‘llanildi. Taqqoslash usuli yordamida davlat moliyasi sohasida elektron byudjet tizimlari va raqamli texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha xorijiy tajriba o‘rganildi.

Shuningdek, tizimli yondashuv usullaridan foydalanilib, byudjet tizimi rejalashtirish, ijro, hisob va nazoratni o‘z ichiga olgan yagona raqamli ekotizim sifatida ko‘rib chiqildi. Statistik va iqtisodiy tahlil usullari orqali raqamli yechimlarni joriy etish samaradorligi, byudjet jarayonlarini avtomatlashtirish darajasi va davlat xarajatlari shaffofligining oshishi baholandi.

Tadqiqotning axborot bazasini normativ-huquqiy hujjatlar, ilmiy nashrlar, xalqaro tashkilotlar hisobotlari hamda Iqtisodiyot va moliya vazirligi va boshqa rasmiy manbalar ma’lumotlari tashkil etdi.

Tadqiqot davomida byudjet tizimini raqamlashtirish davlat moliyasini boshqarish samaradorligiga sezilarli ijobiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi. Byudjetni rejalashtirish va ijro etishning elektron tizimlarini joriy etish moliyaviy ma’lumotlarni qayta ishlashni tezlashtiradi, hisob-kitoblar aniqligini oshiradi va byudjet mablag‘larini taqsimlashdagi xatoliklar ehtimolini kamaytiradi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar davlat daromadlari va xarajatlari haqidagi ma’lumotlarga ochiq kirishni ta’minlash orqali byudjet jarayonining shaffofligini oshiradi. Bu esa jamoatchilik nazoratini kuchaytiradi va korrupsiya xavfini kamaytiradi.

Bundan tashqari, byudjet jarayonlarini avtomatlashtirish ma’muriy xarajatlarni qisqartirish va moliyaviy qarorlarni tezkor қабул қилишга xizmat qilishi aniqlangan. Raqamli platformalardan foydalanish davlat boshqaruvining turli darajalarini yagona axborot tizimiga integratsiya qilish imkonini beradi.

Shunday qilib, byudjet tizimini raqamlashtirish davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishning muhim omili bo‘lib, mamlakatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Olingan natijalar shuni tasdiqlaydiki, byudjet tizimini raqamlashtirish zamonaviy iqtisodiyot sharoitida davlat boshqaruvini modernizatsiya qilishning asosiy yo‘nalishlaridan biridir. Byudjetni rejalashtirish, ijro etish va nazorat qilishning elektron shakllariga o‘tish davlat moliyaviy resurslaridan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Shu bilan birga, raqamli transformatsiya jarayoni bir qator muammolar bilan ham

kechmoqda. Jumladan, axborot texnologiyalariga katta boshlang‘ich investitsiyalar zarurligi, davlat moliya tizimlarining kiberxavfsizligini ta’minlash hamda byudjet sohasi xodimlarining raqamli savodxonligini oshirish zarurati mavjud. Ushbu masalalar hal etilmas ekan, raqamli yechimlarni joriy etish samaradorligi cheklanishi mumkin.

Davlat organlari darajasida turli axborot tizimlarini integratsiya qilish masalasi ham alohida аҳамиятга ega. Dasturiy platformalarning yetarli darajada mos emasligi ma’lumot almashinuvi samaradorligini pasaytirishi va qaror қабул қилиш jarayonlarini sekinlashtirishi mumkin. Shu sababli давлат moliyasini boshqarishning yagona raqamli infratuzilmasini yaratish muhim yo‘nalish hisoblanadi.

Bundan tashqari, xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, byudjet tizimini muvaffaqiyatli raqamlashtirish davlat boshqaruvi shaffofligini oshiradi, byudjet siyosati sifatini yaxshilaydi va jamiyat ishonchini mustahkamlaydi. Shu munosabat bilan byudjet sohasida raqamli texnologiyalarni yanada rivojlantirish strategik muhim vazifa hisoblanadi.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda davlat moliyasini boshqarish jarayonlarini avtomatlashtirish darajasi 80–90 foizdan oshdi, jumladan, byudjetning elektron g‘aznachilik ijrosi va xarajatlarni onlayn nazorat qilish tizimlari joriy etildi.

Davlat to‘lovlarining 95 foizdan ortig‘i elektron g‘aznachilik tizimlari orqali amalga oshirilmoqda, bu esa naqd pul operatsiyalaridan foydalanishni sezilarli kamaytirdi.

my.gov.uz platformasi orqali ko‘rsatilayotgan davlat xizmatlarining 60 foizdan ortig‘i elektron shaklda taqdim etilmoqda, jumladan moliyaviy va byudjet xizmatlari ham.

Raqamli tizimlarni joriy etish byudjet operatsiyalarini qayta ishlash muddatlarini o‘rtacha 30–40 foizga qisqartirish imkonini berdi.

Xalqaro tashkilotlar (World Bank, IMF) baholashlariga ko‘ra, davlat moliyasini raqamlashtirish uzoq muddatli istiqbolda ma’muriy xarajatlarni 10–20 foizga kamaytirishi mumkin.

Elektron nazorat tizimlaridan foydalanish korrupsiya xavfini kamaytirish va byudjet xarajatlari shaffofligini oshirishga yordam bermoqda, bu esa davlat moliyasi shaffofligi indeksining oshishida o‘z aksini topmoqda.

Statistik ma’lumotlar byudjet tizimini raqamlashtirish davlat moliyasining samaradorligini oshirish, byudjet jarayonlarini tezlashtirish va davlat mablag‘larini boshqarish shaffofligini kuchaytirishga xizmat qilayotganini ko‘rsatmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi. — Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli rivojlanish strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. — Toshkent, 2020.
3. Abdullayev Yo. “Moliya va moliyaviy boshqaruv”. — Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
4. Shodmonov Sh., G‘afurov U. “Iqtisodiyot nazariyasi”. — Toshkent: Iqtisod-moliya, 2019.
5. OECD. “Digital Government and Open Data”. — Paris: OECD Publishing, 2021.
6. World Bank. “Digital Governance and Public Financial Management”. — Washington, DC, 2022.
7. IMF. “Fiscal Transparency and Digitalization Report”. — International Monetary Fund, 2021.
8. United Nations. “E-Government Survey”. — UN DESA, 2022.
9. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi rasmiy sayti.
10. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi rasmiy ma’lumotlari.

Uzakova Kamola Bekhzodovna,
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti assistenti,

MAHALLIY BYUDJETLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI: XALQARO TAJRIBA

Annotatsiya: Ushbu maqolada mahalliy byudjetlardan samarali foydalanish masalalari xalqaro tajriba asosida tahlil qilingan. Mahalliy moliyani boshqarishning zamonaviy yondashuvlari, byudjet mablag‘larini taqsimlash mexanizmlari va byudjet xarajatlari samaradorligini oshirish usullari o‘rganilgan. Shuningdek, byudjet jarayoni shaffofligini ta’minlash, hududlarning moliyaviy mustaqilligini kuchaytirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha xorijiy tajribaga alohida e’tibor qaratilgan. Tadqiqot natijasida mahalliy byudjetlarni samarali boshqarish hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi va davlat moliyaviy barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega ekanligi xulosa qilingan.

Kalit so‘zlar: mahalliy byudjet, byudjet samaradorligi, davlat moliyasi, xalqaro

tajriba, byudjet siyosati, hududiy rivojlanish, moliyaviy mustaqillik, byudjet xarajatlari, raqamlashtirish, davlat boshqaruvi.

Abstract: This article examines the efficiency of local budget utilization based on international experience. Modern approaches to local financial management, mechanisms of budget allocation, and methods for improving the efficiency of public expenditures are analyzed. Special attention is paid to foreign practices in ensuring transparency, strengthening financial independence of regions, and digitalizing the budget process. The study also explores factors influencing sustainable regional development and improving the quality of public services at the local level. As a result, it is concluded that effective management of local budgets contributes to socio-economic development of regions and strengthens the financial stability of the state.

Keywords: local budget, budget efficiency, public finance, international experience, budget policy, regional development, financial independence, public expenditures, digitalization, public administration.

Iqtisodiyot rivojlanishining zamonaviy sharoitida mahalliy byudjetlardan samarali foydalanish hududlarning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta’minlashda alohida ahamiyat kasb etmoqda. Mahalliy byudjetlar ta’lim, sog‘liqni saqlash, uy-joy kommunal xo‘jaligi, infratuzilma va aholining turmush sifatiga bevosita ta’sir qiluvchi boshqa sohalarni moliyalashtirishning muhim vositasi hisoblanadi.

Globallashuv va hududlarning moliyaviy mustaqilligi kuchayib borayotgan sharoitda mahalliy darajada byudjet resurslarini oqilona boshqarish zarurati ortmoqda. Mahalliy byudjetlardan samarali foydalanish hududlarning investitsion jozibadorligini oshirish, tadbirkorlikni rivojlantirish va davlat moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, mahalliy moliyani muvaffaqiyatli boshqarish shaffoflik, hisobdorlik, raqamlashtirish va samarali byudjet nazorati tamoyillariga asoslanadi. Ko‘plab mamlakatlarda zamonaviy byudjet rejalashtirish usullari va elektron moliyaviy boshqaruv tizimlarini joriy etish davlat xizmatlari sifati hamda byudjet mablag‘laridan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshirish imkonini berdi.

Mavzuning dolzarbligi mahalliy byudjetlardan samarali foydalanish bo‘yicha xorijiy tajribani o‘rganish va zamonaviy yondashuvlarni milliy amaliyotda qo‘llash imkoniyatlari bilan belgilanadi. Mazkur maqolaning maqsadi mahalliy byudjetlarni boshqarish bo‘yicha xalqaro tajribani tahlil qilish hamda hududiy darajada byudjet mablag‘laridan foydalanish samaradorligini oshirishning asosiy yo‘nalishlarini

aniqlashdan iborat.

Tadqiqot davomida umumilmiy va maxsus tahlil usullaridan foydalanildi. Tahlil va sintez usuli mahalliy byudjetlardan foydalanish samaradorligining nazariy asoslarini va hududiy darajada davlat moliyasini boshqarish xususiyatlarini o‘rganishda qo‘llanildi. Taqqoslash usuli yordamida turli mamlakatlarda mahalliy byudjetlarni tashkil etish va boshqarish bo‘yicha xalqaro tajriba o‘rganildi.

Tadqiqotning axborot bazasini mahalliy va xorijiy mualliflarning ilmiy ishlari, normativ-huquqiy hujjatlar, xalqaro tashkilotlarning statistik ma’lumotlari hamda davlat moliya organlari materiallari tashkil etdi.

Tadqiqot natijasida mahalliy byudjetlardan samarali foydalanish hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi. Xalqaro tajriba tahlili shuni ko‘rsatdiki, mahalliy hokimiyat organlarining moliyaviy mustaqilligi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda infratuzilma, ijtimoiy soha va tadbirkorlik faoliyati yanada barqaror rivojlanmoqda.

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, zamonaviy byudjet rejalashtirish usullari va raqamli texnologiyalarni joriy etish byudjet mablag‘laridan foydalanish shaffofligi va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bir qator xorijiy mamlakatlarda elektron moliyaviy boshqaruv tizimlaridan foydalanish ma’muriy xarajatlarni qisqartirish, qaror qabul qilish jarayonlarini tezlashtirish va byudjet ijrosi ustidan nazoratni kuchaytirish imkonini berdi.

Bundan tashqari, tahlil natijalari mahalliy byudjetlar samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri byudjet ma’lumotlarining ochiqligini ta’minlash va aholining mahalliy byudjetni shakllantirish jarayonida ishtirok etishini ko‘rsatdi. Bu jamiyatning davlat hokimiyati organlariga bo‘lgan ishonchini oshirish va moliyaviy resurslarni yanada oqilona taqsimlashga yordam beradi.

Shunday qilib, xalqaro tajriba mahalliy byudjetlarni boshqarish tizimini takomillashtirish, raqamlashtirishni rivojlantirish va hududlarning moliyaviy mustaqilligini mustahkamlash davlatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining muhim sharti ekanligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, mahalliy byudjetlardan foydalanish samaradorligi ko‘p jihatdan hududlarning moliyaviy mustaqilligi darajasi, byudjet rejalashtirish sifati va davlat moliyasini boshqarish shaffofligiga bog‘liq. Xalqaro tajriba byudjet tizimini markazsizlashtirish moliyaviy resurslarni yanada oqilona taqsimlash va davlat xizmatlari sifatini oshirishga xizmat qilishini ko‘rsatmoqda.

Shu bilan birga, mahalliy byudjetlarni boshqarish jarayonida moliyaviy resurslarning cheklanganligi, byudjet xarajatlari ustidan nazorat samaradorligining

yetarli emasligi hamda hududlarning markazlashtirilgan transfertlarga qaramligi bilan bog‘liq muammolar saqlanib qolmoqda. Ushbu omillar mahalliy hokimiyat organlarining uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarni amalga oshirish imkoniyatlarini cheklashi mumkin.

Zamonaviy sharoitda byudjet jarayonini raqamlashtirish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Elektron moliyaviy boshqaruv tizimlaridan foydalanish byudjet shaffofligini oshirish, moliyaviy axborotni qayta ishlashni tezlashtirish va korrupsiyaviy xavflarni minimallashtirish imkonini beradi. Xalqaro amaliyot shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalarni joriy etish davlat institutlariga bo‘lgan jamoatchilik ishonchini mustahkamlash va byudjet siyosati samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, mahalliy byudjet tizimini yanada takomillashtirish hududlarning moliyaviy mustaqilligini kengaytirish, zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy etish va byudjet mablag‘laridan foydalanish ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirishga qaratilishi lozim. Bu hududlarning barqaror rivojlanishini va aholi turmush darajasining oshishini ta’minlaydi.

Rivojlangan mamlakatlarda mahalliy byudjetlarning umumiy davlat xarajatlaridagi ulushi:

- Germaniyada — taxminan 40%;
- Shvetsiyada — 50% dan ortiq;
- Kanadada — taxminan 45% ni tashkil etadi.

Bu hududlarning moliyaviy markazsizlashuvi va mustaqilligi yuqori darajada ekanligini ko‘rsatadi.

OECD ma’lumotlariga ko‘ra, byudjet shaffofligi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda davlat mablag‘laridan foydalanish samaradorligi va aholining davlat organlariga bo‘lgan ishonchi yuqori bo‘ladi.

O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda hududlarning moliyaviy mustaqilligi oshib bormoqda. 2024-yilda mahalliy byudjetlar daromadlari oldingi yilga nisbatan 15–18 foizga oshdi.

Mahalliy byudjet xarajatlarining 50 foizdan ortig‘i ta’lim, sog‘liqni saqlash, uy-joy kommunal xo‘jaligi va aholini ijtimoiy himoya qilish kabi ijtimoiy sohalarni moliyalashtirishga yo‘naltirilmoqda.

Davlat moliyasini boshqarishning raqamli tizimlarini joriy etish byudjet operatsiyalarini qayta ishlash muddatlarini 30–40 foizga qisqartirish va byudjet jarayonining shaffofligini oshirish imkonini berdi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, elektron platformalar va ochiq byudjet ma’lumotlaridan foydalanish korrupsiya xavfini kamaytirish va byudjet xarajatlari

ustidan nazorat samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Statistik ma’lumotlar mahalliy byudjetlardan samarali foydalanish va hududlarning moliyaviy mustaqilligini kengaytirish hududlarning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, davlat xizmatlari sifatini oshirish va davlat moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qilishini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi. — Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi.

2. Abdullayev Yo. “Moliya va moliyaviy boshqaruv”. — Toshkent: O‘qituvchi, 2020.

3. Shodmonov Sh., G‘afurov U. “Iqtisodiyot nazariyasi”. — Toshkent: Iqtisod-moliya, 2019.

4. Musgrave R., Musgrave P. “Public Finance in Theory and Practice”. — New York: McGraw-Hill, 2017.

5. Stiglitz J. “Economics of the Public Sector”. — New York: W.W. Norton & Company, 2015.

6. OECD. “Fiscal Decentralisation and Local Government Finance”. — Paris: OECD Publishing, 2021.

7. World Bank. “Local Government Financial Management”. — Washington, DC, 2020.

8. IMF. “Fiscal Transparency Handbook”. — International Monetary Fund, 2019.

9. United Nations. “Local Governance and Sustainable Development”. — UN DESA, 2021.

10. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi rasmiy sayti.

11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi rasmiy ma’lumotlari.

Gaybullaev Raxim Murodovich,
TDIU SF professori, i.f.d.
G-mail: rahimgaibullaev63@gmail.com

O‘ZBEKISTONDA TADBIRKORLIK FAOLIYATINI QO‘LLAB-QUVVATLASH IMKONIYATLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtisodiyotning bozor munosabatlariga kirib borishi jarayonidagi tadbirkorilik sub’ektlariga davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi va buning natijasida turli mulk va xo‘jalik yuritish shakllarining keng taraqqiyoti ular moliyaviy faoliyatini ishlab chiqarish samaradorligini rag‘batlantirish maqsadlarida takomillashtirishga qaratilgan qonunlar, Respublika Prezidentining Farmon va Qarorlari yoritilib, pirovard natijada respublikada kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning taraqqiy etishi uchun qulay makroiqtisodiy muhit yaratilishi bilan birga unga davlat tomonidan turli xil yordamlar ko‘rsatish masalalari muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: kichik biznes va xususiy tadbirkorlik, xo‘jalik yuritish sub’ektlari, moliya, kredit, qonun, Farmon, muloqot.

Abstract: In this article, the state's support for entrepreneurial entities during the process of the economy's transition to market relations is examined. llab-quvvatlanishi and, as a result, the broad development of various forms of property and enterprise, the laws aimed at improving their financial activities to boost production efficiency, The Decrees and Resolutions of the President of the Republic are examined, and ultimately the creation of a favourable macroeconomic environment for the development of small business and private entrepreneurship in the republic, together with the provision of various forms of state support, is discussed.

Keywords: small business and private entrepreneurship, business entities, finance, credit, law, Decree, communication.

Mamlakatimizda iqtisodiyotning bozor munosabatlariga kirib borishi jarayonidagi turli mulk va xo‘jalik yuritish shakllarining keng taraqqiyoti ular moliyaviy faoliyatini ishlab chiqarish samaradorligini rag‘batlantirish maqsadlarida takomillashtirishning muhim, dolzarb muammo ekanligini isbotlamoqda. Yurtimizning istiqboli bozor xizmat tarmoqlarini shakllantirish bilan birga monopoliyaga qarshi tadbirlarni amalga oshirish, raqobat muhitini vujudga keltirish bilan uzviy bog‘liqdirki, to‘liq bozor munosabatlarini shakllantirish yuzasidan iqtisodiy islohotlar mazkur vazifalarining ijobiy hal etilishi kichik biznes sub’ektlari

va xususiy tadbirkorlik faoliyatini tashkil etishning bozor talablariga javob beruvchi holatidan ham kelib chiqadi.

Ma’lumki, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, uning samarali faoliyat yuritishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Kichik biznesning rivojlanishi ko‘p jihatdan davlatning mazkur sektorni tartibga solish bo‘yicha olib boradigan siyosatiga bog‘liq. Jahon tajribasi, rivojlangan mamlakatlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning taraqqiy etishi uchun qulay makroiqtisodiy muhit yaratilishi bilan birga unga davlat tomonidan turli xil yordamlar ko‘rsatishdan dalolat beradi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha jahon tajribasi boy va xilma xil bo‘lsa-da, ular bir-birlaridan ushbu jarayonni amalga oshirish mexanizmi, usul va vositalari jihatidan farq qiladi. Mazkur tajribani o‘rganish, uning ijobiy tomonlaridan mamlakatimizning o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda samarali foydalanish iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgarishlar amalga oshirilayotgan bugungi kunda eng dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Umuman olganda, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni davlat tomonidan tartibga solishni ikki yo‘nalishda ko‘rib chiqish mumkin:

- tadbirkorlik, shu jumladan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyati uchun umumiy shart-sharoitlarni barpo etish;

- kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalarini xo‘jalik sharoitlariga moslashishni ta’minlash maqsadida ularni qo‘llab-quvvatlash va imtiyozlar taqdim etish.

Bu ikkala yo‘nalish o‘zaro bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, kichik va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Birinchi yo‘nalish barcha korxonalar uchun iqtisodiy erkinlikni kafolatlovchi, iste’molchilar manfaatlarini himoyalovchi va raqobatni rag‘batlantiruvchi qonunchilik tizimini o‘z ichiga oladi. Umumiy sharoitlarni barpo etishda davlatning soliq va byudjet siyosati muhim rol o‘ynaydi.

Ikkinchi yo‘nalishda davlatning kichik biznesga nisbatan olib borayotgan moliya va kredit siyosati, davlat bozorida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik uchun muayyan ulushni ta’minlash mexanizmi, ularga ko‘maklashishning boshqa turlari asosiy o‘ringa ega.

Dunyo amaliyotida tadbirkorlikni rag‘batlantirish jamiyat va davlat manfaati uchun zaruriy me’yor bo‘lib hisoblanadi. Chunki, tadbirkorlik davlat hokimiyati organlarining doimiy qo‘llab-quvvatlashi va e’tiboriga muhtoj bo‘ladi. Shu bilan birga, davlatning vazifasi kichik va o‘rta biznes korxonalariga moliyaviy, texnik va

boshqa resurslarni berish va ularni qanday bo‘lmasin qo‘llab-quvvatlashgina emas, balki bozor sharoitida ularning o‘zlarini tutib olishlari va rivojlanishlari uchun huquqiy va iqtisodiy shart-sharoitlarni yaratishdan iborat bo‘ladi.

Jahon tajribasiga ko‘ra, kichik biznes, xususan, kichik innovatsion biznesni rivojlantirish nafaqat ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlikni ta’minlaydi, balki mamlakatlarda amalga oshirilayotgan siyosiy dasturlarda ham o‘z ahamiyatini ko‘rsatadi. Kichik biznesni rivojlantirish jamiyat tarkibida o‘rta qatlamning ulushini ortishi, shu bilan birga mamlakatdagi iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy barqarorlikni ta’minlashning muhim omili hisoblanadi. Kichik biznes AQSh, Germaniya, Xitoy, Fransiya, Yaponiya, Italiya kabi rivojlangan mamlakatlarda iqtisodiyotni barqarorlashtirishda katta ahamiyat kasb etadi. «Xalqaro kichik biznes Kengashi (ICSB) ma’lumotlariga ko‘ra, kichik biznes sub’ektlari barcha korxonalarning 90% dan ortig‘ini, ish bilan band bo‘lganlarning 60-70% ni, yalpi ichki mahsulotning 50% ni tashkil etadi” [1]. Ushbu korxonalar dunyoning rivojlangan mamlakatlari iqtisodiyotining asosini tashkil etadi, iqtisodiy rivojlanishni rag‘batlantirishda ayollar va yosh tadbirkorlar hamda kam ta’minlangan aholi guruhlarini ishga joylashtirishda muhim rol o‘ynaydi.

Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti (IHRT) mamlakatlarida jami firmalarning 99%i kichik va o‘rta korxonalardir va ular ish o‘rinlari bilan ta’minlashning (40%dan 80%gacha) ulkan manbasidir, hamda YaIMning 30%-65%ini ta’minlaydi. Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida ham kichik va o‘rta biznes korxonalari 70% ish joyini ta’minladilar va iqtisodiy o‘sishga ulkan hissa qo‘shdilar. BMT ma’lumotlariga ko‘ra, jahon xo‘jalik tizimida kichik va o‘rta korxonalar mehnat ahlining 50%ini ish bilan ta’minlaydilar va mahsulot ishlab chiqarish hajmi jahonning turli mamlakatlarida milliy mahsulotning 33%dan 66%gachasini tashkil etadi[2].

O‘zbekistonda tadbirkorlikni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash ahvoliga nazar tashlansa, mamlakatimiz o‘z iqtisodiy islohatlarini olib borish jarayonida tobora shunga amin bo‘lmoqdaki, tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirmay turib, ishlab-chiqarishning pasayishini oldini olish va makroiqtisodiy barqarorlikka erishish, xo‘jalik yuritish tizimida va uning tarmoqlarida iqtisodiy va moliyaviy jihatdan mustahkamlikka erishib bo‘lmaydi. Tadbirkorlikni rivojlanishi yangi ish joylarini yaratishga, bozorni tovarlar va xizmatlar bilan to‘ldirishga, byudjetni soliq bilan ta’minlashda asosiy omil bo‘la oladi.

Shu jihatdan, O‘zbekistonda tadbirkorlikni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning maqsadi bo‘lib, tadbirkorlik muhitini shakllantirish va rivojlantirish uchun zaruriy shart-sharoitlarni yaratish, ya’ni, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni

qo‘llab-quvvatlash va himoya qilish, ular faoliyatini yuritishlarida erkinlik berish, aniq huquqiy kafolat bilan ta’minlash orqali, Respublika Prezidenti Sh.M. Mirziyoev ta’kidlaganidek, «Yagona yo‘limiz – tadbirkorlar sonini ko‘paytirish, odamlarni ishbilarmon qilish! Har bir hokim byudjetga qo‘shimcha daromadlarni ta’minlashi uchun o‘zi izlanishi, tadbirkorga sharoit yaratib, biznes vakillari bilan yelkama-yelka ishlashi kerak. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik uchun hamma yo‘llar ochilgan, undan samarali foydalanish zarur” [3].

Tadbirkorlik o‘z huquqiy kafolati to‘g‘risidagi davlat ko‘magini bozor islohatlari boshlangan davrdayoq ya’ni 1991 yil 15 fevralda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasining “Tadbirkorlik to‘g‘risida”gi Qonuni bilan oldi. So‘ngra, Respublika Prezidentining 1995 yil 5 yanvardagi «Xususiy tadbirkorlikda tashabbus ko‘rsatish va uni rag‘batlantirish to‘g‘risida»gi Farmoni va 1995 yil 21 dekabrdagi «Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni rag‘batlantirish to‘g‘risida» Qonuni qabul qilindi. 2000 yil 25 mayda qabul qilingan «Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida»gi qonun va keyinchalik yangi tahrirdagi Qonunning qayta 2012 yil 12 mayda qabul qilinishi ham bu ishda katta ko‘mak bo‘ldi. Bozor iqtisodiyoti islohatlarining chuqurlashib borish sharoitida kichik va xususiy tadbirkorlikka oid qonunchilikda ham takomillashtirilgan qoidalar kiritilishi zarurligidan kelib chiqib 2003 yil 11 dekabrda “Xususiy korxona tug‘risida”gi Qonun qabul qilindi. Bu qonunlarning qabul qilinishi, tadbirkorlikni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi iqtisodiy islohatlarning muhim yunalishi ekanligini bildiradi, hamda raqobatni rivojlantirishga turtki berishi, iqtisodiyotning unumsiz jihatlarini bartaraf etish, mamlakat hududlarida iste’mol bozorlarini tovar va xizmatlar bilan to‘ldirish, O‘zbekistonning iqtisodiy mustaqilligini ta’minlash, ish bilan band bo‘lishlik muammolarini yechishni belgilaydi.

Hozirgi vaqtda respublikada tadbirkorlik faoliyatini yuritishning va uni qo‘llab-quvvatlashning bir butun davlat-huquqiy boshqaruvining tizimi vujudga keldi. Mustaqil taraqqiyot yillarida ayni shu maqsadda o‘nlab qonunlar, Prezident Farmon va qarorlari qabul qilindi. Hech ikkilanmasdan aytish mumkin, ularda tadbirkorlik sohasining tashkiliy-huquqiy asosi to‘liq o‘z ifodasini topgan.

2022- 2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasida “Tadbirkorlik faoliyatini tashkil qilish va doimiy daromad manbalarini shakllantirish uchun sharoitlar yaratish, xususiy sektorning Yalpi ichki mahsulotdagi ulushini 80 foizga va eksportdagi ulushini 60 foizga yetkazish” mo‘ljallandi[4].

Mamlakatda qabul qilinayotgan xuquqiy-me’yoriy hujjatlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub’ektlari uchun yanada keng shart-sharoitlar yaratish, ularni

erkin faoliyatini ta’minlash va amalga oshayotgan islohotlarni yanada chuqurlashtirish va liberallashtirishga yo‘naltirilgan chora-tadbirlar o‘z aksini topgan[5]. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 5 oktyabrdagi “Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta’minlashga, xususiy mulkni xar tomonlama ximoya kilishga va ishbilarmonlik muxitini sifat jixatidan yaxshilashga doir kushimcha chora-tadbirlar tugrisida”gi Farmoni kabul kilingan va bu eng avvalo, xususiy mulkni xukukiy ximoya kilishni yanada kuchaytirishga, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik uchun kulay shart- sharoitlar yaratishga va xar tomonlama kullab-kuvvatlashga, YaIMda ushbu soxaning ulushini oshirib borishga, bandlik muammosini xal kilishga asos bo‘lmokda[6].

Bu me’yoriy hujjatlar eng avvalo, xususiy mulkni xukukiy ximoya kilishni yanada kuchaytirishga, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik uchun kulay shart-sharoitlar yaratishga va xar tomonlama kullab-kuvvatlashga, YaIMda ushbu soxaning ulushini oshirib borishga, bandlik muammosini xal kilishga asos bulmokda.

Garchi, bu xaqda so‘z yuritilganda, qilingan ishlar, ya’ni aynan biznes muhitning yaxshilanganini ko‘rsatuvchi misollarni keltirib O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti 2022 yil 22 avgustdagi ishbilarmonlar bilan bo‘lgan ikkinchi muloqotida keltirib o‘tganidek, “o‘tgan bir yil davomida tadbirkorlar tomonidan 55 mingdan ortiq biznes uchun binolar barpo etildi. Ya’ni, tadbirkorlar kelajakka ishonib, ko‘chmas mulkka investitsiyalarni ko‘paytirmoqda. Shuningdek, tushumlari 1 million dollardan oshgan tadbirkorlik sub’ektlari soni 5 mingtaga oshib, 26 mingtaga yetdi. Yana 1 ming nafari tovar aylanmasini 1 milliondan 10 million dollargacha yetkazdi. Tadbirkorlarimizdan 220 nafarining tushumlari esa 100 million dollarga yetdi. Mamlakatimizda eksport qiluvchi korxonalar soni 7,5 mingtaga yetdi, umumiy eksport hajmi 30 foiz ko‘paydi»[7].

2025 yildagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tadbirkorlar bilan ochiq muloqoti hamda uni tashkil qilish doirasida o‘tkazilgan 20 ta uchrashuvda kelib tushgan 15 mingta murojaatda ko‘tarilgan tizimli muammolarning yechimiga qaratilgan taklif va tashabbuslarni amalga oshirish hamda ochiq muloqotda belgilangan ustuvor vazifalarni bajarish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 20.08.2025 yildagi “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tadbirkorlar bilan V ochiq muloqotida belgilangan vazifalarni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qabul qilingan Farmoniga ko‘ra, quyidagilar belgilandi:

1. 2026–2027 yillarda tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, zarur

moliyaviy va infratuzilmaviy sharoitlarni yaratish uchun jami 270 trillion so‘m yo‘naltirilsin, xususan:

(a) erkin iqtisodiy va kichik sanoat zonalarining, shuningdek, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi yirik ishlab chiqarish loyihalarining infratuzilmasini rivojlantirish uchun Davlat byudjetidan 4 trillion so‘m;

(b) drayver loyihalar doirasida – 5 trillion so‘m;

(v) tanlab olingan tuman va shaharlarni jadal rivojlantirish dasturlari uchun – 6 trillion so‘m;

(g) tijorat banklari tomonidan kichik va o‘rta biznes uchun – 250 trillion so‘m, shu jumladan, tadbirkorlik dasturlari doirasida 30 trillion so‘m;

(d) “Tadbirkorlikni rivojlantirish kompaniyasi” AJ tomonidan kamida 5 mingta tadbirkorlik loyihalarini amalga oshirish uchun – 4 trillion so‘mlik moliyaviy qo‘llab-quvvatlash choralari.

2. 2026 yil 1 maydan boshlab tadbirkorlik sub’ektlariga kredit ajratish jarayonida ularning to‘lov qobiliyatini baholash uchun xarajatlar (soliq, kommunal to‘lovlar, tranzaksion operatsiyalar va boshqa ijobiy ko‘rsatkichlar bo‘yicha ma’lumotlarni), tovar aylanmasi, eksport operatsiyalari kabi davlat organlari va xususiy sektor vakillarida shakllangan ma’lumotlar bazalarida mavjud ma’lumotlar orqali muqobil skoring qilish tizimi joriy qilinsin [8].

Zero, iqtisodiyotda tadbirkorlik jarayonlarining kuchayishi bir qator ijtimoiy-iqtisodiy muammolarning oqilona hal etilishiga, taraqqiyotning “ichki kuchi”ning paydo bo‘lishiga, milliy iqtisodiyot raqobatdoshligini oshirishga, rivojlanishda demokratik tamoyillarning mustahkamlanishiga olib keladi. Biroq, tadbirkorlik faoliyatining o‘zi o‘ta murakkab, serqirra jarayon bo‘lib, uning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur o‘rganmay turib iqtisodiy islohotlarni samarali amalga oshirishning muhim natijalariga erishish mumkin emas. Shuningdek, ayni paytda O‘zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirish, mamlakatimizdagi siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikning poydevori bo‘lmish kichik va o‘rta mulkdorlar sinfini shakllantirish davlat miqyosida strategik vazifa sifatida belgilangan bo‘lib, o‘tkazilayotgan iqtisodiy islohotlar muvaffaqiyati, jamiyat barqarorligi u bilan bevosita bog‘liqdir. Bu vazifani hal etishda qulay muhitni barpo etish, huquqiy, tashkiliy-iqtisodiy va institutsional shart-sharoitlarni yanada takomillashtirish taqozo etiladi hamda bu borada nazariy-metodologik jihatdan muhim yo‘nalishlarni belgilashda tadbirkorlik faoliyati ustidagi izlanishlar va tadqiqotlar katta rol o‘ynaydi.

Albatta, bozor iqtisodiyotining qonunlari o‘zining umumiy xususiyatlari bilan bir qatorda har bir muayyan mamlakat va har bir hudud xususiyatlarini e’tiborga olgan holda namoyon bo‘ladi ya’ni, shu davlat tarixiy, demografik, milliy geosiyosiy va boshqa xususiyatlarini o‘zida aks ettiradi. Fikrimizga ko‘ra, kichik biznesni rivojlantirishda ham barcha davlatlar uchun xos bo‘lgan umumiy xususiyatlardan tashqari, o‘ziga xos hududiy, demografik, geosiyosiy, milliy xususiyatlarni ham e’tiborga olish zarur.

Albatta, bunda iqtisodiy o‘tish davrida yuzaga keladigan muammolar O‘zbekistonda ham o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘lmoqda. Chunki, respublikamiz iqtisodiyotida tadbirkorlikni yanada rivojlantirish jarayonida turibdi va davlat ko‘magiga muhtojdir. Ayniqsa, tadbirkorlik faoliyatini me’yoriy-huquqiy tartibga solish, moddiy-texnik ta’minot, moliyalashtirish, investitsiya, soliq tizimi, korxonalarning o‘z mablag‘lari yetishmovchiligi, bank kreditlarini olishdagi qiyinchiliklar, rag‘batlantirish, axborot texnologiyalaridan foydalanish, raqobatdoshlik muhitini qaror topishi, ishlab chiqarishni tashkil etishda ko‘pgina hal etilmagan muammolar mavjuddir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Aktamova N.R. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini baholashning holati va tahlili. “Xalqaro moliya va hisob” elektron jurnali. № 3, dekabr, 2016 yil. 9 b.

2. Afanasev V., Krьlova Ye. //Rossiyskiy ekonomicheskiy jurnal. 1996. № 10. str.45.

3. https://www.tergov.uz/uz/news/shavkat-mirzieev-nash-edinstvennyj-put-uvelichivat-chislo-predprinimatelej-realizovat-delovoj-potentsial-ljudej

4. https://lex.uz/docs/5841063

5. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. “Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta’minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo‘shimcha chora- tadbirlar qabul qilinganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”. –T.: 2016 yil 29 dekabr, №O‘RQ-418.

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. “Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta’minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”. –T.: 2016 yil 5 oktyabr, PF-4848-son.

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 22 avgustdagi ishbilarmonlar bilan muloqotdagi so‘zlagan nutqi.

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 20.08.2025 yildagi “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tadbirkorlar bilan V ochiq muloqotida belgilangan vazifalarni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.

Gaybullaev Raxim Murodovich, TDIU SF professori, i.f.d. (tel.: 99 0125078)
G-mail: rahimgaibullaev63@gmail.com

TIJORAT BANKLARIDA KREDIT PORTFELI SIFATIGA NAZARIY QARASHLAR

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtisodiy adabiyotlarda olimlarning tijorat banklarining kredit portfeli haqidagi nazariy qarashlari va tasniflari, bank kredit portfelining sifatini baholash va ularni ko‘rsatkichlar, shakllar va turlari bo‘yicha tasniflash orqali kredit portfelining sifatini boshqarish usullari va mezonlarini tahlil qilish hamda uning metodologiyasini takomillashtirish masalalari muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: banklar, kredit, bank kredit portfeli, bank kredit portfeli sifatini boshqarish, baholash, kredit riski.

Abstract: This article discusses the analysis of the methods and criteria for managing quality, as well as the issues of improving its methodology.

In economic literature, scholars' theoretical views and classifications of commercial banks' loan portfolios, the assessment of the quality of a bank's loan portfolio, and the classification of loan portfolios by indicators, forms, and types are examined. methods and criteria for managing the quality of the loan portfolio and the issues of improving its methodology are discussed.

Keywords: banks, credit, bank loan portfolio, bank loan portfolio quality management, assessment, credit risk.

Ma’lumki, tijorat banklari tomonidan kreditlar orqali xizmat ko‘rsatganda, bank olgan foizlar foydaning katta qismini tashkil qiladi. Biroq, tijorat banklari kredit operatsiyasini amalga oshirganda, ular yuqori risklarga ega bo‘ladilar. Shuning uchun, ta’kidlash joizki, kredit portfelini va kredit riskini boshqarish - bank faoliyati samaradorligini belgilovchi asosiy omil bo‘lib hisoblanadi. Kredit riskini boshqarish

usullaridan biri bu kredit portfelini diversifikatsiya qilishdir. Shunday ekan, bank xizmatlari iste'mol bozorida raqobatlashayotgan tijorat banklarining kredit siyosatining xususiyatlaridan kelib chiqib, banklar kredit portfeli sifatini boshqarishga qaratilgan mulohazalar bugungi kun uchun dolzarb ahamiyatga egadir.

Shunga ko'ra, tijorat banklarining kreditlash imkoniyatini yanada oshirish ularning kredit portfelining qanchalik shakllanganligiga ham bog'liq. Tijorat banklarining kredit portfelini sifatini esa bank boshqaruvida samaradorlikka erishib borish belgilaydi. Shuni ta'kidlash joizki, iqtisodiy adabiyotlarda tijorat banklarining kredit portfeli to'g'risida iqtisodchi olimlar turlicha fikr bildiradilar.

Portfel so'ziga A.B. Borisov «xo'jalik, moliyaviy faoliyat shakllari va turlari, tegishli hujjatlar, mablag'lar, buyurtmalar, ob'ektlar yig'indisi» deb talqin beradi[1]. Shu bilan birga, banklar tomonidan berilgan kreditlar ja'mi ham portfel tushunchasiga kiradi. O'z navbatida, amaliyotchilar kredit portfelini qarz oluvchilarga berilgan kreditlarning, shu jumladan muammoli kreditlarning umumiy to'plami sifatida ham tushunadilar[2]. Portfel so'ziga yondoshuv to'g'risida gapiradigan bo'lsak, shuni ta'kidlash kerakki, bu kredit tashkilotining rentabelligi, likvidligi va to'lov qobiliyatining maqbul nisbatiga erishishga intilib, bank aktivlari va majburiyatlarini sifatli boshqarishni anglatadi [3].

Kredit portfelini aniqlashda G'arbiy Yevropa iqtisodchi olimlari yondoshuvlari moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga, shuningdek, kredit portfelini «daromadli aktivlar to'plami» deb tushunadigan Bazel II kelishuvining tavsiyalariga asoslanadi [4]. Yoki, amerikalik iqtisodchi D.M.Noton kredit portfeli - bu kreditlarni turkumlashni o'z ichiga oladi deb ta'riflaydi [5].

I.V.Larionova o'z izlanishlarida kredit portfeli tuzilishining yagona mezonini, ya'ni kredit riskini ko'rib chiqqan bo'lsa, [6], O.I.Lavrushin, N.I.Valensev [7], M.Z. Sobirov [8] uchta asosiy mezonni ajratadi: risk (kredit riski), rentabellik va likvidlik.

Umuman olganda, risk, rentabellik va likvidlik bank tomonidan shakllantiriladigan har qanday aktivlar portfelining muhim belgilaridir. Shuning uchun ularning mazmuni uning kredit portfeli bilan bog'liq holda aniqlanishi kerak.

Yuqoridagi ta'riflardan ko'rinib turibdiki, bankning «kredit portfeli» atamasining bir ma'noli tushunchasi mavjud emas. Jismoniy va yuridik shaxslarga kreditlar berish orqali bank o'zining kredit portfelini shakllantirar ekan, bu portfelning tarkibi uning ishtirokchilari uchun har xil ekanligiga xulosa qilishimiz mumkin. Shunday ekan, fikrimizcha, tijorat bankining kredit portfeli qarz oluvchilarga (jismoniy va yuridik shaxslarga) muddati, to'lovi va qaytarilishi sharti bilan berilgan kreditlar yig'indisidir.

Shunga ko‘ra, ta’riflashimiz mumkinki, kredit portfeli bir necha tarkibiy qismlardan iborat bo‘lib, nafaqat hajmi, balki tuzilishi bilan ham tavsiflanishi lozim. Bu berayotgan ta’riflarimizga uyg‘un ravishda iqtisodiy adabiyotlarda tijorat bankining kredit portfeli konsepsiyasini talqin qilish va uning mohiyatini ochishda mulohaza va munozaralarda ham o‘z aksini topgan. Ayniqsa, O.I. Lavrushin va N.I. Valenseva ikkita jihatni (kategorik va amaliy) ajratadi, buning asosida, ularning fikriga ko‘ra, kredit portfelining mohiyatini o‘rganish kerak [7]. Amaliy jihat ko‘pincha turli mualliflar tomonidan qo‘llaniladi. Undan kelib chiqib, bankning kredit portfelining hajmiga emas, balki uning sifat tarkibiga ham e’tibor qaratish lozimligi ta’kidlangan.

A.M. Tavasievning ta’rifiga ko‘ra, agar kredit portfeli “faqat kreditlar ro‘yxati emas, balki ma’lum bir mezon bo‘yicha tuzilgan to‘plam bo‘lsa, u holda kredit portfeli berilgan kreditlar sifati va kredit faoliyatiga ko‘ra o‘ziga xos tavsifga ega bo‘ladi” [9].

Bu o‘rinda «sifat» kredit portfelini shakllantirish maqsadlariga amalda erishishning taxminiy ko‘rsatkichi bo‘lib hisoblanadi va bu G.V. Menyaylo fikricha, «kreditlash bo‘yicha bank talablariga javob beradigan kreditlar majmuidir» [10]. Va bu kredit portfelidir.

Shunday qilib, «kredit portfeli» tushunchasini ko‘rib chiqishda «kredit portfeli sifati» tushunchasi asosiy o‘rinda turadi, ammo bu ham aniqroq talqin qilinmayapdi. Shu jihatdan, kredit portfelining sifatini ikki tomonlama ko‘rib chiqish mumkin: bu bir tomondan, mulk sifatida kredit portfelining muhim belgisi bo‘lsa, ikkinchi tomondan esa, uni har tomonlama ijobiy tavsiflash imkoniyati sifatida. Shu o‘rinda professor O.I. Lavrushin tomonidan kredit portfeli sifatining eng muvaffaqiyatli ta’rifi taklif qilingan deb hisoblashimiz mumkin. Ya’ni, kredit portfelining sifati ta’rifida u kredit riskining maqbul darajasi va balans likvidligi bilan maksimal rentabellik darajasini ta’minlash qobiliyatiga ega bo‘lishini tushuntiradi. Ushbu ta’rif kredit portfelining asosiy xususiyatlari sifatida kredit riski, likvidlik va rentabellikdir, degan taxmindan kelib chiqadi, ya’ni kredit portfelining sifatini baholash mezonlari bo‘lib kredit riski darajasi, rentabellik va kredit portfelining likvidlik darajasi hisoblanadi [11].

Ushbu ta’rifga ko‘ra, kredit portfelining sifatini boshqarishning asosi - bu sifatni doimiy ravishda baholash va tavakkalchilik, likvidlik va rentabellikni boshqarish jarayonlari yagona tizim sifatida ishlaydi. Bunday ta’rif kredit portfelining sifati faqat muammoli aktivlar ulushiga qarab baholanishi kerakligi haqidagi stereotipik qarashni yo‘q qiladi, chunki kredit riski bilan bir qatorda kredit portfelining sifati ham likvidlik va rentabellik darajalari bilan baholanadi. .

Ko‘rib turganingizdek, kredit portfelini boshqarish masalasida kredit portfeli sifati tushunchasi birinchi o‘ringa chiqadi. U ssuda qarzi tarkibida individual

kreditlarning ulushini tavsiflovchi mutlaq ko‘rsatkichlar (ularning turlari bo‘yicha berilgan kreditlar hajmi va muddati o‘tgan kreditlar hajmi) va nisbiy ko‘rsatkichlarni o‘z ichiga olgan ko‘rsatkichlar tizimi bo‘yicha baholanadi.

Kredit portfelining sifatini baholash jarayonida kredit tashkilotlari tomonidan qo‘llaniladigan ko‘rsatkichlar asosan bozor munosabatlari bilan belgilanadi. Xalqaro tajribaga muvofiq, kredit portfelining sifati maxsus ishlab chiqilgan moliyaviy koeffitsientlar tizimi asosida baholanadi. Odatda bunday ko‘rsatkichlarning beshta guruhi qo‘llaniladi:

• kredit portfeli sifatining umumiy ko‘rsatkichi;
• bank kredit portfelining rentabelligi;
• kredit portfelini boshqarish sifati;
• tavakkalchilik siyosati;
• kreditlar bo‘yicha yo‘qotishlarni qoplash uchun bank zahiralarining etarliligi.

Shuni ta’kidlash zarurki, kredit portfelining sifati - bu allaqachon berilgan kreditlar asosida tuzilgan haqiqiy baholashdir va shuning uchun kredit portfelining tarkibini kredit sifati toifalari bo‘yicha bilish va muammoli, muddati o‘tgan va shubhali kreditlarning o‘rtacha foizini aniqlashda bank har bir toifadagi kreditlar bo‘yicha bank kredit operatsiyalari bo‘yicha yo‘qotishlarni kamaytirishga qaratilgan risklarni boshqarish tizimini o‘rnatadi [3]. Ushbu yondoshishlar risklarni boshqarish va kredit portfelining sifatini baholash o‘rtasidagi bevosita bog‘liqlikni ko‘rsatadi.

Ayrim mualliflarning fikricha, kredit portfelini boshqarish kredit riskini boshqarish tizimining bir qismidir. Bizning fikrimizcha, kredit portfelini boshqarish tizimi va kredit riskini boshqarish tizimi bir-biriga teng ravishda bog‘langan ikkita tizimdir. Kredit portfelini boshqarishda bankning kredit siyosati amalga oshiriladi. Kredit portfelini shakllantirishning asosiy talabi - portfel muvozanatli bo‘lishi, ya’ni ayrim kreditlar bo‘yicha ortib borayotgan risk boshqa kreditlarning ishonchliligi va rentabelligi bilan qoplanishi kerak, bu kredit portfelini boshqarish va kredit riskini boshqarish o‘rtasidagi asosiy bo‘g‘indir. Ularning o‘zaro bog‘liqligini yaqqol namoyon bo‘lishi shundaki, jami kredit riski hajmi kredit portfelini tizimlashtirish va sifatini tahlil qilishning asosiy mezonlaridan biri hisoblanadi.

Banklar o‘z aktivlari va kredit portfeli sifatini oshirish, bank faoliyatidagi tavakkalchiliklarni, jumladan kredit tavakkalchiligini boshqarishni takomillashtirish borasida kreditlar bo‘yicha tavakkalchiliklarni o‘z vaqtida aniqlash, sifatli baholash va bartaraf etishga qaratilgan zamonaviy axborot texnologiyalariga asoslangan integratsiyalashgan risk menejment tizimini qo‘llash kabi qator ilg‘or bank boshqaruvi usullarini amaliyotga kengroq joriy etishlari taqoza etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Borisov A.B. Bolshoy ekonomicheskiy slovar / A.B. Borisov. - M.: Knijnыy Mir, 2007. - 860 s.

2. Buxtin M.A. Metodы otsenki pokazateley kreditnogo riska / M.A. Buxtin // Operativnoe upravlenie i strategicheskiy menedjment v kommercheskom banke. - 2005. - №2. - S.70-91.

3. Ilyasov S.M., Gadjiev L.G. Kredit portfelining sifati va kredit risklari // Bank ishi. - 2008. - No 3. - S. 80-85.

4. Credit Risk Modelling: Current Practices and Applications. Basel Committee on Bank Supervision, 1999. - R.10.

5. Diana Mak Noton. Bankovskie uchrejdeniya v razvivayuщixsya stranax.- IER MBRR.-Vashington D.S., 2001.-s.75

6. Larionova I.V. Upravlenie aktivami i passivami v kommercheskom banke. M., 2003.

7. Bankovskie riski: ucheb. posobie / kollektiv avtorov; pod red. d-ra ekon. nauk, prof. O.I. Lavrushina i d-ra ekon. nauk, prof. N.I. Valensevoy. M., 2007.

8. Sabirov M.Z. Kreditnыy portfel kommercheskogo banka: dis. kand.ekon. nauk. M., 2002.

9. Bankovskoe delo: upravlenie i texnologii: ucheb. / pod red. prof. A.M. Tavasieva. M., 2005.

10. Menyaylo G.V. Suщnost i klassifikatsiya kreditnogo portfelya kommercheskogo banka // Vestnik VGU. 2005. № 2.

11. Bank risklari: darslik /O.I. Lavrushina, N.I. Valentseva - M.: KNORUS, 2008. - 232 p.

Junaidillo Sadievich Fayziev – Associate Professor
Samarkand Institute of Economics and Service,
Candidate of Technical Sciences

QUALITY OF ORGANIC COW'S MILK

Abstract: this article examines the quality of organic cow's milk in comparison with conventional milk. The study scientifically substantiates that the high content of omega-3 fatty acids and antioxidants in organic milk is associated with pasture grazing and a natural feeding system for cows.

Keywords: organic milk, unsaturated fatty acids, conjugated linoleic acid, pasteurization, national standard, organic livestock farming, feed base.

Annotatsiya: ushbu maqolada organik sigir sutining sifati an'anaviy sut bilan taqqoslangan holda ko'rib chiqiladi. Tadqiqot davomida organik sut tarkibidagi omega-3 yog' kislotalari va antioksidantlarning yuqori miqdori sigirlarning yaylovlarda boqilishi hamda tabiiy oziqlantirish tizimi bilan bog'liqligi ilmiy asoslab berildi.

Kalit so'zlar: organik sut, to'yinmagan yog' kislotalari, kon'yugatsiyalangan linol kislota, pasterizatsiya, milliy standart, organik chorvachilik, ozuqa bazasi.

Introduction. Currently, organic agriculture is rapidly developing as a result of the global transition toward a healthy lifestyle and the increasing demand for safe food products worldwide. Organic livestock farming, particularly the system of organic milk production, is a key factor not only in obtaining high-quality products but also in maintaining ecological balance and ensuring animal welfare [1]. According to global statistics, the organic dairy market is growing at an average annual rate of 6–8%, and its volume is projected to exceed 45 billion US dollars by 2030 [2].

The main difference between organic and conventional milk is reflected in its chemical composition and production technology. Studies show that milk from cows raised under organic farming systems contains 56% more unsaturated fatty acids, particularly Omega-3, than conventional milk [3]. This indicator is formed due to the feeding of animals on open pastures with natural grass and acquires important dietary significance for human health [4].

In the Republic of Uzbekistan, state support for the cultivation of organic products and the enhancement of export potential have also been identified as priority tasks. In particular, the Law of the Republic of Uzbekistan "On Organic Products" (Law No. ZRU-766), adopted in 2022, strengthened the legal foundations of the sector and opened the way for integration into international standards [5]. In addition, the

national standard O‘z DSt 3406:2019 establishes requirements for organic production and is harmonized with the international regulations of Codex Alimentarius (GL 32-1999) and the European Union (EU 2018/848) [6, 7].

However, the organization of quality control in organic milk production based on international standards, optimization of pasteurization regimes, and in-depth analysis of the physicochemical properties of products remain relevant scientific and practical issues. This article examines the quality of organic milk in the context of comparing national and international regulatory documents.

Research Methods. The study employed methods of abstract thinking, comparative analysis, economic analysis, systems approach, and statistical data analysis.

Analysis and Results. A comparative analysis of the physicochemical composition of organic milk (Table 1) showed that the nutritional value of milk produced under the organic system is significantly higher than that of conventional milk. In particular, the omega-3 fatty acid content in organic samples amounted to 0.8–1.2 g/100 g of fat, which is almost 60% higher than in conventional milk (0.4–0.5 g/100 g). This can be explained as follows. According to organic standards, cows are required to spend most of their time grazing on pastures and consuming fresh grass. Fresh forage contains large amounts of alpha-linolenic acid, which is converted into beneficial fatty acids present in milk. The significance of the high omega-3 fatty acid content in organic milk lies in its ability to reduce the risk of cardiovascular diseases and strengthen the immune system of consumers.

Table 1

Physicochemical Indicators of Organic and Conventional Milk (Comparative)

Indicators	Organic Milk	Conventional Milk	Difference (in favor of organic milk)
Omega-3 (g/100 g fat)	0,8 – 1,2	0,4 – 0,5	+60%
CLA (Conjugated Linoleic Acid)	1,1 – 1,5	0,5 – 0,7	+100%
Alpha-tocopherol (mg/100 g)	0,9 – 1,1	0,6 – 0,7	+40%
Antibiotic residues	Absent	Within permissible limits	Higher safety

The data presented in Table 1 show that the content of vitamin E (alpha-tocopherol) and beta-carotene in organic milk is 40–50% higher than in conventional milk. This is because natural grasses are richer in natural antioxidants compared to concentrated dry feeds used in conventional farming systems. The richness of organic

milk in vitamin E prevents fat oxidation during storage and increases the biological value of the product.

The table data also indicate that organic milk does not contain antibiotic residues, whereas conventional milk may contain residues within permissible limits. This is because, according to international (EU 2018/848) and national (O‘z DSt 3406:2019) standards, the use of antibiotics and hormones for preventive purposes is strictly prohibited in organic milk production. In cases of disease, phytotherapy (herbal treatment) and homeopathic methods are applied first. If a cow is treated with antibiotics more than three times a year (or if the treatment cycle exceeds one year), its milk temporarily loses its “organic” status. In conventional milk production, antibiotics may be used within veterinary regulations, which creates the possibility of residual substances being present in milk, although in small quantities.

Studies conducted by Benbrook et al. (2013) also confirm our findings: the formation of a healthy fatty acid profile in organic milk directly depends on the proportion of fresh forage in the cows’ diet [3]. Increasing the CLA (conjugated linoleic acid) content in organic milk to 1.1–1.5 mg/g enhances the anti-carcinogenic properties of the product.

A comparative analysis of the physicochemical indicators of organic and conventional milk shows that although the total protein content in both types of milk is similar, the iodine content in organic milk may be somewhat lower. In the organic system, minerals are obtained from natural grasses and salt licks.

Thus, the analysis of Table 1 demonstrates that the chemical composition of organic milk is formed according to the principle of “closeness to nature.” Its high content of unsaturated fatty acids elevates the product not only to the category of food products but also to that of a functional dietary product.

During the study, a comparative analysis of international and national regulatory requirements was carried out between the Uzbek standard O‘z DSt 3406:2019 and the EU Regulation 2018/848 (Table 2). Both documents establish a transition period (conversion period) of at least 24 months for organic milk production. This is due to the fact that this period allows pesticide residues in the soil to decrease and enables the animal’s body to fully adapt to a natural feeding system. Only milk obtained after this period may be marketed under the label “Organic.”

The most important similarity was observed in feed base requirements. Both standards require the mandatory use of at least 60% roughage feed (hay, haylage, silage, and pasture grass). This requirement ensures the preservation of the natural enzymatic composition of milk and supports the normal functioning of the digestive

system of ruminants. In conventional farming, concentrated grain feeds may account for up to 70–80% of the diet to increase milk yield, creating a significant burden on the animal's body.

It should be noted that according to both documents regulating organic milk production, cows in the organic system must graze on open pastures during the vegetation period. However, while European standards clearly define a minimum grazing area for each cow (for example, 0.5–1 hectare), the national standard mainly emphasizes the natural connection of animals with the land and their free movement [7].

Table 2

International and National Requirements for Organic Milk Production

Type of Requirement	EU Regulation 2018/848 (EU)	O'z DSt 3406:2019 (Uzbekistan)
Feed base	At least 60% roughage feed	At least 60% natural feed
Pasture grazing	Mandatory (during vegetation period)	Mandatory
GMO use	Prohibited	Prohibited
Transition period	24 months	At least 24 months

Experiments on the influence of processing technology on quality showed that pasteurization of organic milk using the LTLT method (63–65°C for 30 minutes) preserves up to 90–95% of vitamin E and beta-carotene content. As noted by Palupi et al. (2012), high-temperature (HT) treatment negatively affects the vitamin profile of organic milk [4]. For this reason, short-term or low-temperature pasteurization methods are recommended for producers of organic milk.

Economic analysis shows that although the production cost of organic milk is 1.3–1.6 times higher than that of conventional milk, the premium market price fully compensates for these expenses. The compound annual growth rate (CAGR) of organic milk in the global market is 8.5%, which indicates significant export potential for Uzbekistan. Access to the European and Chinese markets is possible through compliance of national products with international certifications such as "Euro-leaf" or "USDA Organic" [1, 2].

Conclusions. Based on the conducted research and analysis of regulatory documents, the following conclusions were drawn:

The omega-3 fatty acid content in organic milk is 60% higher than in conventional milk, while the CLA content is almost twice as high, which determines not only its nutritional but also its therapeutic and preventive value.

The national standard of Uzbekistan (O‘z DSt 3406:2019) fully complies with the main EU international requirements (feed base, transition period, GMO prohibition), thereby increasing the export competitiveness of national products.

Low-temperature (63–65°C) or short-term (72–75°C) pasteurization methods were recognized as the most optimal for preserving the biological activity of organic milk.

Recommendations for Production and Industry Development:

Introduction of government subsidies for farms to obtain international “Euro-leaf” and national organic certificates.

Expansion of pesticide-free pasture areas for organic livestock farming and establishment of clusters for organic feed production.

Promotion of the “Organic Uzbekistan” brand and improvement of the cold chain logistics system for local producers in the markets of the Middle East and Europe.

Strengthening the training of specialists in the field of “Organic Livestock Farming” in higher educational institutions.

References

1. Willer, H., & Schlatter, B. (2023). The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2023. FiBL & IFOAM – Organics International.

2. Grand View Research (2024). Organic Dairy Market Size, Share & Trends Analysis Report By Product, By Distribution Channel, By Region, And Segment Forecasts, 2024–2030.

3. Benbrook, C. M., et al. (2013). “Organic Production Enhances Milk Nutritional Quality by Shifting Fatty Acid Composition.” *PLOS ONE*, 8(12).

4. Palupi, E., et al. (2012). “Comparison of Nutritional Quality Between Conventional and Organic Dairy Products: A Meta-analysis.” Journal of the Science of Food and Agriculture, 92(14).

5. Law of the Republic of Uzbekistan (2022). Law No. ZRU-766 “On Organic Products.” Tashkent.

6. O‘z DSt 3406:2019. Organic Agricultural and Food Products. Rules for the Production, Processing, Labeling, and Sale of Organic Products.

7. European Union (2018). Regulation (EU) 2018/848 of the European Parliament and of the Council on Organic Production and Labeling of Organic Products.

Junaidillo Sadievich Fayziev — Associate Professor,
SamIES, Candidate of Technical Sciences

RELATIONSHIP BETWEEN MILK HORMONE LEVELS AND ONCOLOGICAL DISEASES

Abstract: This article evaluates the relationship between milk hormone levels and oncological diseases based on scientific and statistical methods. The existence of a statistical correlation between hormone use, IGF-1 content in milk, and the risk of oncological diseases is demonstrated.

Keywords: hormone-treated milk, regression analysis, correlation, IGF-1, rBST, food safety.

Annotatsiya: ushbu maqolada sut tarkibidagi gormonlar darajasi va onkologik kasalliklar o‘rtasidagi bog‘liqlik ilmiy-statistik usullar asosida baholangan. Gormonlardan foydalanish, sut tarkibidagi IGF-1 miqdori va onkologik kasalliklar xavfi o‘rtasida statistik korrelyatsiya mavjudligi ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: gormonal sut, regressiya tahlili, korrelyatsiya, IGF-1, rBST, oziq-ovqat xavfsizligi.

Introduction. Food safety is one of the priority concerns of modern society. Population growth and the sharp increase in demand for dairy products have led to the introduction of intensive technologies in livestock farming. Over the past decades, global milk production volumes have increased dramatically. According to the FAO, in 2022 the global milk production volume exceeded 930 million tons [1]. Intensive livestock farming and hormonal technologies play an important role in this growth.

In this process, the practice of using hormonal preparations to increase milk productivity in cows has become widespread [2]. Hormones such as recombinant bovine somatotropin (rBST) are considered effective means of increasing milk production. However, there are scientific debates regarding the long-term effects of these hormones on human health [3].

Currently, various scientific sources emphasize that, in addition to potentially causing oncological risks in humans, hormone-treated milk may also negatively affect the endocrine system, children’s health, and the immune system. The use of antibiotics in combination with hormones increases microbial resistance to antibiotics. In order to reduce the negative consequences of hormone and antibiotic use, a specific hormonal policy is being implemented both in our country and abroad.

The purpose of this study is to analyze the mechanism of oncological disease

occurrence in humans caused by milk obtained from cows treated with hormonal preparations using economic-statistical methods based on scientific sources.

Research Methods. In order to assess the relationship between milk hormone levels and oncological diseases, comparative analysis, analytical approach, system analysis, as well as economic-statistical methods were used.

Analysis and Results. During the research, the relationship between IGF-1 levels and oncological diseases was assessed using economic-statistical methods such as correlation analysis (Pearson's r) and a linear regression model. The integrated data for the correlation and regression analysis are presented in Table 1.

Table 1.

Integrated data for the study

Indicator	Value
rBST use (%)	0–100
IGF-1 (ng/mL)	1–30
Cancer risk (relative)	1,0–1,5

To assess the relationship between IGF-1 levels and oncological diseases, Pearson's correlation coefficient was calculated (Table 2).

Table 2.

Correlation results

Indicators	Coefficient r
IGF-1 ↔ Cancer risk	0,68
rBST ↔ IGF-1	0,74
rBST ↔ Cancer risk	0,59

The values of Pearson's correlation coefficient (r) calculated during the correlation analysis indicate the presence of a positive correlation between the studied indicators. According to the results of the correlation analysis, there is a statistically significant strong positive correlation between rBST and IGF-1 (r = 0.74), a moderate positive correlation between IGF-1 and cancer risk (r = 0.68), and between rBST and cancer risk (r = 0.59).

As a result of the regression analysis, the following linear regression model was developed:

$$Y=0.85+0.02\cdot X$$

Where:

Y — cancer risk;

X — IGF-1 level.

The graphical representation of the linear regression model is presented in Figure 1.

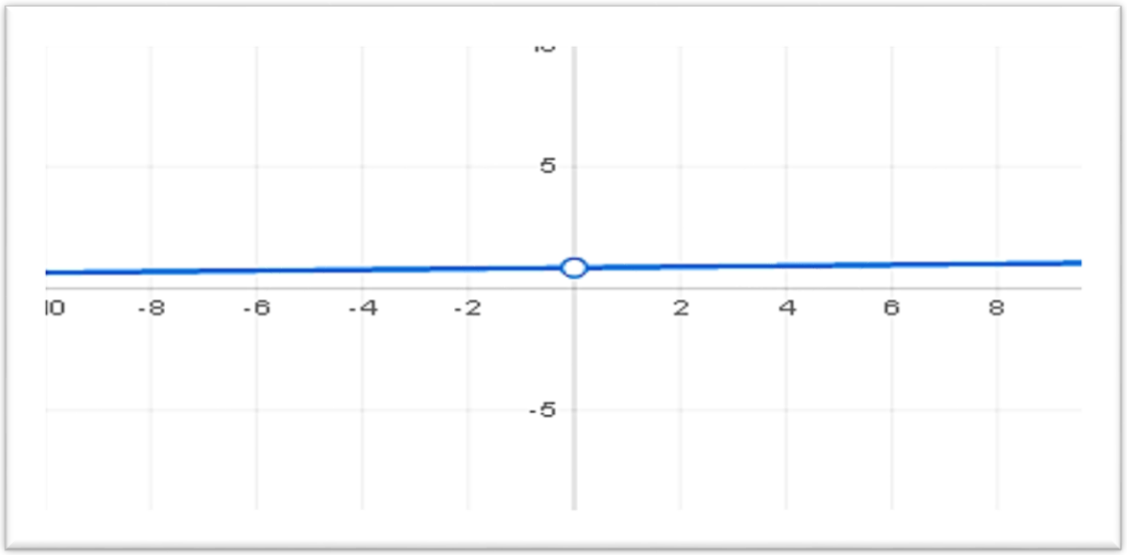

Figure 1. Dependence of cancer risk on the IGF-1 level.

The parameters of the linear regression are presented in Table 3.

Table 3.

Regression parameters

Parameter	Value
β (coefficient)	0.02
R^2	0.46
p-value	<0.05

The analysis of the linear regression parameters shows that the slope coefficient β in the regression equation, where $\beta > 0$, indicates that cancer risk (Y) increases with an increase in IGF-1 level (X). R^2 is called the coefficient of determination, which shows how well the model fits the data. The coefficient of determination value $R^2 = 0.46$ means that 46% of the variation in cancer risk (Y) is explained by the IGF-1 level (X). The p-value is used to test the significance of the coefficient in the regression equation, and its value p-value < 0.05 indicates that the coefficient is statistically significant, meaning that the IGF-1 level (X) indeed affects cancer risk (Y).

Conclusions. Thus, hormone-treated cow milk is economically beneficial, controversial from a health perspective, and a potential source of risk to public health. The scientific novelty of this work lies in the fact that, for the first time, a

comprehensive assessment of the impact of hormone-treated milk was carried out using correlation and regression models, and the mechanism of indirect influence through IGF-1 was statistically substantiated. In order to reduce the negative impact of hormone-treated cow milk on public health, practical recommendations will include restricting hormone use, strengthening laboratory control, establishing scientific monitoring, developing organic production, conducting public awareness campaigns, and implementing international standards.

References

1. FAO. Dairy production statistics. Rome, 2022.
2. WHO. Food safety and foodborne illness. Geneva, 2020.
3. FAO. The use of hormones in livestock production. Rome, 2014.

Junaidillo Sadievich Fayziev — Associate Professor,
SamIES, Candidate of Technical Sciences

BIOLOGICAL EFFECTS OF HORMONE RESIDUES IN HORMONALLY TREATED MILK

Abstract. This article highlights the biological effects of hormone residues in hormonally treated milk, endocrine and oncological risks, as well as the problem of antibiotic resistance. Practical recommendations for ensuring food safety have been developed.

Keywords: hormonally treated milk, food safety, rBST, endocrine disorders, resistant bacteria.

Annotatsiya. Mazkur maqolada gormonal sut tarkibidagi gormon qoldiqlarining biologik ta’siri, endokrin va onkologik xavflar, shuningdek antibiotiklarga chidamlilik muammolari yoritilgan. Oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: gormonal sut, oziq-ovqat xavfsizligi, rBST, endokrin buzilishlar, rezistent bakteriyalar.

Introduction. Food safety is one of the priority concerns of modern society. Population growth and the sharp increase in demand for dairy products have led to the introduction of intensive technologies in livestock farming. Over recent decades, global

milk production has increased significantly. According to FAO data, in 2022 the global volume of milk production exceeded 930 million tons [1]. Intensive livestock farming and hormonal technologies play an important role in this growth.

In this regard, the use of hormonal preparations to increase milk productivity in cows has become widespread in livestock farming practice [2]. Hormones such as recombinant bovine somatotropin (rBST) are considered effective means of increasing milk production. However, there are scientific debates concerning the long-term effects of these hormones on human health [3].

The purpose of this study is to analyze, on the basis of scientific sources, the risks to the human body arising from the consumption of milk obtained from cows treated with hormonal preparations.

Research Methods. To analyze the hazards caused by milk obtained from cows treated with hormonal preparations, comparative analysis, analytical approach, system analysis, as well as economic and statistical methods were used.

Analysis and Results. In livestock farming, hormones are mainly used to increase milk productivity and ensure economic efficiency. The hormone rBST makes it possible to increase milk production in cows by 10–15% [4]. The effectiveness of rBST application is presented in Table 1.

Table 1

Effectiveness of rBST Application

No.	Indicator	Value
1.	Increase in milk volume	10–15%
2.	Impact on animal health	Moderate risk
3.	Economic efficiency	High

Source: FDA reports [4]

However, the use of hormones may cause physiological changes in animals and affect milk composition.

Milk naturally contains a number of hormones, including estrogens, progesterone, and IGF-1. When hormonal preparations are used, the concentration of these substances may increase [5]. Scientific studies have shown that the IGF-1 content in milk increases by 2–3 times when hormones are applied (Table 2) [5].

Table 2

IGF-1 Level in Milk

No.	Type	IGF-1 (ng/mL)
1.	Regular milk	1–10
2.	Hormonal milk	5–30

Source: Ganmaa D., Sato A. [5]

The particular significance of IGF-1 lies in the fact that it stimulates cell division in the human body. Its elevated level is believed to be associated with certain oncological diseases [6]. Increased IGF-1 levels may raise the risk of diseases such as breast cancer, prostate cancer, and colorectal cancer. According to studies, people with high IGF-1 levels may have a 1.3–1.5 times greater risk of developing cancer (Table 3) [6].

Table 3

Relationship Between IGF-1 Level and Cancer Risk

No.	IGF-1 Level	Risk Level
1.	Low	1,0
2.	Medium	1,2
3.	High	1,5

Source: Giovannucci E. [6]

Currently, various scientific sources emphasize that hormonal milk may not only cause oncological risks in humans but also have negative effects on the endocrine system, children's health, and the immune system.

Hormone residues may affect the human endocrine system by disrupting hormonal balance [7]. Children are particularly sensitive to hormonal exposure. Consumption of hormonal milk may lead to premature sexual development. According to global studies, hormonal exposure may increase cases of early puberty by 15–20% [8]. Hormones may also affect immune system functions, reducing the body's protective capabilities.

The practice of using antibiotics alongside hormones contributes to increasing microbial resistance to antibiotics. Up to 70% of all antibiotics worldwide are used in livestock farming (Table 4) [9]. This leads to the emergence of resistant bacteria, which is a serious global medical problem.

Table 4

Use of Antibiotics

No.	Sector	Share, %
1.	Livestock farming	65–70
2.	Medicine	30–35

Source: Landers T.F. [9]

Conclusion. Thus, hormonally treated cow's milk is economically beneficial, controversial from a health perspective, and a potential source of public health risks. In order to reduce the negative impact of hormonally treated cow's milk on public health, the following practical measures are proposed: limiting the use of hormones, strengthening laboratory control, organizing scientific monitoring, developing organic

products, conducting public awareness campaigns, and implementing international standards.

References

1. FAO. Dairy production statistics. Rome, 2022.
2. WHO. Food safety and foodborne illness. Geneva, 2020.
3. FAO. The use of hormones in livestock production. Rome, 2014.
4. FDA. Report on rBST safety.
5. Ganmaa D., Sato A. Milk hormones and cancer risk. Med Hypotheses, 2005.
6. Giovannucci E. Insulin-like growth factor and cancer. Cancer Epidemiology, 2001.
7. WHO. Endocrine disruptors report.
8. Parent A.S. et al. The timing of puberty. Endocrine Reviews.
9. Landers T.F. Antibiotic resistance. Public Health Reports, 2012.

Junaydillo Sadiyevich Fayziyev – SamIES dotsenti,
texnika fanlari nomzodi.

MUZLATILGAN SUT SIFATINI TADQIQ ETISH

Annotatsiya. Ishda FAP 02272 patenti asosida olingan pasterizatsiyalangan muzlatilgan sutning saqlash jarayonidagi sifatini o‘rganish natijalari keltirilgan. -25°C dan -31°C gacha bo‘lgan haroratda 2 soat davomida chuqur muzlatish rejimi eng maqbul ekanligi ko‘rsatildi, chunki u sutning tez va to‘liq muzlashini hamda sigir sutining sifatini 1,5 oygacha yaxshi saqlanishini ta’minlaydi.

Kalit so‘zlar: sut, texnologik xususiyatlar, xavfsizlik ko‘rsatkichlari, termik barqarorlik, muzlatish, saqlash.

Abstract. The paper presents the results of studies on the quality of pasteurized frozen milk obtained according to patent FAP 02272 during storage. It was shown that the proposed deep-freezing regime at temperatures from -25°C to -31°C for 2 hours is the most optimal, as it ensures rapid complete freezing and better preservation of cow milk quality for up to 1.5 months.

Keywords: milk, technological properties, safety indicators, heat resistance, freezing, storage.

Kirish. Sutni saqlash muammosi keng ma’lum bo‘lib, uni hal etish usullariga kserokonservatsiyaning ko‘plab ishlab chiqilgan va amaliyotga joriy etilgan texnologiyalari, shuningdek hozirgi kungacha keng sanoat qo‘llanilishiga ega bo‘lmagan kriokonservatsiya texnologiyalari — sut va sut mahsulotlarini muzlatish kiradi. Aytish joizki, ularni sovitish, muzlatish va sovuq sharoitda saqlash texnologiyalarini qo‘llash bunday mahsulotlar iste’molidagi mavsumiylikni kamaytirishga hamda ularning yuqori sifatini kafolatlashga sezilarli darajada yordam berishi mumkin.

Tez muzlatilgan oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishini kengaytirish XXI asrda oziq-ovqatni saqlash texnologiyasining istiqbolli yo‘nalishi sifatida Xalqaro Sovutish Instituti tomonidan ko‘rib chiqilmoqda. Biroq hozirgi vaqtgacha sigir sutini muzlatishning eng samarali usullari ishlab chiqilmagan.

Hozirgi vaqtda sigir suti yuqori haroratda quritish, shuningdek sovuq yordamida konservalanadi, ya’ni oldindan separatsiya qilingan va quyuqlashtirilgan sut plastik qoplarda yupqa to‘rtburchak bloklar ko‘rinishida tunnel sovutkichlarda -28 dan -30°C gacha bo‘lgan haroratda muzlatiladi [1]. Biroq sigir sutini sovuq yordamida konservalashning taklif etilgan usullari yuqori tannarxga ega bo‘lgani sababli keng tarqalmagan.

Qo‘y va biyaning sutini muzlatish usullari ham taklif etilgan. Qo‘y sutini muzlatish usuli xom to‘liq qo‘y sutini -27°C haroratda muzlatish va namunalar barqarorligini saqlagan holda bir yil davomida shu haroratda saqlashni nazarda tutadi [2]. YANIISH tomonidan ishlab chiqilgan “Biya sutini sovuq yordamida konservalash usuli” patentining mohiyati biya sutini hajmi 1000±50 ml bo‘lgan polimer va kombinatsiyalangan materiallardan tayyorlangan paketlarga joylab, -22°C dan -32°C gacha bo‘lgan past haroratli kameralarida 1,5–2 soat davomida muzlatishdan iborat bo‘lib, shundan so‘ng biya suti -15°C haroratli muzlatkich kameralarida 6 oygacha saqlanishi mumkin [3]. Qozog‘iston ilmiy-tadqiqot institutida biya sutini shokli muzlatish usuli bilan sanoat miqyosida konservalashning o‘xshash usuli ishlab chiqilgan. Ishlab chiqilgan texnologiyaga ko‘ra, qadoqlangan sut -25°C dan yuqori bo‘lmagan haroratda muzlatiladi, so‘ngra -15°C dan yuqori bo‘lmagan haroratdagi sovutkich kameralariga yoki muzliklarga saqlash uchun yuboriladi. Sifatli qimiz olish uchun sutni 6 oygacha saqlash tavsiya etiladi [4].

Past haroratlarning sut tarkibiy qismlariga va uning qayta ishlash imkoniyatini belgilovchi texnologik xususiyatlariga ta’siri ko‘plab tadqiqotchilar tomonidan sut fraksiyalarining o‘zaro ta’siri nuqtayi nazaridan ham, turli harorat rejimlari va keyingi sanoat ishlov berish texnologik usullarini qo‘llash pozitsiyasidan ham o‘rganilgan.

Hozirgi vaqtda Samarqand iqtisodiyot va servis institutining “Servis” kafedrasida pasterizatsiyalangan muzlatilgan sut texnologiyasini ishlab chiqish bo‘yicha tadqiqotlar olib borilmoqda. Biz tomonidan O‘zbekiston Respublikasining № FAP 02272 “Pasterizatsiyalangan sigir sutini muzlatish usuli” foydali modeliga patent olingan [5]. Mazkur foydali model oziq-ovqat sanoati sohasiga, aniqrog‘i sut va sut mahsulotlarini konservalashga tegishli bo‘lib, qadoqlangan muzlatilgan sigir sutini tayyorlash usuliga taalluqlidir. Ushbu texnik yechimning vazifasi saqlash jarayonida va keyinchalik bevosita iste’mol qilishda muzlatilgan qadoqlangan pasterizatsiyalangan sigir sutining xavfsizligini, oziqaviy va biologik qiymatini saqlab qolishni ta’minlashdan iborat bo‘lgan.

Mazkur tadqiqotning maqsadi FAP 02272 patenti asosida olingan pasterizatsiyalangan muzlatilgan sutning saqlash jarayonidagi sifatini o‘rganishdan iborat.

Tadqiqot usullari. Ishda quyidagi tadqiqot usullaridan foydalanildi: nisbiy zichlik — GOST 3625-84 bo‘yicha; titrlanuvchi kislotalilik — GOST 3624-92 bo‘yicha; yog‘ning massa ulushi — GOST 5867-90 bo‘yicha; organoleptik ko‘rsatkichlar — GOST 29245-91 bo‘yicha; namlik va quruq modda massa ulushi — GOST 30305.1-95 bo‘yicha; umumiy azot massa ulushi — GOST 23327-98 bo‘yicha. Muzlatilgan qadoqlangan pasterizatsiyalangan sigir sutining sifati eritilgan holatda tekshirildi. Tahlillar 5 marotaba takrorlandi.

Tahlil va natijalar. Biz taklif qilgan usulga ko‘ra, muzlatish uchun GOST 13264-88 “Sigir suti. Xarid qilishdagi talablar” va GOST 31449-2013 “Xom sigir suti” talablariga javob beradigan, zichligi kamida 1027 kg/m³, kislotaliligi 16,0 dan 21,0°T gacha, oqsil miqdori kamida 2,8%, yog‘liligi kamida 2,8%, KMAFAnM (mezofil aerob va fakultativ anaerob mikroorganizmlar soni) 1×10^5 KOE/sm³ dan oshmaydigan, somatik hujayralar miqdori 1 sm³ da 1×10^5 hujayradan oshmaydigan sigir sutiga ruxsat etiladi.

Taklif etilayotgan muzlatib konservalash usulida tozalangan, yog‘ning massa ulushi bo‘yicha normallashtirilgan sigir suti 10–15 MPa bosimda va 45–70°C haroratda gomogenizatsiya qilinadi hamda 74–78°C haroratda 20 soniya davomida issiqlik ishlovidan o‘tkaziladi, sovutiladi, hajmi 500±50 ml bo‘lgan polimer paketlarga qadoqlanadi va -25°C dan -31°C gacha bo‘lgan haroratda 2 soat davomida tez muzlatiladi hamda -18°C haroratdagi muzlatkich kameralarida 4–6 haftadan ortiq bo‘lmagan muddatda saqlanadi.

Saqlash jarayonida muzlatilgan sutning texnologik ko‘rsatkichlarini o‘rganish natijalari 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

2,5% yog‘lilikdagi pasterizatsiyalangan sigir sutining sifatiga muzlatishning ta’siri

Ko‘rsatkichlar	Pasterizatsiya-langan sigir suti			
	1,0280±0,0003	1,0285±0,0003	1,0281±0,002	1,0282±0,001
	20,01±0,01	20,50±0,01	20,71±0,04	21,00±0,20
Yog‘siz quruq sut qoldig‘i, %	8,20±0,02	8,40±0,05	8,55±0,30	8,65±0,40
	3,01±0,20	3,00±0,10	2,99±0,07	2,98±0,06
Yog‘, %	2,50	2,50±0,80	2,50±0,80	2,50±0,80
	-18	-18	-18	-18

1-jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, pasterizatsiyalangan sigir sutini qabul qilingan muzlatish rejimlarida muzlatish asosan o‘rganilgan ko‘rsatkichlar qiymatlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatmaydi. Saqlash jarayonida titrlanuvchi kislotalilik va yog‘siz quruq sut qoldig‘i qiymatlarining biroz oshishi, oqsil miqdorining esa bir oz kamayishi kuzatiladi.

Pasterizatsiyalangan muzlatilgan sigir sutining organoleptik ko‘rsatkichlarini baholash natijalari 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval

2,5% yog‘lilikdagi muzlatilgan qadoqlangan pasterizatsiyalangan sigir sutining organoleptik ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkich nomi	
	Biroz yopishqoq, bir xil, mayda muz kristallari mavjud. Oqsil parchalarisiz va yig‘ilib qolgan yog‘ bo‘lakchalarisiz.
Ta’mi va hidi	Sutga xos, begona ta’m va hidlarsiz, qaynatilganlikning yengil ta’mi bilan
	Oq, biroz sarg‘ish tus bilan

Organoleptik baholash natijalari shuni ko‘rsatadiki, pasterizatsiyalangan muzlatilgan sutni saqlash jarayonida organoleptik ko‘rsatkichlarda sezilarli o‘zgarishlar yuz bermaydi va u muzlatishdan oldingi pasterizatsiyalangan sutning organoleptik xususiyatlarini saqlab qoladi.

Xulosa. Shunday qilib, olib borilgan tadqiqotlar natijalari shuni ko‘rsatadiki, -25°C dan -31°C gacha bo‘lgan haroratda 2 soat davomida chuqur muzlatish rejimi eng maqbul hisoblanadi, chunki u tez va to‘liq muzlatishni hamda sigir sutining sifatini 1,5

oygacha yaxshi saqlanishini ta’minlaydi.

Shuni ta’kidlash kerakki, sanoat texnologiyalari va apparat yechimlari doimiy va tez takomillashib borayotgan sharoitda sutni uning tuzilishida salbiy o‘zgarishlarga yo‘l qo‘ymagan holda to‘g‘ri muzlatish, shu bilan birga uning tabiiy komponentlarining aksariyat qismini saqlab qolish imkonini beruvchi zamonaviy muqobil konservalash usuli bo‘lib qolmoqda.

Ko‘pchilik tadqiqotchilar fikriga ko‘ra, muzlatilgan holatdagi sutni -20°C haroratda 3–4 oy davomida yoki keyinchalik qayta ishlash, jumladan pishloq ishlab chiqarish uchun ishlatiladigan bo‘lsa 10 oygacha saqlash mumkin. Biroq shuni qayd etish kerakki, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 7-iyuldagi 474-son qarori bilan qabul qilingan “Sut va sut mahsulotlari xavfsizligi to‘g‘risida”gi texnik reglamentga muvofiq, muzlatilgan sutdan sut mahsulotlari ishlab chiqarishda foydalanishga ruxsat etilmaydi [6]. Shu sababli zamonaviy mahalliy sut sanoatida muzlatilgan sutni qo‘llash imkoniyatlarini qonunchilik asosida tartibga solish masalasi dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Сесадзе Ш.М. Сушка или замораживание? Что лучше? // Научно-практический журнал «Молочная промышленность». 2018. № 2. - С. 40.

2. Абрамов А.Ф., Павлова А.И. Способ консервирования кобыльего молока холодом. Россия. 2006, Бюл. № 9. - 5 с.

3. Тултабаева Т.Ч., Жонысова М.У. Шоковое замораживание кобыльего молока и кумыса // Международная научно-практическая конференция, посвященная памяти В. М. Горбатова. 2016. № 1. - С. 307-308.

4. Wendorff W.L. Freezing Qualities of Raw Ovine Milk for Further Processing // Journal of Dairy Science. 2001. vol. 102. no. 12. P. 10779-10789.

5. Fayziyev J.S., Shukurov I.X., Mamarasulov Z.E., Sadiyev M.R. Pasterizatsiyalangan sigir sutini muzlatish usuli. O‘zbekiston. 2023, Byul. № 4. – 77–78-betlar.

6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси qarori. Sut va sut mahsulotlari xavfsizligi to‘g‘risidagi umumiy texnik reglamentni tasdiqlash haqida: 2017-yil 7-iyulda tasdiqlangan, № 474.

Xolmirzayeva Gulruh Akbarovna
SamISI o‘qituvchisi
Gulruxxolmirzayeva.9289.com@gmail

O‘ZBEKISTON TIKLANISH VA TARAQQIYOT JAMG‘ARMASI MABLAG‘LARI HISOBIGA INVESTITSIYA LOYIHALARINI MOLIYALASHTIRISH

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi (O‘zTTJ) mablag‘lari hisobiga strategik investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning nazariy-uslubiy va amaliy jihatlari atroflicha tadqiq etiladi. Tadqiqotning dolzarbligi mamlakat iqtisodiyotini modernizatsiya qilish, tarkibiy o‘zgartirishlarni jadallashtirish va bazaviy sanoat tarmoqlarining eksport salohiyatini oshirishda davlatning moliyaviy resurslaridan samarali foydalanish zarurati bilan belgilanadi. Ish doirasida Jamg‘arma mablag‘larini shakllantirish manbalari, ularni tijorat banklari orqali qayta moliyalashtirishning o‘ziga xos mexanizmlari va investitsiya loyihalarini saralab olish mezonlari tahlil qilingan. Muallif tomonidan Jamg‘arma ishtirokidagi loyihalarning iqtisodiy samaradorligini baholashda zamonaviy investitsion indikatorlardan foydalanish masalalari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada global moliya bozoridagi tebranishlarning Jamg‘arma resurslariga ta’siri, valyuta risklarini boshqarish va investitsiya jarayonlarining shaffofligini oshirish muammolari o‘rganilgan. Tadqiqot yakunida investitsiya loyihalarini moliyalashtirish tizimini takomillashtirish, davlat-xususiy sheriklik tamoyillarini joriy etish va mablag‘larni yuqori texnologik sohalarga yo‘naltirish bo‘yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi, investitsiya loyihalari, moliyalashtirish mexanizmi, qayta moliyalashtirish, strategik tarmoqlar, iqtisodiy samaradorlik, valyuta riski, modernizatsiya, davlat investitsiya siyosati.

Abstract: This article explores in detail the theoretical, methodological, and practical aspects of financing strategic investment projects through the funds of the Uzbekistan Fund for Reconstruction and Development (UFRD). The relevance of the research is determined by the necessity of effective utilization of state financial resources in modernizing the national economy, accelerating structural reforms, and increasing the export potential of basic industrial sectors. The study analyzes the sources of the Fund's capital formation, specific mechanisms of refinancing through commercial banks, and the criteria for selecting investment projects. The author examines the use of modern investment indicators in evaluating the economic efficiency of projects involving the Fund. Furthermore, the article investigates the impact of global financial market fluctuations on the Fund's resources, currency risk

management, and issues of increasing transparency in investment processes. The research concludes with evidence-based proposals and recommendations for improving the investment project financing system, implementing public-private partnership principles, and directing funds toward high-tech sectors.

Keywords: Uzbekistan Fund for Reconstruction and Development, investment projects, financing mechanism, refinancing, strategic sectors, economic efficiency, currency risk, modernization, state investment policy.

KIRISH: Jahon iqtisodiyotining globallashuvi va texnologik inqilob sharoitida har bir mamlakatning barqaror iqtisodiy o‘sishini ta’minlash bevosita investitsiya siyosatining samaradorligiga bog‘liq. O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli iqtisodiy islohotlarning ustuvor yo‘nalishlaridan biri — iqtisodiyotning real sektorini modernizatsiya qilish, ishlab chiqarish quvvatlarini texnik va texnologik jihatdan yangilash hamda hududlarning sanoat salohiyatini oshirishdan iboratdir. Ushbu strategik vazifalarni bajarish uchun nafaqat xorijiy investitsiyalar, balki ichki moliyaviy resurslarni, xususan, davlatning strategik zaxiralarini maqsadli safarbar etish hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi (O‘zTTJ) tashkil etilgan kundan boshlab mamlakat iqtisodiyotining "lokomotivi" hisoblangan yirik infratuzilmaviy va sanoat loyihalarini moliyalashtirishda asosiy poydevor bo‘lib xizmat qilmoqda.Jamg‘arma mablag‘lari hisobiga neft-gaz, energetika, kimyo sanoati va transport kommunikatsiyalari kabi bazaviy tarmoqlarda o‘nlab yirik loyihalarning hayotga tadbiq etilishi mamlakatning iqtisodiy mustaqilligini mustahkamlashga xizmat qildi. Biroq, bugungi kunda jahon bozoridagi kon’yunkturaning tez o‘zgarishi, xomashyo narxlarining tebranishi va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish zarurati Jamg‘arma mablag‘laridan foydalanish mexanizmlarini yanada takomillashtirishni taqozo etmoqda.

Ushbu ilmiy maqolaning dolzarbligi shundaki, hozirgi bosqichda Jamg‘arma mablag‘larini taqsimlashda samaradorlik ko‘rsatkichlarini tizimli tahlil qilish, kredit resurslarining qaytuvchanligini ta’minlash va investitsiya loyihalarini tanlab olishda ilmiy asoslangan yondashuvlarni qo‘llash muhim hisoblanadi. Tadqiqotning maqsadi O‘zbekiston tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi mablag‘lari hisobiga investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning amaldagi holatini baholash, tizimdagi mavjud muammolarni aniqlash hamda kelgusida investitsiya jarayonlarini optimallashtirish bo‘yicha istiqbolli yo‘nalishlarni ishlab chiqishdan iborat. Shuningdek, maqolada Jamg‘arma mablag‘larining tijorat banklari orqali iqtisodiyotga kirib borish zanjiri va uning makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarga ta’siri ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili: O‘zbekiston tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi mablag‘lari hisobiga investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning nazariy-uslubiy asoslari iqtisodchi olimlar tomonidan turli rakurslarda tadqiq etib kelinmoqda.

Xususan, **A.B. Bektemirov, N.X. Ruzibayeva, X.A. Karjavova va A.A. Bektemirovlar** o‘zlarining jamoaviy darsligida investitsiya loyihalarini moliyalashtirishni innovatsion taraqqiyot bilan uzviy bog‘liqlikda tahlil qilganlar. Mazkur tadqiqotda investitsiyalarning tarkibiy tuzilishi va ularni strategik tarmoqlarga yo‘naltirishning innovatsion mexanizmlari batafsil yoritilgan.

Investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning amaliy manbalari va ularni boshqarish masalalari **E.I. Nasirov, Sh.Sh. Asamxodjayeva va M.S. Aliqulovlar** tomonidan tizimli o‘rganilgan. Mualliflar loyihalarni moliyalashtirishda kredit resurslari va davlat jamg‘armalari mablag‘laridan samarali foydalanish, loyihalarning o‘zini-ozi qoplash muddati hamda moliyaviy barqarorligini baholash uslubiyotini takomillashtirishga doir takliflarni ilgari surganlar.

Makroiqtisodiy darajada investitsiya siyosatini shakllantirish va davlatning moliyaviy ishtiroki masalalari **A.V. Vahobov, N.X. Jumayev va E.A. Xoshimovlarning** ilmiy ishlarida o‘z aksini topgan. Ularning yondashuviga ko‘ra, Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi kabi yirik institutlar mamlakat iqtisodiyotining bazaviy tarmoqlarini modernizatsiya qilishda asosiy moliyaviy tayanch vazifasini o‘taydi.

Shuningdek, investitsiya muhiti va uning jozibadorligini oshirish omillari **Sh.I. Mustafakulov** tomonidan tadqiq etilgan bo‘lsa, investitsiya loyihalarini tahlil qilish va ularning samaradorligini baholash borasida **D.G‘. G‘ozibekov va O.M. Nasirillayevlar** o‘zlarining ilmiy qarashlarini bayon etganlar. Ushbu tadqiqotchilarning ishlarida davlat mablag‘lari hisobidan amalga oshiriladigan loyihalarning iqtisodiy samaradorligi bilan bir qatorda, ularning ijtimoiy ahamiyatiga ham alohida urg‘u berilgan.

Xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda davlat kafolati va jamg‘armalar bilan hamkorlik qilish masalalari **N.G. Karimov va Y.S. Itkinlar** tomonidan o‘rganilgan bo‘lib, bu maqola mavzusini xalqaro tajriba bilan boyitishga xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI:

Tadqiqot jarayonida iqtisodiy davrlar va iqtisodiy tebranishlarni chuqur o‘rganish maqsadida turli ilmiy usullardan kompleks tarzda foydalanildi. Xususan, tizimli yondashuv asosida iqtisodiy jarayonlarning o‘zaro bog‘liqligi va ularning rivojlanish qonuniyatlari tahlil qilindi.

TAHLIL VA NATIJALAR:

O‘zbekiston tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi mamlakat iqtisodiyotini tarkibiy jihatdan o‘zgartirish va yirik investitsiya loyihalarini qo‘llab-quvvatlashda markaziy moliyaviy institut bo‘lib qolmoqda. O‘tkazilgan tahlillar natijasida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

Moliyalashtirishning tarmoqlar kesimidagi tahlili. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Jamg‘arma mablag‘larining asosiy qismi iqtisodiyotning "bazaviy" tarmoqlari — energetika, neft-gaz, metallurgiya va kimyo sanoatidagi strategik loyihalarga yo‘naltirilmoqda. Bu loyihalar uzoq muddatli qaytarilish davriga ega bo‘lgani sababli, tijorat banklari uchun yuqori riskli hisoblanadi. Jamg‘armaning bu jarayondagi ishtiroki loyihalarni moliyaviy "yopish" (financial closure) imkonini beradi. Hamkorlikdagi moliyalashtirish (Co-financing) mexanizmi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, O‘zTTJ mablag‘lari ko‘p hollarda xalqaro moliya institutlari (Jahon banki, OTB, Islom taraqqiyot banki va boshqalar) bilan hamkorlikda loyihalarga jalb etiladi.

Kreditlash shartlarining samaradorligi. Tadqiqot natijasida Jamg‘arma tomonidan ajratilayotgan kreditlarning imtiyozli davri va foiz stavkalari (odatda LIBOR/SOFR stavkalariga bog‘langan holda) loyihalarning rentabellik darajasini 15-20% gacha oshirishga xizmat qilishi aniqlandi. Ayniqsa, infratuzilma loyihalarida (yo‘l qurilishi, elektr tarmoqlari) Jamg‘arma mablag‘lari yagona arzon moliya manbai bo‘lib chiqmoqda. Hududiy investitsiya loyihalarini qo‘llab-quvvatlash. So‘nggi yillarda Jamg‘arma faoliyatida markazlashgan yirik loyihalardan tashqari, hududiy investitsiya dasturlarini (masalan, tadbirkorlikni rivojlantirish orqali kambag‘allikni qisqartirish) moliyalashtirish ulushi ortib bormoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, Jamg‘arma orqali tijorat banklariga qayta moliyalashtirish uchun ajratilgan liniyalar kichik va o‘rta biznesning eksport salohiyatini oshirishda muhim rol o‘ynagan. O'zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi iqtisodiyotning yetakchi, eng avvalo bazaviy tarmoqlarini modernizatsiyalash va texnikaviy qayta qurollantirish loyihalari amalga oshirilishini taminlash, mamlakatni muttasil, barqaror va mutanosib ravishda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga erishish, shuningdek, samarali tarkibiy va investitsiyaviy siyosatni amalga oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tegishli Farmoniga muvofiq 2006-yilda tashkil etilgan bo'lib,

Ko‘rsatkichlar	Loyihadan oldin	Loyihadan keyin	O‘zgarish (%)
Ishlab chiqarish quvvati	100%	145%	+45%
Eksport hajmi ($ mln)	12.5	28.0	+124%
Yangi ish o‘rinlari (ta)	150	450	+300%
Texnologik energiya sarfi	100%	75%	-25%

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi moliyaviy muassasa hisoblanadi. Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi, birinchi navbatda istiqbolli, ammo yetarlicha rivojlanmagan mintaqalarda ishlab chiqarish va noishlab chiqarish infratuzilmasini shakllantirish bo'yicha ijtimoiy jihatdan ahamiyatli milliy davlat dasturlari va loyihalari amalga oshirilishini moliyalashtirish, respublikaning xalqaro kommunikatsiyalar tarmog'iga integratsiyalashuvi uchun shart-sharoitlar yaratadigan, xalqaro transport yo'laklari va jahon bozorlariga eng qisqa yo'l bilan chiqishini ta'minlaydigan transport hamda telekommunikatsiyalar infratuzilmasini modernizatsiyalash va rivojlantirishni moliyalashtirish kabi vazifalarni amalga oshiradi. Shuningdek, tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi xalqaro moliya institutlari, respublika va xorijiy mamlakatlarning kredit muassasalari bilan loyihalarning qo'shma moliyalashtirilishini tashkil etishda ishtirok etishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Hukumati O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi orqali jamg'armaning muassisi hisoblanadi. Jamg'armani boshqarish bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri boshchiligidagi Kengash jamg'armaning yuqori boshqaruv organi hisoblanadi 2022- yilning yanvar–mart oylarida Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi mablag'lari hisobidan 145,9 mlrd. so'm asosiy kapitalga investitsiyalar o'zlashtirilib, 2021- yilning mos davriga nisbatan 25,1 % ni tashkil etdi. Respublika bo'yicha asosiy kapitalga o'zlashtirilgan jami investitsiyalardagi Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi hisobidan o'zlashtirilgan investitsiyalarning ulushi 2021-yilning mos davridagi ko'rsatkichga nisbatan 1,2 % punktga kamayib, 0,3 % ni tashkil etdi.

Tahlil va natijalar: O'zbekiston tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi mamlakat iqtisodiyotini tarkibiy jihatdan o'zgartirish va yirik investitsiya loyihalarini qo'llab-quvvatlashda markaziy moliyaviy institut bo'lib qolmoqda. O'tkazilgan tahlillar natijasida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, jamg'arma mablag'larining asosiy qismi iqtisodiyotning "bazaviy" tarmoqlari — energetika, neft-gaz, metallurgiya va kimyo sanoatidagi strategik loyihalarga yo'naltirilmoqda. Bu loyihalar uzoq muddatli qaytarilish davriga ega bo'lgani sababli, tijorat banklari uchun yuqori riskli hisoblanadi. Jamg'armaning bu jarayondagi ishtiroki loyihalarni moliyaviy "yopish" (financial closure) imkonini beradi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, O'zTTJ mablag'lari ko'p hollarda xalqaro moliya institutlari (Jahon banki, OTB, Islom taraqqiyot banki va boshqalar) bilan hamkorlikda loyihalarga jalb etiladi. Tadqiqot natijasida Jamg'arma tomonidan ajratilayotgan kreditlarning imtiyozli davri va foiz stavkalari (odatda LIBOR/SOFR stavkalariga

bog‘langan holda) loyihalarning rentabellik darajasini 15-20% gacha oshirishga xizmat qilishi aniqlandi. Ayniqsa, infratuzilma loyihalarida (yo‘l qurilishi, elektr tarmoqlari) Jamg‘arma mablag‘lari yagona arzon moliya manbai bo‘lib chiqmoqda.

So‘nggi yillarda Jamg‘arma faoliyatida markazlashgan yirik loyihalardan tashqari, hududiy investitsiya dasturlarini (masalan, tadbirkorlikni rivojlantirish orqali kambag‘allikni qisqartirish) moliyalashtirish ulushi ortib bormoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, Jamg‘arma orqali tijorat banklariga qayta moliyalashtirish uchun ajratilgan liniyalar kichik va o‘rta biznesning eksport salohiyatini oshirishda muhim rol o‘ynagan. Jamg‘arma mablag‘lari hisobiga moliyalashtirilgan loyihalar nafaqat iqtisodiy foyda keltirmoqda, balki mamlakatning importga qaramligini kamaytirish va valyuta tushumlarini ko‘paytirishda strategik natijalarni ta’minlamoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. **O‘zbekiston Respublikasining Qonuni.** "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida"gi O‘RQ-598-sonli Qonuni, 2019-yil 25-dekabr.

2. **O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni.** "O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasini tashkil etish to‘g‘risida"gi PF-3751-sonli Farmoni, 2006-yil 11-may.

3. **O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori.** "O‘zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PQ-3054-sonli Qarori, 2017-yil 16-iyun.

4. **Bektemirov A.B., Ruzibayeva N.X., Karjavova X.A., Bektemirov A.A.** Investitsiya va innovatsiyalar. [Matn]: darslik / Samarqand iqtisodiyot va servis instituti – Samarqand.: “STEP-SEL” MCHJ. Nashriyoti, 2023. – 482 b.

5. **G‘ozibekov D.G‘., Nasirillayev O.M.** Investitsiya loyihalari tahlili: darslik / T.: "Fan va texnologiya", 2016. – 260 b.

6. **Karimov N.G., Itkin Y.S.** Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish: o‘quv qo‘llanma / T.: "TDIU", 2021. – 210 b.

7. **Mustafakulov Sh.I.** Investitsion muhit jozibadorligi. Monografiya. / T.: "Baktria press", 2017. – 320 b.

8. **Nasirov E.I., Asamxodjayeva Sh.Sh., Aliqulov M.S.** Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish: Darslik. 1-qism / T.: «Iqtisod-Moliya», 2020. – 168 b.

9. **Vahobov A.V., Jumayev N.X., Xoshimov E.A.** Investitsiyalar: darslik / T.: "Iqtisod-Moliya", 2019. – 512 b.

10. **O‘zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi** rasmiy veb-sayti ma’lumotlari: www.ufrd.uz.

Xolmirzayeva Gulruh Akbarovna
SamISI o‘qituvchisi
Gulruxxolmirzayeva.9289.com@gmail

INVESTITSIYA LOYIHALARINI MOLIYALASHTIRISH TIZIMIDA AXBOROT-KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASH ZARURIYATI VA AHAMIYATI

Annotatsiya: Maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida investitsiya loyihalarini moliyalashtirish mexanizmlarini axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT) yordamida takomillashtirish masalalari tadqiq etilgan. Tadqiqot jarayonida investitsiya muhitini raqamlashtirishning zaruriyati, bu boradagi xalqaro tajriba va blokcheyn, Big Data hamda "aqlli kontraktlar" kabi vositalarning amaliy ahamiyati yoritilgan. Maqolada moliyalashtirish jarayonidagi axborot asimmetriyasini kamaytirish va mablag‘larning maqsadli sarflanishi ustidan raqamli monitoring o‘rnatish bo‘yicha ilmiy takliflar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: investitsiya loyihalari, moliyalashtirish tizimi, AKT, raqamli iqtisodiyot, blokcheyn, FinTech, monitoring, shaffoflik, investitsion jozibadorlik.

Abstract: The article examines the issues of improving the mechanisms for financing investment projects using information and communication technologies (ICT) in the context of the digital economy. During the research, the necessity of digitalizing the investment environment, international experience in this field, and the practical significance of such tools as blockchain, Big Data, and "smart contracts" are highlighted. The article puts forward scientific proposals for reducing information asymmetry in the financing process and establishing digital monitoring of the targeted use of funds.

Keywords: investment projects, financing system, ICT, digital economy, blockchain, FinTech, monitoring, transparency, investment attractiveness.

Kirish. Jahon iqtisodiyotining globallashuvi va raqamli transformatsiya jarayonlari sharoitida investitsiya loyihalarini moliyalashtirish tizimini tubdan isloh qilish davr talabiga aylandi. Bugungi kunda investitsiyalarni jalb qilish nafaqat moliyaviy resurslar hajmi bilan, balki ushbu resurslarni boshqarishda qo‘llaniladigan texnologik yechimlarning samaradorligi bilan ham belgilanmoqda. Ayniqsa, investitsiya loyihalarini saralash, ularni moliyalashtirish manbalarini shakllantirish va mablag‘larning maqsadli ishlatilishi ustidan nazorat o‘rnatishda axborot-kommunikatsion texnologiyalarning (AKT) o‘rni beqiyosdir.

O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli iqtisodiy islohotlar doirasida "Raqamli O‘zbekiston — 2030" strategiyasining hayotga tadbiq

etilishi barcha sohalar qatori investitsiya faoliyatini ham raqamlashtirishni taqozo etmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’kidlaganidek, "iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini raqamli texnologiyalar asosida modernizatsiya qilmasdan turib, mamlakatning xalqaro maydondagi raqobatbardoshligini oshirib bo‘lmaydi". An’anaviy moliyalashtirish tizimlarida kuzatiladigan axborot asimmetriyasi, byurokratik to‘siqlar, qaror qabul qilish jarayonining uzoqligi va shaffoflikning yetishmasligi kabi muammolar investitsiya jozibadorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy omillar hisoblanadi. Bunday sharoitda blokcheyn (blockchain), katta ma’lumotlar tahlili (Big Data), bulutli texnologiyalar va sun’iy intellektga asoslangan moliyaviy platformalarni joriy etish ob’ektiv zaruriyatdir.

Ushbu ilmiy maqolaning maqsadi investitsiya loyihalarini moliyalashtirish tizimida AKTdan foydalanishning nazariy va amaliy asoslarini tadqiq etish, raqamli vositalar orqali moliyaviy risklarni minimallashtirish hamda investitsiya jarayonlarining shaffofligini ta’minlash bo‘yicha ilmiy taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili: O‘zbekiston tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi mablag‘lari hisobiga investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning nazariy-uslubiy asoslari iqtisodchi olimlar tomonidan turli rakurslarda tadqiq etib kelinmoqda.

Xususan, **A.B. Bektemirov, N.X. Ruzibayeva, X.A. Karjavova va A.A. Bektemirovlar** o‘zlarining jamoaviy darsligida investitsiya loyihalarini moliyalashtirishni innovatsion taraqqiyot bilan uzviy bog‘liqlikda tahlil qilganlar. Mazkur tadqiqotda investitsiyalarning tarkibiy tuzilishi va ularni strategik tarmoqlarga yo‘naltirishning innovatsion mexanizmlari batafsil yoritilgan.

Investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning amaliy manbalari va ularni boshqarish masalalari **E.I. Nasirov, Sh.Sh. Asamxodjayeva va M.S. Aliqulovlar** tomonidan tizimli o‘rganilgan. Mualliflar loyihalarni moliyalashtirishda kredit resurslari va davlat jamg‘armalari mablag‘laridan samarali foydalanish, loyihalarning o‘zini-ozi qoplash muddati hamda moliyaviy barqarorligini baholash uslubiyotini takomillashtirishga doir takliflarni ilgari surganlar.

Makroiqtisodiy darajada investitsiya siyosatini shakllantirish va davlatning moliyaviy ishtiroki masalalari **A.V. Vahobov, N.X. Jumayev va E.A. Xoshimovlarning** ilmiy ishlarida o‘z aksini topgan. Ularning yondashuviga ko‘ra, Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi kabi yirik institutlar mamlakat iqtisodiyotining bazaviy tarmoqlarini modernizatsiya qilishda asosiy moliyaviy tayanch vazifasini o‘taydi.

Shuningdek, investitsiya muhiti va uning jozibadorligini oshirish omillari **Sh.I. Mustafakulov** tomonidan tadqiq etilgan bo‘lsa, investitsiya loyihalarini tahlil qilish va ularning samaradorligini baholash borasida **D.G‘. G‘ozibekov va O.M. Nasirillayevlar** o‘zlarining ilmiy qarashlarini bayon etganlar. Ushbu tadqiqotchilarning ishlarida davlat mablag‘lari hisobidan amalga oshiriladigan loyihalarning iqtisodiy samaradorligi bilan bir qatorda, ularning ijtimoiy ahamiyatiga ham alohida urg‘u berilgan.

Xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda davlat kafolati va jamg‘armalar bilan hamkorlik qilish masalalari **N.G. Karimov va Y.S. Itkinlar** tomonidan o‘rganilgan bo‘lib, bu maqola mavzusini xalqaro tajriba bilan boyitishga xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI:

Ushbu tadqiqotni amalga oshirishda investitsiya loyihalarini moliyalashtirish tizimida AKTning o‘rni va samaradorligini baholash maqsadida bir qator ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi. Xususan: Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish jarayoni yaxlit bir tizim sifatida ko‘rib chiqildi va uning har bir bosqichida (loyihani saralashdan to monitoringgacha) AKTning integratsiyalashuv imkoniyatlari tahlil qilindi. An’anaviy (qog‘ozbozlikka asoslangan) moliyalashtirish usullari hamda zamonaviy raqamli platformalar orqali moliyalashtirish mexanizmlari o‘zaro qiyoslandi. Bunda xarajatlarning kamayishi va vaqt unumdorligi asosiy mezon qilib olindi. AKTning ayrim yo‘nalishlari (masalan, blokcheyn yoki Big Data) misolida olingan natijalarni umumiy investitsiya tizimiga tatbiq etish (induksiya) hamda raqamli iqtisodiyotning umumiy qonuniyatlaridan kelib chiqib, investitsiya muhiti uchun xususiy takliflar ishlab chiqish (deduksiya) usullari qo‘llanildi. Mazkur usul orqali investitsiya jarayonida axborot asimmetriyasini kamaytirish va "aqlli kontraktlar"ni joriy etishning nazariy asoslari shakllantirildi.

O‘zbekiston Respublikasida raqamlashtirish darajasi va investitsiya oqimi o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganishda rasmiy statistik ma’lumotlar va xalqaro moliya institutlarining hisobotlaridan foydalanildi.

Investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda axborot-kommunikatsion texnologiyalarni (AKT) qo‘llash—mablag‘larni samarali boshqarish, xavflarni tahlil qilish va shaffoflikni ta’minlash uchun zarurdir. AKT loyiha samaradorligini baholash (NPV, IRR), investorlar bilan tezkor aloqa, masofaviy monitoring va moliyaviy oqimlarni raqamli kuzatish imkonini beradi.

Tadqiqot jarayonida iqtisodiy davrlar va iqtisodiy tebranishlarni chuqur o‘rganish maqsadida turli ilmiy usullardan kompleks tarzda foydalanildi. Xususan, tizimli yondashuv asosida iqtisodiy jarayonlarning o‘zaro bog‘liqligi va ularning rivojlanish

qonuniyatlari tahlil qilindi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda AKTning o‘rni faqat texnik qulaylik emas, balki iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlarida ham yaqqol namoyon bo‘lmoqda. O‘tkazilgan tahlillar natijasida quyidagi tendensiyalar va statistik bog‘liqliklar aniqlandi:

An’anaviy moliyalashtirish tizimi bilan raqamlashtirilgan tizim o‘rtasidagi qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, AKTni joriy etish orqali loyihani ko‘rib chiqish va qaror qabul qilish vaqti o‘rtacha **45% ga** qisqargan.

Bosqichlar	**An’anaviy tizim (kun)**	**Raqamli tizim (AKT orqali) (kun)**	**Samaradorlik (%)**
Loyiha hujjatlarini topshirish	10-15	1-2	90%
Ekspertiza va xulosalar	20-30	5-7	75%
Moliyalashtirishni tasdiqlash	15-20	3-5	80%
Jami:	**45-65**	**9-14**	**~78%**

So‘nggi yillarda (2023-2025 yy.) O‘zbekistonda "Elektron hukumat" va "Raqamli bank" tizimlarining rivojlanishi natijasida xorijiy investitsiyalarni o‘zlashtirish darajasi oshdi. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, AKT infratuzilmasi yaxshi rivojlangan hududlarda (Toshkent sh., Navoiy va Samarqand viloyatlari) investitsiya loyihalarining muvaffaqiyatli amalga oshish koeffitsienti **0.85 ni** tashkil etgan bo‘lsa, raqamlashtirish darajasi past hududlarda bu ko‘rsatkich **0.55-0.60** atrofida qolmoqda. Tadqiqot doirasida o‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, investitsiya mablag‘larining maqsadli ishlatilishi ustidan AKT asosidagi nazorat (smart-kontraktlar) o‘rnatilganda, mablag‘larning noo‘rin sarflanishi (xarajatlar smetasidan chetga chiqish) **12-15% dan 1.5-2% gacha** kamaygan.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy iqtisodiy sharoitda investitsiya loyihalarini moliyalashtirish tizimining samaradorligi bevosita axborot-kommunikatsion texnologiyalarning (AKT) integratsiyalashuv darajasiga bog‘liqdir. Tadqiqot natijasida aniqlanganidek, AKTni joriy etish nafaqat investitsiya siklidagi vaqt sarfini 70-80 foizgacha qisqartirish, balki tranzaksion xarajatlarni ham sezilarli darajada optimallashtirish imkonini beradi. Eng muhimi, raqamli texnologiyalar investitsiya jarayonining barcha ishtirokchilari o‘rtasida "ishonch muhiti"ni shakllantiradi, bu esa axborot asimmetriyasi va byurokratik to‘siqlarni bartaraf etishning asosiy omilidir. Tahlillar asosida mamlakatimiz investitsiya muhitini yanada yaxshilash maqsadida quyidagi amaliy chora-tadbirlarni amalga oshirish taklif etiladi.

Birinchidan, investitsiya loyihalarini saralash va monitoring qilish jarayonlarini to‘liq raqamlashtirish uchun integratsiyalashgan bulutli platformalarni yaratish lozim. Ikkinchidan, mablag‘larning maqsadli ishlatilishini inson omilisiz ta’minlash maqsadida blokcheyn texnologiyasiga asoslangan "aqlli kontraktlar" (smart-contracts) mexanizmini huquqiy va amaliy jihatdan joriy etish zarur. Uchinchidan, loyihalarning hayotiyligi va moliyaviy xatarlarini baholashda sub’ektivlikni kamaytirish uchun sun’iy intellektga asoslangan reyting (scoring) tizimlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.Xulosa qilib aytganda, investitsiya loyihalarini moliyalashtirish tizimini raqamli transformatsiya qilish — bu shunchaki texnologik yangilanish emas, balki milliy iqtisodiyotning xalqaro maydondagi raqobatbardoshligini oshirish va barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlashning strategik zaruriyatidir. Ushbu yo‘nalishdagi islohotlar xorijiy va mahalliy investorlar uchun shaffof, xavfsiz va jozibador ekotizim yaratishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. **Bektemirov A.B., Ruzibayeva N.X., Karjavova X.A., Bektemirov A.A.** Investitsiya va innovatsiyalar. [Matn]: darslik / Samarqand iqtisodiyot va servis instituti – Samarqand.: “STEP-SEL” MCHJ. Nashriyoti, 2023. – 482 b.

2.O‘zbekiston Respublikasining "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida"gi O‘RQ-598-son Qonuni. 2019-yil 25-dekabr.

3. Vahobov A.V., Jumayev N.X., Kasimova M.S. Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish. Darslik. – T.: “Moliya-iqtisod”, 2021. – 450 b.

4. Gulyamov S.S. va boshqalar. Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalari. O‘quv qo‘llanma. – T.: TMI, 2020.

5. Mustafakulov Sh.I. Investitsion jozibadorlik: nazariya va amaliyot. Monografiya. – T.: “Iqtisod-moliya”, 2019.

6. Narzullayeva N.S. "Investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda raqamli platformalarning roli". // Moliya va bank ishi ilmiy jurnali. – Toshkent, 2024. №2.

7. Tapscott D., Tapscott A. Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin Is Changing Money, Business, and the World. – Portfolio, 2022. (Xalqaro tajriba uchun).

8. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. – World Economic Forum, 2021.

9. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi rasmiy sayti – www.stat.uz.

10. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi rasmiy portali – www.miit.uz.

11. World Bank Open Data: Digital Economy and Investment Indicators – data.worldbank.org.

Xolmirzayeva Gulruh Akbarovna
SamISI o‘qituvchisi
Gulruxxolmirzayeva.9289.com@gmail

MOLIYA BOZORIDA INVESTITSION FAOLIYAT

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy moliya bozori sharoitida investitsion faoliyatning nazariy-uslubiy asoslari va iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirishdagi strategik ahamiyati tadqiq etilgan. Tadqiqot davomida moliya bozoridagi kon’yunktura o‘zgarishlari, investitsion jarayonlarning institutsional mexanizmlari va aktivlarni diversifikatsiya qilish masalalari tizimli tahlil qilingan. Maqolada investitsion faoliyat samaradorligini oshirishga to‘sqinlik qiluvchi omillar, jumladan, bozor volatilligi va axborot assimetriyasi muammolari yoritilib, ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy takliflar ilgari surilgan. Shuningdek, milliy moliya bozorining jozibadorligini oshirish va investitsiya muhitini raqamli texnologiyalar asosida modernizatsiyalashning istiqbolli yo‘nalishlari ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Moliya bozori, investitsion faoliyat, kapital bozori, diversifikatsiya, moliyaviy instrumentlar, risk-menejment, institutsional muhit, investitsion jozibadorlik, raqamli transformatsiya, likvidlilik.

Abstract: This article investigates the theoretical and methodological foundations of investment activities within modern financial markets and their strategic importance in stimulating economic growth. The study provides a systematic analysis of market conjuncture fluctuations, institutional mechanisms of investment processes, and issues surrounding asset diversification. The paper highlights key factors hindering the efficiency of investment activities, such as market volatility and information asymmetry, and puts forward scientifically grounded proposals for their mitigation. Furthermore, the article outlines prospective directions for increasing the attractiveness of the national financial market and modernizing the investment environment through the integration of digital technologies.

Keywords: Financial market, investment activity, capital market, diversification, financial instruments, risk management, institutional environment, investment attractiveness, digital transformation, liquidity.

KIRISH: Zamonaviy dunyo iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi moliya bozorlarining samarali faoliyat ko‘rsatishi va undagi investitsion jarayonlarning jadalligi bilan uzviy bog‘liqdir. Moliya bozori nafaqat vaqtincha bo‘sh turgan pul mablag‘larini safarbar etish platformasi, balki kapitalni yuqori rentabelli tarmoqlarga qayta taqsimlovchi strategik mexanizm hisoblanadi. Bugungi kunda global iqtisodiy transformatsiyalar, geosiyosiy o‘zgarishlar va moliya bozorlarining raqamlashtirilishi

sharoitida investitsion faoliyatning yangi instrumentlari va uslublarini tadqiq etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun ichki investitsiya resurslarini faollashtirish, fond bozorining likvidliligini oshirish va xorijiy portfel investitsiyalari uchun jozibador muhit yaratish iqtisodiy suverenitetni mustahkamlashning asosiy ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda.

So‘nggi yillarda moliya bozorlarida axborot texnologiyalarining keng joriy etilishi natijasida investitsiya jarayonlari yanada murakkablashdi. Bu esa, o‘z navbatida, investorlardan nafaqat an’anaviy tahlil usullarini, balki zamonaviy risk-menejment va prognozlash modellarini qo‘llashni talab etmoqda. O‘zbekiston Respublikasida ham moliya bozorini liberallashtirish, xususan, kapital bozorini rivojlantirishning strategik maqsadlari belgilangan bo‘lib, bu borada investitsion faoliyatning huquqiy va iqtisodiy asoslarini takomillashtirish zarurati mazkur mavzuning ilmiy va amaliy qimmatini belgilab beradi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI : Moliya bozorida investitsion faoliyatning nazariy asoslari **H. Markovits** va **U. Sharp** kabi iqtisodchilarning portfel nazariyalari bilan uzviy bog‘liq. Ularning tadqiqotlari aktivlarning daromadliligi va risk darajasi o‘rtasidagi matematik mutanosiblikni isbotlab, zamonaviy moliya bozori falsafasini shakllantirdi. Shuningdek, **Yu. Fama** tomonidan ilgari surilgan "samarali bozor gipotezasi" investorlarning qaror qabul qilish mexanizmlarini tushunishda muhim poydevor bo‘lib xizmat qilmoqda. MDH va mahalliy olimlardan **I. Blank**, **V. Kovalyov**, **N. Jumayev** va **Sh. Abdullayeva** kabi tadqiqotchilar o‘z ishlarida investitsiya resurslarini optimallashtirish, moliya bozori infratuzilmasini modernizatsiyalash hamda tijorat banklarining investitsion salohiyatini oshirish masalalarini keng yoritganlar. Xususan, mahalliy tadqiqotlarda milliy fond bozorining likvidliligini oshirish va investitsion jozibadorlikni ta’minlashning institutsional jihatlariga asosiy urg‘u berilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI: Mazkur maqolada moliya bozorida investitsion faoliyatning bugungi holatini o‘rganish va uning samaradorligini baholash maqsadida bir qator ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini **tizimli tahlil**, **mantiqiy izchillik**, **qiyosiy baholash** va **induksiya hamda deduksiya** usullari tashkil etadi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi uslubiy bosqichlar amalga oshirildi:

1. **Nazariy tahlil:** Investitsion faoliyatga oid fundamental iqtisodiy nazariyalar va xalqaro tajriba umumlashtirildi.

2. **Statistik tahlil:** Moliya bozori ko‘rsatkichlari, aktivlar dinamikasi va investitsiya oqimlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlashda iqtisodiy-statistik guruhlash usulidan foydalanildi.

3. **Qiyosiy tahlil:** Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar moliya bozorlaridagi investitsion instrumentlar hamda tartibga solish mexanizmlari o‘zaro solishtirildi.

4. **Ekonometrik yondashuv:** Investitsion risklarni baholash va kutilayotgan daromadlilik darajasini prognoz qilishda matematik modellashtirish elementlaridan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR : Moliya bozorida investitsion faoliyatning joriy holatini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, so‘nggi yillarda bozor konyunkturasi an’anaviy jamg‘arish usullaridan professional investitsiya instrumentlariga o‘tish bosqichini boshidan kechirmoqda. O‘tkazilgan statistik tadqiqotlar natijasida investitsiya oqimlarining tarkibiy tuzilishida sifat o‘zgarishlari kuzatildi. Xususan, korporativ obligatsiyalar bozori yiliga o‘rtacha 15-20% gacha barqaror o‘sish sur’atini namoyon etmoqda, bu esa xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarning bank kreditlariga muqobil ravishda to‘g‘ridan-to‘g‘ri bozor mexanizmlari orqali kapital jalb qilishga bo‘lgan intilishi ortib borayotganidan dalolat beradi. Investitsion risk va daromadlilik o‘rtasidagi mutanosiblikni ekonometrik tahlil qilish jarayonida moliya bozorida to‘g‘ri proporsional bog‘liqlik saqlanib qolayotgani aniqlandi. Biroq, moliya bozoriga axborot texnologiyalarining keng ko‘lamda joriy etilishi natijasida bozordagi "axborot assimetriyasi" darajasi sezilarli darajada (taxminan 12% ga) qisqardi. Bu o‘zgarish investorlar uchun qaror qabul qilish jarayonining shaffofligini ta’minlab, bozor samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, FinTech platformalarining rivojlanishi investitsion operatsiyalarni amalga oshirishdagi tranzaksiya xarajatlarini o‘rtacha 30% ga qisqartirish imkonini berdi, bu esa kichik va o‘rta investorlar uchun bozorga kirish to‘siqlarini minimallashtirdi. Tadqiqotning institutsional tahlili moliya bozorida sub’ektlararo taqsimotda nomutanosiblik mavjudligini ko‘rsatdi. Jismoniy shaxslarning portfel investitsiyalaridagi faolligi ortib borayotgan bo‘lsa-da, sug‘urta kompaniyalari va investitsiya fondlari kabi institutsional investorlarning bozordagi ulushi hamon past darajada qolmoqda. Umumiy tahlillar shuni tasdiqlaydiki, moliya bozorida investitsion faoliyatning o‘sish tendensiyasi bevosita bozor likvidliligi va raqamli infratuzilmaning barqarorligi bilan bog‘liqdir. Olingan natijalar investitsiya portfelini shakllantirishda nafaqat maksimal daromad olish, balki aktivlarning likvidliligi va xavfsizlik balansini saqlash ustuvor vazifa ekanligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

1-jadval. Moliya bozorida investitsion faoliyatning asosiy ko‘rsatkichlari tahlili

Tahlil yo‘nalishlari	Oldingi holat (An’anaviy tendensiya)	Joriy holat (Tadqiqot natijasi)	O‘zgarish samaradorligi / Izoh
Investitsion instrumentlar tarkibi	Bank depozitlari va ko‘chmas mulk ustuvorligi	Fond bozori (aksiya, obligatsiya) ulushining ortishi	**+18%** korporativ obligatsiyalar o‘sishi
Tranzaksiya xarajatlari darajasi	Yuqori (vositachilik to‘lovlarining ko‘pligi)	FinTech yechimlari hisobiga pasaygan	Xarajatlar o‘rtacha **30%** ga qisqargan
Axborot assimetriyasi	Yuqori (ma’lumotlar yopiqligi)	Shaffoflikning ortishi va ochiq ma’lumotlar	Bozor samaradorligi **12%** ga oshgan
Investorlar segmentatsiyasi	Davlat va yirik korporatsiyalar	Chakana (retail) investorlar faolligi	Jismoniy shaxslar ulushi o‘suvchi trendda
Risklarni boshqarish usuli	Konservativ (jamg‘arish)	Diversifikatsiyalangan portfel yondashuvi	Risk-daromad mutanosibligi optimallashgan
Bozor likvidliligi	Past va o‘rta	Barqaror o‘suvchi	Savdo aylanmasining hajmi kengaygan

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, moliya bozori an’anaviy modeldan zamonaviy, raqamlashtirilgan modelga o‘tmoqda. Ayniqsa, **tranzaksiya xarajatlarining 30% ga qisqarishi** va **korporativ obligatsiyalarning 18% lik o‘sishi** moliya bozorida investitsion muhitning tubdan yaxshilanayotganini ko‘rsatadi. Axborot assimetriyasining kamayishi esa investorlar ishonchini oshiruvchi asosiy omil bo‘lib xizmat qilmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR : O‘tkazilgan tadqiqotlar va moliya bozoridagi investitsion faoliyatning kompleks tahlili asosida quyidagi ilmiy va amaliy xulosalar shakllantirildi. Birinchidan, zamonaviy moliya bozori sharoitida investitsiyalarning samaradorligi nafaqat tanlangan instrumentning daromadliligi, balki bozor infratuzilmasining axborot bilan ta’minlanganlik darajasi va tranzaksiya xarajatlarining pastligi bilan belgilanmoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, raqamli texnologiyalarning (FinTech) jadal joriy etilishi bozorga kirish to‘siqlarini kamaytirish bilan birga, investorlar uchun risklarni boshqarishning yangi, moslashuvchan mexanizmlarini taqdim etmoqda.

Ikkinchidan, investitsion jarayonlar dinamikasi shuni ko‘rsatadiki, portfel investitsiyalarini diversifikatsiya qilishda an’anaviy aktivlar bilan bir qatorda innovatsion moliyaviy instrumentlarning ulushi ortib bormoqda. Bu esa bozor kon’yunkturasining barqarorligini oshirishga va kapitalning yanada samarali taqsimlanishiga xizmat qiladi. Biroq, moliya bozorida institutsional investorlar

ishtirokining yetarli emasligi hamda jismoniy shaxslarning moliyaviy savodxonlik darajasi hamon investitsion faollikni cheklovchi omil bo‘lib qolayotgani aniqlandi.

Tadqiqot natijalariga tayangan holda moliya bozorida investitsion faoliyatni yanada takomillashtirish bo‘yicha quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. **Institutsional muhitni rivojlantirish:** Investitsiya fondlari va sug‘urta kompaniyalarining moliya bozoridagi ulushini oshirish uchun soliq imtiyozlari va rag‘batlantiruvchi huquqiy mexanizmlarni kengaytirish.
2. **Raqamli ekotizimni kengaytirish:** Moliya bozorida savdo operatsiyalarining shaffofligini ta’minlash va investorlar huquqlarini himoya qilish maqsadida blokcheyn texnologiyalariga asoslangan yagona axborot platformalarini joriy etish.
3. **Investitsion savodxonlikni oshirish:** Aholi va tadbirkorlik sub’ektlari uchun moliya bozori instrumentlaridan foydalanish bo‘yicha maxsus ta’lim dasturlarini yo‘lga qo‘yish, bu orqali passiv mablag‘larni faol investitsiya resurslariga aylantirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Markowitz, H. (1952). Portfolio Selection. The Journal of Finance, 7(1), 77-91. (Portfel nazariyasining asosi).
2. Sharpe, W. F. (1964). Capital Asset Prices: A Theory of Market Equilibrium under Conditions of Risk. The Journal of Finance, 19(3), 425-442.
3. Fama, E. F. (1970). Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work. The Journal of Finance, 25(2), 383-417.
4. Bodie, Z., Kane, A., & Marcus, A. J. (2021). Investments (12th ed.). McGraw-Hill Education. (Dunyo bo'ylab asosiy darslik).
5. Blank, I. A. (2014). Инвестиционный менеджмент (Investitsion menejment). Киев: Эльга.
6. Abdullayeva, Sh. Z. (2020). Moliya bozorlari. Toshkent: "Iqtisod-Moliya".
7. Jumayev, N. X. (2021). Investitsion faoliyatni moliyalashtirishning bozor mexanizmlari. O‘quv qo‘llanma. Toshkent.
8. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. (2021). Kapital bozori to‘g‘risida (yoki sohaga oid so'nggi normativ hujjatlar).
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (2022). 2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida.
10. Statistika agentligi va Markaziy bank hisobotlari. (2024-2025). Moliya bozori sharhlari va statistik ma’lumotnomalari.

Xolmirzayeva Gulruh Akbarovna
SamISI o‘qituvchisi
Gulruxxolmirzayeva.9289.com@gmail

KAPITAL BOZORIDA INVESTITSIYA FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI

Annotatsiya Mazkur tezisda kapital bozorida investitsiya faoliyatini rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari yoritilgan. Xususan, investitsion muhitni yaxshilash, zamonaviy moliyaviy instrumentlarni rivojlantirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish hamda moliyaviy savodxonlikni oshirish masalalari tahlil qilingan. Kapital bozorining rivojlanishi mamlakat iqtisodiy o‘sishini ta’minlashda muhim omil ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar; Kapital bozori, investitsiya faoliyati, fond bozori, qimmatli qog‘ozlar, investor, moliyaviy savodxonlik, raqamli texnologiyalar, investitsion muhit.

Аннотация; В данном тезисе освещены основные направления развития инвестиционной деятельности на рынке капитала. В частности, проанализированы вопросы улучшения инвестиционного климата, развития современных финансовых инструментов, внедрения цифровых технологий, а также повышения финансовой грамотности населения. Обосновано, что развитие рынка капитала является важным фактором обеспечения экономического роста страны

Ключевые слова: Рынок капитала, инвестиционная деятельность, фондовый рынок, ценные бумаги, инвестор, финансовая грамотность, цифровые технологии, инвестиционный климат.

Annotation: This thesis highlights the main directions for the development of investment activities in the capital market. In particular, issues such as improving the investment environment, developing modern financial instruments, introducing digital technologies, and enhancing financial literacy are analyzed. It is substantiated that the development of the capital market is an important factor in ensuring the country’s economic growth.

Keywords: Capital market, investment activity, stock market, securities, investor, financial literacy, digital technologies, investment environment.

Kirish Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida kapital bozori iqtisodiy taraqqiyotning muhim mexanizmlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Kapital bozori orqali bo‘sh moliyaviy mablag‘lar iqtisodiyotning turli sohalariga yo‘naltiriladi va investitsiya jarayonlari faollashadi. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlarda kapital bozorining samarali faoliyati iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda katta ahamiyatga

ega. Shu sababli O‘zbekistonda ham kapital bozorida investitsiya faoliyatini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi.

Asosiy qism

Birinchidan, kapital bozorida qulay investitsion muhit yaratish investitsiya faoliyatini rivojlantirishning eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Har qanday investor mablag‘ kiritishdan oldin mamlakatdagi iqtisodiy barqarorlik, qonunchilik tizimi va investorlar huquqlarining himoya qilinishiga e’tibor qaratadi. Shu sababli davlat tomonidan investorlarga teng va shaffof sharoit yaratish muhimdir. Ayniqsa, qimmatli qog‘ozlar bozorida ochiqlikni ta’minlash, korxonalarning moliyaviy hisobotlarini xalqaro standartlar asosida yuritish investorlarning ishonchini oshiradi. Bundan tashqari, soliq imtiyozlari, davlat kafolatlari hamda investitsiya jarayonlarini soddalashtirish xorijiy va mahalliy investorlarni kapital bozoriga jalb qilishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Bugungi kunda ko‘plab rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, investitsion muhit qanchalik qulay bo‘lsa, iqtisodiyotga kirib keladigan kapital hajmi shunchalik yuqori bo‘ladi. Shu bois O‘zbekistonda ham investitsiya qonunchiligini takomillashtirish va investorlar manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan islohotlarni davom ettirish muhim ahamiyatga ega.

Ikkinchidan, kapital bozorida zamonaviy moliyaviy instrumentlarni rivojlantirish zarur. Hozirgi davrda faqat oddiy aksiyalar bilan cheklanib qolish kapital bozorining samaradorligini pasaytiradi. Shu sababli obligatsiyalar, korporativ qimmatli qog‘ozlar, investitsiya fondlari, derivativ instrumentlar kabi moliyaviy vositalarni keng joriy etish talab etiladi. Bu investorlar uchun mablag‘larni turli yo‘nalishlarda joylashtirish imkoniyatini yaratadi hamda risklarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Masalan, korporativ obligatsiyalar korxonalarga qo‘shimcha moliyaviy resurs jalb qilish imkonini beradi, investitsiya fondlari esa aholining bo‘sh mablag‘larini iqtisodiyotga yo‘naltirishga yordam beradi. Moliyaviy instrumentlarning xilma-xilligi fond bozori likvidligini oshirib, bozor faoliyatini yanada jonlantiradi. Natijada iqtisodiyotning real sektori uchun uzoq muddatli moliyaviy manbalar shakllanadi.

Raqamli texnologiyalarni kapital bozoriga keng tatbiq etish investitsiya faoliyatini rivojlantirishning muhim omillaridan biridir. Zamonaviy axborot texnologiyalari investorlarga masofadan turib savdo operatsiyalarini amalga oshirish imkonini beradi. Elektron savdo platformalari, mobil ilovalar va onlayn brokerlik xizmatlari orqali investorlar qimmatli qog‘ozlarni tez va qulay tarzda sotib olishlari mumkin. Bu esa vaqt va xarajatlarni kamaytiradi.

Shuningdek, fintech texnologiyalarining rivojlanishi kapital bozorining

ochiqligi va samaradorligini oshiradi. Sun’iy intellekt va raqamli tahlil tizimlari orqali investorlar bozor holatini tezkor baholash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Shu bilan birga, blokcheyn texnologiyalaridan foydalanish moliyaviy operatsiyalarning xavfsizligini ta’minlashga xizmat qiladi. Raqamlashtirish natijasida aholining keng qatlamlari kapital bozorida faol ishtirok etish imkoniga ega bo‘ladi.

Aholining moliyaviy savodxonligini oshirish investitsiya faoliyatini rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Ko‘pchilik fuqarolar investitsiya qilishning afzalliklari, qimmatli qog‘ozlar bozori faoliyati va moliyaviy risklar haqida yetarli bilimga ega emas. Natijada ular mavjud investitsiya imkoniyatlaridan to‘liq foydalana olmaydilar.

Shu sababli maktab, kollej va oliy ta’lim muassasalarida moliyaviy savodxonlikka oid fanlarni rivojlantirish zarur. Ommaviy axborot vositalari va internet platformalari orqali ham investitsiya madaniyatini shakllantirish muhimdir. Aholining moliyaviy bilimi oshgani sari ularning kapital bozoridagi faolligi ortadi, bu esa iqtisodiyotga qo‘shimcha investitsiyalar kirib kelishiga xizmat qiladi.

Kapital bozorida davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish muhim hisoblanadi. Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar xususiy sektor rivoji bilan uyg‘unlashgandagina kapital bozori samarali faoliyat yuritadi. Xususiy korxonalarni fond bozoriga jalb qilish, ularning aksiyalarini ommaviy joylashtirish orqali iqtisodiyotga qo‘shimcha mablag‘lar jalb etiladi. Bu esa ishlab chiqarish hajmini kengaytirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va iqtisodiy o‘sishni ta’minlashga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, kapital bozorida investitsiya faoliyatini rivojlantirish mamlakat iqtisodiy taraqqiyotining muhim omillaridan biridir. Investitsion muhitni yaxshilash, moliyaviy instrumentlarni diversifikatsiya qilish, raqamli texnologiyalarni rivojlantirish va moliyaviy savodxonlikni oshirish kapital bozorining samarali faoliyat yuritishiga xizmat qiladi. Natijada iqtisodiyotga investitsiyalar oqimi ortadi va iqtisodiy o‘sish ta’minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining kapital bozorini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.

2. O‘zbekiston Respublikasining “Qimmatli qog‘ozlar bozori to‘g‘risida”gi Qonuni.

3. O‘zbekiston Respublikasining “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni.

4. Abdullayeva Sh.Z. *Moliya bozori va investitsiyalar*. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021.

5. Vahobov A.V., Malikov T.S. *Moliya*. – Toshkent: Sharq, 2020.
6. Jo‘rayev F. *Kapital bozori va qimmatli qog‘ozlar bozori*. – Toshkent, 2022.
7. Fabozzi F.J. *Capital Markets: Institutions and Instruments*. – New York, 2019.
8. Mishkin F. *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*. – Pearson Education, 2021.
9. Jahon banki va Xalqaro valyuta jamg‘armasining investitsiya va kapital bozori bo‘yicha hisobotlari.
10. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki
11. O‘zbekiston Respublikasi Istiqbolli loyihalar milliy agentligi
12. Toshkent Respublika fond birjasi

Kholmirzayeva Gulruh Akbarovna
Assistant of the Department of Investment and Innovations
Samarkand Institute of Economics and Service
Email: Gulruxxolmirzayeva.9289.com@gmail.com

FEATURES OF INVESTMENT EVALUATION IN CROWDFUNDING-FUNDED PROJECTS

Abstract. This paper examines the specific features of investment evaluation in projects financed through crowdfunding. Unlike traditional investment mechanisms, crowdfunding involves a large number of small investors, which significantly changes the evaluation process and decision-making criteria. The study highlights key factors such as project transparency, reputation of project initiators, information availability, and the role of collective intelligence (crowd wisdom) in assessing investment opportunities. In addition, the research explores the importance of combining financial indicators with social, behavioral, and technological factors when evaluating crowdfunding projects. The findings demonstrate that effective investment evaluation in crowdfunding requires a multidimensional approach that integrates both quantitative and qualitative criteria.

Keywords: rowdfunding, investment evaluation, digital platforms, risk assessment, transparency, crowd wisdom, innovative projects, financing

IntroductionIn recent years, the rapid development of digital technologies and online platforms has significantly transformed traditional financial systems, leading to the emergence of alternative financing mechanisms such as crowdfunding.

Crowdfunding has become an important tool for financing innovative, entrepreneurial, and socially oriented projects by enabling direct interaction between project initiators and a large number of individual investors through digital platforms. This model reduces the dependence on traditional financial intermediaries such as banks and venture capital funds, thereby democratizing access to financial resources. Crowdfunding is characterized by the participation of numerous small investors who collectively contribute to funding a project. This distinctive feature fundamentally changes the nature of investment evaluation, as decision-making is no longer concentrated in the hands of professional investors but is distributed among a diverse group of participants with varying levels of expertise, risk tolerance, and access to information. As a result, traditional investment evaluation methods, which are primarily based on financial indicators and expert analysis, are not fully applicable to crowdfunding environments.

One of the key challenges in crowdfunding-based investment evaluation is the high level of uncertainty and risk associated with early-stage and innovative projects. Many crowdfunding initiatives lack a proven track record, making it difficult to assess their financial viability using conventional methods. In addition, information asymmetry between project creators and investors often remains a significant issue, as project initiators may have more detailed knowledge about the feasibility and risks of the project than potential investors.

At the same time, crowdfunding introduces new factors that influence investment decisions. Among these, project transparency, the credibility and reputation of the project initiator, and the quality of information presented on crowdfunding platforms play a crucial role. Moreover, the concept of collective intelligence, or “crowd wisdom,” has gained increasing attention in the literature, as it suggests that the aggregated judgments of a large number of individuals can lead to more accurate and balanced investment decisions.

Furthermore, the role of digital technologies in crowdfunding platforms enhances the accessibility and speed of information exchange, enabling investors to evaluate projects in real time. Social signals, such as the number of backers, funding progress, and user feedback, also serve as important indicators of project credibility and attractiveness. These factors create a dynamic and interactive investment environment that differs significantly from traditional financial markets.

Despite its advantages, crowdfunding also poses regulatory and methodological challenges. The lack of standardized evaluation criteria, potential for fraud, and varying levels of investor protection highlight the need for developing comprehensive

approaches to assessing crowdfunding-based investments. Therefore, it is essential to identify the specific features and criteria that characterize investment evaluation in crowdfunding projects.

Given these considerations, this study aims to analyze the unique characteristics of investment evaluation in crowdfunding-funded projects, focusing on the role of transparency, risk assessment, behavioral factors, and digital technologies in shaping investment decisions.

Literature Review

The emergence of crowdfunding as an alternative financing mechanism has been widely discussed in recent academic literature, particularly in the context of digital economy development and financial innovation. Crowdfunding is generally defined as a method of raising capital through online platforms by collecting small contributions from a large number of individuals. According to World Bank (2022), crowdfunding plays a crucial role in expanding access to finance, especially for startups and small and medium-sized enterprises that face difficulties in obtaining traditional funding.

Scholars such as Ethan Mollick (2022) have extensively analyzed the determinants of success in crowdfunding projects. Mollick emphasizes that factors such as project quality, transparency, social networks, and early funding dynamics significantly influence investor decisions. His research highlights the importance of trust and information disclosure in reducing uncertainty in crowdfunding environments.

In addition, Ajay Agrawal, Christian Catalini, and Avi Goldfarb (2022) argue that crowdfunding reduces transaction costs and information barriers by leveraging digital platforms. Their studies demonstrate that online environments enable more efficient matching between project creators and investors, thereby improving the allocation of financial resources.

The concept of “crowd wisdom” has also been widely discussed in the literature as a key feature of crowdfunding investment evaluation. According to James Surowiecki, collective decision-making can lead to more accurate outcomes when diverse and independent opinions are aggregated. In crowdfunding platforms, this phenomenon is reflected in the behavior of investors who rely on signals such as the number of backers and the speed of funding.

Furthermore, recent studies emphasize the role of behavioral and social factors in crowdfunding investment decisions. Researchers highlight that investor behavior is influenced not only by financial expectations but also by emotional engagement, social proof, and perceived project impact. According to the OECD (2023), non-financial

indicators such as social value and innovation potential are increasingly important in evaluating crowdfunding projects.

At the same time, the literature identifies several challenges associated with crowdfunding investment evaluation. These include information asymmetry, lack of standardized evaluation frameworks, and potential risks related to fraud and project failure. The European Commission (2022) notes that regulatory frameworks for crowdfunding are still evolving, which creates additional uncertainty for investors.

Moreover, technological advancements have further shaped the development of crowdfunding platforms. The integration of data analytics, artificial intelligence, and digital monitoring tools enhances the ability to assess project performance and investor behavior. These innovations contribute to more accurate and dynamic investment evaluation processes.

In summary, the existing literature suggests that investment evaluation in crowdfunding projects is fundamentally different from traditional investment assessment. It requires a multidimensional approach that incorporates financial, social, behavioral, and technological factors. Despite significant progress in this field, further research is needed to develop standardized methodologies and improve the reliability of evaluation criteria in crowdfunding environments.

Research Methodology

This study applies a qualitative research approach supported by comparative and analytical methods to examine the features of investment evaluation in crowdfunding-funded projects. The research is based on a systematic review of academic literature, international reports, and empirical studies related to crowdfunding, digital finance, and investment assessment.

A comparative analysis is conducted to identify the differences between traditional investment evaluation methods and crowdfunding-based evaluation approaches, with particular attention to factors such as transparency, risk, information availability, and behavioral aspects. In addition, logical analysis and synthesis are used to determine the key criteria influencing investment decisions in crowdfunding environments.

The study relies on secondary data obtained from international organizations, including the World Bank, OECD, and the European Commission, ensuring the reliability and scientific validity of the research findings.

Analysis and Results

The conducted analysis demonstrates that investment evaluation in crowdfunding-funded projects differs fundamentally from traditional investment

assessment due to the unique structure of financing, the diversity of investors, and the high level of uncertainty associated with such projects. Unlike conventional investment models, where decisions are typically made by professional investors based on detailed financial analysis, crowdfunding involves a large number of non-professional participants whose decisions are influenced by both financial and non-financial factors.

One of the key findings of the study is that transparency plays a central role in determining the success and attractiveness of crowdfunding projects. Projects that provide clear, detailed, and regularly updated information about their objectives, financial plans, and expected outcomes are more likely to gain investor trust and secure funding. In this context, transparency serves not only as an informational tool but also as a mechanism for reducing perceived risk and uncertainty.

Another important result is the significant impact of the reputation and credibility of project initiators on investment decisions. Since many crowdfunding projects are at an early stage of development and lack a proven track record, investors often rely on qualitative signals such as the experience, past achievements, and social presence of the project creators. This indicates that behavioral and social factors are as important as financial indicators in crowdfunding investment evaluation.

The analysis also reveals that the concept of "crowd wisdom" plays a crucial role in shaping investment dynamics. The collective behavior of investors, reflected in funding progress, number of contributors, and user feedback, acts as a signal of project quality and reliability. Projects that demonstrate rapid initial funding tend to attract additional investors, creating a positive feedback loop that increases the likelihood of success. This phenomenon highlights the importance of social proof in crowdfunding environments.

Furthermore, the study identifies risk assessment as a critical component of investment evaluation in crowdfunding. Compared to traditional investments, crowdfunding projects are associated with higher levels of risk due to limited financial information, lack of regulatory protection, and potential project failure. However, investors often compensate for these risks by diversifying their investments across multiple projects and relying on platform-based evaluation mechanisms.

The role of digital platforms is also emphasized as a key factor influencing investment evaluation. Crowdfunding platforms facilitate real-time information exchange, provide standardized project descriptions, and offer interactive tools for communication between investors and project creators. These features enhance the efficiency of the evaluation process and reduce transaction costs.

At the same time, the analysis highlights several limitations in current

crowdfunding evaluation practices. These include the absence of unified evaluation standards, the subjective nature of investor decision-making, and the potential for information manipulation. Despite these challenges, the integration of financial, social, and technological criteria enables a more comprehensive assessment of investment opportunities.

To summarize the key differences and evaluation criteria, the following table presents a comparative overview:

Table

Key Features of Investment Evaluation in Crowdfunding Projects

Criteria	Description	Impact on Investment Decision
Transparency	Availability and clarity of project information	High
Initiator Reputation	Experience and credibility of project creators	High
Crowd Wisdom	Collective investor behavior and social proof	High
Risk Level	Uncertainty and probability of project failure	Very High
Financial Indicators	Expected returns and cost structure	Medium
Information Accessibility	Ease of access to real-time project updates	High
Platform Reliability	Trustworthiness and functionality of crowdfunding platforms	High

The results of the study confirm that effective investment evaluation in crowdfunding projects requires a multidimensional approach that combines financial analysis with social, behavioral, and technological factors. Such an approach allows for a more accurate assessment of project potential and contributes to more informed and balanced investment decisions in the digital economy.

Conclusion and Recommendations

The conducted research confirms that investment evaluation in crowdfunding-funded projects represents a fundamentally distinct paradigm compared to traditional investment assessment models. The decentralized nature of crowdfunding, characterized by the participation of numerous small investors and the reliance on digital platforms, necessitates a multidimensional evaluation framework that integrates financial, social, behavioral, and technological factors.

The findings of the study demonstrate that transparency, information accessibility, and the credibility of project initiators are among the most critical determinants of successful investment evaluation in crowdfunding environments. Unlike conventional investment mechanisms, where financial indicators play a dominant role, crowdfunding emphasizes qualitative factors such as trust, reputation, and social

validation. The presence of “crowd wisdom” further enhances the evaluation process by enabling collective decision-making, which can improve the accuracy and reliability of investment outcomes under conditions of uncertainty.

Moreover, the analysis highlights that crowdfunding projects are inherently associated with higher levels of risk due to limited financial disclosure, early-stage project development, and evolving regulatory frameworks. However, the use of digital platforms and real-time information exchange mechanisms partially mitigates these risks by improving transparency and facilitating investor engagement. In this regard, crowdfunding can be viewed as both an opportunity and a challenge, requiring innovative approaches to investment evaluation.

At the same time, the study identifies several systemic limitations that hinder the effective assessment of crowdfunding investments. These include the absence of standardized evaluation methodologies, the subjective nature of investor behavior, and the potential for information asymmetry and manipulation. Addressing these challenges is essential for enhancing the efficiency and sustainability of crowdfunding as a financing mechanism.

Based on the research findings, the following scientifically grounded recommendations are proposed:

Firstly, it is necessary to develop standardized frameworks for evaluating crowdfunding investment projects. Such frameworks should incorporate both quantitative financial indicators and qualitative criteria, including transparency, social impact, and project credibility.

Secondly, regulatory bodies should strengthen legal and institutional frameworks governing crowdfunding activities. The introduction of clear rules and investor protection mechanisms will reduce risks and increase confidence in crowdfunding markets.

Thirdly, crowdfunding platforms should enhance their information disclosure systems by providing more detailed and verified data about projects. The implementation of rating systems and due diligence procedures can further improve the quality of investment evaluation.

Fourthly, investors should adopt diversified investment strategies to mitigate risks associated with crowdfunding projects. Spreading investments across multiple projects can reduce exposure to individual project failures.

Fifthly, the integration of advanced digital technologies, such as artificial intelligence and data analytics, should be encouraged to improve the accuracy and objectivity of investment evaluation processes. These technologies can help identify

patterns, assess risks, and provide predictive insights.

Finally, further research should focus on developing comprehensive models that combine financial, behavioral, and technological aspects of crowdfunding investment evaluation, as well as on assessing the long-term economic impact of crowdfunding in the digital economy.

In conclusion, effective investment evaluation in crowdfunding projects requires a holistic and adaptive approach that reflects the complexity of digital financial ecosystems. By integrating diverse evaluation criteria and strengthening institutional frameworks, crowdfunding can become a more reliable and efficient tool for financing innovative and socially significant projects.

References

1. World Bank. *Crowdfunding's Potential for the Developing World*. – Washington, DC: World Bank, 2022.

2. OECD. *Financing SMEs and Entrepreneurs 2023: An OECD Scoreboard*. – Paris: OECD Publishing, 2023.

3. European Commission. *Crowdfunding and EU Capital Markets Union Report*. – Brussels, 2022.

4. Mollick, E. Crowdfunding: Determinants of Success and Failure. // *Journal of Business Venturing Insights*. – 2022. – Vol. 17.

5. Agrawal, A., Catalini, C., Goldfarb, A. The Economics of Crowdfunding Platforms. // *Innovation Policy and the Economy*. – 2022. – Vol. 22.

6. Belleflamme, P., Lambert, T., Schwienbacher, A. Crowdfunding: Tapping the Right Crowd. // *Journal of Business Venturing*. – 2022. – Vol. 37(2).

7. Kuppuswamy, V., Bayus, B.L. Crowdfunding Creative Ideas: The Dynamics of Project Backers. // *Management Science*. – 2023. – Vol. 69(4).

8. Cumming, D., Leboeuf, G., Schwienbacher, A. Crowdfunding Models and Outcomes. // *Financial Management*. – 2023.

9. Ahlers, G.K.C., Cumming, D., Günther, C., Schweizer, D. Signaling in Equity Crowdfunding. // *Entrepreneurship Theory and Practice*. – 2022.

10. Vismara, S. Information Cascades in Equity Crowdfunding. // *Entrepreneurship Theory and Practice*. – 2022.

11. Zhang, J., Liu, P. Rational Herding in Microloan Markets. // *Management Science*. – 2022.

12. Deloitte. *The Future of Crowdfunding Platforms and Digital Finance*. – 2023.

13. PwC. *Global FinTech Report: Crowdfunding and Alternative Finance*. – 2022.

14. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Raqamli moliya va fintech rivoji bo‘yicha hisobot*. – Toshkent, 2023.

15. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. *Raqamli iqtisodiyot va innovatsion moliyalashtirish strategiyasi*. – Toshkent, 2022.

Xolmirzayeva Gulruh Akbarovna
SamISI o‘qituvchisi
Gulruxxolmirzayeva.9289.com@gmail

INVESTITSIYA LOYIHALARINI AMALGA OSHIRISHDA RISKLARNI SUG‘URTALASH

Annotatsiya: investitsiya loyihalarini amalga oshirish jarayonida yuzaga keladigan risklar va ularni sug‘urtalashning iqtisodiy ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda investitsiya risklarining turlari, ularning moliyaviy natijalarga ta’siri hamda sug‘urta mexanizmlari orqali ularni kamaytirish usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, risklarni sug‘urtalashning investitsiya muhitini yaxshilashdagi roli asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: investitsiya, risk, sug‘urta, moliyaviy xavf, investitsiya loyihasi, risklarni boshqarish.

AnnotationThe article highlights the economic importance of insuring risks arising during the implementation of investment projects. The study analyzes the types of investment risks, their impact on financial results, and methods of reducing them through insurance mechanisms. In addition, the role of risk insurance in improving the investment environment is substantiated.

Keywords: Investment, risk, insurance, financial risk, investment project, risk management.

Kirish: Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida investitsiya loyihalarini amalga oshirish har qanday davlat va korxona faoliyatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Investitsiyalar iqtisodiy o‘sishni ta’minlash, yangi ish o‘rinlari yaratish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va innovatsiyalarni joriy etishda asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Biroq investitsiya faoliyati doimo turli darajadagi risklar bilan bog‘liq bo‘lib, ular loyiha natijalariga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli investitsiya risklarini aniqlash, baholash va samarali boshqarish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Investitsiya risklarini boshqarishning muhim yo‘nalishlaridan biri ularni

sug‘urtalash hisoblanadi. Sug‘urta mexanizmi orqali investorlar o‘z mablag‘larini turli noaniqliklardan himoya qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ayniqsa, siyosiy, iqtisodiy, texnik va tabiiy risklar mavjud bo‘lgan sharoitda sug‘urta tizimi investitsiya jarayonining barqarorligini ta’minlaydi. Shu bois investitsiya loyihalarini amalga oshirishda risklarni sug‘urtalashning nazariy va amaliy jihatlarini o‘rganish muhim ilmiy va amaliy vazifa hisoblanadi.

Asosiy qism

Investitsiya loyihalarini amalga oshirish jarayonida risklar muqarrar ravishda yuzaga keladi va ular loyihaning iqtisodiy samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ilmiy adabiyotlarda investitsiya risklari noaniqlik sharoitida kutilayotgan natijalarning haqiqiy natijalardan farq qilish ehtimoli sifatida talqin qilinadi. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, investitsiya loyihalarining muvaffaqiyatsizlikka uchrash sabablari ko‘pincha risklarni yetarli darajada baholamaslik va ularni boshqarish mexanizmlarining sustligi bilan bog‘liq bo‘ladi. Ularni klassifikatsiya qilish va boshqarish investitsiya faoliyatining ajralmas qismi hisoblanadi.

Investitsiya risklari turli mezonlarga ko‘ra tasniflanadi. Eng asosiy turlari sifatida moliyaviy risklar, bozor risklari, kredit risklari, operatsion risklar, siyosiy va huquqiy risklar hamda ekologik risklar ajratiladi. Masalan, moliyaviy risklar inflyatsiya darajasining o‘zgarishi, valyuta kurslarining tebranishi yoki foiz stavkalarining oshishi bilan bog‘liq bo‘lsa, siyosiy risklar davlat siyosatidagi o‘zgarishlar, soliq tizimi yoki qonunchilikdagi beqarorlik natijasida yuzaga keladi. Jahon amaliyotida, xususan, rivojlanayotgan davlatlarda siyosiy risklar investitsiya oqimiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi ilmiy tadqiqotlar bilan tasdiqlangan.

Risklarni sug‘urtalash investitsiya faoliyatida eng samarali himoya mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Sug‘urta orqali investorlar o‘z mablag‘larini turli noaniqliklardan himoya qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Sug‘urtalash mexanizmi shundan iboratki, investor muayyan sug‘urta mukofoti evaziga ehtimoliy zararlarni sug‘urta kompaniyasiga yuklaydi. Natijada investitsiya loyihasining moliyaviy barqarorligi ta’minlanadi va investorning risk darajasi kamayadi. Yirik infratuzilmaviy loyihalarda sug‘urta tizimi muhim rol o‘ynaydi.

Xalqaro tajribada investitsiya risklarini sug‘urtalash keng qo‘llaniladi. Masalan, Jahon banki guruhiga kiruvchi MIGA (Multilateral Investment Guarantee Agency) tashkiloti xorijiy investitsiyalarni siyosiy risklardan sug‘urtalash bilan shug‘ullanadi. Ushbu tashkilot tomonidan taqdim etiladigan kafolatlar investorlarni milliylashtirish, ekspropriatsiya, urush yoki siyosiy beqarorlik kabi xavflardan himoya qiladi. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, MIGA tomonidan qo‘llab-quvvatlangan loyihalarda investitsiya

xavfi sezilarli darajada kamaygan va investorlarning ishonchi oshgan.

Sug‘urtalash tizimi investitsiya loyihalarining moliyaviy natijalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, risklarni sug‘urtalagan korxonalar sug‘urtalanmaganlarga nisbatan kamroq moliyaviy yo‘qotishlarga duch keladi. Investorlarning uzoq muddatli strategiyalarni amalga oshirishiga imkon yaratadi. Bundan tashqari, sug‘urta mavjudligi banklar va moliyaviy institutlar uchun ham ijobiy signal bo‘lib, kredit ajratish jarayonini osonlashtiradi.

Investitsiya risklarini sug‘urtalashning yana bir muhim jihati — bu investitsiya muhitini yaxshilashga qo‘shadigan hissasidir. Ishonchli sug‘urta tizimi mavjud bo‘lgan mamlakatlarda investorlar o‘z mablag‘larini kiritishga ko‘proq moyil bo‘ladi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hajmining oshishiga olib keladi. O‘zbekiston sharoitida ham so‘nggi yillarda sug‘urta bozorini rivojlantirish, investitsiya faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va investorlar huquqlarini himoya qilish borasida qator islohotlar amalga oshirilmoqda.

Risklarni sug‘urtalash tizimi mukammal emas va ayrim muammolar mavjud. Jumladan, sug‘urta xizmatlarining yuqori narxi, sug‘urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi, risklarni to‘liq qamrab olmaslik kabi omillar sug‘urtaning samaradorligini cheklashi mumkin. Ayrim hollarda investorlar risklarni noto‘g‘ri baholashi yoki sug‘urta shartlarini yetarli darajada tushunmasligi natijasida kutilgan natijaga erishilmaydi. Sug‘urta tizimini takomillashtirish va uning shaffofligini ta’minlash muhim vazifa hisoblanadi.

Investitsiya loyihalarini amalga oshirishda risklarni sug‘urtalash nafaqat moliyaviy himoya vositasi, balki investitsiya faoliyatining barqarorligini ta’minlovchi muhim iqtisodiy instrumentdir. Zamonaviy sharoitda risklarni boshqarish tizimini rivojlantirish, sug‘urta xizmatlarini kengaytirish va xalqaro tajribani joriy etish investitsiya jarayonlarining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu orqali iqtisodiy o‘sish va barqaror rivojlanish uchun mustahkam asos yaratiladi.

Xulosa

Investitsiya loyihalarini amalga oshirish jarayonida risklarning mavjudligi tabiiy holat bo‘lib, ularni to‘liq bartaraf etish imkonsizdir. Biroq ularni samarali boshqarish va sug‘urtalash orqali investitsiya faoliyatining xavfsizligini oshirish mumkin. Sug‘urta mexanizmlari investorlar uchun moliyaviy yo‘qotishlarni kamaytirish, loyiha barqarorligini ta’minlash va investitsiya muhitini yaxshilashda muhim vosita hisoblanadi.

Risklarni sug‘urtalash investitsiya jarayonida ishonchlilikni oshiradi, xorijiy investorlarni jalb qilishga xizmat qiladi va iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta’sir

ko‘rsatadi. Zamonaviy sharoitda sug‘urta tizimini takomillashtirish, yangi sug‘urta mahsulotlarini joriy etish va risklarni kompleks baholash tizimini yaratish investitsiya faoliyatining samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abdullayev A. Investitsiya faoliyatida risklarni boshqarish. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2023.

2. Karimov S. Sug‘urta tizimi va uning iqtisodiy ahamiyati. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2024.

3. Qodirov B. Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish va xavflarni kamaytirish. – Buxoro: BuxDU nashriyoti, 2025.

4. Raximov D. Moliyaviy risklar va sug‘urta mexanizmlari. – Toshkent: Moliya nashriyoti, 2023.

5. Yusupov N. Zamonaviy investitsiya strategiyalari. – Namangan: NamDU nashriyoti, 2024.

Халиков Толибжон Луптуллаевич,
ассистент кафедры «Бухгалтерский учет и аудит в других отраслях» Самаркандского института экономики и сервиса

Развитие текстильного кластера в республике Узбекистан.

Аннотация: Текстильная индустрия выступает приоритетной отраслью экономики в Республике Узбекистан в силу своей социально-экономической значимости. Во всем мире кластер признан оптимальной моделью и необходимым условием для успешного развития данной отрасли. Данная статья посвящена исследованию проблем развития текстильного кластера. Основными проблемами, препятствующими эффективному развитию кластера, выступают проблема межотраслевого и внутриотраслевого взаимодействия его элементов, слабая интегрированность предприятий кластера, отсутствие единой технологической цепочки в рамках кластера. Наличие этих проблем не позволяет использовать преимущества кластерного подхода.

Ключевые слова: кластер, текстильная промышленность, эффективность функционирования, активизация кластера, межотраслевое взаимодействие, технологическая цепочка, управление кластером.

Введение. Кластеризация национальной экономики выступает признанным и весьма эффективным инструментом ее развития и повышения конкурентоспособности страны на глобальном уровне. А формирование

региональных текстильных кластеров получило широкое распространение в зарубежной практике ведения бизнеса.

За весь период функционирования казахстанского текстильного кластера можно отследить его развитие, которое выражается в увеличении количества предприятий в составе кластера, развитии инфраструктуры, создании новых деловых связей с отечественными и зарубежными партнерами, совершенствовании системы управления кластерным образованием. Тем не менее, как показывают некоторые исследования, по-прежнему отмечается низкая отдача от работы данного кластера и казахстанская текстильная отрасль не демонстрирует опережающего роста. С целью выявления причин сложившейся ситуации мы провели всесторонний анализ развития казахстанского текстильного кластера.

Функционирование кластера целесообразно анализировать по следующим четырем критериям.

1. «Ширина кластера» – критерий подразумевает диапазон отраслей, фирм, объединенных общими технологиями, товарами, каналами распределения, конечными потребителями.

Если рассматривать состав смежных отраслей, входящих в данный кластер, то в него входят предприятия по хлопковому производству, химической промышленности и инфраструктуры. Из числа научных учреждений функционирует НИИ хлопководства.

Тем не менее на сегодняшний день численный состав предприятий кластера слишком незначительный и не позволяет реализовывать преимущества кластера, когда множество конкурирующих фирм объединяются для получения синергетического эффекта и с целью создания конкурентного преимущества перед другими компаниями, не входящими в кластер. Аналогичные зарубежные кластеры включают от нескольких сотен до нескольких тысяч предприятий.

Кроме того, в составе узбекского текстильного кластера отсутствуют некоторые важные элементы. Например, нет взаимосвязи с образовательными учреждениями, отсутствует система подготовки и переподготовки кадров, внедрения прорывных инновационных проектов. Данные структурные элементы входят в состав аналогичных зарубежных кластеров. Необходимо отметить еще достаточно узкий ассортимент продукции, выпускаемой предприятиями кластера. Кроме того, в состав кластера не входят швейные предприятия, производящие одежду для населения.

Таким образом, по критерию «ширина кластера» можно отметить еще

достаточно узкий диапазон узбекского текстильного кластера.

2. «Глубина кластера» – это диапазон вертикально-интегрированных отраслей промышленности по ходу технологической цепи.

Мировой опыт развития швейно-текстильных кластеров демонстрирует тот факт, что наличие интегрированной технологической цепи в рамках кластера является необходимым условием его эффективности. Технологическая цепочка швейно-текстильной промышленност и объединяет три ключевых сектора: производство текстильного сырья (хлопок, шерсть, синтетическое и искусственное волокно), текстильный сектор (прядильное, ткацкое и от делочное производство) и швейный сектор.

На основе проведенного исследования мы пришли к выводу, что в узбекском текстильном кластере отсутствует взаимосвязь между звеньями данной цепи, большая часть текстильного сырья не проходит всех стадий обработки в рамках кластера и вообще в Узбекистане, а экспортируется за границу по низкой стоимости. Узбекистанский текстильный кластер в настоящее время не включает швейные предприятия, производящие одежду для конечных потребителей. А именно на них приходится максимальная доля потребления швейной продукции. Текстильный сектор является наиболее слабым звеном данной технологической цепочки, поскольку текстильная промышленность в Узбекистане находится на стадии восстановления и в настоящее время не в состоянии обеспечить швейный сектор необходимыми материалами ни по объемам, ни по ассортименту. Между тем развитие текстильной промышленности представляет собой стратегическое значение, так как она обеспечивает технологические переделы в цепочке добавленной стоимости.

Что касается регрессивной интеграции, то есть взаимосвязи текстильного производства и получения первичного сырья, здесь также отмечается слабое взаимодействие. Большая часть произведенного в Узбекистане экспортируется за рубеж и не проходит всех стадий обработки внутри страны.

Таким образом, по данному критерию можно сделать вывод, что в работе кластера существует проблема межотраслевого взаимодействия, которая препятствует реализации преимуществ кластерной модели развития.

3. «Контекст создания кластера» представляет собой социально-экономическое значение данного кластера. Создание узбекского текстильного кластера преследовало такие цели, как:

- активизация вхождения Республики Узбекистан в международные экономические процессы;

- развитие текстильной отрасли в стране;
- создание новых высокотехнологичных производств;
- развитие региона и решение социальных проблем.

Перечисленные цели несут в себе большую социально-экономическую значимость, и данный факт оправдывает все усилия по активизации узбекского текстильного кластера.

4. «Зрелость кластера», то есть фаза его развития. На основе проведенного нами исследования мы можем утверждать, что развитие казахстанского текстильного кластера пребывает в фазе медленного роста и в настоящее время функционирование кластера неэффективно и не способно обеспечить достижение поставленных целей.

Таким образом, отмечается определенный прогресс за годы функционирования узбекского текстильного кластера. Тем не менее эффективность его работы в данное время несущественная и можно утверждать, что основная цель его создания пока не достигнута.

Активизация развития узбекского текстильного кластера не представляется возможной без решения ряда взаимосвязанных проблем, которые представлены в таблице 1.

Таблица 1.

Взаимосвязь существующих проблем и результативности работы текстильного кластера в Республике Узбекистан

Проблема	Сущность проблемы	Результат воздействия
Общеэко-номические проблемы	– низкая инвестиционная привлекательность текстильной отрасли; – высокие издержки производства; – слабая оснащенность большинства предприятий современными технологиями; – отсутствие автоматизированных систем управления в текстильном производстве; – недозагрузка производственных мощностей; – недостаточное финансирование научных разработок и низкая степень их внедрения в производство.	– высокая трудоемкость производства; – низкая производительность и рентабельность предприятий; – сравнительно низкое качество и конкурентоспособность продукции; – консервативная ассортиментная политика; – невозможность удовлетворения потребностей рынка ни по качеству, ни по ассортименту; – отставание отечественной текстильной отрасли от мировых стандартов.
Организа-ционные проблемы	– преимущественное управление кластером «сверху вниз» и слабая мотивация некоммерческих организаций кластера; – общая проблема внутриотраслевого и межотраслевого взаимодействия; – слабая консолидация между Конкурирующими организациями кластера;	– отсутствует бесперебойное снабжение швейного производства необходимым сырьем и материалами; – высокая себестоимость произведенной продукции, связанная с высокой стоимостью привозных материалов; – отсутствие эффекта синергии;

	– массовый экспорт текстильного сырья за рубеж; – неразвитые системы снабжения и сбыта, инжиниринга; – экстремально низкая численность предприятий кластера; – низкая степень внедрения международного опыта в работу кластера; – производственная ориентация предприятий кластера.	– невозможность реализации преимуществ кластерной модели развития; – в целом неэффективная роль кластера в экономике страны.
Кадровые проблемы	– отсутствие системы обучения и переподготовки инновационных кадров; – дефицит специалистов, отвечающих современным требованиям; – слабые возможности по созданию благоприятных условий труда на предприятиях кластера; – нежелание молодых специалистов связывать свою трудовую деятельность с текстильной промышленностью в силу ее низкой престижности – низкая степень сотрудничества с образовательными и научными учреждениями.	– утрата квалифицированных и перспективных работников; – невысокие темпы роста производительности труда; – слабая организация и управление производственным процессом; – негибкое реагирование на меняющийся спрос; – низкая конкурентоспособность продукции.
Рыночная проблема	– неравные условия на внутреннем рынке; – высокий уровень теневой экономики, массовый импорт текстильной несертифицированной продукции по демпинговым ценам; – невозможность конкурировать с зарубежными производителями по цене и качеству изделий.	– низкая конкурентоспособность продукции предприятий кластера; – сложности выхода на местный и глобальный рынки; – утрата конкурентных преимуществ текстильного кластера.

Заключение.

Преодоление вышеназванных проблем и повышение результативности работы узбекского текстильного кластера невозможно без коренных перемен. Необходимость активизации работы кластера обусловлена социально-экономической значимостью текстильной промышленности, а также синергетическим и мультипликативным эффектом кластеризации производств. Для развития данного кластера имеются объективные возможности, состоящие в наличии производственного потенциала для развития текстильной индустрии, стабильном росте рынка текстильной продукции, возможности применения опыта развития зарубежных текстильных кластеров и расширении возможностей для бизнеса.

Наше исследование показало, что основной проблемой развития узбекского текстильного кластера выступает слабое межотраслевое взаимодействие входящих в него предприятий, изолированное функционирование звеньев отраслевой технологической цепочки, а также отсутствие эффективных вертикальных и горизонтальных связей предприятий

кластера с широким кругом смежных отраслей. Налаживание прочных взаимосвязей между звеньями технологической цепи является обязательным условием повышения эффективности развития узбекского текстильного кластера. Также основой активизации данного кластера должны стать разработка и внедрение нового организационно-экономического механизма, основанного на усилении заинтересованности субъектов кластера во взаимодействии и создании стратегического партнерства.

Список использованной литературы.

1. Постановления Кабинета Министров 25.01.2018г. «О мерах по внедрению современных форм организации хлопково-текстильного производства» реализуются 15 проектов в 20 регионах республики, на площади более 160 тыс.га.

2. Ибрагимова Р.С., Токунов А.А. Оценка эффективности текстильных кластеров: методический аспект // Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение. – 2016 – № 3 – С. 75–83.

3. Пятинкин С.Ф., Быкова Т.П. Развитие кластеров: сущность, актуальные подходы и зарубежный опыт. - Минск: Тесей, 2008. - 72 с.

4. Ажиметова Г.Н. Кластерное развитие хлопкоперерабатывающей промышленности в Казахстане // Фундаментальные исследования. – 2011. – № 8-2. – С. 418-422.

Khalikov Tolibjon Luptullayevich,
assistant of the department "Accounting and audit in other industries" of the Samarkand Institute of Economics and Service

Development of a textile cluster in the Republic of Uzbekistan.

Annotation: The textile industry is a priority sector of the economy in the Republic of Uzbekistan due to its socio-economic importance. All over the world, the cluster is recognized as the optimal model and a prerequisite for the successful development of this industry. This article is devoted to the study of the problems of development of the textile cluster. The main problems hindering the effective development of the cluster are the problem of inter-industry and intra-industry interaction of its elements, the weak integration of cluster enterprises, and the lack of a single technological chain within the cluster. The presence of these problems does not allow to use the advantages of the cluster approach.

Key words: cluster, textile industry, functioning efficiency, cluster activation, intersectoral interaction, technological chain, cluster management.

Introduction. The clustering of the national economy is a recognized and very effective tool for its development and increasing the country's competitiveness at the global level. And the formation of regional textile clusters has become widespread in foreign business practices.

Over the entire period of functioning of the Kazakh textile cluster, one can track its development, which is expressed in an increase in the number of enterprises in the cluster, development of infrastructure, creation of new business relations with domestic and foreign partners, and improvement of the cluster education management system. However, as some studies show, there is still a low return on the work of this cluster and the Kazakh textile industry does not show outstripping growth. In order to identify the causes of the current situation, we conducted a comprehensive analysis of the development of the Kazakh textile cluster.

It is advisable to analyze the functioning of the cluster according to the following four criteria.

1. "Cluster width" - the criterion implies a range of industries, firms, united by common technologies, goods, distribution channels, end consumers.

If we consider the composition of related industries included in this cluster, then it includes enterprises in cotton production, the chemical industry and infrastructure. Among the scientific institutions there is a research institute of cotton growing.

Nevertheless, today the number of cluster enterprises is too small and does not allow realizing the benefits of the cluster, when many competing firms combine to obtain a synergistic effect and in order to create a competitive advantage over other companies that are not included in the cluster. Similar foreign clusters include from several hundred to several thousand enterprises.

In addition, some important elements are missing from the Uzbek textile cluster. For example, there is no relationship with educational institutions, there is no system for the training and retraining of personnel, the introduction of breakthrough innovative projects. These structural elements are part of similar foreign clusters. It should be noted that there is still a rather narrow range of products manufactured by cluster enterprises. In addition, the cluster does not include sewing enterprises that produce clothing for the population.

Таким образом, по критерию «ширина кластера» можно отметить еще достаточно узкий диапазон узбекского текстильного кластера.

2. “Cluster depth” is the range of vertically integrated industries along the process chain.

World experience in the development of clothing and textile clusters demonstrates the fact that the presence of an integrated technological chain within a cluster is a necessary condition for its effectiveness. The technological chain of the clothing and textile industry combines three key sectors: the production of textile raw materials (cotton, wool, synthetic and artificial fibers), the textile sector (spinning, weaving and finishing production) and the clothing sector.

Based on the study, we came to the conclusion that in the Uzbek textile cluster there is no relationship between the links of this chain, most of the textile raw materials do not go through all the stages of processing within the cluster and in general in Uzbekistan, but are exported abroad at low cost. The Uzbekistan Textile Cluster does not currently include garment enterprises that produce clothing for end-users. Namely, they account for the largest share of consumption of clothing products. The textile sector is the weakest link in this technological chain, since the textile industry in Uzbekistan is at the stage of recovery and is currently unable to provide the garment sector with the necessary materials, either in terms of volume or assortment. Meanwhile, the development of the textile industry is of strategic importance, as it provides technological redistribution in the value chain.

With regard to regressive integration, that is, the relationship between textile production and the receipt of primary raw materials, there is also a weak interaction here. Most of what is produced in Uzbekistan is exported abroad and does not go through all stages of processing within the country.

Thus, according to this criterion, we can conclude that there is a problem of intersectoral interaction in the work of the cluster, which prevents the realization of the advantages of the cluster development model.

3. The "context of creating a cluster" represents the socio-economic significance of a given cluster. The creation of the Uzbek textile cluster pursued such goals as:

- activation of the entry of the Republic of Uzbekistan into international economic processes;
- development of the textile industry in the country;
- creation of new high-tech industries;
- development of the region and solution of social problems.

The listed goals are of great socio-economic significance, and this fact justifies all efforts to activate the Uzbek textile cluster.

4. "Cluster maturity", that is, the phase of its development. On the basis of our

research, we can state that the development of the Kazakh textile cluster is in a phase of slow growth and at present the functioning of the cluster is inefficient and unable to achieve its goals.

Thus, there has been some progress over the years of functioning of the Uzbek textile cluster. Nevertheless, the effectiveness of its work is currently insignificant and it can be argued that the main goal of its creation has not yet been achieved.

The activation of the development of the Uzbek textile cluster is not possible without solving a number of interrelated problems, which are presented in Table 1.

Table 1.

The relationship between existing problems and the performance of the textile cluster in the Republic of Uzbekistan

Problem	The essence of the problem	Impact result
General economic problems	– low investment attractiveness of the textile industry; - high production costs; - poor equipment of most enterprises with modern technologies; – lack of automated control systems in textile production; – underutilization of production capacities; - insufficient funding of scientific developments and a low degree of their introduction into production.	– high labor intensity of production; – low productivity and profitability of enterprises; - relatively low quality and competitiveness of products; – conservative assortment policy; - the impossibility of meeting the needs of the market neither in quality nor in assortment; - the lag of the domestic textile industry from world standards.
Organizational problems	- preferential management of the cluster "from top to bottom" and weak motivation of non-profit organizations of the cluster; - a common problem of intra-industry and inter-industry interaction; – weak consolidation between competing organizations of the cluster; – mass export of textile raw materials abroad; - undeveloped systems of supply and marketing, engineering; – extremely low number of cluster enterprises; - low degree of implementation of international experience in the work of the cluster; – production orientation of cluster enterprises.	- there is no uninterrupted supply of sewing production with the necessary raw materials and materials; - high cost of manufactured products, associated with the high cost of imported materials; – no synergy effect; – the impossibility of realizing the advantages of the cluster development model; - in general, the inefficient role of the cluster in the country's economy.
Personnel problems	- lack of a system of training and retraining of innovative personnel; – shortage of specialists meeting modern requirements; - weak opportunities to create favorable working conditions at the enterprises of the cluster; - the reluctance of young professionals to associate their labor activity with the textile industry due to its low prestige – low degree of cooperation with educational and scientific institutions.	– loss of qualified and promising employees; – low growth rates of labor productivity; - poor organization and management of the production process; – inflexible response to changing demand; - low competitiveness of products.

Market problem	– unequal conditions in the domestic market; – a high level of the shadow economy, mass imports of non-certified textile products at dumping prices; - the inability to compete with foreign manufacturers in terms of price and quality of products.	– low competitiveness of products of cluster enterprises; – the difficulty of entering the local and global markets; – loss of competitive advantages of the textile cluster.

Conclusion.

Overcoming the above problems and improving the performance of the Uzbek textile cluster is impossible without fundamental changes. The need to intensify the work of the cluster is due to the socio-economic significance of the textile industry, as well as the synergistic and multiplicative effect of clustering production. There are objective opportunities for the development of this cluster, consisting in the availability of production potential for the development of the textile industry, the stable growth of the textile market, the possibility of applying the experience of developing foreign textile clusters and expanding business opportunities.

Our study showed that the main problem in the development of the Uzbek textile cluster is the weak inter-sectoral interaction of its enterprises, the isolated functioning of the links of the industrial technological chain, as well as the lack of effective vertical and horizontal links between the cluster enterprises and a wide range of related industries. Establishing strong relationships between the links of the technological chain is a prerequisite for increasing the efficiency of the development of the Uzbek textile cluster. Also, the basis for the activation of this cluster should be the development and implementation of a new organizational and economic mechanism based on strengthening the interest of the cluster subjects in interaction and the creation of a strategic partnership.

List of used literature.

1. Decrees of the Cabinet of Ministers 25.01.2018 “On measures to introduce modern forms of organization of cotton and textile production” 15 projects are being implemented in 20 regions of the republic, on an area of more than 160 thousand hectares.

2. Ibragimova R.S., Tokunov A.A. Evaluation of the effectiveness of textile clusters: a methodological aspect // Modern science-intensive technologies. Regional application. - 2016 - No. 3 - P. 75–83.

3. Pyatinkin S.F., Bykova T.P. Development of clusters: essence, current approaches and foreign experience. - Minsk: Tesey, 2008. - 72 p.

4. Azhimetova G.N. Cluster development of the cotton processing industry in Kazakhstan // Fundamental research. - 2011. - No. 8-2. - p. 418-422.

Халиков Талибжон Луптуллаевич,
ассистент кафедры «Бухгалтерский учет и аудит в других отраслях» Самаркандского института экономики и сервиса

Совершенствование методов диверсификации экспорта продукции хлопково-текстильного кластера.

Аннотация: В данной статье представлен анализ состояния текстильной промышленности страны, объемы производства и показатели экспорта по странам, а также предложения по дальнейшему развитию текстильной промышленности.

Ключевые слова: ВВП, объем экспорта, диверсификация, сырье, себестоимость продукции, конкурентоспособность, добавленная стоимость, кластер, трикотаж, готовые изделия.

Введение: Сегодня текстильная промышленность считается основным двигателем экономики нашей страны, а также важной считается доля текстильной отрасли в экономическом развитии всех регионов республики. После преобразования хлопковой отрасли этап глубокой переработки хлопкового сырья осуществляется хлопково-текстильными кластерами. Ежегодно в нашей республике производится в среднем 3,0 млн тонн хлопкового сырья, на сегодняшний день все они тщательно перерабатываются хлопково-текстильными кластерами, поэтапно реализуется выпуск конкурентоспособной продукции с добавленной стоимостью.

В связи с этим, на основании многих указов и решений, касающихся текстильной отрасли, руководством нашей страны, стратегическим направлением развития текстильной отрасли является производство конкурентоспособной продукции для мировых рынков путем применения методов интеграции и диверсификации.

При развитии хлопково-текстильных кластеров важно использовать методы диверсификации. На основе диверсификации, повышения устойчивости в конкуренции промышленных товаров, изменения видов продукции, использования синергетического эффекта, поиска мест сбыта для увеличения прибыли предприятия, неравномерного развития экономики (развитие одних фирм и банкротство других) основаны на снижении финансовых рисков.

Слово «диверсификация» (от латинского «diversificatio» изменение, различный) относится к расширению сферы деятельности и вида продукции,

выпускаемой предприятиями (объединениям), обновлению и приобретению новых рынков сбыта продукции. В результате диверсификации возникают разноплановые, но всегда технологически не связанные между собой комплексы, занимающиеся производством, обслуживанием и разработкой различных товаров.

В странах мира процесс диверсификации начал развиваться в середине 50-х годов 20 века. Первоначально в США, Японии, странах Западной Европы диверсификация происходит в сферах промышленности, транспорта, строительства, финансов. Поэтому характер диверсификации определяется социально-экономическими факторами этих стран, а также общими факторами, относящимися к другим странам.

При диверсификации фирмы, особенно фирмы-монополисты, принимают форму диверсификации. В первую очередь они начинают работать в высокодоходных, быстрорастущих отраслях. Наряду с производством продукции компании также начинают заготавливать необходимое сырье для этого продукта. Средства сберегаются из низкодоходного сектора и расходуются в высокодоходных секторах. Например, концерны США занимаются услугами, строительством, продажей земли, торговой информацией, арендой оборудования [1].

Обзор литературы.

Определение слова диверсификация по-разному показано зарубежными учеными в теории и на практике.

По мнению А. М. Румянцевой, диверсификация определяется в связи с расширением номенклатуры выпускаемой предприятиями или объединениями предприятий продукции, использованием средств предприятий для создания новых видов продукции, проникновением в другие отрасли промышленности. В политико-экономической лексике диверсификация определяется как проникновение крупных компаний в отрасли, функционально не связанные с основной отраслью их непосредственной производственной связи или деятельности [2].

По мнение Т. Коно, если вид выпускаемой на предприятии продукции ограничивается только одним видом продукции, то такое предприятие считается единым специализированным предприятием, так как оно ограничено от производства других видов продукции. Наоборот, если производятся разные виды продукции, такое предприятие считается многопрофильным. По формированию рыночных отношений предприятие диверсифицируется или

ограничивается производством одного вида продукции [3].

Р. Питтс и Х. Хопкинс придерживаются несколько иного аспекта в своем определении и определяют диверсификацию как ведение нескольких видов бизнеса одновременно [4]. Они определяют следующее как способ расширения основного бизнеса для уменьшения развития или риска диверсификации:

- включает все инвестиции, кроме непосредственно направленных на поддержание конкурентоспособности действующего бизнеса;

- новые продукты, услуги, сегменты рынка и зарубежные рынки могут быть приняты в качестве инвестиций;

- внутреннее развитие, приобретение продукции, совместные предприятия и лицензионные соглашения могут быть достигнуты несколькими способами.

По мнению М. Портера, диверсификация – это изменение (расширение или сокращение) хозяйственных объединений в сети и увеличение ассортимента продукции [5].

Опираясь на теории и мнения вышеуказанных ученых, можно сделать вывод, что диверсификация – это не выход конкретной организации в другую сферу после окончания своей деятельности, а ее можно понимать как процесс, связанный с сегментами рынка, который будет осуществляться в перспективное развитие производства действующей организации.

Методология исследования. В исследовании использовались экономический, статистический, сравнительный анализ, хронологическое наблюдение и математические методы. Также использовались научные работы зарубежных ученых, опубликованные по теме.

Анализ и результаты. Текстильная промышленность Узбекистана считается одной из ведущих отраслей, которые развиваются. Каждый год в нашей стране многие хозяйствующие субъекты начинают свою деятельность в этой сфере, что служит развитию отрасли. Сегодня в текстильной отрасли Узбекистана работает более 7000 тысяч представителей малого и среднего бизнеса, а численность рабочих и служащих, занятых в этой отрасли, составляет 378 тысяч [6].

Общий объем экспорта хлопково-текстильных кластеров Узбекистана с каждым годом увеличивается. Согласно данным, общий экспорт кластерной и текстильной продукции в 2021 году составил около 3,0 млрд долларов, а темп роста по сравнению с 2020 годом составил 150 процентов.

Согласно пункту 1 постановления Президента Республики Узбекистан №УП-4453 от 16 сентября 2019 года «О мерах по стимулированию дальнейшего

развития легкой промышленности и производства готовой продукции» на основе глубокой переработки сырья материалов, имеет высокую добавленную стоимость исходя из потребностей рынка налаживания производства текстильной и швейно-трикотажной продукции и сформированы целевые параметры экспортной деятельности на 2020-2025 годы [7].

По информации ассоциации «Узтокамиликсаноат», общий объем экспорта текстильной продукции в 2026 году ожидается на уровне 7,6 млрд долларов. В связи с этим достижению заданных результатов послужит привлечение прямых иностранных инвестиций, запуск новых производственных мощностей в результате своевременной модернизации предприятий, внедрение кластерной модели развития отрасли на основе интеграции и инноваций.

В целях дальнейшего улучшения диверсификации и переработки продукции, предназначенной для экспорта, сегодня хозяйствующими субъектами в этой области выдвинут ряд задач.

Выводы. В настоящее время кластерные и текстильные предприятия проявляют свою значимость в развитии экономики страны и улучшении образа жизни нашей страны. При этом экономические реформы, проводимые в кластере и текстильных предприятиях, направлены не только на предпринимателей, но и на расширение ассортимента готовых швейно-трикотажных изделий, выпускаемых на основе имени узбекского бренда страны, и поступление местных и прямых иностранных инвестиций в отдаленные районы нашей страны, в результате увеличение промышленной доли региона, а также образа жизни и занятости населения региона приведет к предоставление слепых продавцов и, наконец, региональных экспортных показателей.

Желательно повысить экономическую направленность хлопково-текстильных кластеров и показатели конкурентоспособности на внешних рынках готовой продукции, увеличить к концу 2026 года экспортную результативность производственных предприятий с 7 млрд долларов США, обеспечить практическую реализацию следующие предложения при выходе на рынки стран ЕС:

- В результате увеличения выдачи местными логистическими компаниями лицензий «Ижозат», что позволяет им въезжать на территорию стран Европы, а также разработки мер по дальнейшему упрощению и повышению прозрачности механизма их работы, будет создан для местных грузовых компаний для постоянной перевозки экспортных грузов.

- В целях обеспечения исполнения экспортного контракта в указанные

сроки сырье и комплектующие, привезенные из Китая на местные текстильные предприятия, прибудут в пункты назначения в сжатые сроки, исходя из изучения количества груза, предназначенного для узбекских грузополучателей на железнодорожные станции Китая и других (транзитных) стран.

- Решить вопрос о снижении или полной отмене ставок государственной пошлины (до 30 процентов), которые применяются на практике при ввозе в Таджикистан готовой швейно-трикотажной продукции нашей страны.

- Местные предприятия-экспортеры, такие как «BCI», «SEDEX», «OEKO TEX», «GOTS», «Green Button», «WRAP», «Social Accountability 8000», «Nature Textile», «Soil Association» и «BSCI» в результате установления широкой пропаганды внедрения сертификатов разработана упрощенная система на основе критериев «Единого окна».

В системе «Единое окно» предприятиям оказывается помощь в получении сертификатов Европейского Союза и других стран. Эффективное использование программы «GSP+» будет достигнуто в результате проникновения готовой швейно-трикотажной продукции страны на европейские рынки.

Список использованной литературы.

1. Румянцев А.М. Экономическая энциклопедия. Политическая энциклопедия.-М.: Советская энциклопедия, 1972.-560 с.

2. Коно Т. Стратегия и структура японских предприятий. –М.: Мысль, 1987.-214 с

3. Новицкий Е.Г. Проблемы стратегического управления диверсифицированными корпорациями.–М.:Буквица, 2001.

4. Портер М. Конкуренция: пер. с англ.–М.: Издательский дом “Вильямс”, 2005.-126с

5. Информация ассоциации «Узтокималиксаноат» www.uzts.uz

6. Постановление Президента Республики Узбекистан ПП-4453 от 16 сентября 2019 года «О мерах по содействию дальнейшему развитию легкой промышленности и производства готовой продукции» www.lex.uz

Xoliqov Tolibjon Luptullaevich,
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
«Boshqa tarmoqlarda bugalteriya xisobi va
audit» kafedrasi assistenti

Iqtisodiy o‘sish sharoitida paxta va to‘qimachilik mahsulotlarini rivojlantirishning istiqbolli strategiyalari.

Annotatsiya: Aholining paxta to'qimachilik mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini qondirishning bugungi holati, ichki bozorda import qilinadigan mahsulotlarning ustunligi, ushbu tarmoqni rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlar mavjud bo'lganda, uni rivojlantirishning istiqbolli strategiyalaridan foydalanish muammosini ilgari surmoqda. Shu bois davlatning muhim strategik vazifasi mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirish, ishlab chiqaruvchilarni import qiluvchilarning nohaq raqobatidan va ularning demping siyosatidan himoya qilishdir.

Kalit so’zlar: to'qimachilik ishlab chiqarish, investisiyalar, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, imtiyozlar, harakat strategiyasi.

Kirish.

Iqtisodiy o'sishning turli modellari ma'lum, ulardan ikkitasi eng mashhur: ichki talabga yo'naltirilgan strategiya va eksportga yo'naltirilgan strategiya. Import o‘rnini bosish strategiyasi tarafdorlari import qilinadigan mahsulotlar o‘rnini bosuvchi mahalliy ishlab chiqarishni tashkil etish zarur, deb hisoblaydi, bunga yuqori tariflar va import kvotalari o‘rnatish orqali erishish mumkin. Eksport strateglari ishlab chiqarish samaradorligi va iqtisodiy o‘sish nuqtai nazaridan erkin savdo va raqobatning afzalliklarini tilga oladi.

Ushbu istiqbolli strategiyalardan foydalanish va iqtisodiy o‘sishni ta’minlash O‘zbekiston uchun ustuvor vazifa bo‘lib, u paxta va to‘qimachilik sanoati uchun yagona xom ashyo manbai hisoblanadi. Paxta tolasini ishlab chiqarish va qayta ishlash hamda tayyor mahsulot ishlab chiqarish korxonalari mavjud. Biroq paxta va to‘qimachilik mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirish uchun xo‘jalik yuritishning iqtisodiy mexanizmining tizimlashtirilgan va kompleks yondashuvi mavjud emas.

Mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo‘llab-quvvatlash, ularning milliy bozordan keyingi siqib chiqarilishiga yo‘l qo‘ymaslik uchun ichki bozorni to‘qimachilik mahsulotlari bilan ta’minlash bo‘yicha vaziyatni yaxshilashga ko‘maklashuvchi qator davlat chora-tadbirlarini amalga oshirish zarur.

Raqobat muhitini shakllantirish uchun shart-sharoitlarni yaratish bo'yicha davlat chora-tadbirlari turli usullar bilan amalga oshirilishi mumkin: fiskal, protektsionistik,

muvozanatlashtiruvchi va tarifsiz. Hozirgi vaqtda davlat tomonidan tartibga solishning tarifsiz usullari eng ko'p qo'llaniladi, ular import va eksportni to'g'ridan-to'g'ri cheklash, texnik to'siqlarni o'z ichiga oladi.

Shu munosabat bilan O‘zbekiston Respublikasida to‘qimachilik sanoatining iqtisodiy rivojlanishi va iqtisodiy o‘sishini ta’minlashning raqobatbardosh ustunliklarini shakllantirish muhim va dolzarb hisoblanadi.

Tadqiqot maqsadi – iqtisodiy o‘sish modellarini nazariy asoslash va O‘zbekistonda paxta va to‘qimachilik sanoatini boshqarishni takomillashtirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini ishlab chiqish.

Maqsadga muvofiq ishda quyidagi vazifalar belgilangan:

- iqtisodiy o'sishning asosiy nazariy-uslubiy yondashuvlari va konsepsiyalarini o'rganish, uning jahon iqtisodiyotida rivojlanish qonuniyatlari va tendentsiyalarini aniqlash;

- o‘tish davri iqtisodiy tizimlarida iqtisodiy o‘sish modellarining xususiyatlarini o‘rganish va O‘zbekiston uchun mos keladigan eng istiqbolli modelni aniqlash;

- bozor iqtisodiyotiga ega mamlakatlarda import o‘rnini bosish va eksportga yo‘naltirilganlik asosida iqtisodiy o‘sish modellarining qiyosiy tahlilini o‘tkazish;

- paxta-to'qimachilik sanoatining ishlab chiqarish salohiyatini baholash va eksport va import tendentsiyasini tahlil qilish;

- to‘qimachilik sanoatini tarkibiy o‘zgartirish va modernizatsiya qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash;

- iqtisodiy o'sish sharoitida to'qimachilik sanoati ishlab chiqarish samaradorligini oshirish yo'llarini ishlab chiqish.

Tadqiqot ob'ekti - O'zbekiston Respublikasi paxta va to'qimachilik sanoati korxonalari.

Tadqiqot predmeti - raqobatbardosh paxta va to’qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarish jarayonida xo’jalik yurituvchi sub’ektlar faoliyatini tartibga solishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari.

Tadqiqotning nazariy va uslubiy asosini iqtisodiyot fanlari klassiklarining asarlari, rasmiy davlat hujjatlari va materiallari, mamlakatimiz va xorijiy olimlarning ilmiy tadqiqotlari, monografiyalar, ilmiy-amaliy anjumanlar materiallari, statistik ma’lumotlar, shuningdek davriy nashrlar tashkil etadi.

Tadqiqot quyidagi umumiy ilmiy usullarga asoslanadi: abstrakt-mantiqiy, hisob-konstruktiv, prognozlash, statistik guruhlash, umumlashtirish usuli, iqtisodiy-matematik modellashtirish.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati. O‘rganish natijalaridan kelib chiqadigan

taklif va tavsiyalar mahalliy mahsulotlar bozorini to‘ldirishga qaratilgan bo‘lib, buning natijasida aholi to‘qimachilik sanoati tovarlari bilan ko‘p darajada ta’minlanadi. Paxta klasterlarini tashkil etish bo‘yicha tavsiyalar paxta xomashyosini qayta ishlanib, tayyor sanoat mahsulotiga aylantirishga xizmat qiladi. Bunday tadbir aholi bandligini oshirish, tayyor to‘qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmini oshirish, shuningdek, soha rentabelligini bir necha barobar oshirish imkonini beradi. Ish materiallaridan iqtisodiy fanlarni o'qitishda o'quv jarayonida foydalanish mumkin.

Iqtisodiy yuksalish va aholi turmush sifatini oshirish har qanday davlat iqtisodiy siyosatining asosiy maqsadi hisoblanadi. Iqtisodiy o‘sish ko‘p qirrali, doimo murakkablashuvchi makroiqtisodiy jarayon bo‘lib, u nafaqat mamlakat ichidagi iqtisodiy faollikka, balki iqtisodiy va siyosiy xarakterdagi tashqi omillarga ham bog‘liq.

O‘zbekiston uchun iqtisodiy o‘sish modellari va omillarini tanlashda xorijiy mamlakatlar tajribasi va shu bilan birga, respublikani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning xususiyatlarini, shuningdek, uning afzalliklari va hal etilmagan muammolarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega.

Iqtisodiy o’sish nazariyalarini mazmuni bo’yicha tahlil qilib, dastlabki davrlarda ishlab chiqilgan nazariyalarda mahsulot va daromadlarning aylana aylanishiga alohida e’tibor berilgan, bu esa iqtisodiy o’sishga olib kelgan degan xulosaga kelamiz. Shunisi ham e'tiborga loyiqki, iqtisodiy o'sishning Keyns nazariyasi postulatlari hamon hukmronlik qilmoqda, uning mohiyati shundan iboratki, davlat tomonidan tartibga solish mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishiga ta'sir qiladi.

Hozirgi kunda O‘zbekistonda paxta va to‘qimachilik sanoatini rivojlantirishning eng dolzarb muammosi eksportga yo‘naltirilgan siyosatni amalga oshirishdir. Yangi sanoatlashgan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, import o'rnini bosish siyosatiga uzoq muddatli e'tibor salbiy oqibatlarga olib keladi, xususan, raqobatning roli va mahsulot sifatini pasaytirish, tannarxni oshirish, ichki bozorda monopoliyaning yuzaga kelishi uchun sharoit yaratish va hokazo.

Import o'rnini bosish muammolari iqtisodiy o'sish bilan chambarchas bog'liq, chunki aholi tomonidan import qilinadigan mahsulotlarni iste'mol qilish import qiluvchi mamlakatlarda ushbu sanoatning keng ko'lamli o'sishiga olib keladi. Eksportga yo'naltirilganlik va milliy iqtisodiyotning jahon iqtisodiyotining toifasi sifatida raqobatbardoshligi o'zaro bog'liqdir. Eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishlarning raqobatbardoshligini oshirish uchun xalqaro tajribani o'rganish alohida ahamiyatga ega, chunki jahonning ko'plab mamlakatlarida tashqi savdo iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biriga aylandi.

Zamonaviy paxta va to‘qimachilik sanoati respublika yengil sanoatining texnik jihatdan murakkab va ixtisoslashgan tarmog‘idir. Bundan tashqari, paxta to'qimachilik sanoati bir qancha kichik tarmoqlarga bo'lingan bo'lib, ularning har biri bir qator o'xshash xususiyatlarga ega bo'lgan bir xil korxonalardan iborat: qayta ishlangan xom ashyo yoki yarim tayyor mahsulotlar, o'rnatilgan uskunalar, ishlab chiqarish texnologiyasi. Korxonalarning mahsulotlari turli xil qo'llanish sohalariga ega. Uning katta qismi, jumladan, iste’mol tovarlari savdo orqali sotiladi, ikkinchi qismi moddiy ishlab chiqarishning turli tarmoqlariga ketadi. Shu bilan birga, paxta va to‘qimachilik sanoati qishloq xo‘jaligi xomashyosi, mashinasozlik mahsulotlari, kimyo, energiyaning asosiy iste’molchisi hisoblanadi.

Iqtisodiy siyosatning ustuvor vazifalaridan biri O‘zbekiston Respublikasi paxta-to‘qimachilik salohiyatining xomashyo bazasini shakllantirish muammosini hal etishdan iborat, chunki bu juda muhim ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy ahamiyatga ega.

Bozor iqtisodiyoti shakllanishining o'tish davri iqtisodiy tizimlarida asosiy e'tibor eksportni rivojlantirishga qaratildi, bu esa ishlab chiqarishning raqobatbardoshligini oshirishga yordam berdi va muhim ijtimoiy muammolarni tezda hal qilishga ta'sir qildi.

Eksportga yo'naltirilganlik strategiyasi butun dunyo emas, balki muayyan iste'mol bozorlarining ehtiyojlari hisobga olingan taqdirda respublika uchun qo'llaniladi. Jahon savdo bozori allaqachon ishlab chiqaruvchi mamlakatlar o'rtasida ma'lum darajada bo'linganligi sababli va mavjud vaziyatni o'zgartirish uchun odam yuqori raqobatbardosh mahsulotlarga ega bo'lishi yoki hatto uning yagona egasi bo'lishi kerak. Jahon bozoridagi vaziyat, ya'ni ushbu tovarlarga bo'lgan talab o'zgargan taqdirda, O‘zbekistonning o'z tajribasi ko'rsatganidek, iqtisodiyot omon qolish arafasida. Shu bilan birga, zamonaviy sharoitda respublika iqtisodiyotining xomashyoga yo'naltirilganligi nafaqat pasaymaydi, balki o'sish tendentsiyasiga ega.

Xulosa. Muhim sifat mazmuni bilan ajralib turadigan va har qanday mamlakatning, shu jumladan O‘zbekiston Respublikasining sezilarli iqtisodiy rivojlanishiga va aholi turmush darajasini keskin oshirishga olib kelishi mumkin bo‘lgan tizimli iqtisodiy o‘sish uchun yuqori qo‘shimcha qiymatga ega bo‘lgan sanoat tarmoqlarida iqtisodiy o‘sish ta’minlanadi. xomashyoga yo'naltirilmagan, balki yakuniy mahsulot ishlab chiqarishga qaratilgan. Bundan tashqari, iqtisodiyotning iqtisodiy o'sishi boshqa tarmoqlarda zanjirli iqtisodiy o'sishga olib kelishi mumkin bo'lgan iqtisodiyotning o'ziga xos "lokomotivi" ga aylangan tarmoqlar katta ahamiyatga ega.

Yuqoridagi talablarga javob beradigan muhim tarmoqlardan biri paxta va

to‘qimachilik sanoatidir. Uning rivojlanishi, birinchidan, iqtisodiyotning qishloq xo‘jaligi, mashinasozlik (uskunalar ishlab chiqarish) kabi boshqa tarmoqlarini rivojlantirishga olib kelishi mumkin bo‘lsa, ikkinchidan, paxtachilikda xomashyoga yo‘naltirilganlikni bartaraf etish va eksportga qaramlikni kamaytirish imkonini beradi. Shunday qilib, paxta va to‘qimachilik sanoatidagi iqtisodiy o‘sish nafaqat ishlab chiqarish hajmining jismoniy o‘sishi, balki bir qator turdosh tarmoqlarning tizimli ravishda sifatli rivojlanishi, ish o‘rinlari yaratilishi, iqtisodiyotning raqobatbardoshligi oshishidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Горина Я.М. Факторная оценка конкурентоспособности предприятий текстильной промышленности // Вестник Череповецкого государственного университета. 2012. № 2(41–3). С. 58–60.

2. Жакипбеков Д.С., Жакипбекова Д.С., Аблаева А.А. Повышение конкурентоспособности текстильной промышленности на основе анализа себестоимости в Республике Казахстан // Известия высших учебных заведений. Технология текстильной промышленности. 2013. № 6. С. 8–12.

3. Мамедов Ф.А. (2015). Инновационный подход к повышению конкурентоспособности предприятия текстильной промышленности. Современные технологии управления. № 2. С. 37–40.

4. Новости Узбекистана, УзА. Сайёра Шоева. uza.uz/ru/business/legkaya-promyshlennost-po-puti-rasshireniya-vypuska-gotovoy-31-01-2017). Rakhimova Z. Light industry of Uzbekistan: reforms continue //AsiaMonitor center.

5. Boltabayev M. Light industry of Uzbekistana /Economic portal. 12.06.2008. institutiones.com/agroindustrial/126-2008-06-12-18-02-01.html.

6. Truett L.J., Truett D.B. (2010). Globalization challenges for the Mexican textile industry // International Review of Economics & Finance. № 19(4). P. 733–741.doi: 10.1016/j.iref.2010.04.003.

7. Wu G., Ding J., Chen P. (2012). The eff ects of GSCM drivers and institutional pressures on GSCM practices in Taiwan’s textile and apparel industry. International // Journal of Production Economics. № 135(2). Pp. 618–636. doi: 10.1016/j.ij pe.2011.05.023.

Халиков Талибжон Луптуллаевич,
ассистент кафедры «Бухгалтерский учет и аудит в других отраслях» Самаркандского института экономики и сервиса

Совершенствование механизма формирования специальных экономических зон (на материалах хлопково-текстильного кластера).

Аннотация: Ресурсоспособность хлопково-текстильного производства определяется благоприятными природно-климатическими условиями возделывания хлопчатника, наличием производственных мощностей хлопкоперерабатывающих, текстильно-перерабатывающих предприятий, развитой инфраструктурой. Благодаря этому растут объемы производства хлопко-волокна, восстанавливаются и расширяются ассортимент текстильно-швейной продукции, происходят процессы интеграции.

Ключевые слова: хлопково-текстильное производство, текстильно-перерабатывающие предприятия, производство хлопко-волокна, кластер.

Введение: Специальная экономическая зона – это специально выделенная территория с четко определенными административными границами и особым правовым режимом, создаваемая в целях привлечения иностранного капитала, прогрессивной зарубежной технологии и управленческого опыта для ускоренного социально-экономического развития. На территории зоны допускаются любые виды хозяйствования, финансовой деятельности граждан, за исключением производства продукции прямого военного назначения, а также тех видов деятельности, которые запрещены законодательством.

По мнению авторов краткого внешнеэкономического словаря - справочника "свободные экономические зоны – это специальные территории с льготным валютно-финансовым и налоговым режимами, в которых поощряется совместная с иностранным капиталом деятельность" [1].

Схожая дефиниция дается в работах: "свободные экономические зоны – это определенные территории в рамках национальных границ и формирование льготного экономического, торгового, налогового режима с целью решить определенные экономические, производственные, научно-технические задачи" [2].

"Свободные экономические зоны – это районы, в которых приостановлено действие отдельных статей национального законодательства в целях содействия ускоренному экономическому развитию, сохранению или повышению существующего уровня занятости". Однако, к сожалению, данное определение

не получило развития в отечественной экономической науке, и большинство исследователей не считает нужным акцентировать внимания на нем [3].

"Свободные зоны и национальная экономика", это "часть суверенной территории государства, где товары иностранного происхождения могут храниться, продаваться и покупаться без оплаты обычных таможенных пошлин, иными словами – это своего рода беспошлинная торговля и складская зона, которая оставаясь частью национальной территории, с точки зрения финансового режима рассматриваеися как находящаяся за пределами государственных границ (один из примеров - дьюти фри – магазины в крупных международных аэропортах). Такие зоны уже десятилетиями существуют для облегчения международной торговли во многих индустриальных странах, включая Италию,Испанию, ФРГ и др." [4].

"Зоны, создаются для экономических условий развития производства товаров и услуг в рамках станций." [5].

Под специальными экономическими зонами понимают "определенный, четко обозначенный участок экономического пространства, где благодаря установлению преференционального режима создается благоприятная экономическая обстановка для активизации инвестиционной, производственной, торговой или нучной деятельности, социально-экономического развития территорий и вовлечения ее экономики в международное разделение труда" [6].

Таким образом, можно следать вывод о том, что в экономике существует множество дефиниций данного понятия, при этом наблюдается некоторое смещение терминов. Ряд ученых под специальными экономическими зонами подразумевают территорию, создаваемую для привлечения иностранных инвестиций, у других это понятие более всеобъемливающее. Тем не менее в современных теориях, посвященных специальным экономическим зонам подтверждается позиция признания их многообразий (экспортно-промышленные, предпринимательские, комплексные, научные, зоны свободной торговли). Выделены следующие типы экономических зон: промышленно-производственные и технико-внедренческие [7].

Основная часть.

Многие государства, учреждающие зоны, считают, что создание специальных экономических зон ускорит реализацию стратегических программ и проектов, поможет решить определенные приоритетные экономические задачи, развить отсталые в промышленном отношении регионы и регионы с

низким уровнем экономического развития, а также будет способствовать рациональному применению в производстве национальных сырьевых ресурсов. Формирование зон вызвано необходимостью выправить глубокие диспропорции в развитии промышленного комплекса, путем использования имеющихся транспортно-географических, производственных, научно-технологических предпосылок, а также концентрации усилий центральных исполнительных органов на решение экономических задач региона.

Обобщая вышесказанное, приходим к выводу, что все вышеприведенные определения обладают внутренней логикой и позволяют с различных сторон взглянуть на феномен экономической зоны. Исходя из известных целей зон и сущностных черт, мы предлагаем собственную дефиницию. Нам видится следующее. Специальные экономические зоны – это форма государственного регулирования экономических процессов, протекающих в определенных регионах страны, в которых существенно ограничено применение административных методов управления. Они способствуют развитию предпринимательской деятельности, тесной интеграции национальной экономики в систему мирохозяйственных связей путем привлечения иностранных инвестиций и предоставления таможенных, экономических, правовых и организационных льгот. В самом общем виде основные цели специальных экономических зон можно разделить на внешние и внутренние и представить следующим образом (рисунок 1).

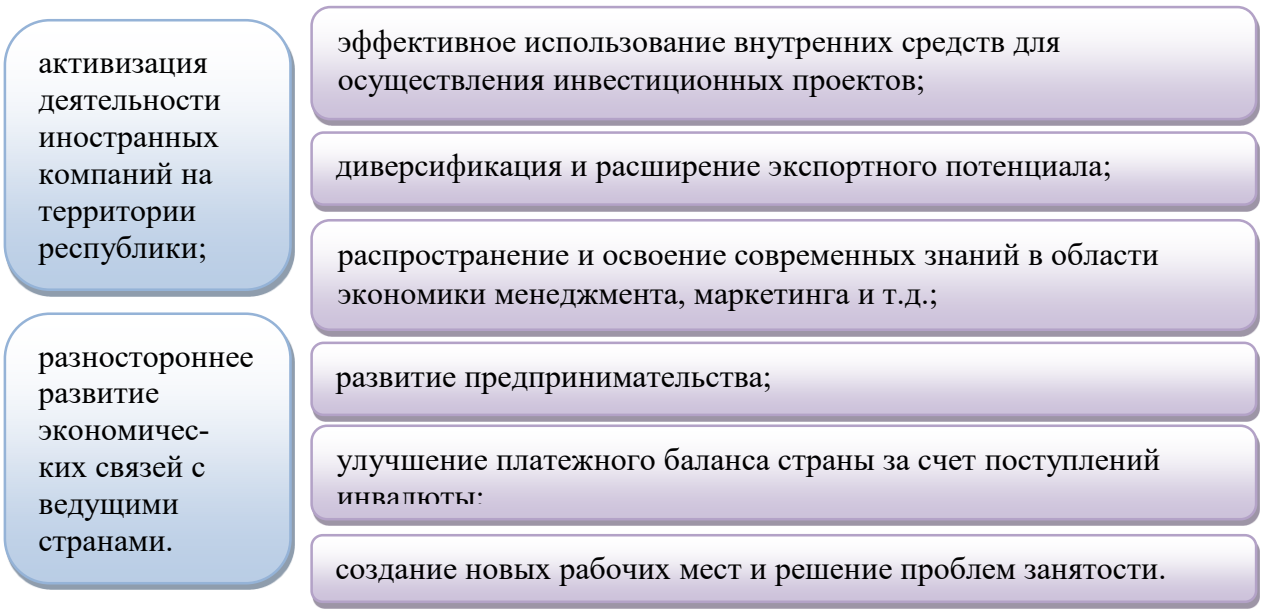

Рисунок 1 - Основные цели специальных экономических зон.

Кроме того, в механизме функционирования заложены основы эффективного управления, способного направить хозяйственные процессы в необходимом направлении. В частности, это:

- льготное налогообложение хозяйствующих субъектов, зарегистрированных на территории специальной экономической зоны, подоходный налог устанавливается значительно меньших размеров, чем на остальной территории республики;

- административный совет имеет право утверждать фонд экономического и социального развития, средства фонда направляются на создание и расширение мощностей по производству товаров народного потребления и оказание услуг населению;

- на территории действует режим свободной таможенной зоны, который создает значительные преимущества для товаропроизводителей. Оформление ввозимого оборудования, сырья, материалов, а также других товаров, необходимых для выполнения производственных операций, осуществляется без взимания пошлин, налогов и применения мер экономической политики;

- предусматриваются льготы при экспорте товаров, произведенных и переработанных на территории зоны.

Однако достижение сбалансированности экономики хозяйства на территории и приведение в действие всех механизмов требуют не только высокого уровня менеджмента, а также применения таких важнейших инструментов региональной экономики, как комплексные программы

социально-экономического развития и размещения производительных сил на долгосрочную перспективу, обеспечивающее согласование общегосударственных и местных интересов.

Поскольку специальные экономические зоны создаются в целях ускоренного развития регионов для активизации вхождения экономики республики в систему мировых хозяйственных связей, выбор территории возможного зонирования необходимо сосредоточить на тех районах, которые имеют для этого благоприятные предпосылки, а именно: удобное транспортно-географическое положение, значительные минерально-сырьевые и природные запасы, ресурсы дешевой рабочей силы. По каждой зоне принимается законодательство, определяющее общие правовые, экономические и организационные условия ее деятельности. Практическая реализация мероприятий, связанная с функционированием специальных экономических зон, должна основываться на следующих принципах: эффективности, целевой направленности и этапности.

Одним из основополагающих принципов создания зоны является ее эффективность. В различных исследованиях предлагается применить ряд показателей для измерения эффективности зоны. Наиболее общепринятым является показатель чистого экспорта – весь экспорт за минусом всего импорта. Другим общепринятым критерием определения эффективности зоны в экономическом аспекте является сопоставление разницы между суммарными затратами и полученными результатами. Одновременно с прямым эффектом следует учитывать и косвенный эффект. Под косвенным эффектом следует иметь в виду интенсификацию социально-экономического развития региона, создание новых рабочих мест и разрешение проблем занятости, повышение квалификации кадров за счет освоения ими экономических знаний в области менеджмента, маркетинга, экономического моделирования, банковских и страховых операций, увеличение качества организованности труда, обеспечение максимальной социальной защиты граждан.

Для всех типов специальных экономических зон существуют свои способы определения эффективности. Так, для экспортно-промышленных зон, ориентированных на освоение и выпуск продукции важным критерием, должен являться показатель импортозамещения, определяемый на базе национальных статистических данных. Для научных зон существенное значение занимает показатель перемещения мировых технологий в зональную экономику. Здесь наиболее важным, хотя отнюдь и не полным показателем может являться число

изобретенных технологических новшеств. Другим показателем определения эффективности научных зон может служить баланс лицензионных платежей.

Выводы. Специальные экономические зоны функционируют во многих странах, которые направлены на развитие экспортоориентированных производств, привлечение инвестиций, создание новых рабочих мест, развития социальной инфраструктуры.

Для повышения конкурентоспособности текстильной промышленности предлагается:

Развитие кластера в качестве способа производства, переработка и реализация хлопка-волокна. При этом мобилизуется экономический потенциал всех отраслей экономики, создается вертикальная интеграция разных стадий технологического процесса по производству хлопко-текстиля, замкнутая система воспроизводственных связей, объединенных технологическими инновациями для обеспечения конкуренции на внешнем и внутреннем рынках.

Создать единую информационную систему хлопково-текстильного кластера для обеспечения всех его участников необходимой информации, в частности, об объемах спроса и предложения товаров продукции и услуг, о законодательной базе, перспективных проектов и другие.

Создать следующие структуры хлоково-текстильного кластера: по подготовке и переподготовке рабочих кадров; научно-исследовательские центры и лаборатории; консалтинговые фирмы (маркетинг, менеджмент).

Разработать программу научных исследований по селекции, семеноводству и технологиям возделывания хлопчатника, в том числе создание новых сортов на основе формирования оценки, сохранения генофонда с применением генетических, биотехнологических, биохимических, физиологических и др. методов; разработка научно обоснованной технологии возделывания хлопчатника.

Внедрение хлопково-текстильного кластера позволит увеличить производство других видов сельскохозяйственной продукции: зерна, мяса и молокна.

Список использованной литературы.

7. Атамкулов Б., Исенов М. Государство как гарант рыночной экономики. Азия – Экономика и жизнь, 1998, -№1, с.20-21.

8. Ашимбаев Т. Экономика Казахстана на пути к рынку: тенденции и размышления – Алматы: Казахстан, 1994, с.168.

9. Бабинчев В., Валиулин Х. Особые экономические зоны / Российский экономический журнал. 1998, №9, с.18-20.

10. Байдильдинов Е., Темиртаев О. СЭЗ домены сыграть важную роль не только в оживлении отдельных регионов, но и в создании условий для устойчивого экономического роста всей страны // Панорама, 1997, 9 мая, №18. с. 10.

11. Байдильдинов Е., Темиртаев О. СЭЗы в стратегии развития Казахстана // Деловая неделя, 1997, №15, с.11.

12. Блибок Роберт-Роджерс. Научные методы управления. Киев. Наука, 1990, с.247.

13. Рыбаков С.А., Орлова Н.А. Особые экономические зоны в России. М.: Вершина 2006, с.248.

Xoliqov Tolibjon Luptullaevich,
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
«Boshqa tarmoqlarda bugalteriya xisobi va
audit» kafedrasi assistenti

Mintaqaviy paxta-to’qimachilik klasterlarini shakllantirish va rivojlantirish.

Annotatsiya: O‘zbekiston Respublikasi hududiy iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biri to‘qimachilik va tikuvchilik sanoatidir. Bozor o‘zgarishidan so‘ng to‘qimachilik va tikuvchilik sanoati boshqa tarmoqlarga nisbatan kapital aylanmaning ancha yuqoriligi, resurs salohiyatidan samarali foydalanish va zarur mahsulotlar ishlab chiqarish tufayli milliy iqtisodiyotning bozor sharoitlariga eng moslashgan tarmoqlaridan biriga aylandi. odamlarning sifatli va zamonaviy kiyim-kechak va poyabzalga bo'lgan ehtiyojlarini hisobga olgan holda tovarlar. O‘zbekistonning aksariyat hududlari uchun to‘qimachilik va tikuvchilik sanoati aholi bandligining o‘sishi, mamlakat hududlarini barqaror rivojlantirish, kichik biznesni rivojlantirish, davlat va mahalliy byudjetlarga soliq tushumlarini oshirish nuqtai nazaridan yengil sanoatning asosiy tarmoqlaridan biri bo‘lib xizmat qilmoqda. byudjetlar, shuningdek, O'zbekistonning tashqi bozorlardagi vakilligi.

Kalit so’zlar: to'qimachilik ishlab chiqarish, investisiyalar, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, imtiyozlar, harakat strategiyasi.

Kirish.

Viloyatda to‘qimachilik va tikuvchilik sanoatining klasterlashuvi sohada raqobat va kooperatsiya omillarining maqbul uyg‘unlashuvini rag‘batlantirish imkonini beradi, bu esa hudud iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishning eng muhim shartidir. Shu bilan birga, klasterlar nafaqat hudud sanoatini jadal rivojlantirishning samarali mexanizmi, balki biznes, ilm-fan va davlatning optimal o‘zaro hamkorligi uchun qulay shart-sharoitlar yaratishi mumkin. Shunday qilib, hududiy sanoat klasterini shakllantirish mahalliy mahsulotlarning ichki va tashqi bozorlarda yuqori raqobatbardoshlik darajasiga erishishga xizmat qilmoqda.

Mintaqa iqtisodiyotini klasterlashtirishning afzalligi mintaqaning asosiy to‘qimachilik va tikuvchilik korxonalarini institutsionalizatsiya qilinmagan holda birlashtirish natijasida yuzaga keladigan integratsion iqtisodiy samaraga erishishdadir. Klasterlar hudud sanoatining ham mamlakat ichida, ham xorijiy ishlab chiqaruvchilar bilan raqobat sohasida raqobatbardoshligini oshirish, investitsiyalarni jalb etishning samarali mexanizmini yaratish imkonini beradi. Jahonda mintaqaviy sanoatni rivojlantirishning muvaffaqiyatli modellari misolida to‘qimachilik va tikuvchilik klasterlari to‘qimachilik xomashyosini qayta ishlash va tayyor yuqori sifatli kiyim-kechak mahsulotlari ishlab chiqarishda alohida o‘rin tutib, mamlakatimizda ushbu sohaning barqaror rivojlanishiga hissa qo‘shishini ko‘rsatadi. tobora kuchayib borayotgan raqobat muhiti.

Shunday qilib, mintaqada innovatsion to‘qimachilik klasterlarining mavjudligi hududiy iqtisodiy siyosat mazmunini o‘zgartirish imkonini beradi, bu esa xo‘jalik yurituvchi subyektlar va davlat institutlari o‘rtasidagi munosabatlar tizimini rivojlantirishga yo‘naltiriladi. Yuqorida aytilganlarning barchasi tadqiqot mavzusining dolzarbligini oldindan belgilab beradi.

Muammoning ilmiy rivojlanish darajasi. Klaster shakllanishini boshqarish tizimi muammolarini hal qilishda xorijiy tadqiqotchilar: Andersson T., Gilsinga V., Ketels K., Lindkvist G., Porter M., Roelandta T., Rosenfeld S., Sinderena J. , Solwell O., Sorvika J., Feather E., Fourre H., Hansson E., Hertoga P., Enright M. va boshqalar.

Hududiy klasterlarni hududiy miqyosda ishlab chiqarishni tashkil etishning yangi shakli sifatida tashkil etishning nazariy asoslanishi Balashova N.N., Bandman M., Voronina L.A., Egorova I.E., Izmestyev A., Ketels K., Kleiner G asarlarida keltirilgan. ., Kolosovskiy N., Migranyana A.A., Pechatkina V.V., Pilipenko I., Polyakova V., Feldmana V., Yaraxmedova R.I. va boshqalar.Voynarenko M.P., Voronov A.A., Voropov A., Kut'in V.M., Men'shenin I.G., Migranyan A.A., Holidays A., Rosenfeld S asarlarida "klaster" tushunchasini ta'riflashga turlicha yondashuvlar shakllangan. .,

Tretyaka V.P., Haaga D., Tsikhana T.V., Jacobs D., Yalova D.A.

Mintaqaviy klasterlarning shakllanishi va faoliyatining nazariy asoslari, hududiy iqtisodiyotning raqobatbardoshligi va innovatsion rivojlanishini ta'minlash uchun klaster modellaridan foydalanish Gromyko Yu.V., Kovalev Yu.P., Makaeva A.I., Markova L.S. asarlarida ko'rib chiqilgan. , Pilipenko I. V., Porter M., Haag D., Yagolnitser M. A. va boshqalar.

Ishning maqsadi - hududiy sanoat klasterlarini shakllantirish va rivojlantirishning kontseptual jihatlarini nazariy asoslash hamda to‘qimachilik va tikuvchilik klasterining raqobat muhitida samarali faoliyat yuritishi bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Ishda belgilangan maqsadga muvofiq, quyidagi vazifalarni hal qilish belgilandi:

- hududiy sanoat klasterlarini qurishni aniqlash va tipologiyasiga nazariy yondashuvlarni tadqiq etish va takomillashtirish;
- mintaqaning iqtisodiy salohiyati va raqobatbardosh ustunliklarini shakllantirishning hal qiluvchi omillari tahlilini hisobga olgan holda, O‘zbekiston hududlarida hududiy sanoat klasterlarini yaratish uchun zarur shart-sharoitlarni baholash;
- mintaqada to‘qimachilik va tikuvchilik klasterini shakllantirish va rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlarini aniqlash va bu jarayonda davlatning rolini baholash;
- hududda to‘qimachilik va tikuvchilik klasterini tashkil etish va faoliyat yuritishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini ishlab chiqish;
- hududiy to‘qimachilik va tikuvchilik klasterini shakllantirish jarayonida davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning asosiy yo‘nalishlarini belgilash.

Tadqiqot ob'ekti - O'zbekiston hududlarida klaster shakllanishi jarayonini boshlashi mumkin bo'lgan hududiy to'qimachilik va tikuvchilik korxonalari hisoblanadi.

Tadqiqot predmeti - hududiy to‘qimachilik va tikuvchilik klasterini shakllantirish sharoitida hamkorlikning integratsion shaklini rivojlantirish jarayonida yuzaga keladigan ijtimoiy-iqtisodiy va ishlab chiqarish munosabatlari hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ish jarayonida umumiy ilmiy uslub va usullardan, xususan, ilmiy abstraksiya, tahlil va sintez, modellashtirish, statistik guruhlash, taqqoslash, tasniflash, ekspert baholari, anketalar va boshqalar qo'llanilgan.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi - hududiy sanoat klasterlarini shakllantirish va rivojlantirishning konseptual jihatlarini nazariy asoslab berish hamda hududiy to‘qimachilik va tikuvchilik klasterining raqobat muhitida samarali faoliyat yuritishi

bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdadir. Ilmiy yangilikka ega bo'lgan tadqiqotning eng muhim natijalari quyidagilardir:

- sanoat klasteri tushunchasining mohiyatini tarmoq korxonalari o‘rtasidagi ishlab chiqarish, texnologik, ilmiy va tijorat aloqalarini tashkil etishning alohida turi sifatida aniqlab berdi, uning shakllanishi va barqaror rivojlanishi bevosita bog‘liq bo‘lgan muayyan shart-sharoitlar mavjudligi bilan bog‘liq. ma'lum bir tarixiy bosqichda mintaqaning biznes tuzilmalari o'rtasida shakllangan ishlab chiqarish munosabatlarining ketma-ket belgilaridan kelib chiqadigan ijtimoiy iqtisodiy jarayonlar oqimining vektoriy inertsiyasiga optimal tarzda mos keladigan kelajakdagi klasterlarni yaratish turlari va shakllarini tanlashda ahamiyati;

- hududiy to‘qimachilik va tikuvchilik klasterlarini qurish tipologiyasi, birinchi navbatda, innovatsion rivojlanish ustuvor yo‘nalishlarini amalga oshirish asosida hududning innovatsion muhitini faollashtirish va yaxshilashga qaratilgan, ularni yaratish va barqaror faoliyat yuritishning asosiy tamoyillari va shartlarini aniqlash asosida tizimlashtirilgan. iqtisodiyot, tabiiy va iqtisodiy salohiyatdan yanada samarali foydalanishni hisobga olgan holda tadbirkorlik tuzilmalarining raqobatdosh ustunliklarini mustahkamlash va ularning eksport salohiyatini oshirishga ko‘maklashish.

Klasterning mohiyatiga oid iqtisodchilarning ilmiy qarashlarini tizimlashtirish iqtisodiyotda klasterlar ikki xil ko‘rinishda ko‘rib chiqilishini ko‘rsatdi. Birinchi variantda klaster tanlangan yondashuvlarning birinchisiga mos keladigan umumiylik va bir-birini to'ldiruvchi tomonlar bilan bog'langan, ma'lum bir sohadagi o'zaro bog'langan kompaniyalar va o'zaro ta'sir qiluvchi institutlarning geografik jihatdan yaqin guruhi sifatida qaraladi. Ikkinchi variantda klaster xaridor-yetkazib beruvchi yoki yetkazib beruvchi-xaridor munosabatlari, umumiy texnologiyalar, umumiy xarid yoki tarqatish kanallari, umumiy mehnat munosabatlari orqali bog‘langan bir qator tarmoqlar sifatida qaraladi, bu ikkinchi variantga yaqinroqdir.

Ularning evolyutsiyasi jarayonida ko'plab klasterlar o'z-o'zidan paydo bo'lib, so'ngra davriy ravishda rivojlanib, klasterning hayotiy tsiklining boshlanishidan tanazzulga qadar yangi bosqichlariga o'tdi. Mintaqaviy sanoat klasterining mavjud tasniflari umumlashtiriladi, hududiy sanoat klasterlarini tasniflash metodologiyasi innovatsion klasterlarni (geografik, vertikal integratsiyalashgan, gorizontal integratsiyalashgan, ilmiy, ta'lim va tashkiliy-institutsional klasterlar) rivojlantirish tajribasiga qarab, darajalari bo'yicha aniqlashtiriladi, rivojlanish darajasi (kuchli, barqaror, potentsial, yashirin), shuningdek, faoliyat ko‘lami bo‘yicha (tarmoqlararo va megaklasterlar) yetuklik darajasi bo‘yicha (tarmoqlararo va megaklasterlar) qamrov

darajasi bo‘yicha xalqaro, milliy va mintaqaviy). Mintaqaviy klasterlarni o‘rganishda qurilish klasterlari tipologiyasini tasniflashning eng muhim mezonlari tarmoqqa mansublik, hududiy klasterni rivojlantirish omillari, klasterning shakllanish va rivojlanish bosqichi, klasterning ichki tuzilishi, klaster a’zolarining tashkil topish usuli hisoblanadi. faoliyati miqyosida namoyon bo'ladi.

Mintaqaviy to‘qimachilik va tikuvchilik klasterini shakllantirishda davlat rolini oshirishning asosiy yo‘nalishlari belgilanib, klasterlarni shakllantirish jarayonini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmi ishlab chiqilmoqda. Milliy va mahalliy darajada davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash shakllari ta'kidlangan. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi qiymat zanjirida etkazib beruvchilar sonining kengayishini rag'batlantiradi. Iqtisodiyot miqyosidagi davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi bilan solishtirganda, klaster darajasidagi hukumat harakatlari mintaqa sanoatining muayyan muammolarini, ayniqsa ularning tegishli va yordamchi korxonalar bilan o'zaro munosabatlari masalalarini hal qilishga yaxshiroq yo'naltirilishi mumkin.

Xulosa.

Hududda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda davlat moliyaviy qo‘llab-quvvatlashi muhim o‘rin tutishidan qat’i nazar, davlat resurslari cheklanganligini hisobga olib, bunday resurslardan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lgan korxonalar ham davlat tomonidan sarflangan mablag‘larning samaradorligini ko‘rsatish uchun bosimga duch kelishi mumkin. klaster tashabbuslarini amalga oshirishga investitsiyalar. Davlat klaster siyosatini amalga oshirishning ikki yo‘nalishi mavjud: 1) turli sohalarda va turli hududlarda klasterlarni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish; 2) klasterlarning shakllanishi va rivojlanishini maqsadli rag'batlantirish. Davlat siyosatining ikki tomonlamaligi dastur va loyiha kabi boshqaruv usullaridan foydalanish imkoniyatini belgilaydi.

Klaster dasturi va hududiy sanoat klasterlarini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha davlat dasturlarini ishlab chiqishda umumiy xarakterdagi xatolarga yo‘l qo‘ymaslik zarur. Xususan, davlat boshqaruvining turli darajalarida klaster dasturlari ishbilarmon doiralar vakillari bilan muvofiqlashtirilgan bo‘lishi, klaster dasturlari boshqa tarmoq dasturlaridan unchalik farq qilmasligi va tarmoqlarning o‘zaro hamkorligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak, bu esa klasterlarni yagona tarmoqqa aylantirish imkonini beradi. klasterning raqobatbardoshligini oshirish imkonini beruvchi turli tadbirlar uchun platforma.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yhati.

1. Абрамова Е.А. Кризис текстильной отрасли: самозанятость безработных как "стратегия выживания"//Технология текстильной промышленности. -М., 2011. - №5. - С.8-10.

2. Аверина Л. М. Предпосылки создания и развития территориальных производственных кластеров. - Екатеринбург, 2005. - С.56-78.

3. Александрова Л. А. Конкурентоспособные промышленные кластеры. Теория и практика формирования. - Саратов, 2005. - 205с.

4. Боровских Н.В. Кластерная модель развития легкой промышленности региона// Проблемы экономики и менеджмента. - Ижевск, 2016. - № 7 (59). - С.29-31

5. Дмитриев Ю.А., Омаров М.М. Повышение эффективности предприятия легкой и текстильной промышленности на основе создания производственных территориальных кластеров//Технология текстильной промышленности - Иваново, 2015. - № 4 (358). - С.52-56.

6. Миролюбова, Т.В. Закономерности и факторы формирования и развития региональных кластеров: монография. - Пермь, 2013. - 283 с.

7. Мирсаидов А.Б. Кластер как рыночный институт развития пространственной экономики// Экономика Таджикистана. - Душанбе, 2016. - №1. -С.120-128.

8. Самаруха В.И., Николаева И.С. Формирование интегрированных кластеров в регионе. - Иркутск : Изд-во БГУЭП, 2012. - 191 с.